

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKÂYESİ

6

MAY YAYINLARI.İSTANBUL

KUTSAL İSYAN/hasasn izzettin dinamio/milli kurtuluş savaşının gerçek hikâyesi/düzelti, mustafa şahin ve zehra tutan/tertip, mustafa beyazıt/divan matbaacılık ve ticaret tesislerinde dizilip basılmıştır/bütün hakları may yayınlarınca saklıdır/may yayınları, cağaloğlu, babıâli cad. 19, istanbul

4. basım, aralık 1974

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKÂYESİ

Cilt 6

May Yayınları
Cağaloğlu, Babıâli Cad. 19, İstanbul

ALTINCI BÖLÜM

— 1 —

TAVŞANCIL HİKÂYESİNİN SONU

Bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar görmesi acıdır. Fakat, kendi ırkından büyük tanıdığı, insanlardan vefasızlık felâket görmesi ondan daha acıdır. Bu kalp ve vicdanlar için onulmaz yaradır.

— Mustafa Kemal —

Yahya Kaptan'ın çağrısından az zaman sonra bütün eski gerilla ve cephe arkadaşları, çetin anlamlı yüzleri, uzun konçlu çizmeleriyle Tavşancıl sokaklarını süslemeğe başladılar. Mektup yazılan arkadaşlar, yazılmayanlara bildirdi, onlar da yanlarına, tecrübeli ve pişkin arkadaşlar takarak geldiler. Yahya Kaptan, umduğundan çok arkadaş gelince hem sevindi, hem de güç durumda kaldı. Bunların hepsini gereçlendirecek silâh ve gereç yoktu. Çetenin yeğnik ve seğirtken olabil-

mesi için elden geldiğince az ağırlık taşıması gerekiyordu. Herkes çarık, giyecek, fişeklik, başlık bomba ve mavzer taşıyacaktı. Köyün saracı Faik usta durmadan çarık dikiyor, fişeklik hazırlıyordu. Yahya kaptan da bütün eşe - dosta haber gönderip silâh ve mermi bulmağa çalışıyorsa da hepsi boşunaydı. Bu iş tam bir gerillacı gibi çözümlenebilirdi. Şundan - bundan silâh ve cephane dilenmekle bu iş yürümezdi. Yahya Kaptan bunu görünce hemen işleri büyük çapta yürütmenin gerektiğini anladı.

Şimdi bir büyük gerilla karargâhını andıran Tavşancıl'a bol silâh ve cephane gerekiyordu. Bu da ele geçince artık titremek sırası yerli ve zalim düşmanlara gelecekti. Silâhın gerekli olduğunu köye anlatan Yahya Kaptan, bunun umarını da buldu :

— Bahriye nezaretinde Kolağası Zihni Bey, tanıdıktır. Ondan silâh ve cephane alabiliriz.

Diyerek hemen davrandı.

Kılığını değiştirip trene atladı. İstanbul'da Zihni beyi bularak yeni durumu ona anlattı ve ondan silâh ve cephane istedi. O, yurtsever bir adam olduğundan Yahya Kaptan'ın silâh ve cephaneyi nerede kullanacağını hemen kestirdi:

— Siz motor getirin, Kumkapı açıklarında beklesin. Depoda epeyce silâh var. Gizlice kaçırırsınız. Tavşancıl'lılar hemen motoru buldular. Çete efradı yıldız sız ve çok karanlık bir gecede motoru Kumkapı açıklarında demirledi.

Rifat Çavuşu, Sırrı Efendiyi, Tahir Ağayı yanına alan Yahya Kaptan, küreklere asılarak motorun arkasına bağlı kayıkla karaya çıktı. Doğru Bahriye Nezaretine gittiler. Depoyu basıp yüz elli alman mavzerini, kasaturalarıyla birlikte, otuz sandık cephaneyi kömür arabalarına yüklediler. Epeyce korku geçirip, ter dök-

tükten sonra Kumkapı'ya vardılar. Yollarda devriye gezen işgal askerlerinin yanından ölüme meydan okuyarak cephane ve silâhları kayıklara atıp motora taşıdılar. Motor, yükünü aldıktan sonra kalktı. Kadıköy kıyılarını dolaşarak ilerliyen motor, hiçbir engele rastlamaksızın Tuzla önlerine varınca Yahya Kaptan, Hersek Feneri yönünde kimi karartılar gördü ve kuşkulandı.

Silâh namluları karaltılara doğru uzandı.

— Dur!

Diyecek bir sese karşı hemen namlular ateş püskürmeğe hazırdı.

Yahya Kaptan, motoru önlerindeki karaltılara doğru sürmekten geri durmadı. Biraz sonra da düşman sandıkları karartıların bir yığın dost olduğunu gördüler. Onların geciktiğini gören Tavşancıl halkından bir demet insan çokça meraklanarak Dil iskelesine gelmiş, dört gözle bekliyordu.

Motor iskeleye yanaştı. Yahya Kaptan baktı. Dil'den yukarı doğru giden yolda birçok kağnı dizilmiş bekliyordu. Öküz arabalarının yüksek kenarlı örme sepetleri saman doluydu. Bütün oradakiler hemen karınca gibi seğirtken davranışlarla işe başladılar. Motorla kağnılar arasında bir süre mekik dokudular. Silâh ve cephaneler, samanların arasına istif edildi. Sonra, uzun boynuzlu iri gövdeli ak Macar ve Rumeli öküzleri, gıcırtısız kağnıları Tavşancıl'a doğru çekmeğe başladı. Onlar Tavşancıl sokaklarına girdiklerinde güneş doğmak üzereydi. Bütün köy halkı uyanıktı ve heyecan içinde öbek-öbek kağnılara doğru geliyorlardı. Güçlü kuvvetli delikanlılar, silâhlarla cephane sandıklarını çabucak Hafız Efendi'nin bahçesindeki «dam»a taşıdılar.

Yahya Kaptan, hemen o gün yüzelli Alman mavzerini işe yarar köy delikanlılarına dağıttı. Askerlik et-

mişler, etmemişleri eğitmeğe başladı. Tavşancıl, şöyle bir silkinmiş, kendine gelmişti. Köyün silâhlandığını ve Yahya Kaptan adını pek az zamanda duymayan kalmadı.

Az zamanda Gebze, Pendik, Aydınlı, Hereke, Kalburcu, Demirci, Çerkeşli dolaylarında Yahya Kaptan'ın adı salavatla ağıza alınır oldu. Yahya Kaptan, yeni çetesini kurunca hemen Tavşancıl dolaylarını geceli gündüzlü taramağa, Tavşancıl'a sarkmayı huy edinmiş Rum çeteleriyle çatışmağa başladı. Onun pek sert ve ustaca darbelerinden huylanan ve yılan Rum çeteleri az zamanda Tavşancıl dolaylarından ve ona yakın öbür Türk köylerinden ellerini - eteklerini çektiler. Bu kez, ikinci aşamaya geçildi. Şimdi, bu zamana dek Türk köylerine kan kusturan saldırgan Rum köylerine karşı baskınlara geçildi. Bütün zulüm örgütleri, tütsülenmiş yaban arıları gibi darmadağın olmuştu.

İşte, tam bu sırada eski teşkilâtı mahsusacılar ve yeni karakol derneği örgütü Yahya Kaptan işini ele aldı. Eşkiyalıktan vazgeçilerek ulusal birer örgüt biçimine soktukları kimi Türk çetelerini Yahya Kaptan'a bağlayarak olumlu bir iş yaptılar. Yahya Kaptan'ın yeni bir güç olarak belirdiği İstanbul - Ankara doğal yolu üzerinde daha önceki ittihatçı örgüt şöyle doğmuştu :

İttihatı gençlerin en idealistlerinden doktor Fahri Can bey bırakışmanın en karanlık günlerinden bir gün bu umutsuz günlerde neler yapılabileceğini öğrenmek ve buyruk almak üzere Kara Kemal beyi görmeğe gitmişti. Karakol örgütü henüz yeni kurulmuştu. Boşta kalmış bütün irili ufaklı ittihatçılar sıtmalı bir biçimde örgütleniyor, yeni onursal yurt görevleri yüklenmek üzere bir birleriyle bayağı yarışıyorlardı. İşte doktor Fahri Can bey de kovanından dışarda kalmış bir arı üzgünlüğüyle

Kara Kemal beye başvurmuş o da ona şu salıkta bulunmuştu:

— Yenibahçeli Şükrü beyle Dayı Mesut'u bul, onlarla görüş ve birlikte çalış.

Genç doktor, Dayı Mesut Beyin İstanbul'da olduğunu öğrenerek onu Kadıköy, Altıyolağzındaki Karakolda bulmakta gecikmemişti. Kalın dudaklı, iyi yüzlü, iri yarı bir Afrikalı tipi, olan Dayı Mesut Bey, Teşkilâtı Mahsusada çalışan subaylardandı. Çok yurtsever, çok güvenilir adamdı. Doktor Fahri Beyi görünce kuşkulandı. Şundan ki Dayı Mesut Bey, yeni terör örgütünün en önde adamlarındandı. Bundan dolayı, Bekirağa bölüğü, Malta zindanları, ya da İngiliz kurşunları ona bir karışlık yoldaydı.

Yüzü kuşkuyla daha çok kararan Dayı Mesut beyin çatılan kaşları altındaki iri ve kapkara gözleri genç doktoru delip geçmeğe çalışıyordu. Doktor, Yenibahçeli Şükrü beyle tanışmakta olduğunu söyleyince Dayı Mesut'un yüzüne aydınlık bir dostluk havası yayıldı. Sonra şurdan, burdan biraz konuştular. Dayı Mesut Bey, Şükrü Bey'in Cuma günü öğleden sonra orada kendisiyle buluşacağını, doktorun da o saatlerde gelmesini söyledi.

Cuma günü karakola gittiğinde Şükrü Bey de oradaydı. Doktorla şöyle konuştu:

— Bizim arkadaşlarla kararlaştırdığımız randevu yeri Kocaeli'dir. Bunu bil, ona göre davran.

İşte, Dayı Mesut'la Doktor Fahri Beyin böylece başlayan tanışmaları, pek çok ulusal serüvenlerde onları el ele verdi.

Doktor Fahri bugünlerde rengi ittihatçıya çalan Zaman Gazetesinde hekimlik üzerine yazılar yazıyordu. Bu zincirleme yazılar «Üç başlı canavar» adı altında sürüyordu. Doktorun Üç başlı canavar'la anlatmak istedi-

ği, memleketin nüfusunu yiyip bitiren frengi, verem ve sıtmaydı. Doktor, gazete sahipleriyle bile tanışmış değildi. Yazılarını göndermişti. Onlar da hoşlandıklarından yayınlıyorlardı. Üç başlı canavar başlığı hükûmetin dikkatini çektiğinden polis doktorun evine damlamakta gecikmedi. Doktor, evde yoktu. Ertesi gün Erenköy istasyonunda yakalayıp karakola götürdüler. Oradan merkeze vardığında Başkomiser Doktor'u karşısına dikti:

— Sen ittihatçı mısın?

— Elhamdülillah öyleyim.

— Ne vakitten beri?

— Kendimi bildiğimden beri.

— Daha da söylüyorsun ha? Memleketi bu duruma getirdiniz, hâlâ da söylüyorsunuz.

— Komiser bey, bunlar, sizin konuşabileceğiniz laflar değil. Bunun hükmünü tarih verecektir. Siz, benden ne istiyorsanız, onu söyleyiniz.

Başkomiser, Doktor'un yanına bir polis katarak Birinci Şubeye gönderdi. Orada onu sorgu yağmuruna tuttular. Sonra her akşam imza vermek koşuluyla serbest bıraktılar. Yalvarıp yakararak Erenköy Karakolunda imza vermesine müsaade etmelerini, merkezin son kerte uzak olduğunu söyledi. Kabul ettiler.

Bu sırada Bekirağa Bölüğü harıl harıl İttihatçı yutuyordu. Kocaeli'nde de Şükrü ve Dayı Mesut Bey'lerle randevusu vardı. Ora dolaylarında bir yerde bir memurluk bulma çok işine yarayacaktı. Tıbbiyedeki hocalarından Nurettin Ali Bey'le komşu idiler. Hergün de konuşup görüşüyorlardı. Ona başvurdu:

— Hocam, dedi. Ben bu dolaylarda memurluk istiyorum. Sıhhiye Müdürü katında bana yardım edebilir misiniz?

Hocası ona, İskân Genel Müdürü Cevdet Bey'i sa-

lıkladı. Cevdet bey, genç doktoru alıp Sıhhiye Müdürlüğüne götürdü. Sıhhiye Müdürü Ekrem Hayri Üstündağ ona Gebze Hükûmet doktorluğunun açık olduğunu, bunu isteyip istemediğini sordu.

Genç doktor, bir piyangoya benzettiği bu atamaya son kerte sevindi.

Gebze'ye kaçarcasına gitti. Orada iyi arkadaşlar buldu. Kaymakam Ferit, Hâkim Mithat, Savcı Nâzım, Jandarma Kumandanı Nail, Müftü Hüseyin Hüsnü Efendi, yurtsever insanlardı. Bu yüzden de daha çok seviniyordu. Ne var ki Fahri bey buraya geldi geleli rahatça oturup ta mesleğini ilgilendiren işlerle bir türlü uğraşamıyordu. Silâhlı Rum çeteleri, her gece bir Türk köyüne baskın veriyor, soyup yağmalıyor, kesip öldürüyordu. Sonra, gelsin doktor, köye keşfe gidiliyordu. Bunun ardı arkası kesileceği şöyle dursun gittikçe artıyor, önüne geçilmez bir biçim alıyordu. Rum çetelerinin en iyi örgütlenmiş olanları Şile'nin Yeniköy çeteleriydi. Bunlar bayağı yağma ve öldürmelerle de uğraşıyorlarsa da siyasal bir amaçları olduğu biliniyordu. Bunlar son kerte kan dökücüydü. Yaptıkları cinayetler, dinleyenlerin tüylerini ürpertiyordu. Bastıkları Türk köylerindeki delikanlıları öldürüyor, kızlarla kadınların ırzlarına geçiyorlardı. «Kızların çeyiz sandıklarından, musluklardaki sabuna dek ne bulursa alıyorlar ve arabalara yükleyerek götürüyorlardı.»

Taşköprü bucağının Çongurlu köyü yine böyle korkunç baskınlardan birine uğramıştı. Fahri Bey de hükûmet doktoru olarak keşfe gitti. Köyde o gece sel gibi kan akmış, bütün evler soyulmuş, bütün kızların ırzlarına geçilmişti. Doktorla öbür keşfe gelen hükûmet memurlarının bütün işi, bir tutanak tutup dönmek oldu. İdealist doktorun içi kan ağlıyordu. Bu iş bununla mı

kalmalıydı? Köyden ayrılırken yaşlı bir köylü, doktorun yanına sokuldu:

— Doktor bey, dedi, halimizi görüyorsunuz. Biz de hükûmetin halini biliyoruz. Ondan ne bir şey istiyor ne de bir şey bekliyoruz. Biz evelallah, kendi kendimize yeteriz. Yalnız bize kendi kendimizi savunmak olanağını versinler.

İdealist doktor, onun ne demek istediğini hemen anlamıştı. Kasabaya döndüğünde Jandarma Kumandanı Nail Bey'i buldu. Yaşlı köylünün deştiği yara üzerinde uzun uzadıya konuştular. Doktor, Jandarma Kumandanlığının deposundaki bütün silâhların köy gençlerine dağıtılmasını önerdi. Nail Bey de İttihatçı olduğu halde buna yanaşmadı:

— Devletin resmî silâhlarını ben şahsen nasıl sivil köylülere verebilirim? dedi.

— Nail Bey, devlet bu silâhları niçin almış ve niçin bu depoya koymuştur? Bu milletin canını, malını, ırzını korumak için değil mi? Bugün bunlar çiğneniyor ve bunları koruyacak silâhlar depoda küflenip paslanıyor. Buna Allah razı olur mu?

— Fahri Bey, bunu yapacağız. Bana biraz müsaade et. İşi bir plan dairesinde yapalım.

Nail Bey sözünde durdu. Bütün Gebze köylerindeki eli silâh tutabilecek gençlerin bir listesini aldı. Bütün bu köylerin muhtarlarını çağırdı. Tutanak karşılığında onlara silâh ve cephaneyi teslim etti.

Bütün köyler, silâhlı gençlerinden nöbetçiler diktiler. Parola kullanmağa başladılar. Artık köylerden hiçbir yabancı kuş uçmuyordu. Yeniköy çeteleri artık köy kenarlarında:

— Parola!

Haykırışlarıyla karşılanıyor, parolayı vermeyince üzerlerine yağan kurşun yağmuru altında geri çekilmek

zorunda kalıyorlardı. Bu ilk şaşkınlık onları biraz şaşalattı ve duralattıysa da daha üstün sayıda ve daha çok silâh alarak yine geldiler, yine vurdular, yine kırdılar, yine yağmaladılar.

Yeniköy'lü Rum çeteleri gezginciydi. Bu yüzden ele geçmiyorlar, yine benzeri vahşiliklerini sürdürüyorlardı. O zaman Doktor Fahri Bey, başka bir şey düşündü: Gezginci Rum çetelerinin karşısına yine gezginci Türk çeteleri çıkarmak. Bunun için bir tek olanak vardı. O da soyguncu kimi Türk çetelerini ulusal güçler biçimine sokarak onların karşısına çıkarmak. Bu, olmayacak iş değildi. Gerçekte bu görevi Türk jandarmasının yapması gerekse de orada jandarmaların ancak adı vardı. Doktor Fahri Bey'in başvurmayı düşündüğü Türk çetelerinin başında Kara Aslan çetesi geliyordu. Ona aracı gönderdi. Ulusal kaygularla kendisini görmek istediğini bildirdi. Nerede ve nasıl buluşabileceklerini sordu. Aradan çokça zaman geçince genç doktor umutsuzlanmağa başladı. Tam bu sırada da Kara Aslan çetesinden beklediği haber geldi: «Doktor Malim (muallim) köyüne tek başına ve silâhsız gelsin.»

Doktor Fahri Can bey, kalkıp tek başına ve silâhsız olarak Malim köyüne gitti. Bir köy odasında, karşılaştılar. Arslan Kaptan ince gövdeli, ince uzun yüzlü, sık kara sakallıydı. Ve dişinden dırnağına silâhlıydı. Köyün dışında ve içinde de alınan tertibatı gelirken görmüş olan Doktor, güvenle Kaptan'a doğru ilerlerken o da kırk yıllık bir ayrılıktan sonra ilk kez gördüğü bir dosta atılır gibi doktorun üstüne atıldı. Kucaklaştılar, öpüştüler. Çevrelerinde çeteden ve köy halkından da kişiler vardı. Kahveler geldi. Havadan - sudan biraz konuşulduktan sonra ötekiler kalkıp çıktılar. Yalnız kaldıklarını gören doktor hemen açıldı:

— Kaptan dedi, elhamdülillah Türk'sün, müslümansın, fakat sen de Yeniköylüler gibi köylüyü soyuyorsun. Üstelik Yeniköylüler'e «kış!» bile demiyor, sanki birlikmişsin gibi davranıyorsun. Buna Allah razı olur mu?

— Can bey, doğru söylersin ama, ben başka ne yapabilirim? Dağdan insem hükûmet beni dama sokar, Dağda kalsam arkamdaki on iki kişiye ve ailesine bakmak, her türlü ihtiyaçlarını sağlamak zorundayım. Bu da bana gökten inmez.

— Yok, Kaptan yapacak şeyi ben sana söyliyeceğim. Zaten, buluşmamız da bunun içindir. Sen, dağda kalacaksın ve Yeniköy'lüyü kovalayacaksın ve köylüden hiçbir şey almayacak onu koruyacaksın.

— Güzel ama, ben ve çetem hava ile mi geçineceğiz?

— Sen onu bana bırak. Bir dahaki görüşmemizde her şey çözümlenmiş olacaktır. Yalnız, bugünden sonra sen bizim Yeniköy'lülere karşı gezginci gücümüz oluyorsun.

— Can bey, ben Makedonya'da Bulgarlarla çok çarpıştım. Hem sen benim Süleyman Askerî Bey'le Basra'ya giden Osmancık Alayında Müfreze Kumandanı olduğumu bilir misin? Ben, buyum. Bundan sonra söz, söz!

Bir hafta sonra Köseler Köyünde yeniden buluşmak üzere kucaklaşıp ayrıldılar.

Cebze'ye dönen doktor, çok sevinçliydi. Çok olumlu bir işe el atmış, başarıya doğru hızla da ilerlemişti. Görüşmelerini olduğu gibi Jandarma Kumandanı Nail Bey'e anlattı. O da çok sevimdi Arslan Kaptan'a toplanacak para üzerinde düşündüler. Gebze'nin başlıca zenginlerinden Akif oğlu Kadir Ağa, Aynacıoğlu İbrahim Ağa, Hacı Kadir Ağa'yı Jandarma Kumandanlığına çağırdılar

Nail Bey onlara:

— Ağalar, dedi, hepinizin dışarda sürüleriniz, kaşar haneleriniz, yağhaneleriniz var. Jandarmanın hali malûm olduğuna göre bunların geleceğine güvenebiliyor musunuz?

— Ah Kumandan Bey, ne vakittir gelip size bunu söyliyecektik, sizden bir çare arayacaktık. Geceleri uyuyamaz olduk. Her sabah, nasıl bir kara haber alacağımızı bekler olduk. Ne var ki yüreklilik edip gelemedik. Allah sizden razı olsun ki bu işin konuşması sizden geldi.

— Beni dinleyin ağalar, Kara Arslan'dan şimdiye dek bir zarar gördünüz mü

— Hayır Kumandan Bey, yoluna düştükçe o da nöbetle sürülerden birer kuzu ya da koyuncuk alır o kadar Bizden yana helâl olsun.

— Bundan sonra, Kara Arslan, sürülerinizin, yağhanelerinizin, kaşarhanelerinizin, Yeniköy'lüye karşı bekçisi olacaktır. Şu var ki bekçilik bedava olmaz. Burda bile bekçi parası ödemiyor musunuz?

— Anlıyoruz, Kumandan bey. Sen bize işin nasıl olacağını deyiver.

— Arslan'a fişek parası diye onu ve çetesini geçindirecek bir aylık ödeyeceğiz.

Ağalar, Nail beyle uyuşmakta gecikmediler. Doktor Fahri Can bey, bir hafta sonra Köseler köyüne atlavardığında Arslan Kaptan'ın köyün biraz ilerisinde kendisini sabırsızlıkla beklediğini gördü. Yine kucaklaşıp öpüştüler. Köye birlikte girdiler. Köseler köyü, bu anlaşmadan dolayı sevinç içindeydi. Köyün ağası bu hayırlı iş şerefine bir kuzu çevirterek büyük bir şölen verdi. Ayranlar içildi. Memleketin bugününden, yarınından söz ederek dertleştiler. Doktor, herkesin gözü önünde Kara Arslan Kaptan'a oldukça bol olan aylığını verince herkesin içi rahatladı. Kaptan'ın kendisi bile sevinçten şaşkın gibi oldu. Doktor Can bey:

— Bu para sana her ay ödenecek, dedi. Jandarmadan filân artık çekineceğin bir şey yok, serbestçe gezip dolaşabilirsin. Buranın jandarması salt senin yardımcın olacaktır. Bütün görevin, Yeniköy'lü azgın Rum çetelerini adım adım izlemek ve kovalamaktır.

Balkan dağlarının sarp doğası içinde çok çetin savaşlar vermiş olan Arslan Kaptan, böylece kendini yeniden Türk halkına yararlı işler yapmanın mutlu bilinci içinde duymağa başlamıştı. Çete efradı da birden kovalanan değil de kovalayan kanun adamı durumunu kazandıklarına seviniyorlardı. Hepsinin yüzü gülüyordu. Doktor Fahri Can'a gözlerinin alabildiğine dostluk dolu bakışlarıyla bakıyorlardı.

Doktor, bu kez köyden bir bayram havası içinde uğurlandı. Çeteler, onu uzun yol boyunca geçirdiler.

İstanbul'da ilk ulusal gücün çekirdeği böylece meydana gelmiş oluyordu. Doktor Fahri Can, bundan sonra yine Kara Arslan Çetesi gibi aylak-aylak dolaşan öbür Sarı Arslan Çetesiyle de bu biçimde bir görüşme yaptı. Onları da Yeniköy Çetelerine karşı çalışan bir ulusal güç biçimine getirdi. Onlara da zengin halkın bağışladığı paradan aylık bağladı. Böylece Arslanlardan meydana gelen Türk silâhlıları kanunsuz çetelerin iflâhını kesmeğe başladılar. Artık, Gebze dağlarında Yeniköy çeteleri boy gösterip caka satamıyorlardı.

Doktor Fahri Can, bu işleri salt kendi başına yapmıyordu. Arkasında İstanbul'un bütün Anadolu yakasının sorumluluğu bulunan Karakol örgütünün en önemli üyelerinden Yenibahçe'li Şükrü Oğuz Bey bulunuyordu. Yapılacak bütün işler üzerinde ondan buyruk alınıyordu.

Kara Arslan ve Sarı Arslan Çeteleri düşmanın izinde cirit oynuyorlarsa da birbirlerinden buyruk alıp verecek durumda değildiler. Rum eşkiyaları ise daha çok bir

merkeze bağlı görünüyor, bir başça yönetilir kanısını veriyorlardı. Bizim çetelere de bir baş gerekiyordu. Fahri Bey, Kumandan Nail Bey'le bu konuları Şükrü Oğuz Bey'e yazdılar. (Yazışma posta ile değil kuryelerle oluyordu.) Şükrü Bey, onlara verdiği karşılıkta Yahya Kaptan'dan söz ediyor, onun bütün bu bölge silâhlı güçlerinin başına getirildiğini bildiriyordu. Ayrıca ona her türlü yardımın yapılmasını buyuruyordu.

Doktor, Yahya Kaptan'ı bilmiyor ve tanımıyordu. Jandarma Kumandanına sordu. O da ona:

— Yahya Kaptan, Rumeli'de Sırplar ve Bulgar'larla çok döğüşmüş gerçekten silâhşör ve kahraman bir adamdır! Diyerek onu aydınlattı.

Jandarma Kumandanı Nail Bey, hemen Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'da oturduğu eve Jandarma telefonu koydurdu. Sonra, Kara Arslan'la Sarı Arslan, Yahya Kaptan'ın karargâhına giderek onunla tanıştılar ve bundan sonra bütün buyrukları ondan almağa başladılar. Hergün yeni bir küçük çete Yahya Kaptan'a bağlanıyor, gücü gittikçe büyüyordu. Nail bey, bütün jandarma karakollarına şu buyruğu verdi:

— Yahya Kaptan'ı her zaman sayacaksınız ve ona bir âmir gibi boyun eğeceksiniz.

Ne var ki aradan zaman geçip te Yahya Kaptan, bütün Gebze bölgesinde biricik güç ve söz sahibi insan durumuna yükselince Jandarma Kumandanı Nail Bey'le araları şekerrenk olmağa başladı. Nail bey bu bölgenin biricik buyruk veren Kuvay-ı Milliyecisi olduğunu söylüyor ve burada ulusal güçleri kendisinin canlandırdığını ileri sürerek Yahya Kaptan'ın da kendisinden buyruk almasını istiyordu. Yahya Kaptan elinin altında iki

bin kişiye varan çetesini en etkili biçimde kullanarak hemen her gece bir Rum köyünü basıyor, eşkiyalık ettiği kuşkusunu uyandıran birçok erkeği kaldırıp gereğine bakıyordu. Nail Bey'se bütün bu olanların kendi bilgisi altında geçmesini istiyor, bunda diretiyordu.

Artık, Yahya Kaptan, kendi başına buyruk bir liderdi. Mustafa Kemal'ci de olmuştu. Erzurum kongresini açmış olan Mustafa Kemal'in övgüsünü yapıyor, yurdu yalnız onun kurtaracağını söyleyip duruyordu.

Başlangıçta karakol örgütünün adamı olarak benimsenen Yahya Kaptan'ın böyle birdenbire Mustafa Kemal'ci oluşu İttihatçı karakolcuların hiç işine gelmiyordu. Hele, bölgedeki bütün güvenlik gücünü eline alışı Nail beyi pis - pis düşündürüyor ve öfkelendiriyordu. O Yahya Kaptan'ı bayağı bir eşkiya vurucusu olarak benimsemişken adam siyasal bir güç te kazanarak mülkî ve askeri her şeye egemen olmağa başlamıştı. Yahya Kaptan'ın bütün siyasal Rum çetelerine pes dedirtmesi, bütün zararlı kişilerin başını ezmesi, İstanbul'daki işgal gücünün başlarını da tedirgin etmeğe başlamıştı. Onlar da durmadan Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey'e buyruk üstüne buyruk verdiriyor, Yahya Kaptan'ı yakalatıp İstanbul'a getirtmek istiyorlardı. Nail bey, hâlâ devlet kapısından ekmek yemek niyetinde olduğundan ne yapacağını şaşırmış duruma gelmişti. Artık, o da İstanbul Hükûmeti gibi Yahya Kaptan'ı zararlı görüyordu.

Yahya Kaptan'ın kendi başına buyrukluğu, sert ve amansız prensipleriyle davranan karakol örgütünü tedirgin ediyor, onu daha sık yeriyorlar, İstanbul hükûmetinin İngilizci eğilimlerine daha çok yaklaşıyorlar ve onun üstüne yaptıkları sert yargılamalarda İstanbul hükûmetini pek aratmıyorlardı.

Yahya Kaptan, artık gözlerini büsbütün Anadolu'-

ya, Mustafa Kemal'e dikmiş, herkes ve herşey ona vız geliyordu.

İstanbul Hükûmeti, İngilizlerin baskısıyla İzmit Mutasarrıflığına buyruk üstüne buyruk gönderip Yahya Kaptan'ın yakalanmasını istiyordu. İşte, bugünlerde Yahya Kaptan, Bekirağa Bölüğünde tutuklu bulunan eski «velinimeti» Halil Paşa'ya haber salarak kendisini kaçırmağa geleceğini, hazır olmasını bildirdi. Üsküdar İnzibat Karakolu Bölük Kumandanı Yüzbaşı Dayı Mesut Bey'le anlaşarak bir gece geç vakit Yüzbaşı Celâl beyle göçmen Ali ve Demirci Abdullah ve daha birkaç gözü pek arkadaşıyla Bekirağa Bölüğünü sardı. Nöbetçileri bağlayıp ağızlarını tıkayarak zararsız duruma getirdikten sonra içeri girdi. Halil Paşa'yı, Yarbay Şadi ve Küçük Talât beyi alarak Üsküdar'a atladı. Tavşancıl'a dek Dayı Mesut Bey'in büyük yardımını gördüler. Halil Paşa'yla arkadaşları, birkaç gün Tavşancıl'da saklandılar. Buraya dek subay kılığında gelen Halil Paşa da artık askerlik üniformasını çıkarıp atarak sivilleşti. Kaptan onu Bursa'da 56. tümen kumandanı Alb. Bekir Sami bey'in yanına gönderdi. Bu, Halil Paşa'nın Sivas'a, oradan Erzurum'a oradan da Moskova'ya dek sürecek olan yolculuğunun başlangıcı oldu.

Yahya Kaptan, bulunduğu bölgede sözü geçen biricik adam olduğundan şuna-buna disiplin cezaları da vermeğe başladı. İçkiyi, sarhoşluğu yasak etti. Kahveci Sağır Ömer bu yasağa uymadığından adamcağıza köy meydanında büyük bir meydan dayağı attırdı. Kaptan'ın buyruğunda birçok ta genç subay çalışıyordu. Bunlardan teğmen Rüştü Bey'in kendi hesabına köylerden para ve öteberi toplamağa başladığı haberi kulağına gidince Kaptan, tanıklar ve bütün köy halkı karşısında genç subaya temiz bir meydan dayağı çektirdi. Bu ceza Kuvayı Milliyeci hiçbir kimsenin, halkı soyamıyacağını

anlatmak için veriliyorudu. Olay Çerkeşli köyünde şöyle geçti: Kaptan, bu köye ayak bastığında eline bir yığın yakınma tutanağı sıkıştırılmıştı. Teğmen Rüştü de hemen oracıktaydı. Genç subaya:

— Buraya gel!

Diyen Kaptan, toplanan halkın önünde tutanakları birer birer okuttu ve sonra Teğmen Rüştü'yü falakaya yatırdı:

— Yıkın şunu yere, bir temiz ıslatın!

Yahya Kaptan, Rüştü Bey'e meydan dayağı attırdıktan sonra Karayakuplu bucağına giderek bura telgrafhanesinden Erzurum Kongresinde bulunan Mustafa Kemal'e bir telgraf çekti:

— Bütün kuvvetlerimle emrinizdeyim.

Mustafa Kemal, hemen bunun karşılığını gönderdi.

Mustafa Kemal'in telgrafı Yahya Kaptan'la adamlarını çılgınca bir sevince boğdu. Tabancasını çekip havaya üst üste ateş etmeğe başladı. Gülüşerek, kahkahalar atarak adamlarıyla birçok ta bomba patlattı. Böylece Mustafa Kemal'e ve Anadolu'ya bağlanışlarını kutlamış oldu.

Yahya Kaptan'ın artık kesin olarak Mustafa Kemal'in adamı olduğunu ve İstanbul'un burnunun dibinde onun bir ileri karakolu olarak çalıştığını anlayan İngilizler ve dolayısıyle İstanbul hükûmeti, davrandı. «Bu bayağı şaki»nin ölü ya da diri olarak ele geçirilmesini istiyordu. Yüksek kadanaları üzerinde kapkara kalpaklarıyle çalım satan Kuvay-i İnzibatiye atlıları, İstanbul -Gebze yolunu haraca kesmişlerdi. İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Yahya Kaptan'ın ele geçirilmesi için bütün gücüyle uğraşıyordu. Yahya Kaptan, şurda - burda yaptığı çatışmalarda kesesinde İngiliz altınları ışıldayan birkaç satılmış Kuvay-ı İnzibatiye erini toprağa uzatmakta gecikmiyordu. İngiliz askerleri de Tuzla ve Darıca

da arasıra görünüyor, sanki burada tılsımlı bir sınır varmış gibi burayı aşıp öteye geçmek yürekliliğini gösteremiyordu.

Yahya Kaptan, koskoca bir sorun olarak İngilizleri Hürriyet ve İtilâf Partisi Hükûmetini, karakol örgütünü ve bu yüzden çıkarları zedelenen irili - ufaklı bir sürü insanı uğraştırıyordu.

Bugünlerde bütün arkadaşlarını mebus seçtirerek İstanbul'daki Meclisi Mebusana yollayıp hemen tek başına İstanbul'da meydana gelmesini beklediği önemli olayları gözetleyip duran Mustafa Kemal'e «Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaay-ı Hukuk Heyeti temsiliye Reisi» adı altında bir telgraf geldi. Ahmet Necati imzasını taşıyan bu telgrafla Yahya Kaptan'dan yakınılıyordu. Bu binbaşının dediğine göre Yahya Kaptan köyde rastgele adam öldürmekte, bucak müdürünü döğmekte, köyleri yağma ve talan etmekteydi. Hükûmetin zor durumda kalmaması için Yahya Kaptan'ın tutuklanması gerektiğini öngörüyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, İzmit'teki Birinci Tümen Kumandanı Rüştü beye bir telgraf çekerek:

— Başlangıçtan beri ulusal davranışlarda iyi hizmetleri görülen bu zatın memleketimizin bu buhranlı zamanlarında hükûmete teslimi asla uygun görülmemekte olduğundan, hükûmetin de nüfuzunu göz önüne alarak Yahya Kaptan'ın kanuni koğuşturmadan bu aralık kurtarılması hususunun yoluna konması, Kartal'da Necati Bey'e gereken direktifin verilmesi önemle rica olunur.

26 Kasım 1919 tarihinde Yahya Kaptan da Herededen Mustafa Kemal'e şöyle bir telgraf çekti:

— Millet namına yalvarıyorum, bugünlerde Binbaşı Necati beyin suistimalleri Kuvay-ı milliyeyi lekelemekte-

dir. Hemen araştırma yapılmasına emir buyurulmasını rica ederim.

Bu iki telgraf sahibinden birinin yalan söylediği meydandaydı. Birinci Tümen Kumandanı Rüştü beyin İzmit'ten 5-12-1919 tarihinde, Mustafa Kemal'e çektiği telgraf yalancının kim olduğunu meydana çıkarıyordu. Bunda açıklandığına göre, binbaşı Necati Bey, «Maltepe Endaht Mektebi»nde görevli memurdu. «Müdafaay-ı Hukuk Cemiyeti sıfatını takınarak Kuvay-ı Milliye adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Arslan Çetesiyle ortalığı soymaktaydı. Küçük Arslan Çetesi, son günlerde Darıca Rum bekçilerini öldürmüş, İstalyanos adlı bir Rum zenginini dağa kaldırarak kendisinden para istemişti. Yahya Kaptan bu türlü soygunlara katılmadığı gibi katılanları da hoş görmediğinden onlara engel olmağa çalışmakta bundan dolayı da onların düşmanlığını üzerine çekmekteydi. Yine Tümen Kumandanlığına göre Gebze Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nail bey de bu çetenin suç ortağından başka bir şey değildi. Arnavut Arslan Çetesiyle de el ele vererek Yahya Kaptan'ı öldürtmeğe kalkışmış, bunu da başaramamıştı. Onu tuzağa düşürerek öldürmek istedilerse de onların düzenlerini anlayan Kaptan, ölümden kurtulabilmişti.

27 Aralık 1919 tarihli telgrafıyla Kara Vasıf bile Mustafa Kemal'in zihnini bulandırmağa çalışmıştı. Bu telgrafa göre İstanbul'dan İzmit'e dek uzayan bölgedeki bütün karışıklıkların ve güvensizliğin tek nedeni Yahya Kaptan'dı.

Oysa, bütün bu gürültü, Maltepe'deki Endath Mektebi Müdürü Yenibahçe'li Şükrü Bey'in başının altından çıkıyordu. Karakol terör örgütünün Anadolu yakası reisi olan Şükrü Bey, Küçük Arslan Çetesiyle birlikte Binbaşı Necati Bey'i de Yüzbaşı Nail Bey'i de yönetiyordu. İttihat ve Terakki'nin biricik yaşama ve yaşatma orga-

nı olan Karakol örgütünün etkili biçimde çalışabilmesi için para gerekti. Son kerte gizli bir dernek olduğundan bunun adına şundan - bundan para toplanmayacağından zengin Rum köylerini soymağa başlamışlardı. Buna engel olan Yahya Kaptan da karakol gibi korkunç bir terör derneğinin buyruğuna karşı gelmiş sayılarak öldürülmek istenmişse de başarılamamıştı. Yalnız bu işi İstanbul Hükûmetine yaptırabilmek uğruna ellerinden geleni yapmağa başladılar. Kara Vasıf Bey, bu alanda Hürriyet ve İtilâf Partisinin Dahiliye Nazırından başka türlü düşünmüyor, Mustafa Kemal'i de türlü oyunlarla etkilemeğe çalışıyordu. Yahya Kaptan ortadan kalkmadan ya da bu karakol derneğinin at oynattığı bölgeden çekilmeden Yenibahçeli Şükrü beye rahat iş görmek yoktu. Her iki yan da ulusal dava için çalışmakla birlikte Yahya Kaptan'ın gölgesi, Karakol'un militanları üzerine abanmış, onları eziyordu.

İşte, biraz da karakol örgütünün kışkırtılmasıyla alevlenen bu dava patlama noktasına doğru hızla yükselirken Mustafa Kemal'le temsil heyeti Ankara'ya gitti. Yazışmalar çizişmeler bu kez de Sivas'tan Ankara'ya kaydı.

Birgün Yahya Kaptan, Mebus olarak İstanbul'a geçmekte olan Mustafa Kemal'in yaveri Cevat Abbas beyle, İzmit Mebusu Sırrı Bellioğlunun kendisini gelip göreceklerini öğrendi. Yahya Kaptan, Tavşancıl İstasyonundan köye dek giden yol boyunca on adımda bir, dişinden tırnağına dek silâhlı, bombalı nöbetçiler dikerek değerli konuklarını bekledi. Cevat Abbas beyle Sırrı Bellioğlu şaşkınlık içinde, kendilerine selâma duran bir yığın tığ gibi ulusal savaşçı arasından geçerek Tavşancıl'a vardılar. İki kilometrelik köy yolunu sevinçle tüketen iki değerli konuk, köyde tam bir Kuvay-ı Milliye Kumandanı kılığındaki pek yakışıklı ve güler yüzlü Yahya Kaptan'la

karşılaşarak kucaklaşıp öpüştüler. Sırrı Bellioğlu gözleri yaşlara bulanmış olarak Kaptan'ın boynuna sarıldı ve hıçkırarak ağlamağa başladı. Hıçkırıkları arasında ancak şu sözleri söyleyebildi :

— Yaşa, Kaptan!

Mustafa Kemal'in mebuslarını başka bir dünyadan köylerine düşmüş çok değerli kuşlar gibi seyreden Tavşancıl'lıların mutluluklarına son yoktu.

Bu sırada bu köy, herhangi bir vilâyet gibi ünlüydü. Dillerde söyleniyordu. Bu da ancak Yahya Kaptan'ın gölgesindeydi. Halkla hoşbeşten sonra yeni mebuslar, Yahya Kaptan'la başbaşa verip uzun boylu konuşup görüştüler. Buraya da Mustafa Kemal'in buyruğu ile gelmişlerdi. Mustafa Kemal (ona çok selâm ediyor, gözlerinden öpüyordu.) Yahya Kaptan buna dünyalarca sevindi. O, Sırbistan'a sabotaj için gönderildiğinde, Mustafa Kemal Sofya'da ateşemiliter olarak bulunuyordu. Yahya Kaptan'ın Valandova'da demiryolu köprülerini atışını bir tabur Sırp askerini yok edişini, kocaman cephanelikleri havaya uçuruşunu yakından izlemişti ve biliyordu. Yahya Kaptan'la yaralı arkadaşları gelip te Sofya'daki bir asker hastanesinde tedavi edilirken onları gidip görmüştü. Oradan tanışıyorlardı. Cevdet Abbas bey, Mustafa Kemal'in selâmını söyledikten sonra, ona şöyle bir haber de verdi:

— Mustafa Kemal Paşa seninle daha yakından görüşmek istiyor. Bugünlerde gidip Ankara'da kendisini görmen gerek. Çok gizli git. Buraların boşaldığını anlamasınlar. En güvenli yol İnebolu - Kastamonu - Çankırı yoludur. Yolun açık olsun. Haydi şimdi hoşça kal.

Yeniden sarılıp öpüştüler. İki konuk, yine benzer bir güven çiti arasından İstasyona varıp trene bindi.

Onların arkasından da Yahya Kaptan, kılık değiştirerek İstanbul'a gitti. Oradan gizlice bir Karadeniz va-

puruna atladı. İnebolu'ya çıktığında Kuvay-ı Milliye haberli olduğundan onu dostça karşılayıp uğurladılar, sonra Kastamonu'ya yolcu ettiler. Kastamonu Valisi Cemal bey de haberliydi. O da Kaptan'ı Çankırı Mutasarrıflığına tanıtarak Ankara'ya sağ salim eriştirilmesi için bir telgraf çekti. Yahya Kaptan böylece Ankara'ya vardı. Ziraat Mektebinde Mustafa Kemal'le görüştü. Mustafa Kemal onu birçok tehlikelere karşı uyardı. Şimdi orada tuttuğu cephenin son kerte dirimsel olduğunda, bunun elden geldiğince tutulması gerektiğini anlattı. Ayrılık sırasında sarılıp kucaklaştılar. Mustafa Kemal, bu Köprülü'lü Rumeli arslanının büyük işler yapacağına inanıyordu.

Yahya Kaptan, hiç kimsenin ruhu duymadan orta Anadolu'nun ayaklar altında gıcırdayan karlarını çiğneyip ordan biraz daha kutsal ateş alarak geri döndüğünde Tavşancıl'da her şey bıraktığı gibiyse de Karakol örgütünün irili - ufaklı bütün adamlarıyla İstanbul Hükûmeti ve İngilizler, hâlâ ona salvo ateşi yapmaktaydılar. Yenibahçeli Şükrü beyle arkadaşları, onu İngiliz arslanıyla İstanbul Hükûmeti sırtlanının ağzına atmak üzere sanki el birliği etmiş gibiydiler. Şundan ki Yahya Kaptan, artık herkesin bildiği gibi, Yenibahçeli Şükrü beyden değil, Anadolu'dan Mustafa Kemal'den buyruk alıyordu.

Gebze Jandarma kumandanı açıkça karakol derneğinin buyruğunda çalışıyordu. Dernek, bütün gücüyle Yahya Kaptan'ı suçlaması için onu sıkıştırıyor ve kullanıyordu. Gebze Kaymakamı Sait Bey'se Yahya Kaptan'ı açıkça tutuyor ve korumağa çalışıyordu. Darıca'lı Rumlar, Yahya Kaptan'ı bir kaşık suda boğmak üzere davranmışlardı. Her Allahın günü Darıca'daki Fransız Karakoluna yazılı yazısız yakınmalarda bulunuyor, İstanbul İşgal Kuvvetleri Komutanlığına ise daha ağır

yalanlar duyuruyorlardı. Karakol Derneğinin kışkırttığı kimi Türkler de Darıca'lı Rum hemşerilerinin paralelinde Yahya Kaptan'ı Bab-ı âli'ye karalayıp durmaktaydı. Üstüne bunca uğursuzluk yağmurları yağa dursun bir gün Kaptan'ı Çerkeşli köyüne düğüne çağırdılar; kalktı gitti. Onu baş köşeye oturtan köylüler, nasıl ağırlayacaklarını bilemiyorlardı. Güveyden çok bütün gözler onun üzerindeydi. Düğünün tek yıldızı oydu. Sulukule'den getirilen becerikli çingene kızları göbek atıyor, tefler, dünbelekler çalıyor, mutlu bir düğün havası herkesin yüzünü güldürüyordu. İşte tam bu sırada Çerkeşli Ali Bey Yahya Kaptan'ın yanına yaklaşarak eğildi:

— Aman, dikkat, Kaptan, yanında oturan Eşref'in silâhı sana dönük, eli de tetikte. Seni vuracak! Kaptan bu söz üzerine yılan ısırmış gibi döndü.

Gerçekten de delikanlının tüfeğinin namlusu tam göğsüne bakıyordu. Eli de tetikteydi. Bunu gören Kaptan'ın kuşkusu kalmadı. Hemen tabancasını çekmesiyle Eşref'in üstüne boşaltması bir oldu. Oğlan, tüfeği bir yanda kendi bir yanda boylu boyunca yere serildi.

Düğün evi karıştı. Neden sonra Kaptan, suçsuz oğlanı vurduğuna çok acıdıysa da iş işten geçmişti. Demekki kendisine bu cinayeti işlemesi için tuzak kurmuşlar bunu da başarmışlardı.

— Yazık ettik bu arslan gibi gence, elimizi kana buladık! diye yanıp yakınmağa başladı.

Kaptan'ın bu cinayeti, karakol derneğinin ve öbür düşmanlarının eline önemli bir koz olarak geçti. Bunu inceden inceye işlemeye başladılar. Yahya Kaptan, kendisini tuzağa düşüren Çerkeşli'li Ali Bey'i öldürmeğe kalktı. Evini basmağa hazırlanırken Tavşancıl'lı aklı başındakiler, bu yeni yanlışlığın önünü alıp onu Ali beyle barıştırmanın yollarını aradılar. Bu iş de olmak üzerey-

ken bir başka talihsizlik, bunu engellediği gibi olanlara da tüy dikti: Yahya Kaptan, bir gün Cebir Ağa'nın kahvesinde oturmuş dertleşiyordu. Çerkes İbrahim, sabrını taşırırcasına Kaptan'a karşı geldi. Yerinden fırlayan Kaptan bir tokatta onu yere serdi. İbrahim'in mavzerini de çekip elinden aldı. Bu uğraşma sırasında emniyeti açık olan mavzer patladı.

Çerkes İbrahim'e rastlayan kurşun onu düştüğü yerde cansız bıraktı.

Bu, gerçekten de çok büyük talihsizlikti. Bu ikinci olay, bardağı taşırdı. Bütün düşmanlar, hep birden, ellerindeki bin türlü silâhla Kaptan'ı vurmak üzere davrandılar. Hele Yüzbaşı Nail Bey, Ankara'daki Mustafa Kemal'e şöyle bir telgraf çekti:

— Gebze'de hükûmet yoktur. Hükûmet, Tavşancıl'dır. Alın benim kılıcımı Tavşancıl'daki Çetebaşıya verin.

Hele İstanbul, artık Yahya Kaptan'ın ameliyat masasına yatırılması düşüncesini tam olarak benimsedi. İstanbul Hükûmeti, Yahya Kaptan'ın başını getirene bin altın vereceğini her yana tellâlla ilân etti.

Yahya Kaptan, Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmede bir buyruk almıştı. Kendisinin çetesinin başı büsbütün tehlikeye girerse hemen birkaç bin kişilik çetesiyle vuruşa - vuruşa da olsa Ankara'nın yolunu tutacaktı. Bu sırada Geyve boğazında Ali Fuat Paşa'nın buyruğundaki askerler nöbet tutuyordu. Oraya bir yetişti mi gerisi can sağlığıydı. Ne var ki Kaptan bu en tehlikeli zamanında bile çevresinde tehlike görmez bir aşırı yüreklilik havası içinde hapsolmuş gibiydi.

İstanbul Hükûmetinin çok büyük bir Jandarma gücüyle Kaptan'ın üstüne çullanacağını haber alan Darıca'daki Fransız Karakolunun çavuşu onunla görüşmeyi diledi. İstanbul Hükûmetinin yaptığı büyük hazırlığı

ona bildirdi. Yahya Kaptan'ın bu iyi yürekli Fransız askerine verdiği karşılık şu oldu:

— Nasıl olur? Ah bir gelseler de görseler!

Yine durumdan kuşkulanan Kaptan, en güvenilir adamlarından Sıtkı ile İdris'i Gebze'ye gönderdi.

Geri döndüklerinde onlar da Fransız Çavuşunun verdiği bilgiyi doğruladılar. Kaptan şaştı:

— Onlar da Türktür ve müslümandır. Sakın bizim kuvvetlerimiz ateş etmesin; kardeş kanı değil gâvur kanı dökelim, dedi.

Tam bu sıralarda Tavşancıl'dan çalınan bir manda hırsızını bulup Yahya Kaptan'ın katına getirdiler. Kaptan, bütün köylüyü toplayarak hırsıza yaman bir meydan dayağı attırdı.

Bu olayın geçtiği günün akşamı Yahya Kaptan, Tavşancıl'da hemen hemen birkaç adamıyla kaldı. Kara Arslan, Küçük Arslan ve İdris Kaptan çetelerini de oldukça uzak yerlere göreve salmıştı. Yanındaki yirmibeş - otuz kişilik adamıyla Tavşancıl'ın sessiz koyu karanlığına gömülen Yahya Kaptan, en güvenli uykularından birini uyuduğunu sandığı sırada, Fransız başçavuşunun kendisine getirdiği çok değerli ve dirimsel habere kulak asmadığından onu cezalandırmak üzere her zaman uyanık bulunan kader, bir espiyon gibi İstanbul Hükûmetinin beşyüz jandarmasını sıcak yataklarından kaldırmış, Tavşancıl'a doğru yola çıkartmıştı. Gerek Fransız başçavuşunun daha önce verdiği, gerekse İdris Kaptan'ın o gün Gebze'den getirdiği habere değer vermeyen Yahya Kaptan'ın cezayı hakkettiğini bildiren gonk vurmuştu.

İstanbul Hükûmetinin Genel Jandarma Kumandanı yardımcısı Albay Hilmi Bey'le Alay Kumandanı Yarbay Nazmi bey, buyruklarında beş yüz resmi jandarma, iki-üç yüz de laz çetesi olarak gemiden Hereke'ye çıktılar.

Hemen Hereke telefon hattını kestiler. Hereke kara kol çavuşu Ali'yi yatağından kaldırdılar. Hereke'den Tavşancıl'a giden beş kilometrelik yolu seğirterek alan jandarma sürüsü, genişçe bir sınır üzerinden Tavşancıl'ı sımsıkı kuşattılar. Karlar üzerinde tam birer hedef meydana getiren jandarmalara hiçbir kurşun karışıcı çıkmadı. Bundan, onlar da şaşkındı. Vakit, gece yarısını geçiyordu. Kuşatma çemberi, sabah namazına dek bekledi. Bu sırada Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey de çağrılmıştı. Albay Hilmi Bey'in yanındaydı.

Hilmi Bey, sabah namazını kılan bütün köylüleri jandarmalarla çevirtip yanına getirtti. Onlara teker teker:

— Yahya Kaptan nasıl adamdır? Irza, namusa saldırdığı Millici olduğu doğru mudur? Zenginlerden para alıyor mu?

Diye sordu.

Köylüler, sanki söz birliği etmiş gibi:

— Bunlar, hep yalandır, iftiradır, tam tersine, o bizim ırzımızı, namusumuzu korudu. Bizi Rum eşkiyasından kurtardı.

Diye karşılık verdi.

Albay Hilmi Bey, Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey'e dönerek şöyle dedi:

— Yalan, bunların ruhuna işlemiş. Ne yapsak doğruyu söyliyecekleri yok; biz işimize bakalım.

Kaptan'ın en yakın arkadaşlarından Musa Bey, köyü kuşatan jandarmaları ve jandarmaların subaylarının caminin yanında bulunduğunu ona yetiştirdi. Yahya

Kaptan, ilk ağızda gelen tehlikeyi savuşturmak üzere hemen üstünü güç belâ giyinerek o dolaylardaki Mustafa Pehlivanın evine sığındı.

Kaptan, o zaman, Türk'ün ancak düşmana kurşun atacağını, hiçbir vakit kan kardeşine, din kardeşine namluyu çevirmiyeceğini anlar gibi olduysa da artık iş işten geçmişe benziyordu. Dün öteden beriden uçurulan haberlerde belki içinde namussuzca bir tuzak saklıyordu. Bütün çete gruplarını kurşun atılması gereken yerlere göndermiş, Tavşancıl'ı bomboş bırakmıştı. Kimbilir, belki de dost gibi görünen düşmanlar, onu silâhlanmış gelen kaderin kuduzluğuyla baş başa bırakmak üzere adamlarını sağa sola göndermek üzere aldatmışlardı. Yahya Kaptan, kendini en çok güçlü bulduğu bir zamanda böyle bir tuzağa düştüğüne ne anlam vereceğini bilmiyordu. Mustafa Pehlivanın kapalı perdeleri ardından adamlarının oturduğu evlerin birer birer basılarak en güvendiği arkadaşlarının ellerine kelepçe vurularak alınıp götürüldüğünü görüyordu. Kırılan kapıların ağlayan kadınların ve çocukların acı çığlıklarını dinleyen Kaptan bu büyük yanlışlığı nasıl yaptığını bir türlü anlamıyor, bu ölüm tuzağından kurtulmak uğruna yapılması gereken her şeyi inceden inceye hesaplıyorsa da içinden çıkamıyordu. Büyük Arslan, Küçük Arslan, İdris Kaptan Çeteleri dışarıdan baskına benzer bir iki gösteri yaparsa bu jandarmalar dağılıp kaçabilirlerdi. Onlar neredeydi? Yoksa, onlar da Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nail beyin buyruğuna uyarak mı dün akşam gerekli gibi görünen pusu yerlerine gitmişlerdi? Bu çeteler kendisine katılmadan önce Karakol örgütünün, Yüzbaşı Nail beyin buyruğunda çalışmıyor muydu? Demek ki en son buyruğu da ondan almışlar, uydurulan bir görevi yapmak üzere onun çevresini boşaltıp gitmişlerdi? Evet, bu işte şeytanca kimi oyunlar oynanmışa benziyordu. Yüz-

başı Nail bey, şimdi de kendisini tutuklamak üzere kalkmış Albay Hilmi'nin yanı sıra Tavşancıl'a gelmiş, iri kıyım avlar avlayan zağar gibi kendi kokusunu almak, kendisini parçalamak üzere pırıl pırıl çizmeleriyle karları gıcırdatarak köyün sokaklarında dolaşıp duruyordu.

Tam beş gün beş gece Tavşancıl kuşatmalı kaldı ve bu süre içinde Yahya Kaptan'ın saklanabileceği bütün evler araştırıldı. En sona birkaç ev kalmıştı. Ev sahibi Yahya Kaptan'ı kadın kılığına sokarak kaçırmak istediyse de o, kadın kılığına girmeyi kendisine yediremedi. Araştırılan evler düşman, düşman elinden geçmişcesine didikleniyordu. Hacı Osman'ın evi aranmaktayken, yürekliliği artmış olan hainlerden biri Hilmi beyin yanına soluk soluğa vararak Yahya Kaptan'ın gerçekten saklı bulunduğu Mustafa Pehlivanın evini espiyonladı. Bu ev, beş katlıydı. Beş yüz jandarma evin çevresini süngüden bir kuşak gibi sarıverdi. Yüzbaşı Nail bey, durmadan buyruk veriyor, gözleri sıtmalı bir hırsla parlayarak evin perdelerle sımsıkı örtülmüş perdelerini araştırıyordu.

— Yahya Kaptan, bütün ev sarılmıştır. Kurtuluş yoktur. Teslim ol! Diye bağırdı. İçeriden hiçbir ses gelmedi. Bunu başkaları da denediyse de yine karşılık veren olmadı. Yahya Kaptan, içerde, elinde mavzeriyle öfkeden titreyerek bekliyordu. Tek başına bunca insanla kurşunlaşarak birkaç kişiyi öldürse bile bunun ne anlamı olacaktı? Böylece birkaç zavallının kanına girmektense teslim olmak en iyisiydi. Oyun bitmişti. Böyle düşünerek ev sahibine:

— Kardeş kanı dökmiyelim. Ben teslim olacağım, dedi. Sonra saklandığı helâdan çıkarak Albay Hilmi beye doğru ilerledi. Uzun ve gürbüz gövdesinin üzerinde teslim bayrağı gibi kaldırdığı iki kolunun ucundaki koca-

man ve güçlü elleri çaresizlik içinde ne yapacağını bilmez bir durumda titriyordu. Kuvay-ı İnzibatiyenin hırslı subaylarından biri olan Albay Hilmi Bey, Yahya Kaptan'ın iri bileklerine kelepçe takılırken omuzlarına takılacak paşalık apoletlerinin parıltısıyla daha şimdiden gözleri kamaşarak bir sigara yaktı. Bu sırada, jandarmalar, Yahya Kaptan'la adamları için doldurdukları mavzerlerini havaya boşaltarak çılgınca nağralar attılar ve başarılarını kutladılar.

Jandarma subaylarıyla, jandarmalar, Yahya Kaptan'ı önlerine katarak aşağı kuyu dolaylarına doğru götürdüler. Yolda kırık yalaklı bir çeşme vardı. İnce bir su şarıldayarak durmadan akıyordu. Dili damağı kuruyan Yahya Kaptan, suyu görünce:

— Çok susadım, şuradan bir yudum su içeyim! dedi. Bıraktılar. Eğildi, ağzını oluğa dayadı. Tam bu sırada bir tabanca patladı. Beyninin içine üst üste birkaç kurşunun yerleştiğini duyan Kaptan:

— Kahpeler!

Diye bağırarak oraya devrildi. Yahya Kaptan, henüz bir iki yudum su içmişti ki jandarma teğmeni Abdurrahman elindeki tabancasının bütün mermilerini onun kafasına boşaltıvermişti.

Yahya Kaptan'ın debelenmesi durduktan sonra «Parmağındaki altın yüzüğü, parasını, gümüş köstekli saatini» aldılar. Sonra belindeki kuşağı çıkararak bununla ayaklarını iki sırığa bağladılar ve sürükliyerek Tavşancıl'a götürdüler. Albay Hilmi Bey, ölüyü Cebir Ağa'nın Kahvesi önündeki ağaca baş aşağı astırarak toplanan köylülere şöyle bir laf etti :

— Padişahımız efendimizin fermanını dinlemeyenin hali budur. Mustafa Kemal'in de hali böyle olacaktır.

Sonra Albay Hilmi beyin buyruğuyla jandarmalar-

dan biri, ölünün kafasını keskin bir bıçakla kesip gövdesinden ayırarak İstanbul'a götürülmek üzere bir çantaya yerleştirildi.

— 2 —

YEDİ BAŞLI EJDERHA ANZAVUR AHMET PAŞA

Türklerin, yurt sevgisi ile dolu olan göğüsleri mel'un hırslara karşı her zaman demirden bir duvar gibi yükselecektir.

— Mustafa Kemal —

Köprülü'lü Hamdi Bey, Biga ile dolaylarını çabucak Kuvay-ı Milliyenin buyruğu altına almış, şimdi, onun gibi önemli yeni işlere el atmıştı. 61 nci Tümen Kumandanı yine Köprülü'lü Albay Kâzım Bey, ondan harıl - harıl insan yutan cepheler için insan ve para istiyordu. Akbaş cephaneliklerinden kaldırılan silâh ve cephane yığınları Yenice bucağında Balıkesir'e taşınmak üzere Drama'lı Ali Rıza Beyin korumasında bekliyordu.

Hamdi Beyin verdiği yeni buyruklar üzerine köylerde toplanmamış son silâhlar toplanıyor, dünya savaşında terhis edilmiş bütün kuralar yeniden silâh altına alınarak 61 inci Tümen buyruğuna gönderiliyordu. Silâh ve asker kaçağı olduğu haber verilen köylere ve evlere şiddetli baskılar yapılıyor, silâhlar ele geçirilip; kaçaklar hemen yakalanıp grup-grup cepheye aktarılıyordu.

Bu sırada Hamdi Bey, çok gerekli ve o oranda da tehlikeli bir adım attı: Belediye meclisini topladı. Bütün Biga köylerinin gelir kaynaklarını ve göze çarpan zenginliklerini listelere geçirdi.

Bu oran üzerinden köylere, daha çok eşrafla ağalara gerçekten de ancak bir düşmanın koyabileceği savaş vergileri yükledi. Bütün köy muhtarlarını çağırıp karşısına dikerek köylerine düşen parayı bir hafta içinde toplayıp getirmelerini, yoksa köylerinin yakılacağını bildirdi. O günkü koşullar içinde bu paralar gerçekten ödenemezdi. Köylüler, kara - kara düşünmeğe başladı. Hamdi Bey ve arkadaşlarının hiç şakaya gelir yanları olmadığını biliyorlardı.

Köylüler, açıktan açığa değilse de köşede - bucakta sızlanmağa başladılar. Halkın birçok tarihsel felâketleri yelpazeleyen ve körükleyen o umarsızlıktan gelme olumsuz homurdanışı, için - için kaynaşması, bir yangın gibi köyden köye atlıyor, yayılıyordu.

İşte, bu umarsız homurdanmayı işiten Biga'lı eski jandarma subayı ve şimdiki soy at yarışçısı Anzavur Ahmet, kulak kabarttı. Kırçıl top sakallarını sıvazlayarak sevinçten parlayan gözlerini halkın somurtkan görünüşüne dikti. Vaktiyle ünlü Çakırcalı Mehmet Efe'nin üstüne giden ve belki de onun öldürülmesinde payı bulunan Anzavur Ahmet'in başka hünerleri de vardı. O da pek çok Çerkes gibi Osmanlı sarayıyle ilişki kurmuş ve o kapıdan karınca - kararınca çimlenmişti. Saraya armağan ettiği üç güzel Çerkes kızına karşılık hem bir sürü altın hem de jandarma yüzbaşılığı rütbesini almıştı. Bu arada Kütahya'da takdim kumandanlığı bile yapmıştı. Bu meslekten ayrıldıktan sonra da temelli olarak Biga'da oturuyor ve atlarıyle at yarışlarına giriyor, bu işi bir hırs olarak sürdürüyordu. Anzavur Ahmet'te bir büyüklenme hastalığı da göze çarpıyordu. Günlük yaşayışında

ona yakın olanlar kendisinden şöyle böbürlenmeler dinliyorlardı:

— Bu gece rüyamda yine Hazret'i Peygamber'i gördüm, Sözde Mekke-i Mükerreme'de bulunuyormuşuz. Ben de hemen onun arasında namaz kıldım.

Onun bu yalanlarını dinleyenler gülüp geçiyorlarsa da o halkı aldattığı kanısında olduğundan bunu ve buna benzer yalanları yineleyip durmakta bir sakınca görmüyordu.

Hamdi Beyle Drama'lı Rıza Bey, Biga'ya yerleşti yerleşeli Anzavur Ahmet, artık yarışlara soktuğu iki soy atından daha çok insanlarla ilgilenmeğe başlamıştı. Birgün, kendisinden okşayış bekleyen atlarını yüzüstü bırakarak birden bire vapura bindi İstanbul'a gitti. Eski yiğit jandarma kumandanını İstanbul'da anmışlar, çağırı vermişlerdi. Süleyman Şefik Paşayla, Sait Molla'yla görüşen büyüklük hastası Anzavur Ahmet, Biga'ya heybeler dolusu altınla ve Kuvay-ı Muhammediye gibi müslüman halkça çok parlak görünen bir ünvanla döndü. Bu, şimdilik gizliyse de pek az zaman içinde bir top patlaması gibi bölgede ve bütün Türkiye'de işitilecekti!

Aznavur, İstanbul'dan döner dönmez genç jandarma subayı Zühtü Beyi evine çağırdı. Genç subay, öğle üzeri gittiğinde namaz kıldığını söyleyerek onu küçük bir odaya aldılar. Namazdan sonra gelen Anzavur, sofrayı, semaveri de getirdi. Konuğuyla yemek yeyip çay içtiler. Anzavur öteden beriden konuşmayı bırakarak birden bire ağır bir durum aldı:

— Bana iki atlı jandarma veriniz, Gönen'e gideceğim, dedi.

Zühtü Bey kendi kendine şöyle düşündü: «Bu adam, İzmir'e, Manisa'ya, Gönen'e daha birçok yerlere koşuya giderken yanına iki Çerkes atlısı alır giderdi. Şimdi bu iki atlı jandarma da ne oluyordu?»

Ona:

— Yüzbaşıya söyleyeyim de vereyim! dedi.

— Oğlum, yüzbaşı gidiyor, hem temelli gidiyor. Ben, bugün İstanbul'dan Saray'dan geldim.

Genç teğmen bunu işitince birden bire duraladı ve toparlandı. Şimdi anlıyordu: Bugün yüzbaşı Nazım Cemal Beyde gerçekten bir hazırlık görmüştü. Adamcağız, izinli gittiğini söyleyerek hazırlanıyordu.

Zühtü bey, yine de Aznavur'un durumunda doğal olmayan hiçbir şey görmedi. Ona iki atlı jandarma vermeyi içinden kararlaştırdı. Sonra:

— Peki, Ahmet Bey, atlıları vereceğim. Atlılar size haber verecekler. Dedi ve daireye gittiğinde Anzavur'a Biga'lı iki Çerkes jandarma gönderdi.

Anzavur iki atlı jandarmayı yanına katarak Gönen'e gideceğine Biga köylerini dolaşmağa çıktı. İlkin kendi ırkından olan Çerkes köylerine gitti. Hamdi Beyin istediği paranın verilmemesi için propaganda yapıyor, kurnazca nabız yokluyordu. Kara Hasan'ın yakalanamayan arkadaşlarından bir gözü Kara, bir gözü Yeşil Kürt Mehmet çavuşla görüşüp anlaştı.

Böyle bir hafta dolaştıktan sonra Gönen bölgesine geçti. Burada artık, gemi azıyı aldı. Gittiği bütün köylerde korkusuzca şunları diyordu :

— Beni buralara padişah gönderdi. Kuvay-ı Milliye denen davranış, eşkiyalıktan başka bir şey değildir. Mustafa Kemal, vatan hainidir; askerlikten koğuldu; cezadan kurtulmak, canını kurtarmak için de İstanbul'dan kaçtı. Padişaha isyan etti. İstanbul dahil, bütün Anadolu işgal altındadır. Mehmet bu durumda yani İtilâf devletlerinin elindeyken Mustafa Kemal'in yaptığı davranış memleketi büsbütün yok edecek bir ayaklanıştan başka birşey değildir. Bütün topraklarımız elimizden gidecek,

yurtsuz kalacağız. Bunun için onlara karşı silâhla karşı koyarsanız onların haracından kurtulduğunuz gibi yeniden askere gitmekten de kurtulursunuz. Siz, burada bir süre dayanın. Ondan sonra, padişah İstanbul'dan ordu gönderecek, onların hepsi yok edilecektir.

Sonra koynundan yaldızlı meşin kaplı bir Kur'an çıkararak sözlerine şunları ekliyordu:

— Kuvay-ı Milliyeye katılanlar idam edilecektir. Bu örgüte katılmamaya Kur'an üstüne and içiniz!

Anzavur Ahmet'in Gönen, Manyas Çerkes köylerinde dolaşarak böyle ağulu bir gropaganda kampanyası açması Köprülü'lü Hamdi beyle arkadaşlarının kulağına gitmekte gecikmedi. Hamdi Bey de bu propagandayı önlemek üzere bir umar düşündü: Biga bölgesinin çok sayılan birkaç kişisini kampanya açılan köylere öğüt verme kurulu olarak gönderdi. Dimetoka'lı İsmail Hakkı, Hacıköy'lü Kaymakam Tahir Bey, Biga'lı Sefer Bey taze zehir serpilmiş köyleri birer birer dolaşarak Anzavur'u yere vurmağa çalıştılar. Üçü de Çerkes ve saygıdeğer kişiler olduğundan dinleniyordu.

Bu sırada Biga köylüleri kara - kara düşünüyor, köylerinin yakılacağı günü elleri böğründe bekliyorlardı. Hamdi beyin paranın toplanıp verilmesi için verdiği «mühlet» te bitmek üzereydi. İşte, bu en sıkışık durumda köylüler, Anzavur'un birkaç gün önce ağızlarına çaldığı bir parmak balı andılar. Gözleri kararmıştı. Ne olacaksa olmalıydı. Bu arada, hâlâ hapiste yatan Kara Hasan'ın dağda gezen adamlarıyle Anzavur'a bağlı Çerkes'ler, pomaklar ve Türklerden kurulu bir kurul, bütün başı dara gelmiş Biga halkı ve köylüsü adına Anzavur'a baş vurmak üzere Gönen'e gittiler. Köylerden birinde onu buldular:

— Bize bir akıl öğret, bu işe bir çare bul! Dediler.

Anzavur:

— Sizden istenen parayı verebilecek misiniz? Diye sordu.

Anzavur, yine koynundan meşin kaplı Kur'anı çıkardı :

— Öyleyse şu ferman gereğince silâha sarılın: Kuvay-ı Milliyeye karşı koyacağınıza yemin edin. Ben de sizin önünüze düşerim. Bu eşkiya sürüsünü memleketden sürüp çıkarmak için hem padişahtan, hem de İngilizlerden her türlü yardımı görürsünüz.

Kurul, Anzavur'un dediklerine baş eğmekte gecikmedi. Kara isyan bayrağını çekmek üzere hep birlikte Biga'ya döndüler.

Sözde Biga köylerince çağrılmış ve böylece kendisine su götürmez bir destek te bulmuş olan Anzavur Ahmet, yeşil bayrağı dalgalandırmanın zamanı geldiğini anladı. Ayaklanış için hızlı bir çalışma temposu başladı. Biga'nın üç yüz köyünde sıtmalı bir kıpırdanış göze çarpıyordu. Hamdi Beyin bulamadığı mavzerler yeniden köşeden bucaktan çıkarılıp temizleniyor, içine mermiler sürülerek yola çıkılacak an bekleniyordu. Köyden köye atlı atsız ulaklar koşuyor, bütün Çerkes, Pomak ve Türk köylerinde Hamdi Bey yönetimine karşı Anzavur'un çevresinde sımsıkı bir dayanışma, kendi kanlarından olan Gâvur İmam'ın arkasında aralarında su sızmaz bir granit külçesi gibi birleşmişti. Henüz delikanlılık çağına varmamış erkeklerin ellerinde bile Kuvay-ı Milliyeci kellesi uçuracak eski paslı kılıçlar göze çarpıyordu. Kumuklar, Çeçenler, Çıtalar ve Türkler de tıpkı Çerkesler ve Pomaklar gibi silâhlarını temizlemekte, baltalarını ve bıçaklarını bilemekteydiler. Şu sırada üç yüz Biga köyü halkı, yalnız Köprülü'lü Hamdi Beye diş biliyordu. Na-

sıl olur da bu adam hiçbir vakit ödeyemeyecekleri bir parayı bunlara yükleyebilirdi? Demek ki Kuvay-ı Milliye de eski hükûmetler gibi zalimdi, halk düşmanıydı. Sonra padişaha halife-i müslimine karşı geldiklerinden bunlar gâvurdan başka bir şey değildi. İngilizler, ancak deniz kıyılarında bulunuyor, köylere varıp kimseden bir kuruş vergi ya da haraç istemiyorlardı. Demek ki bu Kuvay-ı Milliyeciler İngiliz gâvurundan da beterdi.

Köprülü'lü Hamdi Bey, her sabah olduğu gibi bu sabah ta belediyeye pek erken gelmişti. 1920 Martının 13 üncü günü, masmavi göğü ve ılık güneşiyle bir sonsuz barış havasını andırıyordu. Leylekler, eski yuvaları üzerinde güneşleniyor, Adalar Denizinin koyu mavi suları Biga kıyılarını küçük, ak şapırtılarla dövüyordu. Şehir halkı, yine her zamanki gibi evlerinden çıkarak işine, gücüne gidiyor, kaldırılan kepenklerin gürültüsü, sokaklardan geçen tatar arabalarının tıkırtıları işitiliyordu.

Hamdi Bey, sakallarını ve bıyıklarını çekiştirerek uzun boyuyla bürosunda aşağı yukarı dolaşıyor, bir yandan da belediyenin yanındaki çaycının sabah - sabah tiryakiler için demlediği tavşan kanı gibi kıpkırmızı çayını yudumluyordu.

Gâvur İmam'ın başına bir yığın pomak toplayarak ayaklanmak üzere hazırlık yaptığı haberi onu oldukça tedirgin etmişti. Silâhlı bir çatışmanın son kerte büyük tehlikeler doğurabileceğini biliyordu. Vergiyi ağır bulup da vermemek isteyen cahil köylüler, hemen bu yobazların arkasına takılıp içinden çıkılmaz işler yaratabilirlerdi. Paranın toplanması için verdiği süre dolmak üzereydi. Her şey, kaynama noktasına doğru hızla yükseliyordu. Hamdi

Bey, her şeyi seziyor ve hiç bir şeyi küçümsemiyordu. Bu para, Kuvay-ı Milliye'ye gerekliydi Millet, ölüm dirim davasındaydı. Elbette herkes, daha çok varlıklı eşraf ve köy ağaları, bunun ceremesini çekeceklerdi. 61inci Tümen Kumandanı hemşerisi Albay Kâzım Bey, onun sağlayacağı silâhları ve elde edeceği parayı dört gözle bekliyordu. Her şeyimizi tehlikeye atmadıkça hiç bir büyük başarının kazanılamayacağını, onun komitecilik deneylerinde pişmiş ve nasırlaşmış ruhu çok iyi biliyordu. Yanlız Anzavur Ahmet hınzırıyle Gâvur İmam denen yılanın başının altında önemli kimi belâların çıkabileceğinden kuşkulanıyordu. Bütün Biga köylüsünü ayaklandırdıklarında karşı durulmaz bir güç meydana gelecekti ki bu azgın seli birkaç eski çetenin avuçlarını dayayarak durdurması düşünülemezdi. Asmalı köyünde Gâvur İmam'ın başına bir yığın adam toplandığı haberini alınca hemen öğüt için araya Kaymakam Sakip Beyi göndermişlerse de ondan da hâlâ haber yoktu.

Bu yüzden de ne ufak gürültüye kulak kabartıyor, sanki böylece kendi kendine bile açmaktan çekindiği uğursuz bir şeyler bekliyordu. Bardağından çayın son buruk yudumunu almıştı ki askerlik şubesi buyruğundaki depolar dolaylarından bir silâh çatırtısı koptu. Bu, üst üste bir yaylım ateş olarak yinelendi. Askerlik Şubesinin depolarında yeni askere alınan asker giynekli ya da sivil bir yığın insan vardı. Cepheye gönderilmek üzere gün bekliyordu. Silâh sesleri de o yandan geldiğine göre orda önemeli bir olay geçiyor demekti. Hamdi Bey, hemen telefona koşarak jandarmaya seslendi :

— Nedir bu silâh sesleri, ne oluyoruz?

— Anlatayım efendim.

Posta, hemen jandarma dairesine seğirtti. Hamdi

Bey, biraz sonra durumu öğrendi : Depolarındaki Hamdi Beyin adamlarıyle silâhlı askerler, Kaldırımbaşı ve Savaştepe üzerinde yığın - yığın silâhlı başıbozukların geldiğini görünce «üzerlerine ve havaya» ateş açmışlardı. Silâhlı başıbozuk yığınları da haykırıp nağralar atarak onların ateşine yine yaylım ateşle krşlık vermişlerdi.

Durum, Hamdi Beyin beklediğinden de kötüydü. Hemen, mavzerini alarak atına atladı Bandırma'lı Kâni bey ve birkaç atlı adamıyle depolara seğirtti. Orda tehlikeninin korkunçluğunu hemen gördü. Binlerce kişinin meydana getirdiği atlı - yayan silâhlı köylü kalabalalığı açılmış olarak dalga - dalga Biga'nın üstüne yürüyordu.. Gökgürültüsü gibi bir haykırış dalgası da onlardan önce koşmaktaydı. Evet şehir ve bütün kuvay-ı Milliye tehlikedeydi : Hamdi Bey :

— Silâh başına!

Diye haykırdı. Herkes silâh başı etti. Tüfekler karşılıklı patlamağa başladı. Ne var ki bu yandan atılan silâhlar iş olsun diye atılıyor, Gâvur İmam'cılar koşar adım ilerliyorlardı. Elbette, Biga'lılar, Biga'lılara öldüresiye silâh atmayacaktı. Hamdi Bey, bunu görünce birden herşeyin bittiğini anladı. Kendisi gibi uzun boylu, yakışıklı, genç bir adam olan Kâni Beye döndü :

— Kâni'ciğim, dedi, hemen hapishaneye koş. Kara Hasan'la arkadaşlarını temizle. Bu iş için jandarma kumandanından da yardım isteyin.

Kâni Bey, atına atlayarak birkaç dakikada jandardarma kumandanlığına vardı. Jandarma kumandanı İsmail Hakkı Bey, henüz buranın yenisiydi. Buraya atanalı üç ay olmuştu.

— Hamdi Bey emretti. Kara Hasan'la arkadaşlarını öldüreceğiz. Dedi. İsmail Hakkı Bey :

— Ben, öyle şey yapamam!

Diye diretti. Kâni Bey :

— Siz yapamazsanız, buyurunuz yapsınlar!
Dedi.
— Ne yaparım, ne de emir verir yaptırırım.
Kâni Bey, yalvardı, korkutmaya çalıştıysa da olmadı.
— Öyleyse ben yaparım, dedi.
Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey :
— İşte hapishane orada, siz ne yaparsanız yapınız, beni karıştırmayın! Diye kestirip attı.

Bunun üzerine Kâni Bey, yanına polis memurlarından Nail Kocaçelebi ve jandarma çavuşu Çanakkale'li Celâl'i alarak hapishaneye gitti. Kara Hasan'la ondört arkadaşını hapishaneden çıkarıp hapishanenin yanıbaşındaki bir odaya koymak kolay olmadı. Onları «itişe-kakışa, yumruk - tekme hapishaneden güçlükle çıkarıp» o küçük odaya kapaktıktan sonra Kâni Beyle arkadaşları, bu odanın altındaki odaya girdiler. Kâni Bey, bir makinalı tüfeğin namlusunu yukarıdaki odaya doğrulttu ve ateş etmeğe başladı. Yukardan bağırtılar, çağırtılar, söğüntüler geliyor, makinalı tüfeğin mermileri, tavanı her yanından kalbura çevirerek Kara Hasan'la arkadaşlarını delik - deşek ediyordu. Biraz sonra yukarda iniltiler, sesler kesilince makinalı tüfek te sustu. Kâni Bey, yıkarıdaki odaya çıkıp baktı. On beş kişi kanlı giynekleri içinde birbiri üstüne yığılmış yerde yatıyordu. İçlerinde hâlâ can çekişenler görülüyordu.

Makinalı tüfek ateşinin şöleninden kurtulabilen bir tek ikişi vardı. O da Yeniçiftlik'li Mehmet'ti.

Kâni Beyle arkadaşları kaçıp saklanmak üzere güç vakit bulubildiler. Anzavur ve Gâvur İmam'ın silâhlı sürüleri bir baştan şehre girmiş, hiçbir engele rastlamadan tüfek atarak korkunç bir uğultu koparark şehrin göbeğine doğru ilerliyorlardı. Başlarında bir gözü yeşil, bir gözü kara Kürt Mehmet çavuş'un bulunduğu Kara Ha-

san'ın arkadaşlarından meydana gelen atlılar, şehrin kaldırımlarında atlıların nallarından kıvılcımlar saçarak en önde ilerliyorlardı. Erkekleri hapishanedeydi. Kara Hasan'la arkadaşlarını kurtarmak üzere seğirtiyorlardı.

Nal şakırtıları hapishanenin önünde durdu. Eşkiyalar, hapishane kapısı önünde çömelmiş, üstü - başı kıpkızıl kana bulanmış, yaralarından kaze kan damlayan Mehmet'i tanıdılar. Ondan, Kara Hasan'la On dört arkadaşının başlarına geleni öğrenince kuduza döndüler. Öldürme, yakma, yıkma hırsının meydana getirdiği fırtına, içlerinde bütün öfkesiyle ulumağa başladı. Kara Hasan'la öbür ölülerin kanlar içinde, beyinleri patlamış, bağırsakları dışarı dökülmüş, odada üst üste uzanışlarını gördüklerinde artık, işlenecek cinayetler gözlerinde çocuk oyuncağı gibi küçüldü. Hükûmet konağının altındaki jandarma koğuşuna fırtına gibi girdiler.

«Burada sıtmadan çıkıp yatan ve hiçbir şeyden haberleri olmayan üç jandarma erinin üzerine mavzerlerini boşalttılar.»

Sonra, daireden çıkıp evine gitmek üzere merdivenlerden ağır - ağır inen jandarma kumandanı yüzbaşı İsmail Hakkı Beyin üstüne de bir grup olarak ateş açtılar.

Hemen oracıkta düşüp can veren yüzbaşının üzerine çullanıp giynekleriyle nesi var nesi yoksa soyup aldılar.

Eşkiyalar, şimdi, Kara Hasan'la arkadaşlarını öldüreni öldürmek üzere aramağa başladılar. Kâni Beyin saklandığı yeri hemen öğrenip oraya seğirttiler. Bu bir Rum eviydi. Kâni bey evin sarıldığını görür görmez üzerindeki paralarla değerli eşyasını Rum kızına verdi ve taşıdığı bütün kâğıtları tavan arasında yaktı. Sonra, eve sokulanlara uzun atışlı tabancasıyle ateş etmeğe başladı. Artık öleceği belliyse de hem ölürken bu hergelelerden birkaçını da birlikte götürmek hem de onların kirli ellerinde ölmemek istiyordu. Bunu düşünerek son kurşu-

nuna dek ateş etti. En sonra, tek kalan kurşununu da kafasına sıkarak tahtaların üzerine yuvarlandı.

Kara Hasan'ın adamları, tavan arasında ancak onun sıcak ölüsünü buldular. Giyneklerini soyup alarak ölüyü dışarı sürüklediler. Sonra bacaklarına bir ip bağlayarak atlarıyle çekip çarşıya götürdüler. Başı, taşlara çarpa - çarpa çamurlara gömülen don - gömlek ölüyü böylece halkın ve isyancıların gözleri önünde bir süre sürükleyip eğlendiler. Sonra onu bir köpek leşiymiş gibi tanınmaz bir durumda bir yana bıraktılar. Bandırma'lı yiğit Kâni Beyin ölüsü, düşman bir şehrin ortasında kuvay-ı Milliyenin ve yurt bağımsızlığının düşmüş ve yırtılmış bir bayrağı gibi oracıkta sahipsiz kaldı. Binlerce ağzı köpürmüş isyancı bu aziz ölüyü çiğneyerek, atlarına çiğneterek üzerinden geçip gittiler. Şimdi, onların hepsi, bütün kuvay-ı Milliyecilerle birlikte pek uzaklardaki Mustafa Kemal'i de bu biçime sokmak üzere çılgınca bir hırsa kapılmış, nağralar atıyor, silâh atıyor, her kurtarıcı kımıltının, insanın üzerine dolu dizgin - at sürüyorlardı. Şimdi, hepsi Hamdi Beyle Drama'lı Rıza Beyin arkasındaydı.

Hamdi Bey, depolarındaki eratın kendi köylüleri üzerine ateş etmediğini görünce felâketin kapıya geldiğini anladı ve hemen Akbaş Cephaneliğinden kaldırdılar silâh ve cephanenin yığınak yapıldığı Yenice bucağına doğru atını sürdü. Yenice yolu Ali Rıza Beyin kontrolünde olduğundan hiç olmazsa ordan Biga üstüne gelen hiçbir isyancı grupu yoktu.. Elden geldiğince dağ patikalarından, sapa ve ıssız yerlerden geçerek, gece de giderek Yenice'ye oldukça yaklaştı. Ati ve kendisi son kerte yorulan Hamdi Bey, yol üzerinde bulunan İnova Pomak köyüne - her tehlikeyi göz alarak - konuk inmek zorunda kaldı. Gâvur İmam Pomak olduğundan bütün Biga Pomakları ayaklanışla el eleydiler. Sonra, arkasından yıldırım gibi at süren isyancı, başlarında Gâvur İmam olarak dosdoğ-

ru onun üzerine geliyordu. Onun bu yana kaçtığını sorarak öğrenmişlerdi.

Bütün bunlardan habersiz, kendisini tanımayan köylülerin iyiliğinden yararlanarak dinlenirken birden bire şehirden Hamdi Beyi tanıyan bir Pomak :

— Ulan tutun bu herifi, Hamdi Beyin ta kendisi bu! Diye bağırınca köylüler, kaçmasına meydan vermeden onu sımsıkı yakalayıp iplerle bağladılar ve odanın ortasına uzattılar. Şimdi herkes, bu uzun saçlı, uzun sakallı, iri yarı, uzun boylu adamın yüzüne sırıtarak bakıyor, onu ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Bu sırada köyün yakınlarından nal sesleri işitildi. Başlarında ak yüzlü, sakallı, bıyıklı, iri yarı Gâvur İmam'ın at sürdüğü bir yığın atlı köyün sokaklarına daldı. Gâvur İmam, daha köye girerken halk, çoluk - çocuk önüne düşerek onu Hamdi Beyin bağlanmış olarak yattığı odaya götürdüler. Mavzeri boynunda asılı bulunan Gâvur İmam, sedef kakmalı tabancasını eline alarak odaya daldı. Eğilip yüzüne yakından baktı, tükürdü. Sonra ona çizmesiyle üst üste birkaç tekme savurdu. Gâvur İmam, hemen eline geçirdiği bu zafer yemişiyle Biga'ya dönmenin getireceği büyük şan ve şerefi düşünerek adamlarına geri dönmek buyruğunu verdi. Yanlız, bu arada Hamdi Beyin, don - gömlek dışında bütün giyneklerini soydurup aldı. Hamdi Beyin mavzerini, fişekliğini, tabancasını ve dürbününü kendisine alıkoydu. Sonra kollarından iplerle bağlattığı tutsağını yalınayak yola çıkardı. İki atlı ipin her iki ucunu birer yandan çekiyor, adamcağızı düşüre kaldıra götürüyorlardı. İnova köylülerinden kimisi onun sırtına binerek dehleyip koşturuyor, kimisi eline geçirdiği sopayı, taşı arkasından savuruyor, ve ona ağza alınmaz biçimlerde Türkçe, Pomakça söğüp sayıyorlardı. Gâvur İmam'ın adamları, Hamdi Beyi Biga'nın kıyısına dek bin türlü işkence ederek götürdüler. Yüzünden - gözünden, gövdesi-

nin birçok yerlerinden kanlar akıyor, don ve gömleği lime - lime iri ve güçlü gövdesinin üzerinde yoksul paçavralar gibi sarkıyordu. Biga'ya girilecek yerde zulümü birden bire artırmışlardı. Artık, ona kıyasıya, öldüresiye ve her türlü araçla vuruyor, durmadan da Bulgarca en aşağılık halk söğüntüleri savuruyordu. Buraya dek bütün işkencelere granit gibi dayanan bu eski komiteci ölmeden önce olsun çocukluğundan beri öğrendigi bütün sövgüleri bir vahşî hayvan ulumasını andıran sesiyle yüzlerine haykırmağa başladı. En sonra, gövdesine kamalar, türlü bıçaklar dalıp çıkarken ve kafasına kocaman taşlar inerken şöyle haykırıyordu :

— Kuvay-ı Milliye ölmeyecektir. Kuvay-ı Milliye ben değilim, bütün millettir. Ne zaman olsa benim öcümü sizden alacaktır.

Bunun üzerine işkence ve öldürme fırtınası daha çok kudurdu. Her Pomak, bu yiğit tutsaktan bir lokma et koparmak, bir parça kemik kırmak, bir parça sakal yolmak üzere onun üzerine atıldı. Hamdi Beyin sövgüleri bir hırıltı biçimini aldı, sonra hoyrat ve düşman eller, onun yıkıtısından bir direnme gelmediğini görünce gevşediler. Şimdi, yerde insan ölüsünü pek az andıran bir et, kemik ve kan yığını tortop olmuş duruyor, elleri, ayakları ve etleri, yeni kesilmiş bir hayvanınki gibi yatıyor ve titriyordu.

Pomaklar, bu kez Hamdi Beyin ölüsünü bu biçimde, ipleri ayaklarına bağlayarak Biga'ya doğru sürüklemeğe başladılar. Onu şehre canlı olarak götürmek istemişlerdi. Onu öldürmek şerefine salt kendileri sahip çıkmayı düşünmüşlerdi.

Hamdi Beyin ölüsü, böyle atlarla çekilerek şehrin sokaklarından geçirilmeğe başlanınca binlerce kişi güleрek eğlenerek, bağırıp çağırarak arkasına takıldı. Hâlâ ölüye tükürenler, taş atanlar sopayla vuranlar vardı.

En sonra halk, bu eğlenceden de bıktı. Gâvur İmam'ın verdiği buyruk üzerine dost - düşman bütün ölüleri toplayıp hükûmet konağının avlusuna sırayla yatırıp dizdiler. En başta iri, babayiğit gövdesiyle Kara Hasan yatıyor. Ondan sonra öbür on dört arkadaşının ölüsü geliyordu. Bunlardan sonra üç sıtmalı jandarmanın, jandarma kumandanı yüzbaşı İsmail Hakkı Beyin, Bandırma'lı Kâni ve Köprülü Hamid Beyin ölüleri yer alıyordu. Bu arada ayaklanıcıların bulup getirdiği topçu üsteğmeni Ali Rıza Beyi, bir gözü yeşil bir gözü kara Kürt Mehmet Çavuş hapishane avlusunda kamayla delik deşik ederek bu ölülerin yanına serdi.

Ertesi gün, Anzavur Ahmet, atının üstünde bir fatih gibi kasılarak şehre girdi. Dört yanını tepeden tırnağa koruyucuları almıştı. Kırçıl sakalı bıyığına karışmış, kocaman yüzünün ortasındaki mavi gözlerinde hiç aklında yokken birden bire herhangi büyüklüğe kavuşmuş kişilerin kurumu ve çalımı okunuyordu. Apoletsiz bir general gibi giyinmişti. Başında astragan bir kalpak vardı. Yeni boyanmış görülen pırıl - pırıl çizmeleri, gümüş gibi ışıldayan üzengilere bir türlü, büyüklük basıyordu. Sırtında atlı biçimi asılmış İngiliz filintası, göğsündeki dürbünü ve belinmeki fişekliği onun savaşçı görünüşünü bütünlüyordu.

Yanlız, yaşlı insanlara özgü gevşeklik göbeği eğerin önüne doğru yayılıyordu.

Doğruca Belediyeye indi. Köprülü'lü Hamdi Beyin çalışma masasının başına kuruldu ve ordan dört yana buyruklar yağdırmağa başladı. Masanın başına gelince ilk işi, İstanbul'a padişah ve bütün hükûmet üyelerini, İngilizleri sevinçten oynatan telgrafını çekti : Biga ve do-

laylarındaki bütün Kuvay-ı Milliyecileri yok ederek Biga şehrini fethettiğini bildirdi. Anzavur Ahmet bunun üzerine Balıkesir Valiliğine atanarak kendisine mirimiran rütbesinin verilmesi de İstanbul'ca düşünülmeğe başlandı. Şimdi onun ilk ereği, yolu üstüne dikilen büyük bir engeli, 61. Tümenle onun genç kumandanını ortadan kaldırmaktı.

Anzavur Ahmet Biga'ya yerleşince bütün köylerden binlerce halk gelmeğe başladı. Ağaların ve eşrafın sevinçten ağızları bir karış açıktı. Köylüler de vergi belasını yok eden adamı görmek üzere geliyorlardı. Hele pomaklar, Anzavur'dan sonra gelen ayaklanıcı başı Gâvur İmam, pomak olduğundan, sesleri herkesten çok yükseliyor, büyük gruplarla dolaşarak çalım satıyor, bağırıp çağırıyorlardı. Hamdi Beyi öldürmek şerefi kendilerine düştüğünden pek böbürleniyorlar, artık, okumuş insanlara bu yurtta hiçbir görev verilmemesini istiyorlardı meydanlarda şöyle bağırıyorlardı :

— Biz, çarıklı memur isteriz. Kaymakam da çarıklı olacak!

Bu arada Kara Hasan'dan kalan kılıç artıklarından bir gözü yeşil, bir gözü kara Kürt Mehmet çavuş'la arkadaşları, caddelerde fethedilen şehrin saygıdeğer kahramanları olarak çalımlı dolaşıyor, şehri kuvay-ı Milliye ve vergi belasından kurtaranların Anzavur gibi kendilerinin de olduğunu söyleyerek yeni saygılar toplamağa çalışıyorlardı. Hamdi Beyi öldüren İnova köyü pomakları ise adamcağızın sırtına binip onu nasıl at gibi koşturduklarını taşla ve sopayla kemiklerini nasıl kırdıklarını, kamalarıyle nasıl delik - deşik ettiklerini anlatmakla bitiremiyorlardı. Sonuç olarak, hemen herkes, kuvay-ı Milliyecilerin yok olması uğruna karınca - kararınca savaştığını anlatmakla yarışıyordu.

Belediyenin önü, Anzavur'un elini öpmeğe gelen bin-

lerce insanla doluydu, merdivenlerden inenlerin, çıkanların, birbirlerini kutlayanların bir türlü sonu geleceğe benzemiyordu. Bellerinde uzun gümüş kabzalı Çerkez kamaları parlayan uzun boylu, yiğit görünüşlü Çerkez savaşçıları bu gelip gidenleri düzene koyuyor, başbuğlarının öldürülmemesi için şahin gibi atılmağa hazır bulunuyorlardı.

Kendisini kutlamağa ve elini öpmeğe gelenlerin:

— Seni bize Allah gönderdi! Demelerini Anzavur şöyle karşılıyordu :

— Ben size ilkönce Allah, ondan sonra şevketlû padişahımız efendimiz gönderdi. Koskoca düveli muazzamaya ve padişaha karşı âsi gelmenin sonu elbette bu olacaktı. Sonuna dek te böyle savaşacağız.

Anzavur, Biga'yı fethettiğini (!) bilidiren telgrafında kuvay-ı Milliyecilerin kendisi şehre girmeden önce yirmi kişiyi öldürdüklerini de bildirmişti. Samih Rifat Bey başkanlığında bir öğüt kurulu gelip ölüleri gördükten sonra döndü. Anzavur, arasıra Belediyeden çıkıp koruyucularıyle şehirde dolaşıyor, bastığı yerlerde hemen kurbanlar kestiriyordu. Anzavur'un buyruğuyla Büyük Camide Kara Hasan'la arkadaşlarının ruhuna mevlût okunacaktı.

Bu sırada da ünlü Hafız Saim Biga'da ahbaplarından Çavdar Hafız'ın evinde konuk bulunuyordu. Onun Biga da bulunuşu herkesi sevindirdi. Mevlûdu böyle ünlü ve çok güzel sesli bir İstanbul'lu Hafız'ın okuması da ne denli güzel olacaktı. Bu, Anzavur'un büyük zaferini kutlamak gibi de bir şey olacaktı. Anzavur, Kürt Mehmet Çavuş'u Çavdar Hafız'ın evine yolladı. Mehmet Çavuş :

— **Anzavur, mevlidi Hafız Sami okusun diyor!**

Dedi. Çavdar Hafız :

— Başüstüne! Diyerek işi Hafız Sami'ye açtıysa da o, bunu yapmak istemedi :

— Kaatil güruhuna fatiha okunur mu? Ben böyle bir mevlûdu okumam!

Diyerek kestirip attı. Bu mevlût okunmazsa başına kötü işler geleceğini sezen Çavdar Hafız, okuması için pek çok yalvardıysa da Hafız Sami okumamakta direndi.

Bu sıradaysa Hafız Sami'nin büyük Camide mevlût okuyacağı bütün şehre tellâl edilmekteydi.

Hafız Sami'nin ünü öyle yaygındı ki en ufak köylerden işitenler akın - akın şehre gelmeğe başladı.

Mevlûdun okunacağı, gün, Büyük Camiin çevresi mahşer gibi kaynaşıyordu. Bütün güzel ses dinlemek isteyenlerle Aznavur'u sevenler ve ondan korkanlar oradaydı. Ezan okunup namaz kılındıktan sonra sıra Mevlûde gelince Hafız Sami'nin ortada görünmeyişi Anzavur'un zafer sevincini yarıda bıraktı. Bütün şehri arattılarsa da ünlü Hafız Sami'yi gören ve bulan olmadı. O bulunmayınca mevlûdu başka hafızlar okudu.

Sonradan öğrenildiğine göre Hafız Sami hemen o gün İstanbul'a kalkan bir vapura atladığı gibi kaatillerin ve canilerin ruhuna fatiha okumaktan kurtulmuştu. Yanlız, arkada bıraktığı Çavdar Hafız, Aznavur'la Kürt Mehmet Çavuş'un elinden kurtulamadı. Adamcağıza öldüresiye bir meydan dayağı çekerek hınçlarını almağa çalıştılar. Çavdar Hafız'ın bütün gövdesi kırılıp dökülmüş, derisi yer yer yüzülmüştü, artık gık diyecek gücü kalmayınca peşini bıraktılar. Gövdesindeki çürüklerin geçmesi için zavallı Çavdar Hafız'ın yeni kesilmiş yün derisine sarılması gerekti. Anzavur, tellalları bütün şehirde şöylece bağırttı :

— Şehirde ve dolaylarında ne kadar Selânik'li varsa hepsi yirmi dört saat içinde şehirden çıkıp gitsin :

Mustafa Kemal'in Selânik'li oluşu onun Biga'da oturan eski hemşerilerini de Anzavur'un hışımına uğratmıştı. Yirmi dört saat korku ile bütün Selânik'li aileler kaçar gibi İstanbul'a göçe başladılar.

Yenice bucağında, Akbaş'tan kaçırılmış silâh, cephane savaş gereçlerinin bir ayak önce Balıkesir'e götürülmesi için sabırsızlanıp duran Drama'lı Rıza Bey, bir sabah bucağın kalabalık silâhlı başıbozuk yığınlarıyle kuşatıldığını görünce işi anladı. Demek ki Anzavur, Biga'yı ele geçirmişti. İki elini megafon yaparak tepeden bağıran ayaklanıcılar, ona bütün acı ve korkunç gerçeği bildirdiler.

— Hamdi Bey, İnova köyünde yakalanıp gebertildi. Kâni Bey de öldürüldü. Her ikisinin leşini de Biga sokaklarında atlara bağlayarak sürükledik. Şimdi, sıra sende, Rıza Bey! Senin leşini de sokaklarda sürüklemeğe geldik.

Rıza Bey, bunları bağırarak söyleyenlere karşı birkaç ağır, yenilmez - tutulmaz sövgü savurduktan sonra hemen ateşe başladı. Yanındaki bir avuç savaşçıyı mevzie sokarak şiddetli bir savunmaya geçti. Elinin altında birçok cephane sandıkları vardı. Ne varki saldırıcılar köpek sürüsü gibiydi. Yenice köylüleri de onlara katılmıştı. Durmadan kurşun, taş, sövgü yağdırıyorlardı. Anzavur'cular, kuşatma çemberini her an daraltıyor hem Rıza beyle adamlarının canını almak, hem de elleri altında bulunan bunca silâh ve cephaneyi bir ayak önce ele geçirmek üzere kuduz gibi saldırıyorlardı. Drama'lı Rıza Bey, belki Balıkesir'den yardım gücü gelir diye dişini sıkarak savunmayı biraz daha uzatmağa çalışıyordu. Silâh ve cephanenin Anzavur'un ve Gâvur İmam'ın eline geçeceği belkisini düşündükçe usunu kaçıracağını sanıyordu. Anzavur'cu sürüleri biraz daha oyalamanın, vakit kazanmanın yolunu da şöylece bulmuştu :

— Hey, bana bakın, biraz daha yaklaşmanızı bekliyorum, bomba, dinamit sandıklarına, top mermilerine pi-

yade mermilerine ateş verip hem kendimi hem de hepinizi parça - parça edeceğim, hepinizin dumanını savuracağım. Gelin, toplu olarak biraz daha yaklaşın. Hepinizin canını cehenneme göndereceğim.

Akbaş Cephaneliğini boşaltıp Yenice bucağına taşıyan tümen kumandanı albay Kâzım Beyin hemşerisi Köprülü'lü kaymakama Hamdi Beyle Drama'lı yedek üsteğmen Ali Rıza Bey, Balıkesir Kuvay-ı Milliye karargâhının yıldızları olmuşlardı. Her gün onların övgüsü yapılıyordu. Yenice'den taşınmak üzere olan bu yığınlarca silâh ve cephane tümeninin eşiğini aşındıra duran cephe kumandanlarının yüzünü güldüreceğe benziyordu. Bir gün karlı çizmeleriyle ve kalpağıyle karargâha uzunca boylu, sarışın bir savaşçı girdi. Onu görenler birbirine:

«— Sarı Kemal» geldi!

Diye habe vediler. «Omuzunda mavzeri, belinde bombaları, altın saçlı, mavi gözlü çakı gibi bir yüzbaşı olan «Sarı Kemal» Bergama eşrafıyle geçen Hamit Çavuş'un iplerle bağlayarak Yunan Kumandanına teslim ettiği Soma cephesi kumandanı kurmay yüzbaşı Kemal (general Kemal Balıkesir) den başkası değildi. Tutsak olarak İzmir'de Yunanlıların elinde bulunurken bir kolayını bulup kaçmış, yine cephede Yunanlılarla çarpışmağa başlamıştı. Şimdi, Saruhan cephesi kumandanıydı.

Bu yakışıklı, yiğit görünüşlü, parlak zeki bakışlı subay, İngiliz Kemal'i çok ilgilendirdi. «Heyeti merkeziye» odasında oturulmuş, konuşuluyor, yüzbaşı durmadan :

— Silâh, cephane isterim, hiçbir şey dinlemem! Diye bağırıyordu. Bunun üzerine Vehbi Bey, Köprülü'lü Hamdi beyle Drama'lı Ali Rıza beyin Akbaş Cephaneli-

ğinden kaldırmış olduğu silâh ve cephanelerden söz ederek onun ağzını kapamağa çalıştı. Müdafaay-ı Hukukçular da kumandan Kâzım bey de sevinç içindeydi. Herkes, bu yeni silâhlarla cephanelerde bir ateş bayramı yapılacağını düşünüyordu.

Ne yazık ki ertesi gün Biga'dan ve Yenice'den gelen haber, karargâhtakilerin bütün sevincini darmadağın etti. Anzavur Ahmet'in Biga'yı alışı, Hamdi beyin Pomaklarca öldürülüp şehrin sokaklarında sürüklenişi hepsini yasa boğdu, gözlerini ve yüreklerini en acı gözyaşlarıyle ıslattı. Kumandan Nâzım Beyin içi kan ağlarken aklı hep Yenice'deki milyonlar tutarındaki silâh ve cephanelerdeydi. Drama'lı Rıza Beyle bu değerli maddelerin, ayaklanıcılarla kuşatılmış olması, onu çaresizlikler içinde kıvrandırıyordu. Anzavur bu savaş araçlarını elbette her çareye başvurarak ele geçirmeğe çalışacaktı. Yunan gücünün sıkıştırıp durduğu cephelerden savaşçı ayırarak oraya göndermekte bir o denli tehlikeliydi. Buna karşın, 10 Mart 1920 tarihinde Salihli cephesinin güçlü kumandanı Ethem beye bir mektup yazarak bu Anzavur belâsının üstüne yürümesini istemişti. Bu sırada Mustafa Kemal'de Ankara'dan Ethem beye benzer bir mektup yazmış olacaktı. Ethem beyden başkası bu hainin hakkından gelemezdi. Kâzım bey, Ethem bey'in atlıları yürüyüşe geçmeden önce Drama'lı Rıza bey'in koruduğu cepheleri kurtarmak kaygusuna düştü. Necati bey'i (Maarif Vekili) on sekiz kişilik savaşçının başında ivedi olarak Rıza Bey'e yardıma gönderdi. Necati Bey, Dalya yolunda Gâvur İmam'cıların pususuna düştü ve canını kurtarmak uğruna bütün gerekli cephanesini yakmak zorunda kaldı. Bu haber Balıkesir'e gelince Necati beyin kardeşi Hüsnü bey'le (eski Sarıyer kaymakamı) İngiliz Kemal Kuvay-ı Milliye'nin yedek gücünden elli kişilik bir müfreze ile Necati Bey'in ve Drama'lı Rıza bey'in yardımına koştu. On-

lar Yenice'ye vardıklarında Drama'lı Rıza Bey'le beş on savaşçısı sıfırı tüketmiş, son kozlarını oynamak üzere bütün cephane ve silâhları ateşlemişlerdi. Kuşatıcılar patlayan ve gürültüsü çok uzaklardan duyulan cephanelerin tehlike alanından kaçmışlar, böylece yarılan kuşatmadan Rıza bey'le yaralı arkadaşları kaçıp kurtulabilmişlerdi. İngiliz Kemal'le Hüsnü Bey, müfrezesi Gâvur İmamcı'larla çatıştığı sırada Rıza bey, arkadaşlarıyle onların yanına sığındı. İngiliz Kemal baktı: «Zavallı Rıza, o demir kalpli Rıza ağlıyordu. Cephanenin, silâhların çatır - çatır yanarak çıkardığı kıpkızıl alevleri gördükçe :

— Bu kadar can verdik, bu kadar uğraştık, kan döktük. Sonu bu mu olacaktı? Ey Ferit Paşa, Allah'tan dilerim, seni gebertmek bana kısmet olsun.»

Diyordu.

Hep birlikte Balıkesir'e dönüyorlardı. Balya'yı yanlız başına dolaşmağa çıkan İngiliz Kemal aradığı ilginç nesneyi bulmakta gecikmedi. Düyun-u Umumiye yapısına girdiğinde kocaman bir Para Kasası görmüştü. Bunda ele gelir ölçekte para olmalıydı. Hemen Vasıf (Onar) bey'i buldu :

— Silâhları yitirdik, dedi, eğer bu kasadaki paraları da bırakırsak Gâvur İmam'ın kesesine girer. Ondan önce davranıp bu paraları biz alalım.

Paraların alınması kararlaştırıldı. Kasa, Düyun-u Umumiye Müdürü'nün önünde kırıldı. «Necati Bey yed-i emin atandı.» Kasada buldukları bir yığın parayı alarak Balıkesir yolunu tuttular.

Balıkesir'e girdiklerinde Hüsnü bey'le İngiliz Kemal atbaşı bir gidiyor, şuradan-buradan çene çalıyorlardı. Büyük bir kahvenin önünden geçiyorlardı. Bu sırada birisi kahveden kalktı, koşarak yanlarına geldi. İngiliz Kemal'in atının üzengisini tuttu. Kahvenin önündekiler üzerinde soluk, bej bir pardösü bulunan uzun boylu göz-

lüklü ve kalpaklı orta yaşlı bir adam gösterdi :

— Bu zat sizi arıyor, Kumandan bey'i soruyor, dedi.

İngiliz Kemal, atını o adama doğru sürdü :

— Bizi arıyormuşsunuz, ne istiyorsunuz?

Diye sordu. Adam, onu görünce biraz şaşırmış gibi :

— Ooo! Maşallah! Sen, burada ne arıyorsun?

Diye sordu.

— Demek, beni tanıyorsunuz?

— Evet.

— Peki, siz ne arıyorsunuz burda?P

Adam buna karşılık vereceğine yanlız anlamlı - anlamlı başını sallamakla yetindi.

— Adınız?

— Celâl (Bayar).

— Peki, mademki yabancı değilsiniz, size ne gibi bir hizmetim olabilir?

— Beni Kumandan Kâzım Bey'e götürmenizi rica ederim.

İngiliz Kemal, Celâl (Bayar) Bey'i Kumandan'a götürdü. Kâzım bey, hemen kalkıp onunla kırk yıllık ahbap gibi el sıkıştı. Bu 1919 yılının son günlerine doğru Akhisar Millî Alay Kumandanlığı'na atanan sonra da Saruhan mebusu olarak İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a giden İttihat ve Terakki'nin ünlü İzmir sorumlu Kâtibi Celâl (Bayar) dan başkası değildi.

Albay Kâzım bey, cephanelerin ve silâhların ateşlenerek yok edildiğini işitince son kerte kızdı, Drama'lıyı karşısına alarak adamakıllı payladı. Onu idam ettirmek istedi. Rıza Bey, kendisini şöylece savundu:

— Eğer cephaneleri ateşlemeseydim asilerin eline geçecekti; onlar yeniden silâhlanacaktı. Bunun için böyle yapmakla görevimi iyi yaptığıma inandım.

Kâzım bey'in öfkesi bir türlü geçmek bilmiyordu.

— Varsın onların eline geçsin, sonradan yine nasıl olsa biz onlardan alırdık.

İşin gerçekten sarpa sardığını anlayan Drama'lı, idamdan kurtulabilmek için bir koz daha oynadı :

— Bırakın beni, İstanbul'a gidip Damat Ferit Paşa'yı öldüreyim! Yanlışımı böylece düzeltmiş olurum!

Diye önerdi.

Bu yeni fedailik önerisi Tümen Kumandanı'nın aklına yattı. Onu serbest bıraktı. Drama'lı, Damat Ferit Paşa'yı öldürmek üzere kazırlanmaya ve incelemelerde bulunmaya başladı. Salihli Cephesi Kumandanı Ethem bey'le görüşmek üzere yola çıktı.

Anzavur Ahmet, Biga'ya bütünüyle egemen olduktan sonra şehrin güvenliğini bir gözü yeşil bir gözü kara Mehmet Çavuş'la arkadaşlarına bıraktı. Karargâhını Bakacak ve Cihadiye köylerinde kurdu.

Çanakkale Hükûmet sorumluları Biga'daki sorumsuzluk ve kargaşalığı önlemek üzere İstanbul hükûmeti adına jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza bey'i üç bü yük jandarmayla Biga'ya gönderdi. Ali Rıza bey, Biga'ya varmak üzere Çan Bucağı'ndan geçmeyi uygun buldu. Şimdiki Kurudere ve İpkaiye yolu üzerinde Anzavur'un ayaklanıcı sürüleri cirit oynuyordu. Ali Rıza bey, Kuvay-ı Milliye'ciler uğruna yola çıkmış değilse de onlara daha çok sempatisi vardı ve bu ayaklanmış sürülerden mesleği gereğince tiksiniyordu. Çanpazarı yolunu uygun bulmasının bir nedeni de orada Çanpazar'lı Genel Meclis Üyesi Osman Efendi'nin çevresinde güçlü bir Kuvay-ı Milliye kalesinin bulunduğunu bilmesiydi. Çetin bir karşı koyma ile karşılaşınca Osman Efendi'nin kendisine yardım edeceğini biliyordu.

Taburun öncüsü Bayramiç Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Niyazi (General) Bey'in buyruğundaydı. Onun arkasında Binbaşı Ali Rıza bey'le onun damadı yine Ali Rıza Bey geliyordu.

Çanaykale Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in Biga üstüne yürüyüşü haberi hemen Anzavur'un kulağına gitti ve o, Çanpazarı'nda askerleriyle mola veren ve durumu kollayan Ali Rıza bey'i hiçe sayarak Osman Efendi'ye şöyle bir yazılı ültimaton göndermekte gecikmedi :

— Emrinizdeki kuvvetlerle bize katılmayacak olursanız bütün milletçe vatan haini sayılacaksınız ve hakkınızda o yolda işlem yapılacaktır.

Osman Efendi, Anzavur'un bu ültimatomunu geri çevirmek yiğitliğini gösterdi. Bunun üzerine Anzavur çapulcuların başında Çanpazarı üzerine yürüyüşe geçti.

Şu var ki Anzavur çapulcularının önemli bir bölümü Drama'lı Ali Rıza Bey'in ateşe vererek çekildiği Yenicaköy bucağındaki arta kalan silâh ve cephanelerin başında kaldığından kendine güvenemeyerek Çanpazarı'na yürümekten vazgeçti; geri döndü.

Şimdi gerek Kuvay-ı Milliye'ci bilinen Çan Bucağı gerekese burda mola vererek durumu kollayan Jandarma Taburu hem Anzavur'un, hem de arkalarındaki Ezine'li Aziz'le Sadık çetelerinin kıskacı içindeydi. Anzavur'un meydana getirdiği kargaşalıktan yararlanan bu iki soyguncu çete, leş peşindeki sırtlan'lar gibi Çanpazarı bölgesine dalmış, talan yapmaktaydılar. Çan'a gelen haberlere göre Çan boğazı, Bikmen, Mallıköy, Dereköy, Pomaklar ve Anzavur kalabalığınca tutulmuştu. Bu barajı yararak geçmek, bütün taburun harcanması tehlikesini yaratacak, belki de yararlı bir sonuç sağlamayacaktı.

Bunu düşünen tabur kumandanı Ali Rıza Bey, Çanakkale'ye dönmekten başka çare bulamadı. Niyazi bey'i

bölüğüyle Mallıköy - Kocayayla - Dereköy üzerinden öncü olarak yürüyüşe geçirdi. Niyazi bey, geçtiği köylerde hiç te olağan olmayan bir sürü şeyle karşılaşarak gözlerini dört açtı. Jandarma bölüğünü gören köylüler, kaçıyor, saklanıyor, ya da aldırış etmeksizin bir yabancı milletin askerine bakar gibi bakıyor ve susuyordu. Mallıköy'e vardıklarında büyük kımıl - kımıl bir kalabalıkla karşılaştılar. Köylülerin meydana getirdiği bu insanlar bir anda çil yavrusu gibi dağıldılar.

Niyazi Bey, bölüğü köyün dışına bırakarak yanına aldığı birkaç jandarma eriyle köye girdi. Kendisinden şeytan görmüşçesine kaçan köylülere tatlı bir sesle:

— Yahu, ne kaçıyorsunuz? Biz de sizdeniz. Bizim size bir zararımız dokunmaz. Gelin, konuşalım, anlaşalım! Dediyse de daha çok dil dökmesine zaman kalmadı. Bu sırada tepeden tırnağa silâhlı bir Anzavur'cu kalabalık yerden biter gibi çevresini sardı ve onunla jandarmaların kollarını iplerle kıskıvrak bağlayarak alıp köyün içine sürüklediler.

Niyazi Bey, birkaç dakika içinde kendini, bir pomak ağasının konuk odasındaki peykede bağdaş kurmuş oturan Anzavur'un karşısında buldu. Filintası dizlerinin üzerinde duran Anzavur, belindeki kocaman işleme gümüş saplı kamasına sağ elinin geniş ayasıyle dayanarak kükredi :

— Hapsedin bunu, idam edelim!

Dedikten sonra genç subaya ağız dolusu çirkin sövgüler savurdu. Sonra, elleri ve kolları yeniden daha sıkı sarılan Niyazi Bey'i boş bir odaya bir saman çuvalı gibi tekmelerle yuvarladılar.

Bölük Kumandanı'nın yakalanıp götürüldüğünü uzakta bekleyen bölük, olduğu gibi görmüştü. Bölüğün Başçavuşu Mehmet Ali Bey, durumun son kerte tehlike-

li olduğunu görerek kumandayı üzerine aldı ve bölüğü köyün üstündeki dağa doğru koşturdu. Şimdilik, sayıları bilinmeyen Anzavur'culara karşı en iyi savunulacak yer orasıydı. Onlar çekilirken köyden bir çatırdı koptu. Kurşunlar, kulaklarının dibinden ıslık çalarak geçti. Onlar da bir yandan silâh atarak bir yandan da dağın örtülü bağrına sığındılar. Dağdan aşağıya yağan kurşunlar, Anzavur'cuların kendilerini izlemelerini önledi. Akşamı orda ettiler.

Başçavuş Mehmet Ali bey'in dağda mevzie soktuğu jandarma bölüğü akşama dek oralara kimseyi yanaştırmadı. Karanlık basarken Ali Rıza Bey'in arkadan gelen iki bölüğü, toplan borusu çaldı. Mehmet Ali Bey de buyruğundaki bölüğü alarak geriye döndü. Bölük, Dereköy' - den geçerken köyün değirmeninde Anzavur'un yirmi beş kişilik silâhlı savaşçısını bastırıp tutsak aldı. Mehmet Ali Bey, bunlardan birinin silâhını alarak onunla Anzavur'a şu ültimatonu gönderdi :

— Niyazi bey teslim edilmiyecek olursa bunların hepsini öldüreceğiz.

Ne var ki Anzavur'un buna karşılık vermesinin gereği kalmadı. Eski erlerinden Celil, onu tanıdı ve kurtarmak için davrandı. Karanlık odada ertesi sabah kurşunlanacağını ya da linç edileceğini düşünerek karadüşlere boğularak yerde uzanırken Celil, eğilip :

— Siz Niyazi Bey değil misiniz? Diye sordu.

— Evet, Niyazi Bey'im.

Kuşağının arasında kocaman bir bıcak çıkaran Celil, hemen genç subayın iplerini kesip onu ayağa kaldırdı.

Niyazi bey, kendisini öldürmek üzere bu delikanlının gönderildiğini düşünürken o şöyle dedi :

— Ben, sizin emrinizde jandarmalık yapan Celil Onbaşıyım. Korkma, sana hiç kimse bir şey yapamaz. Ben seni öldürtmem.

Sarıca köylü Celil onbaşı, eski subayını odadan alıp götürdü. Bunu gören öbür arkadaşları :

— Bu gâvuru neden çıkardın? Biz, onu öldüreceğiz. Anzavur Paşa'nın emri böyledir!

Diye bağırıp çağırmaya başladılar.

Ne var ki Celil Onbaşı, Anzavur'cuların en çok sözü dinlenen ve sayılan adamlarından biri olduğundan onların bağırıp çağırmalarına papuç bırakmadı. Onlara :

— Bu, benim subayımdır; Ben, bunun emrinde yıllarca askerlik ettim, sizden müslüman, benden de müslümandır. Kendisi iyi bir insandır. İlkönce beni öldürürsünüz, sonra onu!

Diye bağırdı. Celil Onbaşı, Pomakların en dişlilerindendi. Bu yüzden Anzavur onun isteğini geri çevirmedi. Subayı alıp burdan uzaklaştırmasını söyledi. Bunun üzerine Celil onbaşı, Niyazi Bey'i alarak kendi köyü olan Sarıca'ya götürdü. Oradan Kurudere yoluyla Lapseki'ye ulaştırdı. Orada Niyazi Bey'i Lapseki'nin ünlü Kuvay-ı Milliye'cisi Hancı Lütfü Bey teslim aldı. Lütfü Bey, buraların çok fedakâr bir Kuvay-ı Milliye'cisi olduğundan pek az zaman sonra İngilizler onu yakalayıp Malta zindanlarına süreceklerdi. Niyazi Bey'in bölüğü, Çan'daki taburuyla buluşmakta zorluk çekmedi.

Üçüncü Bölük, bir tek subay yitirerek geri dönünce Binbaşı Ali Rıza Bey, taburuyla Biga üstüne yürüyüşü sürdürmekten başka çare göremedi. Çan-Biga yolu üzerinde pusu kurup bekleyen birçok pomak silâhlılarıyle vuruşa-vuruşa Biga'ya vardı. Yollardaki bu çatışmalar, hiç de önemli bir direnme sayılmazdı. Evet, «Binbaşı Ali Rıza Bey'in yollarda hiç direnme görmeden şehre girişi bir bomba etkisi yaptı; hele Anzavur'u kudurttu.»

Anzavur Ahmet, bu olayın, bütün yıldızını söndürecek bir önem taşıdığını anlayarak hemen ertesi gün Binbaşı Ali Rıza Bey'e şu ültimatomu gönderdi :

— Ali Rıza Bey, sizinle, hukukumuz eskidir. Fakat, politikada hukuk ve dostluk gözetilmez. Bunu kabul ediniz ve vuruşmamıza yer bırakmayınız; çarpışmayalım. Size altı saat mühlet veriyorum. Altı saat içinde şehirden çıkıp gidiniz. Eğer bu süreden sonra sizi şehirde görürsem, siz de içinde olarak bütün jandarmalarınızın başlarını kasap dükkânlarına asarım.

Anzavur, bu ültimatomu salt Ali Rıza Bey'e vermekle kalmayarak bütün Biga'ya yaymıştı. Bu yüzden bütün halk ve memurlar, Ali Rıza Bey'le taburundan şeytan görmüş gibi kaçıyor, eski tanıdıkları bile ona selâm vermemek için başlarını çevirip geçiyor, ya da kol geziyordu.

Ali Rıza Bey, bunun üzerine durumu Çanakkale'ye bildirdi. Taburunu Karabiga'ya çekti. Ali Rıza Bey, böylece durumu kollayarak bir kaç gün orda kaldı. Bir sabah 61. Tümen Kumandanı Albay Kâzım Bey'den aldığı sert bir telgraf, gözlerini faltaşı gibi açtı. Telgraf şöyle diyordu :

— Suvari Kumandanı Hafız Bey Biga'yı işgal etti. Buyruğunuzdaki kuvvetlerle hemen kendisine katılınız ve bize bildiriniz. Katılmayacak olursanız idam edileceksiniz.

Ali Rıza Bey, bu telgrafın ışığında katılacağı cepheyi seçmekte gecikmedi. Artık kesin olarak Kuvay-ı Milliye'ye, Kâzım Bey'in cephesine katılmak farzolmuştu. Bu, salt idam edilmek korkusunun yarattığı bir değişiklik değildi. Bu telgraf, onu kolayca uyarmak gibi bir görev görmüştü.

Bundan dolayı, telgrafı, şimdiye dek buyruğunda çalıştığı Kumandan'ından almışcasına davrandı. Taburun subaylarını toplayarak şu buyruğu verdi :

— Hemen Biga'ya doğru yola çıkacağız. Piyade erlere araba bulunsun.

Tabur, gece yarısından sonra Biga'ya doğru yürüyüşe geçti. Yarı yola vardıklarında Biga'nın üstünde bir yangın kızıllığı gördüler. İyice dikkat edince bunun yangın olmayıp Balıkkaya'nın her iki yanında yakılmış işaret ateşleri olduğunu anlamakta gecikmediler. Hafız Bey, böylece Biga'yı aldığını her yana bildiriyordu.

Ali Rıza Bey'in taburu Biga'ya beş kilometre çeken Güleç Köyü'nden geçerken, köşe başlarında bekleyen kimi silâhlı başıbozukların karşı durmadan sıvıştıkları görülüyordu. Bunların Anzavur'cu kalabalığın habercileri olduğu hemen anlaşılıyordu.

Ali Rıza Bey, taburuyla şehre girerken ay da doğuyordu. Şehir, belki de bir tavşan uykusundaydı. Son günlerde burda öyle çok olaylar geçmişti ki halk bütünüyle tedirgindi. Gelene paşam, gidene beyim diyecek duruma gelmişti. Jandarma taburundan önce Hafız Bey'in atlıları, kaldırımları takırdatarak halkı uyandırmıştı. Halk, ne olacağını merak edip dururken yeni askerlerin ve atlıların gelişi onları büsbütün tedirgin etmişti. Her yeni gücün geliş-gidişinde şehrin sokaklarında birkaç yabancı ve yerli kanlı baş kalıyordu. jandarmalar sokaklardan geçerken evlerdeki fısıltılar kesiliyor, yanan lambalar sönüyordu.

Ali Rıza Bey subaylarıyle doğruca hükümet konağına gitti. Baktılar yataklarında şehit edilen üç sıtmalı jandarma'nın kanları hâlâ kapkara kesilmiş yataklarda ve yerlerde koğuşuna yerleştirildi.

Şehrin önemli noktalarına nöbetçiler konup devriyeler çıkarıldı. Tabur Kumandanı, Anzavur ayaklanışından önce Biga jandarma subaylarından olup sonra kendisine katılan Zühtü Bey'i çağırdı :

— «Hafız Bey, ateş yanan Balıklıkaya'daymış. Git, kendisini gör. Benden selâm söyle. Biz yüz elli jandarma ile Biga'ya geldik. Şehire devriyeler çıkardık ve yerleştik.

Bir emirleri var mıdır? Biz de yukarı çıkalım mı? Yoksa şehirde mi kalalım? Alacağın cevabı bana getir.»

Zühtü Bey, atına atlayarak Balıklıkaya'ya vardı. Hafız bey'i birinci ateşin başında bulamadı. Öbür ateşin başına gtti. O, asker giynekli kumandanı arayadursun «bir sürü sivil, kimisi yatıyor, kimisi ateş başında sigaraları tellendirmiş söyleşiyordu. Subay ve askere benzer kimse yoktu.» Bunlardan kimisi Zühtü beyi subay kılığında görünce ayağa kalktı. O :

— Hafız beyi arıyorum, dedi.

Ayakta dikilen «uzunca boylu, az kara sakallı, kara kalpaklı, ayağında Rumeli potini meşin tozluklu, elinde bir kırbaç, belinde bir parabellum tabancası» bulunan bir adam:

— Hafız Bey benim!

Dedi. Zühtü Bey, kumandanının dediklerini ona söyledi. Hafız Bey, elindeki kırbaçla çizmesini döğerek:

— Oğlum, dedi, ben yetmiş atlı ile Biga'yı işgal ettim. Bir bölümü şehirde hayvanların yanında, öbür bölümü de benim yanımdadır. İki ağır makinalı tüfeğimiz var. Birisini depo yanında, ötekini Çam yolu doğrultusuna yerleştirdim. Siz, sabahleyin her iki yanına birer devriye çıkarınız. Bu yolları gözetlesinler. Silâhlı insanların geldiğini görürlerse bize iki el silâh atarak haber versinler. Kendilerini kurtarsınlar. Ben, buradan insan değil köpek bile geçirmem. Siz, yanlız şehrin güvenliğini koruyunuz. Kumandana de selâm söyle.

— 3 —

16 MARTTA KANLI BİR GÖZ DAĞI

Amerika Cumhurbaşkanı Wilson Lloyd George'a:
— Eğer benim hükmümü istiyorsanız, Türkler Avrupa'da çok uzun zaman kaldılar ve bütün oradan temizlenmelidirler, dedi! — 1919

1920 yılının 16 Mart günü sabahı İstanbul'un üstü, puslu bir hava ve ince bulut tabakasıyle örtülü bir gök yüzüyle kubbeleniyordu. Rıhtımlarda sürünürcesine karaya yanaşan İngiliz savaş gemilerinden İstanbul'a yığınlarla silâh ve tam gereçli İngiliz askeri çıkmağa başladı. Karaya ayak basan askerler hemen orda bekleyen asker kamyonlarına bindirilerek kendilerince bilinen yönlere gönderiliyordu. İşte, bu İngiliz askerlerinden elli kişilik bir grup yine kamyonlara bindirilerek Sirkeci - Sultanahmet - Divanyolu - Üniversite önünden geçerek saat beşi kırkbeş geçe Şehzadebaşı'ndaki 10. Tümen Karargâhının bulunduğu yapının önüne vardı. Kamyonlardan atlayan İngiliz askerleri, Tümen Karargâhı'nın kapısına saldırdılar. Cümle kapısında nöbet bekleyen Reşadiye'li Veli Oğlu Mehmet, elli düşmanın saldırısı karşısında yediği kurşunlarla cansız yere serildi. Kendi bir yana tüfeği bir yana gitti. İngilizler yere düşen tüfeği alarak yıldırım gibi içeri daldılar. Yanlız, İngilizleri içeri sokmamak üzere bağırıp çağıran nöbetçinin sesine koşan onbaşı da müfrezenin

kumandanı olan İngiliz subayının tabancasından çıkan kirkaç kurşunu yiyerek oracığa yığılıverdi. İngiliz askerleri, erat koğuşuna saldırdılar ve yatağında uyumakta olan askerlerin üzerine ateş etmeğe başladılar. Yaralı Türk askerleri don - gömlek yataklarından fırlayıp kaçmağa çalışıyorlarsa da kaçacak bir yer olmadığından gövdelerine dolan kurşunlarla inleyerek yerlere kanlarının üzerine yığılıp kalıyordu. Elli İngiliz askerinin mezbahaya çevirdiği tümen karargâhına bir yığın Hintli asker de yardıma geldi .Onlar da silâhsız, don - gömlek askerleri kovalamağa başladılar. Koğuşta bu kanlı oyun oynanadursun elli İngiliz askerinin on beşi askerî mızıka erlerinin yattığı koğuşa koştu. Mızıkacı erleri don-gömlek yataklarından kaldırıp, koridorda karşılarına dizdiler. Mızıka çavuşu, İngiliz subayına, bunların mızıka askerleri olduklarını söylediyse de İngiliz subayı, bunu işitmezlikten gelerek askerlerine bunların üzerine ateş etmek emrini verdi. Mızıka erlerinden üçü aldığı kurşun yarasından hemen oracıkta düşüp can verdi. Yanlız öbürleri can korkusuyla sağa sola kaçıp yere kapanarak ölümden kurtulabildiler. Böylece mızıka eratından yanlız üçü öldürülmüş, ikisi de yaralanmıştı. Birkaç dakikada altı Türk askeri şehit edilmiş, on beşi de yaralanmıştı. Üst katta yatan karargâh kumandanı Teğmen Nail bey'le Kâtiplerden Arslan ve Zeki beyler silâh sesleri, haykırışlar ve ölüm çığlıklarıyle yataklarından fırlamış giyinmek ve ne olduğunu anlamak üzere davranmaktaydılar ki İngilizler oraya da yetişerek onları da Beyazıt Camiinin karşısındaki eski jandarma dairesine götürdüler. Tümen karargâhından toplayıp götürdükleri silâhları da buraya yığdılar.

İngilizler yataklarında mışıl-mışıl uyuyan silâhsız,

suçsuz altı Türk askerini, Şehzadebaşı gibi müslüman halkın göbeğinde kurşunlayarak gerçi Kuvay-ı Milliye'ye doğru kayma eğilimi gösteren Salih Paşa Hükûmetiyle İstanbul halkına tam bir gözdağı verdiyse de ıssız bir yerdeki kışlada binlerce Türk askerini öldürmekle uyandıracakları öç isteklerinden daha çoğunu bu halkta uyandırmak yanlışlığını da yaptılar. Çanakkale'de iki yüzbin Türk askeri öldürmüşlerdi. Onu unutup affedecek olan Türk halkı, bu birkaç zavallı ölüye yapılanı hiçbir vakit unutmayacak, her zaman İngiliz barbarlığı diye 16 Mart'larda anacaktı.

İngiliz işgal kumandanlığı, en büyük gürültüyü, Kuvay-ı Milliye'nin bir komşu olarak kullandığı Beykoz'un içinde ve dolaylarında kopardılar. Orada da tıpkı Şehzadebaşı Karakolunda uyuyan askerlere karşı gösterdikleri yersiz ve gereksiz şiddeti, Beykoz Çayırlarının öbür ucunda alçak bir tepe üzerinde kurulmuş Sarı Kışla'daki Daruleytam'lı çocuklara gösterdiler. Yuşa tepesine giden her iki yanı çınar ağaçlarıyle örtülü yolun sağında ve solundaki dümdüz ve yemyeşil çayırlarda çok önceden beri İngiliz - Hint'li Birliklerinin hâki renkli çadırları kurulmuş bulunuyordu. İstanbul'un her yanı gibi Beykoz da eylem olarak işgal altındaydı. 16 Mart sabahı, Darüleytam'daki dört yüz öksüz çocuk, yataklarından kalkıp aşağı bahçedeki musluklarda ellerini - yüzlerini yıkamağa giderken garip şeyler gördü. Çayırlar ve oradaki İngiliz çadırları ayna gibi görülüyordu. Çadırlarından silâhlı ve tam gereçli olarak fırlayan Hintli askerler, Beykoz'a giden yol boyunca mevzie girmeğe başladılar. Sonra tek tük silâhlar patladı. Mevzilerden fırlayan askerler, Beykoz'a doğru saldırıya geçtiler. Palamur Suyu sırtına çıkarılan bir ağır makinalı tüfekle Beykoz kulübünün, Laz İbrahim'in sevgili çayırcığına mermi yağdırıyor, bir başka makina-

lı tüfek te Beykoz sırtlarından ormanlara doğru ateş ediyordu.

Darüleytam çocukları, kahvaltı için sıraya girdiklerinde arslan gibi iri yarı, sarışın Trabzon'lu bir adam olan Müdür Yardımcısı Hüsnü Bey çıkageldi :

— Evlâtlarım dedi, kahvaltıya girmeyeceksiniz. İngilizler, öyle istiyor. Şimdi, sizi de bizi de alıp götürecekler. Nereye olduğunu bilmiyorum. Fakat, korkmayın, çocuklarım. Biz, Türk'üz, hiçbir şeyden korkmayız. Anadolu'da bizleri kurtarmak için askerlerimiz arslanlar gibi çarpışıyor. Korkmayınız. Başımızda şerapneller, bombalar patlasa yılmayacağız. Öğretmenlerinizi İngiliz subayları alıp dağlar doğru götürüyor. Ölümden korkan Türk değildir. Allah büyüktür. İnşallah, hiçbir şey yapamayacaklar size. Haydi, şimdi sıraları dörderleyerek baştan yürüyün aşağıya doğru.

Renksiz yüzleriyle cılız, eski - püskü giynekleri ve yalınayaklarıyle mezbahaya giden koyunlar gibi birbirlerine sıkışarak cümle kapısına inen çocuklar, orda aksaçlı ufak-tefek kapıcı Sait Baba'nın bir hafif makinalı tüfeğin namlusu önünde garip - garip dikilip durduğunu gödüler. Okulun cephesine karşı bir sağda birde solda iki ağır makinalı tüfek doğrultulmuştu.

Dört yüz çocuk birkaç hademe kadınla birlikte Yuşa Tepesine giden Çınarlı yol boyunca götürüldüler. Yolun her iki yanında kara sakallı ve kara bıyıklı iriyarı müslüman düşmanı Sih askerlerinden bir çift duvar yükseliyordu. Sihlerin gözleri, aç pars gözleri gibi öksüzlere dikilmişti.

Öksüzleri götürüp çayırların bitiminde bir yerde üst üste oturttular. Öksüzler, her an kurşuna dizileceklerini beklediler. Hemen hepsi de ağlıyordu. Bu, durup dururken gelen ölümden hiçbir şey anlamıyorlardı. Çevrelerinde önce Sihli Hintlilerden sonra Müslüman Hintli'lerden

bir çember çevrilmişti. Müslüman Hintliler, çemberi genişleterek öksüzlerin korkusunu azaltmak zekâsını gösterdiler. Bu sırada arkadaki Beykoz ormanlarına doğru koşar adım İngiliz askerleri gidiyor, sık ağaçlardan makinalı tüfek yankıları geliyordu.

İkindi üstü, sekizer kişilik sıralarla okula götürülen çocuklar, yine ağır makinalı tüfeklerin namlularını okula çevrilmiş buldular. Başlarında ikişer Hint'li asker dikiliyordu. Mutfağın ve erzak ambarının durumu yürekler acısıydı. Ocağa bindirilmiş olan nohut yemeğiyle üzüm hoşafı kazanları olduğu gibi devrilmiş, bütün yerler şişmiş üzümler, yarı pişmiş nohutlarla örtülmüştü. Ambardaki, nohut fasulye, şeker, pirinç v.s. çuvalları süngülerle deşilmişti, hepsi dökülmüş ve ayıklanmayacak kertede birbirine karışmıştı.

Çocuklar açtı. Hemen yemekhanelere koştular. Birer ince ekmek dilimiyle kâğıt gibi ince ak peynir parçalarını yiyerek sınıflara çıktılar. Pencereden dışarı bakınca şaşırdılar. Okulun çevresindeki tepeciklerin ardında İngiliz askerlerinin miğferleri sıralanıyordu. Tüfeklerin namluları da pencereden bakıyordu. Ölüm korkusunu yenmiş olan çocuklar, bir zararsız filim seyreder gibi bunlara bakarken garip bir şey oldu. Birer deynek zararsızlığiyle toprağa uzatılmış olan namlular mermi püskürmeğe başladı. Bir iki saniye içinde pencerelerin bütün camları şangırdayarak yerlere döküldü. Çocuklar, çil yavrusu gibi dağıldılar. Hepsi yerlere sinerek kendini kalın duvarlı koridora attı.

Hâlâ kurşunlar yağıyor, son kalan cam parçaları yere iniyordu. Çocuklar, şaşkına dönmüştü. Okulda hiçbir baş olacak büyük yoktu. Pencerelerden giren kurşunlar karşı duvarlara saplanıyor, kapıları delip öbür pencerelerden, okulun bahçesinden vızlayarak geçiyordu. İlk anda paniğe kapılan birkaç çocuk, pencerelerden taş döşeli

bahçeye atladı, bacakları kırıldı.

Çocuklar, ölüm korkusunu getiren nedenlerin bitmediğini anlayarak okulun en karanlık ve kör bir odasına sığındılar. Birçoğu kırılmış, çürümüş döşemeleri sökerek başlarını olsun saklayabilmek üzere buranın karanlığına gömdü ve ölüm korkusundan olsun birazcık kurtulmanın umarını aradı. Okula her yandan kurşun yağıyordu. Beykoz ormanlarındaki makinalı tüfek gürültüleri, sürüp gidiyordu. Böylece onaltı Mart akşama erdi. Ne var ki bu kez daha korkunç bir şeyler başladı. Aylardır Beykoz Sarayının yanıdaki Hünkâr iskelesinin karşısında demirlemiş olan İron Dog (Demir köpek) adlı ünlü İngiliz dritnotu okulun üzerinden salvo atışına başladı. Bütün kırılmış camlar bir korku müziği tutturuyor, yer - gök sarsılıyordu. Gecenin karanlığında aç karnına kafalarını döşemelerin altındaki yüzyıllık tozlara gömmüş olan öksüzler, her an okulla birlikte havaya uçacaklarını bekleyerek titreşiyor, dualar okuyorlardı. İron Dog'un kuru sıkı atış yaptığını nerden bilceklerdi? Onların kulağına fısıldandığına göre Demir Köpek, Şile'yi döğüyordu. Şundan ki oralar Kuvay-ı Milliye yatağıydı. Oradan gelip geceleri çayırda çadır kurmuş olan İngilizlere silâh atıyor, yine dağlara çekiliyorlardı. Okulu basmalarının nedeni de burasının kamufle edilmiş bir Kuvay-ı Milliye yataklığı olduğunu sanmalarındandı. Okulun kuzey yanındaki tepecik üzerinde sıralanan İngiliz askeri mezarları sözde Kuvay-ı Milliyecilerin geceleyin attıkları kurşunlarla ölenlerindi. Öksüzler, bu yüzden kendilerini de yarı yarıya suçlu buluyor, düşman zulmünü olağan görüyorlardı. Böylece Kuvay-ı Milliye'nin kahramanlığını da paylaşmış oluyorlardı. Okulun mızıka takımından Mecit'le Abdülkadir mutfağa inmek yürekliliğini göstererek ocağı yaktılar. Kocaman kazanı üstüne bindirdiler. Su ile doldukları kazana yerlerde kuru fasulya, nohut ve mercimekle karışmış ya-

tan pirinçleri avuçlayarak kaynamadan bu suyun içine doldurdular. İki saat sonra karavanalara kocaman topaklar gibi pilâv doldurarak sığınağa taşıdılar. Çocuklar karavanaların başına geçerek ellerine birer topak pilâv alıp ekmek gibi yediler. Yanlız bunun arasındaki çiğ fasulya, nohut ve mercimekleri püskürterek açlıklarını giderdiler.

Çocuklar, ikinci gece yatakhanelere çıktılar. Okula yağan kurşunlar, kesilmişti. Yatakların üzerinde, döşemelerde, duvarlarda yığınla kurşun vardı. Çocuklar duvarlara çarparak yamyassı olmuş kurşunları anı olarak alıp saklıyorlardı. O gece hiç kimse yatağında yatmayıp karyolaların altında kuru tahta üzerinde sabahladı. İron dog yine sabaha dek korkunç salvolarını aralıksız sürdürdü. Ertesi gün, okulun kuşatılmamış olan bir yanından pencere demirlerini kıran çocuklar, yığınlarla kaçmağa başladılar. Doğru Beykoz İskelesine gidiyorlar, oradan da binecek vapur bulamadıklarından yayan Paşabahçe yoluyla Üskudar'a yürüyorlardı. Akşamleyin okulda dört yüz öksüzden sekiz-on kişi kalmıştı. Ertesi gün de onlar yalınayak başı kabak sökülmüş demirler arasından atlayıp Beykoz'a doğru kaçtılar. Ayaklarındaki çengellerle telgraf ve telefon direklerine tırmanan uzun boylu, sarışın İngiliz askerleri, Beykoz'luların korkudan büyümüş gözleri önünde telgraf ve telefon tellerini kesip makarna gibi caddelere uzatıyorlardı.

Bu sırada Kuvay-ı Milliyecilere yataklık ettikleri sanılan okulun öğretmenleri İngiliz subaylarınca pekçok sıkıştırıldıktan sonra götürülüp Beykoz Sarayı'nın küçücük bir odasına kapatılmış, karşılarına da bir makinalı tüfek yerleştirilmişti. Bu makinalı tüfek Darüleytam Kapıcısı Sait Babaya yapıldığı gibi iki metre uzaklıktan namlusunu onlara çevirmişti. Kıpırdamadan orda bağdaş kurmak zorunda kalan Pertev, Galip, Mehmet Ali, Talat beylere helâya gitmek te yasaktı. Büyük abdestle-

rini mendillerine yapıp pencereden dışarı atıyorlardı. Öğretmenler, aç - susuz bir haftaya yakın orda kaldılar. Sonra serbest bırakılarak okula döndüklerinde ağlamaklı oldular. Okul savaşta pekçok yaralar almış bir gemiye benziyordu. Korkusunu yenerek geri dönmüş birkaç öksüzle başbaşa verip nerden ve nasıl geldiği anlaşılmayan bu kasırga sırasında başlarından geçenleri birbirlerine anlatmağa başladılar. Bir öğretmen :

— İşte çocuklar, dedi. Düşman çizmesi altına düşmüş bir memleketin durumu budur. Her an ölümü bekleyeceksin, seni kimin ve ne zaman gelip vuracağı belli değildir. Baksanıza, öksüzlerin barındığı böyle bir yere saldırmak bir kere ayıp sonra da günahtır. Ama, düşman bunu dinlemez. Düşmanın adâleti süngüsünün ucundadır. Fakat, hiç üzülmeyin, çocuklar, kurtuluş günleri, bu zulümler arttıkça daha çok yaklaşacaktır. Anadolu arslanlar gibi çarpışıyor, biz de bu kadarcık çilesini çekelim.

İngilizler 16-17 Mart'ta Beyazıt Yangın Kulesini işgal ettiler. Yangın kulesindeki kocaman ipek Türk Bayrağı yırtıldı. Bundan başka kuleye özgü iki bayrak daha yırtılarak kulenin işaret malzemesi yok edildi. Kulenin dürbünü, İtfaiye miğferleri, kontrol saati ve kule koruyucularının yatakları alıp götürüldü. Yine İngiliz'lerin Hadımköy'e yerleştirdikleri bir tabur Yunan askerinin bir bölüğü, Terkos gölüne gönderilerek orda sular yönetmenliğinin tesislerini ele geçirdi. «Bu tabur ile beraber gelen sekiz sivil Rum» otuz da arkadaş bularak bir çete kurdular ve Hadımköy dolaylarındaki köylere saldırmağa başladılar.

İngiliz'lerin, bu gözdağı verme çabası, çok şeyi değiştirmedi. Yanlız, Kuvay-ı Milliye'yi güçlendirme ve inzivada kalma tehlikesi geçiren Mustafa Kemal'in Ankara'sı-

na daha inanlı militanların akın etmesini sağladı.

Bugünlerde «İsnabul sularını dolduran zırhlıları köprü üstünde seyreden bir Türk delikanlısı yaşlı bir adama yaklaşarak şöyle sordu :

— Affedersin, babalık, bu gemilerdeki topların attığı mermiler kaç kilometreye gider?

— Yirmi mile gider, oğlum.

— Biz de yirmi bir buçuk mile gider, yine canlarına okuruz, babalık!

Bu sırada Ankara'da Ziraat Mektebi'ndeki yazıhanesinde sigara dumanlarına boğularak can sıkıntısından patlayan ve çok derinden üzülen bir adam vardı. Bütün olacakları çok önceden sezdiği halde ipleri toparlayamamış, serüvenciler, tehlikeli bir denize doğru yelken açıp gitmişlerdi. Ne var ki kocaman tehlike dalgaları üstlerine doğru geldiği halde yine de yiğitlik taslayarak tüy gibi varlıklarıyle buna karşı koymakta diretiyorlardı. Bu serüvenciler arasında Mustafa Kemal'in en çok yandığı Hüseyin Rauf Beydi. O, başlı başına bir güçtü. Ayaklanışın kocaman altın direklerinden biriydi. Ne var ki şu en gerekli zamanda Mustafa Kemal'in direnç gücünden dışarı düşmüş, İstanbul'da işgal devletlerinin korkunç çelik mantığına karşı oyunlar oynamak hevesine kapılmış gidiyordu. Rauf Bey, İstanbul'un işgal edileceğini meclisin basılıp mensupların götürüleceğini İtilâf devletleri temsilcileriyle ilişki kurmuş kimi Türklerden çoktan öğrenmişti. Mustafa Kemal de taa Ankara'dan onu şöyle uyarıyordu :

— Dün akşam, İtalyan kaymakamlarından güvenilir bir kişiye verilen gizli haberlerde, yabancı temsilcilerin dün öğleden sonra toplanarak Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvay-ı Milliye başlarının tutuklanması emrini

kapsayan sorunu görüşerek benimsedikleri, bundan dolayı bu gibi kişilerin bir ayak önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmişti. Biz bunu ya muhaliflerin bir blöfü ya da Millet Meclisinin kapatılmasını sonuçlandıracak, Ferit Paşa'nın iktidar mevkiine getirilmesi gibi iki şıkka yoruyoruz.

Mustafa Kemal, Rauf Bey'e çektiği telgrafların sonunda arkadaşlarını alıp Ankara'ya gelmesini salıklıyordu. Rauf beyse Sivas'ta kumandanlar toplantısında açıkladığı gibi İngiliz'lere meclisi bastırıp tutuklanıncaya dek İstanbul'da kalmak kararındaydı. Kendisi kaçarsa İngilizler, mecliste tutuklanmaya değer kimse bulamayacağından meclisi basmak düşüncesinden cayabilir, böylece de meclis, yine İstanbul'da Ankara'nın da elleri böğründe kalırdı. Meclis basıldığında bütün Kuvay-ı Milleyici mensublar ister istemez Ankara'ya savuşacak ve meclisin orda açılmasını sağlayacaklardı. Rauf Bey bu düşüncesinde ayak diriyor, Nuh diyor, Peygamber demiyordu. Bu arada durmadan değerli kimi mebusları Ankara'ya kaçmaları için kışkırtıyor, Karakol Derneğinin Ankara'ya kurduğu güvenli köprüden geçmelerini sağlamaya çalışıyordu.

Padişah Vahidettin, İstanbul'un işgal edileceği üstüne fısıltılar başladığı günlerde sağlam bilgilere dayandığını gösteren bir davranışta bulundu. Meclis-i Mebusan Başkanlığına bir mebuslar kurulunun gidip kendisini görmesini istedi. Gelenlerin başında Hüseyin Rauf beyin bulunmasını koşullamıştı. Görüşme gününü de Vahidettin bildirmişti. Trajedinin sahneye konacağı günün arifesinde mebusları çağırıp birkaç öğüt verecek, böylece de bütün sorumluluğu üstünden atacaktı. Ziyaret, yine padişahın isteğine göre 15 Mart günü öğleden önce yapılacaktı. Padişahın ziyaretine gidecek kurul da başta Rauf bey olarak Meclis Başkanı Celâlettin Arif, Konya Mebusu

Vehbi Hoca'dan meydana gelmişti.

Rauf Bey ve arkadaşları, 15 Mart sabahı padişahın katına çıkmağa hazırlanırken Padişahtan gelen bilgiye göre görüşme 16 Mart sabahına ertelenmişti.

Rauf Bey gibi bütün meclistekiler de her an patlak verebilecek bir İngiliz komplosunun kuşkusu içinde tedirgindi. Rauf bey bu kuşkuyu daha derinden duyanların başında bulunuyordu. Rauf bey'in bütün korkusu meclisin dışında bir yerde kıstırılıp tutuklanmaktı. Böyle bir durumuda tutuklanmanın hiçbir siyasal propaganda ve tepki gücü kalmayacaktı. Bu durumda İngilizler, onu yakaladıktan sonra meclisi basmayı gereksemezler, böylece de meclis baskınından beklenen bütün yararlıklar güme gidebilirdi. Meclis, İstanbul'da kaldıkça da Anadolu, hükûmetsiz ve meclissiz uzakta elleri böğründe kalırdı. Kovanın dışında arıkuşunun yakaladığı bir zavallı arı durumuna düşmemek için bütün dikkatini kullanan Rauf bey'le birkaç arkadaşı, geceleri kendi evlerinde kalmıyor, şurda - burda geceliyorlardı. Rauf Bey, havanın çok elektriklendiği şu birkaç gündür Beyoğlu'nda Ağa Camiinin karşısındaki sokakta bulunan Naum Paşa apartmanındaki dairesine uğramıyor, dostlarından tüccar Haşim beyin Şişli'deki apartmanında kalıyordu. 15-16 Mart gecesi Rauf beye Mustafa Kemal'den bir telgraf geldi. Bu, Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşanın yaveri Salih (Omurtak) bey eliyle geliyordu. Gizli haberleşme yolu buydu.

Mustafa Kemal'in telgrafı şöyle diyordu:

— Osmanlı Bankasiyle bin lira gönderildi. Al da gel.

Rauf Bey, bu telgrafa şu karşılığı verdi :

— Önceden kararlaştırdığımız gibi namus borcumuzu yapacağız.. Meclisi bastırmak için orada kalacağız. Yoksa bize güvenerek burada kalanlar, kendilerine haber verilmeden aralarından ayrılışımıza gücenirler de toplantıyı südürürlerse o zaman meclisin Ankara'da toplan-

ma işi ağır olarak tehlikeye girer.

Rauf Bey, her gece olduğu gibi 15-16 Mart gecesi de kuşku içinde yatarak erkenden kalktı. Yine Haşim Bey'lerdeydi. Her ikisi de gelecek gazeteleri bekliyorlardı. Gazeteler gelmemişti. Nedenini araştırdılar. Haber yıldırım gibi İstanbul'un dört bucağına yayılmıştı: İngilizler, Şehzadebaşı Karakolunu basıp orda birkaç silâhsız Türk askerini öldürdükten sonra şehrin birçok yerini de işgal etmişlerdi. Rauf bey, hemen adam salarak kendi apartmanı'nın basılıp basılmadığını öğrenmek istedi. Evet, İngilizler, orayı da basıp Rauf bey'i aramışlardı. Şimdi, bütün İstanbul'da Rauf beyi aramaktaydılar. Bu durumda sokağa çıkmak tehlikeliydi. Arka yollardan sıvışarak Meclis-i Mebusana gidip orda tutuklanmayı düşünürken Kâzım Paşa (Orbay) ile Albay Sehfi Bey, onu görmeğe geldi. Bunlar, Rauf beyin her zaman canciğer dostlarıydı. Her ikisi de heyecanlıydılar. İkisi de İngilizlerin eline düşmeden Ankara'ya Mustafa Kemal'in yanına gitmek istediklerini söylediler. Rauf Bey, onlara Vaniköy'deki ünlü tekkeyi salıkladı. Oraya vardıktan sonra Maltepe Endaht Mektebi Müdürü Yenibahçe'li Şükrü Bey aracılığıyle kapağı Anadolu'ya atabileceklerdi.

İki dostunu Anadolu'ya doğru uğurlayan Rauf Bey, kendisi de Haşim beyin apartmanından son olarak çıktı ve arka sokaklardan seğirtircesine Meclis-i Mebusana yollandı.

Meclise varınca Padişah'a gidecek kurulu toplamak üzere Meclis Başkanı Celâlettin Arif beyi de bulamadı. Celâlettin bey, yitiklere karışmıştı.

Rauf bey, Saraydaki randevu saatinin yaklaşması üzerine Celâlettin Arif Bey'in yerine Başkan Vekili Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi'yi alarak Konya Mebusu Vehbi Hocayla birlikte Yıldız Sarayına yollandı. Bindikleri fatyon, kurşun gibi ağır düşünceli bu adamla-

rı hoş tıkırtılarla alıp götürürken bütün köşe başlarını tutmuş süngülü İngiliz askerlerinin oynadığı 16 Mart dramı sürüp gidiyordu. Arabadakiler bu görünüş karşısında içleri sızlayarak dilleri tutulmuş gibi susuyorlardı.

Rauf beyle arkadaşları Yıldız'a vardıklarında hemen Padişahın katına çıkarıldılar. Vahidettin, onları karşısında görünce hiç de hoşnut olmadığını gösteren davranışlarda bulundu. Onların selâmına çok soğuk bir karşılık verdi ve sonra yanı başında dikilen başmusahib Fuat beye ünleyerek şöyle sordu :

— Biz, nasıl haber aldık bu işi?

Fuat bey, elpençe - divan şu karşılığı verdi :

— Efendim, dün Fransız mümessilliği baştercümanı geldi. Anadolu'dan gelen bir takım kişilerin, İstanbul'un güvenlik ve huzurunu bozacak davranışlarda bulunduklarından söz ederek İtilâf devleti temsilcilerinin şehrin güvenliğini korumak üzere bir gösteri yapılmasına karar verdiklerini ancak bunun, İstanbul'un statükosunu bozacak bir davranış olmayacağını söyledi.

Vahidettin, bir işaretiyle Fuat beyi salondan dışarı çıkardıktan sonra kurul üyelerine şöyle ünledi :

— İşittiniz mi beyefendi? Dedi. Bu adamlar her şeyi yaparlar, yaptıkları bu kadarla da kalmaz. Daha çoğunu da yapmağa cür'et edebilirler. Onun için meclisteki konuşmanıza dikkat edin.

Tam Rauf bey ağzını açıp karşılık verecekken Vehbi hoca padişahın ağzını tıkadı :

— Efendim, dedi, ne yapsalar milleti yıldıramazlar. Millet, hilâfet ve saltanata sadıktır. Memleketin kurtarılması uğruna uğraşıyoruz. Müsterih olnuz, padişahım!

Bu sözlerden büsbütün tedirgin olan padişah, kuyruğuna basılmış bir yılan gibi kımıldandı :

— Yok! Yok! Hoca! Sözlerinize dikkat ediniz. Fiilî hadiseler meydandır. Akıl için yol birdir.

Bu kez de heyecanlanmak sırası Abdülaziz Mecdi Efendiye gelmişti. Dolmabahçe önünde demirlemiş, uzun top namlularını saraya çevirmiş İngiliz dritnotlarını göstererek :

— Padişahım, dedi, bu kâfirlerin zoru işte su kenarına kadar geçer.. Ötesinde sökemez. Anadolu polattır. Memleketin selâmeti uğruna döğüşte mutlaka başarıya ulaşacaktır. Buna inanınız.

Padişah hiç de oralarda değildi; eski dediklerini yeniledi :

— Tekrar ediyorum, akıl için tarik birdir. Durum meydandadır. İsterlerse yarın Ankaraya'ya da giderler.

O zaman, Rauf bey dayanamadı :

— Padişahım, müsade buyursun, dedi, Misaki Milli ile perçinlenmediği gibi hilâfet ve Saltanat makamı ile memleketin kurtarılması söz konusudur. Fakat, duruma göre eğer biz bu milletin duygularına tercüman olabiliyorsak şunu söyliyelim ki milletin sizden istediği, meclis kararı olmadan herhangi bir uluslararası belgeyi imzalamamaktır. Yoksa geleceği çok karanlık görüyoruz. Öyle ki sonucun ne olacağı şimdiden kestirilemez.

Vahidettin, zenberek gibi koltuğundan fırlayarak Rauf bey'in burnunun ucuna dikildi. Gerçek bir sinirlilikle yapmacık bir gazap arasında bir durum takınarak gözlerini Rauf Bey'in gözlerine dikti:

— Rauf bey, dedi. Bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban gerek. O da benim!

Bu, Rauf Bey'in bir anısını canlandırdı: Padişah, bir süre önce Ayan Başkanı Ahmet Rıza Bey'le İzzet Paşa kabinesini çekilmeğe zorlarken o, bir kurulla yine onun katına çıkmış ve padişah, bu ünlü sözü bir kez daha söylemişti.

Rauf bey, bunu ikinci kez işitince içinden : «Padişah, çobanlık rolünü oynamağa pek hevesli!» diye geçirdi.

Şu sırada, Padişah hiç kimseden akıl ve öğüt istemediğini açıkça bildirmişti. Daha üzerine varılamazdı. Rauf Beyle arkadaşları, Padişahın ayağa fırlayışıyle yerlerinden kalkmış olduklarından bir daha da oturamadılar. Padişah, bu davranışıyle onlara kapıyı göstermiş demekti. Buz gibi bir sahne meydana gelmişti. Ayrılış, ilk karşılaşıldığında olduğundan soğuk oldu. Fuat bey'in uğurlayışıyle saraydan ayrılıp Meclise döndüler.

Rauf bey, kurulla geç vakit meclise döndüğünde orda her göğüsten bir ah çıktığına tanık oldu. Padişahtan meclise bir kuru selâm bile gönderilmemişti. Mebuslar, hiç olmazsa padişahın söylemiş olduğu olumlu olumsuz sözleri dinlemek istediler. Bunun üzerine görüşmeyi Celâlettin Arif beyin yerine vekili Abdülaziz efendi açtı. Padişahla yaptıkları görüşmeyi noktası noktasına anlattı. Mebuslar, selâm ve şefkat yerine padişahın kendilerine bir sürü azar göndermesinden şaşırdılar. Bu sabahtan beri her şey tersine gidiyordu. Mebuslar düş kırıklığı içindeydiler. Hepsi de ağlamaklıydı. Ne diyeceklerini ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Herkes, yanındakiyle konuşuyor, yüksek sesle düşünerek bir karara varmak istiyordu. Tam bu sırada meclis muhafız kıtası kumandanı salona girerek bir İngiliz müfrezesinin geldiğini, meclisin kapısına dayandığını, Hüseyin Rauf beyle Kara Vasıf beyi alıp götürmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine meclis birdenbire ayaklandı. Her mebus küçük bir volkan gibi patlıyordu.

— Teslim etmeyiz.

— Olamaz.

— Silâhla karşı koyarız.

Sesleri bir uğultu olarak salonu dolduruyordu.

Gümüşhane mebusu Zeki beyle kimi mebuslar, Rauf beyin çevresini alarak onu kaçmağa zorladılar. Meclis deniz kıyısındaydı. Arka kapıdan çıkıp bir kayığa atla-

nıldı mı geçilip gidilebiliridi. Rauf bey için buradan kaçmak, çocuk oyuncağı gibi bir şeydi. Ne var ki mebusların içten heyecanları ve salıklamaları karşısında Rauf bey, put gibi duruyor, onlara bakıyordu.

Kimi mebuslar muhafız kıtası kumandanına :

— Meclise saldıran bir yabancı kıtaya karşı neden görevinizi yapmak istemiyorsunuz? Diye sordular.

Muhafız kıtası kumandanı, bunun üzerine meclis başkanından daha önce kan dökülmemesi buyruğunu aldığını ve buna uymak zorunda olduğunu söyledi.

Bu sırada Sinop mebusu Yusuf Kemal bey (Tengirşek) söz aldı :

— Arkadaşlar, sakin olunuz. Bu işte asıl yetki sahibi olan Rauf beydir. O karar versin, dedi.

Bunun üzerine Rauf bey de düşüncesini söyledi:

— Şimdiye kadar sizin durumunuz tehlikeye düşmesin diye sustum. Madem ki meclis saldırıya uğramıştır. Burada muhafız bölüğü var. Emir verilsin, karşı koysun. Görevini yapsın.

Bunun üzerine muhafız bölüğünün İngilizlere karşı koyması için bir hava meydana gelmişti.

Yanlız Celâlettin Arif beyin meclisten ayrılırken verdiği öğüt,yine söz konusu edilerek bundan vazgeçildi:

— Ne amaçla olursa olsun silâh kullanılmasın.

Salonda bir gürültü - patırtıdır gidiyor, herkes konuşuyor hiç kimse karşısındakinin ne dediğini anlamıyordu. Trabzon mebusu eski deniz subayı Ali Şükrü bey, iyi İngilizce bildiğinden, gidip kapıdaki İngiliz subayı ile görüşmek üzere görevlendirildi. İşin kan dökülmeden çözümlenmesi isteniyordu.

Ali Şükrü bey, Rauf beyle Kara Vasıf beyi meclisten silâh gücüyle alıp götürdükleri üstüne İngiliz subayından bir yazılı kağıt alacaktı. Bu belge alındıktan

sonra iki mebus İngilizlere teslim edilecekti.

Ali Şükrü bey gidip İngilizlerle konuşutuğu sırada mecliste yine bir gürültüdür gidiyor, arkadaşlarının çoğu Rauf beyin kaçması üzerinde diretiyordu. Bunlar, Rauf beyin kaçmak istemeyişinin nedenlerini bilmeyenlerdi. Kaçmanın böyle kolay olduğu bir yerde gidip İngilizlere teslim olmayı hiçbirisinin aklı almıyordu. Biraz sonra Ali Şükrü bey, salona dönerek İngilizlerin teslim koşullarını kabul ettiklerini bildirince salonda büyük bir sessizlik başladı.

Rauf bey, hemen İngiliz subayının yazıp imzaladığı belgeyi alıp meclis başkanlığına verdi ve sonra hepsiyle ayrı - ayrı helallaşarak İngilizlere teslim oldu. Kara Vasıf bey de ufak gövdesiyle Rauf beyin yanı başında meclisten çıkıp gitti. Kimbilir, belki kulakları ağır işitmeseydi Rauf beyin kötü kaderine ortak olmaz, kaçar Anadolu'ya geçerdi.

Rauf beyle Kara Vasıf bey, İngilizlere teslim olunca kapıda bekleyen bir asker otomobiline bindirildiler. Otomobil, Tophane'deki şimdiki «Malûl Gaziler Yurdu» önünde durdu. İki tutsağı bir süre bu tarihi köşkte tutan İngilizler, «sonra alıp Tophane rıhtımındaki ufak köhne ve pis bir gemi ile açıkta demirli bulunan Benbow dritnotuna götürdüler. En alt katta assubaylara özgü boş ve havasız yere tıktılar.» Orada daha önce tutuklanmış Edirne mebusu Şeref ve Faik beylerle başka mebuslar da vardı.

Benbow dritnotu az zaman sonra demir alarak Malta adasına doğru yola çıktı.

17 Mart 1920 günü İstanbul meclisinin son civcivli günü oldu. Demirci Mehmet Efe'nin meclise çektiği tel-

graf, meclis başkanı Celâlettin Arif beyin açtığı toplantıda okundu ve yankısı büyük oldu. Telgraf şöyle diyordu :

— Meclis-i Mebusan Başkanlığına,

Hükûmet katından gelen bildirgede, Yunanlılar da içinde olarak, İtilâf güçlerine karşı saldırgan davranışta bulunulmaması bildirilmişti. Daha dün Yunanlılar, Bozdağ, Gediz cephelerinden ansızın saldırdı. Düşman cephesi gerisinde kalan ve savunmadan yoksun köyler halkı dağlara kaçtı. Resmi Yunan askeri kadınları öldürdü. Bu durum, elimizde olan tutsak Yunan askerlerinin açıkça söylemeleriyle de meydandadır. Yenmiş düşmanlarımızla kendi hükûmetimiz katında «uygar» olduğu söylenen bu güçlerin bizlere neden saldırdıklarını ve ellerimiz, kollarımız bağlı olarak bizi düşmana teslim etmek niteliğinde olan bu hükûmet bildirgelerinin neden ileri geldiğini ya da kimlerin istek ve baskısıyla yapıldığının açıklanmasını ve ivedi olarak bu evinsizlik üstüne bilgi verilmesini önemle dilerim.

5-Mart-1920
Aydın ve Menteşe Bölgesi
Kuvay-ı Milliye Kumandanı
Demirci Mehmet Efe

Demirci Mehmet Efe'nin on iki gün önce yazdığı telgraf ayın on yedisinde ve çok kritik bir zamanda meclisin eline geçmiş, hepsini son kerte heyecanlandırmıştı. Yunan saldırısının ardından şimdi de İngiliz saldırısı başlamıştı. Mustafa Kemal'in içten adamları olan Felâhı vatan grupu, bir yağmur bulutu gibi heyecan, isyan ve elektrikle yüklüydü. İngilizlerin yıldırımı her an onların da başına düşebilirdi. Bunların en önemlilerini tereyağından kıl çeker gibi alıp götürmüşler ve görünürde kimsenin kılı kıpırdamamıştı. Ne var ki okunan iki telgraf (Felâhı vatan) cıları adamakıllı sarsmıştı. Hepsi bir şeyler

söylemek, haykırmak içlerini dökmek istiyordu. Bir çoğu söz istedi. Celâlettin Arif bey, uzun boylu, gözlüklü iyi bir mebusa, Saruhan mebusu Mahmut Celâl (Bayar) beye söz verdi. Şundan ki Celâl bey, Salihli ve Demirci Mehmet Efe Cephelerini çok yakından biliyordu. Saruhan mebusu olarak meclis üyeliğine seçildiği sırada Akhisar Cephesi Milli Alay Kumandanıydı. Celâl bey, Ege Bölgesini de çok iyi biliyordu. İttihat ve Terakki döneminde uzun süre Bursa'da ve İzmir'de partinin sorumlu kâtipliğini yapmış, büyük savaş yitirilinceye dek te önemli görevlerde bulunmuştu.

İttihat ve Terakki'nin sorumlu kodamanları sınır dışına kaçtıktan sonra, Padişahın, Hürriyet ve İtilâf Partisinin ve İngilizlerin yıldırımları, partinin ikinci - üçüncü derecedeki bu sorumlularının üstüne yağmağa başlamıştı. Mahmut Celâl bey bu sırada İzmir'in işgali gibi çok kanlı bir olayın arifesinde örgütlenmek çabası içinde bulunan İzmir'li aydınlara baş olmak hevesine kapılmış ve hemen İstanbul, bu gözden kaçar gibi görünen durgun sorumluyu göz önüne alarak tutuklamak emrini vermişti. Bu haberi alan Celâl bey, hemen kılık değiştirerek İzmir'den kaçmak zorunda kaldı. Belki de bu yüzden Yunanlılar, büsbütün örgütsüz buldukları İzmir'e kolayca çıktılar.

Yunanlıların İzmir'e çıkacağı sayılı saatler içinde maşatlıkta halkın ve aydınların yaptığı büyük gece mitinginde Celâl bey kürsüden şöyle demişti :

— Efendiler, memleketi nutuklar, protestolar ve yalvarmalar değil silâh gücü kurtarabilir. Çünkü karşımızdaki bize istemlerini silâhının gücüyle kabul ettirecektir.

Maşatlık mitinginden sonra yakalanmak tehlikesi geçiren Celâl bey, bütün sorumlu makamları da gelecek felâket karşısında uyandırmağa çalışmış ve sonra Fethi ve

Edip (Sarı Efe)'i beraberlerine alarak vuruşmak üzere İzmir'den uzaklaşmıştı. İzmir, artık örgütsüz olarak bir kurt kapanından başka bir şey değildi. Celâl bey, bu gidişin bir kurtuluş savaşına varacağını anladığından gittiği en küçük yerde bile bir örgüt meydana getirmeğe çalışıyordu. Kuşçuköy'de Manastır'dan gelmiş göçmenler arasında geçen konukluğunu bir silâhlı örgüt kurarak doldurdu. Üç arkadaş, başlarında Celâl bey olarak burdan Torbalı'ya gitti. Yollarda, kahvelerde, hanlarda, konuk olduğu evlerde vaaz eder gibi ağır ve inandırıcı tonuyla direnme ve kurtuluş savaşı verme tahumları saçıyordu.

Celâl bey, yine arkadaşlarıyla Torbalı'dan Bayındır kasabasına vardığında şaşırdı. Memeleket bu denli çabuk mu elden gidecekti? Silâhlanmış Bayındır'lı Rum kalabalığı, başlarında papazları meydanda törene duruş, Yunan Ordusunun gelişini bekliyordu. Bütün Türk halkı, susmuş evlerine kapanmış, şaşkın ve çaresiz arpacı kumrusu gibi düşünüyordu. Örgütsüz bırakılmış, Türk halkı yığınları, çoğunlukta olmalarına karşı güçlerini ayırt edemiyecek durumda, yaklaşan felâketi dağlar, taşlar gibi bekliyordu. Celâl bey, bu uğursuz görünüşe dayanamayarak arkadaşlarıyle ordan ayrıldı. Ödemiş'e vardığında Refik Şevket İnce'nin evine konuk oldu. Refik Şevket bey, jandarma kumandanı Edip bey'in yakın akrabasıydı. Yunanlılar, Ödemiş'e doğrulmuşlardı. Buraya da geleceklerdi. Ne var ki İstanbul Hükûmeti Yunanlılardan önce davranarak direnme ruhu taşıyan bütün kişileri tutuklayıp uzaklaştırıyor, onların olaysızca ve kolayca ilerlemelerini sağlamağa çalışıyordu. Bu yüzden bir direnme ruhu gibi gördüğü Celâl beye burada da el atmakta gecikmemişti. Ödemiş Kaymakamı Zühtü bey, birgün elinde İstanbul Hükûmetinden gelen bir telgrafı sallayarak Refik Şevket beyin evine damlamıştı. Bu şifre-

li telgrafın amacı Celâl beydi. Nerede görülürse tutuklanması ve hemen İstanbul'a, Nemrut Mustafa Paşa Mahkemesine gönderilmesi buyruluyordu. Zühtü beyin salığıyla Celâl bey, hemen Ödemiş'ten ayrılarak Tire'ye gitti. Akrabası olan Tire askerlik şubesi başkanı Yüzbaşı Asaf Bey'in evinde bir iki gün konuk kalarak direnme örgütü meydana getirilmesini salıkladı ve oradan Aydın bölgesine geçti. Orada da bir direnme karargâhı kurmuş olan 57. Tümen Kumandanı Mehmet Şefik bey ve Demirci Mehmet Efe'yle görüştü. İşte, Celâl bey, burada elinde bir mavzer ve başında kocaman bir sarık, Galip Hoca adıyla propagandacı bir savaşçı olarak görev görmeğe başladı. Doktor Nâzım bey de vaktiyle Abdülhamid'in hafiyelerinden gizlenmek üzere Paris'ten Selânik'e geldiğinde böyle bir hoca kılığına girmişti. Celâl bey, az zaman içinde Demirci Mehmet efe'nin akıl hocası durumuna gelmişti.

Bu sırada bütün Aydın Cephesini kontrol eder duruma gelmiş olan Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe'nin araları tehlikeli bir biçimde açılmıştı. İki ünlü Efe'nin birbirlerine kurşun atacak duruma gelmeleri cephe için çok zararlıydı. Celâl bey, onları birbirleriyle barıştırmağa çalıştıysada onlar sonuna dek birbirlerine düşman kaldılar. Aydın ve Nazilli Cephesinde şimdiyedek kıyametler koptuğu, sahneye türlü iri kıyım kahramanlar çıktığı halde İstanbul Hükûmeti hâlâ Celâl bey'in tutuklanması peşindeydi. İstanbul Hükûmetinin genel jandarma kumandanı Kemal paşa bu günlerde otoritesine dayanarak Celâl beyi tutuklamak istiyordu. Yüzbaşı Arap Nuri Bey'le Hacı Şükrü bey, Demirci Mehmet Efe'ye haberi uçurmakta gecikmemişlerdi. Demirci'nin karargâhında gizli bir görüşme yapılmış ve genel jandarma kumandanı Kemal Paşa'nın bir baskınla tutuklanması karar altına alınmıştı. Demirci Mehmet Efe'nin kızanla-

rı Denizli'ye bir baskın yaparak İstanbul'un gafil paşasını ele geçirdiler. Faik bey de baştanberi Kuvay-ı Milliyeciydi. Efe'nin karargâhına götürülen Kemal Paşa şaşkına dönmüştü. İstanbul Hükûmetiyle biçimsel bir ilişki sürdüren Faik bey, Kemal Paşa'nın serbest bırakılması için sözde bir görüşme yaptıysa da kabul ettiremedi.

Kemal Paşa'nın Demirci Mehmet Efe'ce tutuklanması, İstanbul'u rezil etmişti. Paşa'ya karargâhta bir sürü ders verilerek salıverildi.

Kemal Paşa'nın tutuklanması sonradan sakıncalı görülmüş, buna yol açan Celâl bey için 'Demirci Mehmet'e :

— Ben ona yapacağımı bilirim, demişti.

Bu, Celâl beyin kulağına vardığından tetikte bulunuyordu.

Celâl bey efe'nin karargâhında bir süre kalarak köyleri dolaşmış, bir hoca olarak Kuvay-ı Milliyeyi uykudakilere, körlere ve cahillere anlatıp durmuştu. Ne var ki aydınlara ve politikacılara karşı çok kuşkulu olan Demirci Mehmet Efe, günün birinde Celâl bey üstüne şunun - bunun fısıldadığı İttihatçı, Çumhuriyetçi, gibi laflardan büsbütün pirelenerek onu temizlemek niyetleri göstermiş Celâl bey hemen bu tehlikeli yerden ayrılarak Balıkesir'e doğru yola çıkmıştı. İkinci Balıkesir Kuvay-ı Milliye kongresine katılan Celâl bey kongrece ve Albay Kâzım beyce Halit Paşa'dan boşalan Akhisar Milli Alay Kumandanlığına atanmıştı. 1919 yılının son aylarında Akhisar Cephesine giden Celâl bey, burada henüz büyük bir başarı göstermek fırsatını bulamadan Saruhan (Manisa) mebusu olarak seçilmiş ve Fındıklı'daki mebusan meclisi konağının hiçte başarı adamayan çatısı altında yeni görevine başlamıştı. Ne var ki tehlike, burda da çan çalıyordu. İşte, ilk elde birkaç yiğit mebus arkadaşı alınıp götürülmüştü. İzmir'den kaçtığı günden beri durma-

dan trajediler ve dramlar gören ve işiten Celâl bey, bütün bunları bir daha gözlerinin önünden geçirerek Demirci Mehmet Efe'nin telgrafı dolayısıyle içi yanarak birkaç söz söylemek üzere kürsüye çıktı.

Ağır yankılar yapan sesiyle şöyle konuştu :

— Efendiler, şimdi üzgün bakışlarınız önüne konan bu telgraflar ve bu facialar yeni bir şey değildir. Bu Osmanlı tarihinde uğursuz olarak yazılan 15 Mart 1919 tarihinden beri süregelmektedir. Yunanlılar ilk, İzmir'e ayak bastıklarında oradaki zavallı halkı süngüyle gemilere, bodrum katlarına doldurarak ulusal şerefi ayaklar altına aldılar. İzmir'de Yunanlıların zulüm ve saldırısından kurtulmuş hiçbir şey yoktur. Orada ne bilginlerin haysiyet, ne eşrafın şerefi, ne de kendi halinde yaşayan halkın huzur ve rahatı düşünüldü. Yunan askerleri oraya ayak basar basmaz bütün halkı kendi kralları adına duaya çağırdıklarında sayın subaylarımız, «Osmanlı üniformasını taşıyan bir subay ancak kendi padişahı için el kaldırır ve dua eder» cevabını verince karşısında süngüyü buldu ve şehit edildi. Sonuç olarak, efendiler, İzmir'de Yunanlıların gazabına uğramamış hiçbir servet, hiçbir, müslüman kasası kalmamış gibidir. Bunlar, orada adalet dağıtmak için ya da memleketin huzur ve güvenliğini sağlamak üzere gelen itilâf güçlerinin gözleri önünde yapılıyor. Şunu meclisin dikkatine sunayım ki Yunan işgal kumandanı İzmir'e ilk ayak bastığı sırada diyordu ki :

— İşgalimiz geçici ve ancak İzmir ve dolaylarına ilişkin olmak üzeredir.

Benim İzmir ve dolaylarına ilişkin sözünden anladığım şey, İzmir ve dolaylarındaki birkaç köydür. Oysa Yunanlılar işgal alanını uzattılar. Bir yandan Nazilli'ye öbür yandan Akhisar'a dek gittiler. Eğer karşılarına silâhlı bir güç çıkmamış olsaydı salt milletin bağrından çıkan

o güç, o zâlimlerin, o alçak ve korkak zalimlerin karşısına dikilmemiş olsaydı Yunanlılar işgal alanını bir yandan taa Eğridir'e öbür yandan Bandırma'ya dek uzatacaklardı.

Tunalı Hilmi bey bulunduğu yerden :

— Yaşasın kahramanlar, zeybekler! Diye bağırdı. Celâl bey, sözünü sürdürdü :

— Ne var ki içeriye doğru gittiklerinde, İzmir'de bütün insanlığın karşısında yaptıkları zulüm ve cinayetleri, serbest kaldıklarında hiçbir kontrol olmayınca nasıl vira ettiklerini, meclisin bir an düşünmesini, hayallemesini isterim: Aydın bölgesinde ve dolaylarında kırk tane Türk köyünü yaktılar. Kazalarındaki halkı tutsak olarak başka yerlere götürürken kurşuna dizdiler.

Kendim tanığıyım efendiler, Germencik'te altmış kişiyi bağladılar, Aydın'a tutsak olarak götürürken kırkını Karapınar istasyonunda kurşuna dizdiler ve geri kalanının hepsini öldürmemiş olmak üzere göstermelik olarak Aydın'a getirdiler. Memeketin bütün harmanlarını, ürünlerini yaktılar. Memlekette dört milyon servet getiren incir ürününü ele geçirdiler. Köylülerin her şeyini toplayıp götürdüler, adalarda sattılar. Eğer, efendiler, memleketin kaybı yanlız maddi zenginlik olsaydı belki çok görmezdim. Kutsallıklarımıza da saldırdılar. Ben Aydın'a girdiğimde o güzel memleketin dörtte üçünün yanmış olduğunu gördüm. Kırk bin nüfus çil yavrusu gibi dört yana dağılmış, aç yoksul ve çıplak olarak bir sığınak arıyordu. İlk Aydın'a girdiğinde karşıma bu görünüş çıktı. Geniş bir kadının kömürleşmiş ölüsü yol üstüne serilmiş duruyor, başında iki kadın ağlıyordu. O iki kadının yanına yaklaştım ve sordum. Biri dedi ki :

— «Evlâdım, bu benim kızımdır. Bunun ilkin namusunu berbat ettiler ve ondan sonra şu yanan evin içine attılar. Kolundan tuttuk çıkardık.»

Bu, bir tek olay değildir, efendiler. Bunun yüzlerce örneği vardır. Müsbettir ve yerinde görülüp tanık olunmuştur.

Trabzon mebusu Ali Şükrü bey bağırdı :

— Bu işleri yapanlar uygarlığın öncüleri!

Celâl bey konuşmasını sürdürdü :

— Bugün, İzmir dolaylarında salt Yunanlıların zulüm ve işkencelerinden kaçmış halkın tutarı yüzbindir. Efendiler, bunu bir şifr rond (yuvarlak sayı) olduğundan söylemiyorum. Altmış bin kişi de Bergama, Menemen ve Manisa dolaylarından kaçmıştır. ve bunlar, eğer bir yana sığınabilmişlerse dirimlerini kurtarabilmişlerdir. Öbürleri kış olduğu halde ağaçlar altında açıkta, dağ kovuklarında kalmaya mahkûmdurlar. Yalvarıyorum: Avrupalıların bize getirdikleri uygarlık bu mudur?

Ali Şükrü bey bağırdı :

— Lânet böyle uygarlığa!

Tunalı Hilmi bey :

— Onların böyle uygarlığına ihtiyacımız yoktur. Biz, uygarız.

Celâl bey:

— Bu acıklı ve korkunç şeyleri, bu zulümleri araştırmak üzere, hepiniz biliyorsunuz ki Avrupa'dan bir araştırma kurulu geldi ve onlar raporlarında bütün bu acıklı şeyeri bulup yazarak Yunanlıların hiç bir gereği yokken işgal bölgesini genişlettiklerini ve orada bir haçlı savaşı açtıklarını söylediler. O raporu hepimiz de okuduk. Bu raporun barış konferansında görüşülmesinden çıkacak sonucu bize ajanslar eğer doğru olarak haber vermişseler barış konferansı — Yunanlılar ilk işgal günlerindeki olayların yenilenmeyeceğini bildirdiler, - demişler. Fakat, efendiler, bu dileğe karşı işte okunan telgraf ta gösteriyorki orada şimdi bile zulüm yapılıyor,

orada şimdi bile Türklerin namusu ayakları altına alınıyor, orada şimdi bile Türk'ün ulusal egenmenliği ve bağımsızlığı saldırıya uğruyor.

Çankırı mebusu Hacı Tevfik efendi :

— Büyük yüksek barış toplantısı utansın!

Diye bağırdı.

Celâl bey sözünü sürdürdü :

— Bizim son aldığımız özel bilgilere göre Urla'dan taa İzmir'e dek altmış bin kilometrelik bir bölge içinde bugün bir tek müslüman yoktur ki işinin başına gidebilsin. Sonra, efendiler. İzmir'den Torbalı'ya dek kırk kilometrelik bir bölge içinde Türklere özgü ne varsa hepsi Yunanistan'a götürülmüştür. Menemen'de 1200 kişiyi öldürdüler. Başlarında kaza kaymakamı olan bu şehitleri cinayetlerini saklamak üzere elleriyle gömdüler. Bu faciayı İtalyan temsilcisi geldi gördü, birçok ölüleri toprak içinden çıkararak fotoğraflarını aldı ve «uygarlık»ın gözleri önüne koydu. Avrupa, caniyi kulağından tuttu ve dünyaya gösterdi. Fakat, sonuç ne oldu? Bundan sonrası ne olacaktır? Ben, bunun için millet meclisinden bir ses çıkmasını isterdim ve bugün buna, bu, şerefe ulaşabildim. Acaba hükûmet ne yapıyor.

Hacı Tevfik efendi :

— Avrupalıların göstereceği adaleti, inşallah cenabı hak yakında gösterecektir.

Celâl bey sözünü sürdürdü :

— Hükûmet ne yapıyor? İşgalin başından beri ne biçimde zulüm yapılmışsa, ne biçimde saldırılar yapılmışsa ne biçimde Türk'lerin ırzı, namusu ayaklar altına alınmışsa, bunlar, bu olaylar sırayla tesbit edilmiş, gün, zaman, yakınma ve tanık gösterilerek düzgün defterler yapılmış mıdır? Bunlar, hükûmetin dosyası içinde uyuyor. Henüz daha bunlar kızıl, kara ve ne nam ile olursa olsun türlü dillerde ve biçimde çevrilerek ve yayın-

lanarak sunulmadı. Şimdi bile bunun çaresi düşünülmüyor. Sonra, bu zulümler yatişmiyormuş gibi ikinci bir zulüm hazırlamak üzere Yunan'ın kolundan tuttular, yürütüyorlar. O da, efendiler, general Milne'ın koludur. general Milne hattıdır. Salt şefini ve ulusal bağımsızlığını korumak uğruna orada didinen bir topluluğu kırmak için yüzbinlerce müslümanın yine yoksul olmasına sebep olunuyor. Ben, bu sorun üstüne hükûmetten ve ulustan şiddetli bir tedbir almasını diliyorum. Ve ancak böylecedir ki, efendiler, orada o zavallı müslümanlar ve mutsuz Türkler için bir savunma umudu sağlamış oluruz. Yoksa, bizim de, efendiler, bir hiç olduğumuz anlaşılacaktır.

Çorum Mebusu İsmai Kemal bey bağırdı :

— Vicdanını satanlar bunu duysun ve düşünsün!

Sinop mebusu Rıza Nur bey, kürsüye çıktı ve şunları söyledi :

— Haydi bize inanmıyorlar diyelim, Avrupa, kendisine de mi inanmıyor? Görülüyor ki bütün umut kendi bağrımızdan çıkaracağız kahmaramanlara kalmıştır. Ben, insanlık adına utanıyorum.

Antalya mebusu Hamdullah Suphi bey, genç yüzü ve arslan yelesi gibi ak ve uzun saçlarıyle kürsüye çıktı :

— Kısa ve küçük bir öneri ile karşınıza geldim. Faciaları dinlemiş bulunuyoruz. Anlaşılıyor ki üzücü barış koşullarıyla karşılacağız. Öldürmeye, zulme kötülüğe memur edilen Yunan ordusu, vahşetini sürdürecektir. Kahramanlarımız, zalimle boğuşurken, bizler de, dünyada vicdan ve acıma sahibi insanlar arayalım. Dünya, iyi yürekli kimliğini henüz yitirmemiştir. Onbeş gün geçmez, Anadolu'yu yeniden yangın yerine çevirecek olan bu vahşiliğe engel olmak üzere bizlere de neler düşüyorsa onu yapalım :

Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, kürsüye çıkarak şunları söyledi :

— Büyük meclisimize şunu anlatmak isterim : Bu ikinci facialara sebep olan Milne hattının meydana çıkarılması, general Milne'ın bile aklına gelmemişti. Bunu onun aklına getiren bizim kendi hükûmetimizdir. Eski kabine zamanında Dahiliye Nazırının genelgesidir. O işgali şiddetle reddetmek gerekirken, tersine o işgalin bölgesi böylece benimsenmiştir.

Sonra, Dahiliye Nazırı Adil beyin imzasını taşıyan bir genelge okundu.

Edirne mebusu Şeref bey, kürsüye çıkıp güzel bir konuşma yaptı ve özetle şunları söyledi :

— Avrupa devletleri bir yana çekilsin, bakalım, Yunan, benim üzerime gelebilir mi? Biz tarihimizi ya şanımıza yakışan bir biçimde sürdüreceğiz, ya da onu şerefle kapayacağız.

Trabzon mebusu Ali Şükrü bey :

— Bir mahkeme var ki yanlız bir yanı dinliyor. Çünkü, o, öbür yanı dinlediğinde ilk sözünden dönmek gerekeceğini biliyor. Bundan titrediği ve korktuğu için de bizim Avrupa'ya gitmemize, yazı yazmamıza, kendi memleketimizde bile doğruları konuşmamıza engel oluyor. Bize uygulanan bu zulüm Hilâl ve Haç sorunudur. Biz, şanlı bir devletiz. Tarihimiz şanla başladı ve kapanmak gerekirse yine şanla kapanacaktır.

İsparta mebusu Seyfullah efendi :

— Tarihimiz kapanmayacak!

Diye bağırdı.

Dr. Rıza Nur bey, yine kürsüye çıkarak şöyle konuştu :

— Efendiler, önemli, tarihsel bir an yaşıyoruz. Bu devlet ve bu millet, bu ana dek böyle büyük bir felâkete uğramamıştı. Osmanlı payitahtı ve hilâfetin merkezi,

bugün yabancı devletlerin silâhlı işgali altındadır. Bu saldırıyı gerektiren hiç bir durum yoktur. Mebus arkadaşlarımızdan Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref beylerle Numan efendi meclis-i mebusandan işgal gücünce zorla alınıp tutuklandı. Bu durum, temel hukuka ve devletler hukukuna bütünüyle aykırıdır. Düşünce ve vicdan özgürlüğüne sahip olmayan meclis-i mebusan serbestçe karar alamayacağından millet vekillerinin dokunulmazlığına karşı yapılan bu saldırıyı protesto ediyoruz. Bu protestomuzun bütün dünya parlamentolarına ve daha çok bütün parlamentoların anası olan İngiltere parlamentosuna ve bu gibi olaylara çok kez tanık olmuş bulunan Fransız ve İtalyan parlamentolarına ulaşılmasını öneriyoruz. Biz bugün üzerimize aldığımız ulusal ödevin bu koşullar içinde sürüp gitmesine olanak görmediğimizden her şeyden önce düşünce özgürlüğü ve vicdan serbestliği ile yapılabilecek kutsal görevimizin güvenle yapılmasını sağlayacak bir durumun elde edilmesini bekleyerek genel toplantıların geri bırakılmasını öneriyorum.

Bu konuşma oybirliğiyle kabul edildi.

Böylece Osmanlı devletinin son meclisi, son toplantısını yaparak kendi kendine dağılma kararı aldı.

İstanbul'un İngilizlerce işgal edildiği gün, Mustafa Kemal yanına Ali Fuat paşa, Yahya Galip bey ve temsil kurulunun öbür üyeleriyle Ankara telgrafhanesinde bir sandalyeye çökmüş, haber bekliyordu. Manastırlı Hamdi efendinin sabahleyin verdiği işgal haberinin gerisini büyük bir merak içinde bekliyordu. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'e :

— Paşam, dedi 29 Kasım 1919 da Sivas'ta verilen tarihsel kararın ikinci aşamasını uygulama sırası geldi. «Mustafa Kemal'in yüzünde zamanlardır beklenen ve öz-

lemi çekilen bir sonuca kavuşmuş olmanın huzuru vardı.» Gülümsedi ve :

— İngilizlerin böyle bir gaflet irtikâp edeceklerini asla tahmin etmezdim, dedi. Bize bundan büyük bir hizmet yapamazlardı. Şimdi, artık Meclisi Ankara'da toplayabilir ve yeni devletin temellerini atabiliriz.

«Kendi kendisine konuşuyor gibiydi. Öyleydi, çünkü birden toparlandı ve sanki kendisine böyle bir soru sorulmamış o da içini dökmemiş gibi telgraf müdürü Hasan beye döndü. O ünlü nezaketiyle.»

— Beyefendi, Zonguldak üzerinden haberleşme kesilirse bağlantıyı nasıl sağlayabilceksiniz?

Diye sordu.

«Sabaha dek telgrafhanede kaldılar. Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşalar, baş başa posta müdürünün odasındaydılar. Yaverler, durmadan gidip geliyorlardı.»

Hacı Bayram Camiinde sabah ezanı okunmağa başladığında Mustafa Kemal, Vali Yahya Galip beyi çağırdı. Durgun bir davranış ve yavaş sesiyle ona şu kararı bildirdi:»

— Millet Meclisini, Allahın izniyle, Nisan ayının son haftasında Ankara'da toplamak kararındayız.

— 4 —

KARADÜŞTEN KAÇIŞ

Cumhuriyetin temelinde Yunus Nadi'nin de bir taşı vardır.
— Celâl Bayar —

13 Mart 1920 akşamı, Sivas mebusu Kara Vasıf beyin Şişli'de Osmanbey karşısındaki evinde Rauf, Bekir Sami, Kara Vasıf, Yunus Nadi beyler toplanmış, Mustafa Kemal'in 12 Mart 1920 tarihiyle Ankara'dan çektiği çok önemli telgrafı okuyorlardı. Telgraf şöyleydi :

— İngiliz temsilcisi olarak Ankara'da bulunan (Vitol), dün buradan ağır eşyasını da alarak şimendifere binip gitmiştir. Hükmetmek gerekir ki olağanüstü olaylar arifesinde bulunuyoruz. Daha çok İstanbul'da olması beklenen bu olayların doğuracağı önemli ve ağır durumlar üzerine arkadaşların dikkatini çekmek isterim. Her belkiye karşı daha çok Anadolu'da bulunmaları yararlı olan arkadaşların gafil avlanmayarak gerektiğinden çabucak ve güvenle Andolu'ya geçmek üzere şimdiden tertibat almış olmaları gerekir.

MUSTAFA KEMAL

Bu toplantıda bulunanlar da o günlerde İngiliz ler'in birşeyler yapmak üzere bulunduklarını sezmişlerdi. Ne var ki onların ne yapacaklarını kestiremiyorlardı. Olsa - olsa meclisi basıp birkaç tanınmış Kuvay-ı Milliyeci mebusu tutuklayabilirlerdi. Bundan dolayı hemen oracıkta bir karara varmışlardı : Henüz pişmemiş bir sürü mebusu paniğe uğratmamak için olayın pat-

lak vereceği saate dek hiç renk vermeyerek görevlerini sürdürecekler, ondan sonra başlarının çaresine bakacaklardı. Hemen bir araçla kapağı Anadolu'ya atacak, Mustafa Kemal'in yanına koşacaklardı.

Onlar, patlak verecek olayı böyle bilinçli beklemekteyken 16 Mart 1920 sabahı bununla yüz yüze geldiler. O akşam gizli istihbarat reisi yüzbaşı Benett'in buyruğundaki otomobilli İngiliz polisleri Fındıklı'daki meclis kapısına dayadılar. Yunus Nadi bey ve arkadaşları meclisin üstündeki fırka odasında Kara Vasıf beyle Rauf beyi kaçırmağa kandırmak üzere uzun - uzun dil döktüler, dillerinde tüy bitti, ne yazık ki onlar, İngilizlere teslim olmakta ayak dirediler. İki kat asker giyneği getirildi; bunları giyerek onları kaçırmak istediler. Meclisin bitişik bulunduğu Ayan dairesinden de geçilip gidebilirdi.

Evet, Yunus Nadi bey ve arkadaşlarının acıklı ve biraz da hınçlı bakışları arasında iki yurtsever insan İngilizlere teslim olup gitti.

Yunus Nadi bey, İngilizlere aptalcasına yakasını kaptıran bu değerli arkadaşlarının ne akla hizmet ettiklerini anlamayarak meclisten kaçar gibi İbrahim Süreyya beyin koluna girerek savuştu. Süreyya beyin evi Akaretler'deydi. İbrahim Süreyya bey Yunus Nadi beyin eski bir devrim arkadaşıydı. Birlikte uzun yıllar özgür bir yurdun özlemini çekip durmuşlardı. Süreyya bey, pek göze batacak kimselerden değildi. Bu yüzden Yunus Nadi, bu kritik geceyi onun evinde geçirmek istiyordu. Ev, her türlü gözden uzak bir yerdeydi.

Yunus Nadi beyle Süreyya bey yolda giderken Rauf beyle Kara Vasıf beyin davranışları kafalarında iki koskoca soru işareti olarak kıvrılıp duruyordu. Onların tutuklanıp götürülmesi Anadolu Kuvay-ı Milliyesinin kıskıvrak bağlanıp götürülmesi anlamına gelmez miydi? Onların bu yaptıkları, gerçekten anlaşılmaz şeydi.

Yunus Nadi bey, Süreyya beyin evine vardığında kendi odasına çıktı. Burası, neden kendi odasıydı? Hikâyesi şuydu: İngilizler, İstanbul'a ilk ayak bastıklarından beri önde ve seçkin bir gazeteci olan Yunus Nadi beyle hep köşe kapmaca ya da saklambaç oynamışlardı. Bu, 1918 Ekiminden beri hep sürüp gidiyordu. İki yıl süren zaman içinde Yunus Nadi bey, belki bunun yarısını hep kaçmak ve saklanmakla geçirmişti. Onu kimi zaman İngilizle, kimi zaman da Damat Ferit hükûmetiti kovalıyordu. İşte, bütün o saklambaç oynadığı günlerin çoğunu bu odada geçirmişti. Bu yüzden bu kuytu odacığa ve sevgili sahibine çok borçluydu. O zamanlar Süreyya bey, Anadolu'da Mustafa Kemal'in yanındaydı. Evde yanlız annesi oturuyordu. Yunus Nadi bey, kendi annesi gibi sevdiği bu kadıncağızla çok uzun günler ve geceler geçirmiş, dertleşmişti. Bu gönüllü mahpusluk günlerinde Hammer tarihini baştan başa okumuş, incelemişti .O evde konuk olduğu günler, evin içi bir tapınak gibi sessizleşir, herkes ayağının ucuna basarak yürümek zorunluğunu duyardı. Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde hanım da çok uzakta oturmuyordu. Buradan iki ev aşağıdaydı. Yunus Nadi bey, Mustafa Kemal'i Yıldırım Orduları grup kumandanlığına döndükten sonra orda da gece - gündüz gözleri göklere dikili insanlar tanrılarına yalvarmaktadırlar. Onların yakarışlarına içten katılıyor:

— Yarabbi, sen, hiç böyle kutsal ve masum kalplere yardım etmez olur musun? Yardım etmezsen hatta, Allah olur musun?

Diyordu. Evet, şimdi bir kez daha Süreyya'nın evinde, kendi odasındaydı. Yunus Nadi'nin dönüp dolaşıp yeniden oraya gelişi, ev halkını bir kez daha kuşkulandırmış, onları olağanüstü kimi olayların geçmekte olduğunu düşüncesi içine atmıştı. Hiç kimse kendisine bir şey sormamışsa da herkes yine ayaklanlarının ucuna

basarak yürümeğe başlamıştı.

Yunus Nadi beyle Süreyya bey, karşılıklı oturup meclis olayını bir daha gözden geçirdi. Rauf bey işini bir türlü anlamıyor, nasıl yorumlayacaklarını bilemiyorlardı. Rauf bey, bu iş üzerine kendisi karar vereceği Fırka odasında toplanabilen arkadaşlarına şöyle demişti:

— İngilizler, iki arkadaşımızı tutuklamağa gelmişler, nasıl davranalım? Sorunu görüşerek karar verin!

Karar vermek yeteneği olmayan birkaç arkadaşın mırın - kırınını dinledikten sonra sözlerine şunu katmıştı:

— Arkadaşlar, olan şey beklediğimiz bir şey değildir. Osmanlı meclis-i mebusanı, en sonra bugün işte, saldırıya uğramış bulunuyor. Bu olayın, memleket çapında elbette büyük bir anlamı vardır ve olacaktır. İki arkadaşımızın İngilizlerce tutuklanmalarına girişilmesi bu anlamı arttıracak bir şeydir.

Teslim olup olmamak şıklarından birini üstün tutmağa gelince, verilecek karar, sizin olmakla beraber, İngilizlerin bana verdikleri önemden dolayı teslim olmayacak olursam meclisin topa tutulması ve benim yüzümden pek çok arkadaşın kovuşturularak tedirgin edilmeleri gibi sonuçlar dahi doğabilir. Bu ikisinden hangisine göre davranmamız gerektiğine karar verin, öyle yapalım.

Görüşme, çabucak bir deliler konuşmasına dönmüştü. Şaşkın bir sürü insan ne karar verebilirdi ki? Bunların arasında yanlız üç - beş kişi kendine egemen olarak iki arkadaşını kandırmağa çalışmıştı. Bunlardan biri de Yunus Nadi beydi. Lazistan mebusu Osman bey, hemen dört çifte kayığı Fındıklı'ya yanaştırarak onları alıp götürmek üzere davranacağını önerdiyse de Rauf beyin mutlaka teslim olmak istemesi hepsini umutsuz düşürmüştü. Rauf beyin düşüncelerini sorduğu mebusların birçoğu şöyle düşünür görünüyordu: «Bana bir şey olmasın da İngilizler bin Rauf beyi alsınlar, umurumda değil. Hem

bu belânın içine de nereden düşmüştük? Rauf beyi mi alacaklar, kimi alacaklarsa bir ayak önce alıp gitseler de soluk alsak!»

İşte, böylece Rauf bey, alınıp götürülmüş, Kara Vasıf bey de kulakları iyi işitmediğinden istemeyerek Rauf beyin yanı sıra sürüklenip gittiği izlenimini vermişti. Onun, Rauf beyle gidişinde bir kurbanlık koyun durumu vardı. Yunus Nadi bey, bu görünüşü her zaman böyle anacaktı.

Yunus Nadi beyle Süreyya bey, bütün gece konuşup dertleştiler. Anadolu'ya kaçma kararını verdiklerinde tanyeri ağarmıştı. Karadan mı denizden mi gideceklerdi? Bunu araştırmak üzere başlarını yastığa koymadan sokağa fırladılar.

Kara yolunu Süreyya bey, deniz yolunu da Yunus Nadi bey araştıracaktı. Yunus Nadi beyin bütün umudu Lazistan mebusu beydeydi. O Sadıkzadelerin dostuydu. O günlerde onların Yeni Dünya vapuru Karadenize kalkacaktı. Osman bey onlarla konuştu. Birkaç arkadaş onları geceleyin vapura alacak, kontrol saatinde sintine aralıklarına saklayacaktı. Sonra Karadeniz limanlarından uygun birine çıkaracaklardı. Zaman çok dardı. Ne yazık ki vapurun ne gün kalkacağı belli değildi. Yunus Nadi bey, Süreyya beye bir mektup bırakarak o akşam sular kararıktan sonra bir sandalla Bebek'ten Beylerbeyi'ne geçti. Geceyi orda geçirdi. Ertesi sabah yine karşı yakaya geçerek yazıhaneye vardığında orda Süreyya beyle gönderilmiş kendisini bekleyen Bahriye Tabur imamlarından İbrahim Hocayı buldu. Süreyya bey onunla kendisine kısa bir mektup ta göndermişti. Kendisini Beykoz'da bekliyordu. İbrahim efendi ona daha çok bilgi verdi : Anadolu yolculuğu ünlü Kefken adası korsanlarından İpsiz Recep aracılığıyle yapılıyordu. Şimdi, o korsanlığı bırakmış. Kuvay-ı Milliyeci olmuştu. Ne var ki o şu sırada çok uzaklarda

bulunuyordu. Bu yüzden en iyisi mi Yetimoğlu Çetesiyle gitmeliydi.

Bu bilgiyi alan Yunus Nadi bey, Beykoz'a dek gidip Süreyya beyle buluşmağa karar verdi. Hoca'yla anlaştı. Hoca, Yunus Nadi beyin apartmanında saklı Avusturya mavzerini alıp gelecek vapurda ikinci kamaraya binecekler, yanlız konuşmayacaklardı. Beykoz'da birlikte inecekler, Hoca yirmi - otuz adım önden yürüyecek, bir eve girecek, sonra da Yunus Nadi bey girecekti. Vapur yolda başka bir iskeleye aktarma yaptı. Yunus Nadi bey, Hoca'yı boşuna bekledi. Hoca yitiklere karışmıştı. Yolculuk, daha baştan sarpa sarmıştı. Hemen vapura binerek Beykoz'e çıktı. Beykoz iskelesinde adı kendisine verilen eczacı Ferit bey aracılığıyle Süreyya beyi bulmağa çalışacaklardı. Tanımadığı Ferit beyi de yerinde bulamadı. Biraz şaşkın, iskeledeki bir Rum'un kahvesinde oturdu. Ya hocayı ya da Ferit beyi bulmak zorundaydı. Caddeden gelip geçenlere bakmağa başladı. Ismarladığı kahve henüz gelmişti ki İbrahim Süreyya beyin yeğeni Vahidettin'in elinde bir paketle yoldan geçtiğini gördü. Yerinden fırladı, biraz ötede ona yetişti. Birlikte Beykoz mahkemesi yargıcı Hakkı beyin evine gittiler. Hakkı bey, mert bir arkadaştı. Yunus Nadi bey :

— Hani, Süreyya? Diye sordu.

— Süreyya yok. O, dün akşam gitti. Hatta çantasını da burada bıraktı. Onu da jandarma ile arkasından yetiştirmek üzre yola çıkardık.

— Nereye gitti, kiminle gitti, nasıl gitti?

— Vallahi, bunları arkadaşları daha iyi bilirler. jandarma takım kumandanı Salih (sonra Ankara polis müdürü) beyle eczacı Ferit beyi bulalım da konuşalım.

Eczacı Ferit beyle jandarma teğmeni Salih bey de geldi. «Sinirli bir arkadaş olan Süreyya bey daha çok beklemeyerek yürümüş, Yunus Nadi bey geldiğinde ken-

disine yetişmek üzere aynı yoldan onun da yürümesi haberini bırakmıştı.»

Yunus Nadi bey de hemen onun arkasından yola çıkmak istediyse de teğmen Salih bey :

— Süreyya bey bu akşam Tepeviran köyüne varabilir dedi. Bu yüzden şimdi yola çıkarsanız ona yetişebileceğinizi hiç sanmam.

Yunus Nadi bey, yola çıkmaktan vazgeçti Belki çıkabilir diye tabur imamını boşuna bekledi. (Tabur İmamı İbrahim efendi'nin yaşamından ancak altı ay sonra haber alacaktı. İmam Adapazarı ayaklanışı sırasında kardeşiyle birlikte parçlanarak öldürülecektir.)

Yunus Nadi, yine İstanbul'a dönmek zorundaydı. Teğmen Salih Beyle karadan yürüyerek Paşabahçe'ye vardı. Ordan İstanbul'a bir kayıkla gitmeyi daha uygun buldu. Deniz dalgalı ve hırçındı. Zor belâ bir kayıkçı bulabildiler. Yine Lazistan mebusu Osman beyi buldu. Martın on sekizinci günü de böylece bir işe yaramadan geçip gitmişti. Teğmen Salih beyle birlikte o geceyi içten bir arkadaşı olan Ahmet Nurettin beyin evinde geçirdi. Kötü uyunmuş bir geceden henüz gözlerini açmamıştı ki baş ucunda telâşlı sesler işitti :

— İngilizler Yenigün matbaasını bastılar. Seni arıyorlar.

— Nasıl olmuş?

— Nasıl olacak, işte, silâhlı İngiliz polisleri, bera belerinde Rum'dan, Ermeniden hatta Türk'ten sekiz on casus, saat on dört sıralarında birçok otomobille matbaaya gelmişler, kapıları tutarak olanca şiddetiyle sanki kırasıya güm - güm diye vurmağa başladılar. Gürültüden aşağıdan matbaa personeli, yukarda aile bireyleri uyanmışlar, kapılar açılmış; herifler içeri girerek her yanda, delik, deşik sizi aramışlar.

— Aramışlar ve en sonunda gitmişler mi?

— Hayır, bir türlü gitmek istemiyorlarmış. Sizin ilkönce evde olacağınızı varsayarak bulamadıklarından dolayı öfkelerinden kudurmuş gibi olmuşlar, en sonra birkaçı yönetim memuru İbrahim beyi alıp götürmüşler.

— Zavallı İbrahim, Acaba dövmek ve işkence etmek gibi şiddetler de gösterdiler mi?

— Galiba daha çok kadınlara ve çocuklara göz dağı olsun diye matbaanın adamlarına çok şiddetli davranmışlar, pek çok hareketler yapmışlar. Hatta, İbrahim beyi iki yakasından yakalayarak sürüklemişler.

— Tüfek dipcikleri, tabanca tehditleri filân?

— Galiba hepsi olmuş.

— Demek ki tıpkı düşündüğüm gibi davranmışlar. Ne ise evce bilinmeyen nesneler değildi. Demek benim kendilerine söylediklerimin uygulamasını görmüşler. Bunu geçelim de şimdi işe gelelim. Ben bugün İstanbul'dan ayrılarak işimi kesin olarak çözümlemeliyim Daha çok vakit geçirmeğe müsaade yoktur. Ahmet Nurettin bey, kayın biraderleriyle :

— Hele biz bir kere dışarı çıkalım da işler ne durumda görelim!

Diyerek evden çıktılar.

Yunus Nadi bey, ahbaplarının dönüp gelmelerini beklemedi. Vakit, son kerte değerliydi. Zamanı altın gibi kullanmak gerekiyordu. Bundan dolayı o da ev sahiplerinin arkasından kendini sokağa attı. Çemberlitaş'tan Nuruosmaniye'ye giden yoldan ve elden geldiğince arka sokaklardan yürüyerek arkadaşlarının yağ iskelesindeki mağazalarına indi. Orda Lazistan mebusu Osman beyi çağırtarak görüştü. İş uzayacağa benziyordu. İstanbul, gün hatta saatler geçtikçe çok tehlikeli bir kapana benziyordu. Anadolu toprağına ayak basmakla bu işin önemli bir bölüğünü yapmış olacağını düşünerek hemen

o akşam Üsküdara geçmeyi aklına koydu. Kulağına Anadolu'ya yol veren bir jandarma kumandanı adı çalınmıştı. Onu bulmağa çalışacaktı. Eğer onu bulamazsa yaradana sığınıp Kocaeli yarımadasının içine şöyle bir dalacaktı. Akşam karanlığında bu kararını arkadaşlarına söyleyerek mağazadan ayrıldığında «sulu sepken ince bir kar yağıyordu. Halicin görünüşü irine benzer kirli bir renk ile yayılmaktaydı. Büyük bir şemsiyenin altına sığınmış üç arkadaş son Üsküdar vapuruna» gitti. Arkadaşları biletiyle gazetesini aldılar. Kaçak insan için gazete her zaman değerli bir paravanaydı.

Yatsı vakti Üsküdar'a çıkan Yunus Nadi bey, «kenarları muşamba perdeli bir talika arabaya bindi» :

— jandarma dairesine çek!

Yanlız, ne Üsküdar jandarma dairesi biliyor, ne de oranın kumandanını tanıyordu. Araba, kumandanlığın önünde durdu. Nöbetçiye :

— Oğlum, burası jandarma dairesi mi? Diye sordu.

— Evet, efendim.

— Kumandanınızın adı ne?

— Remzi bey.

— Kumandan bey burada mı?

— Hayır efendim evine gitti.

— Evi uzakta mı?

— Hayır, yakında, efendim. Şu meydanın öbür yanında.

— Söylesene bir arkadaş benimle gelsin de kumandan beyin evine dek gidelim.

Kumandanın evine vardı. Kapıyı bir kızcağız açtı.

— Kızım, Kumandan beye söyler misin; seni Yunus Nadi bey görmek istiyor de!

Kızcağızın yukarı çıkmasının gereği kalmadan ordan güçlü bir ses geldi :

— Buyrun beyefendi, buyrun beyefendi.

Bu Remzi beyden başkası değildi. Merdivenleri koşarcasına inerek değerli konuğunu karşıladı. Pek eski bir dosta ünler gibi :

— Canım, efendim, nerede kaldınız? Günler var ki biz burada hep sizi bekliyoruz. Sizin de buradan geçeceğinizden haberim vardı. Fakat, nerede kaldınız ki üç gündür bir türlü gelemediniz. Şu arkadaşlar da yeterli çalışmıyorlar. Canım, gidip arasanız, tarasanız! Neyse, hamdolsun, gelebildiniz!

«Salona çıkıp oturduklarında Remzi beyle sanki kırk yıllık ahbaptılar. Belki daha ileri arkadaş ve belki kardeş, belki de komitecilik kardeşiydiler.»

Yunus Nadi bey, mutluydu. Gökte aradığını yerde bulmuştu.

Remzi bey, Karakol örgütünün üyelerindendi. İstanbul'dan Yenibahçeli Şükrü beyin bölgesine dek güvenli bir Kuvay-ı Milliyeci yol hazırlamıştı. Anadolu için değeri olan kişiler bu gizli kanaldan korunarak daha az tehlikeli bölgelere aşırılıyordu. Yunus Nadi bey, kumandan Remzi beyin iyimserlikle dolu konuşmalarına şaşıp kaldı. O, İngilizlerden söz ederken şöyle diyordu :

— İngilizler mi? Adam sen de! Onlar, şurada küçük ve büyük Çamlıcaların birleştiği yerde çadırlar kurmuşlar, sanki geleni-gideni kontrol edecekler! Oysa herifler, önce kendi gölgelerinden korkmaktadırlar. İkinci olarak ileriye geçmek üzere mutlaka onların gözü önünden geçmek te gerekmez. Arabayı yoldan yollayarak siz, biraz aykırıdan dolaşıp, onların hattını geçer, gidersiniz, ruhları bile duymaz.

— Arabacıya, sen kimsin nereye gidiyorsun? Diye bir şey sormazlar mı?

— Sorsalar da ne çıkar? İleride herhangi bir yere gidiyorum, der. Uluorta gidip gelmeye de engel olacak değiller ya. Zaten engel oldukları da yok.

— Daha ileride ne var?

— Daha ileride hiçbir şey yok. Yanlız tren hattı boyunca, Gebze dolaylarında İngilizler var. Şimdiye dek gösteriş olarak bir iki suvari müfrezesi çıkarıp gezdirmişlerse de anlamsızdır. Gezen süvarilerin merkezlerine dönüşlerinde bu kere de kurtulduk diye geniş bir soluk almış olduklarında kuşkum yoktur.

— Neden korkuyorlar?

— Neden korkacaklar? Bizlerden, Türkler'den korkuyorlar. Hatta şu Çamlıcadakiler akşama - sabaha neredeyse tası - tarağı toplayıp gidecekler. Geceleri, şuradan - buradan üç - beş tüfek sıktırıyorum. Her tüfek sesinde herifler silâh başı ediyorlar. Dehşetli korku içindeler. Herhalde bir - iki sürmez kaçarlar sanırım.

Şimdiye dek bir ihanet ve ölüm kapanı içinde bocalayıp durduğunu sanan Yunus Nadi bey, bu güç verici sözler karşısında büyük bir güvenlik içinde yolculuk yapacağını düşünerek ferahladı. Bu sırada melek gibi bir adam olan Tevfik Sükûti Bey (Damat Ferit hükûmeti onu sonradan tutup astıracaktır) geldi. Uzun uzun memleket sorunlarından konuştular.

Yunus Nadi bey, geceyi Tevfik Sükûti beyin evinde geçirmek üzere gece yarısı Remzi beyden müsaade isteyerek ayrıldı. Geceyi, jandarma kumandanlığına pek uzak olmayan bu evde geçiren Yunus Nadi bey, sabahleyin erkenden kalktı ve geceleyin çoluk - çocuğuyla kimi içten dostlara yazdığı mektupları Tevfik Sükûti beyle yeğenine vererek gönderdi. Evden, yolculukta gerekecek kimi eşyalar istiyordu. Öbür mektupları da Anadolu'ya kaçmak isteyip istemediklerini sormak üzere tehlikedeki arkadaşlarına yazmıştı. Tanin gazetesi yazarı Muhittin beyle Lazistan mebusu Osman bey bunlar arasındaydı.

Yunus Nadi bey, 2 Mart 1920 akşamı Tevfik Sükûti beyle Remzi beyin evine gitti. Sırrı (Bellioğlu) da bu sıra-

da geldi. jandarma bölük kumandanı, Kuvay-ı Milliyeci kaçakçılığında kullanılan arabacılardan birini tanıtacaktı. Yolda gerekli olan birer kat avcı giyneği, kalpak, tabanca ve dürbün gibi eşyayı bulup buluşturarak hazırlandılar. Yunus Nadi bey, (Abbas) takma adiyle yolculuk edecekti. Bu sırada jandarma bölük kumandanı Sabahattin bey gelerek arabanın hazır olduğunu bildirdi. Yunus Nadi bey, Remzi ve Tevfik Sükûti beylerle helallaşarak Sırrı beyle arabaya doğru ilerledi. Araba Karacaahmet mezarlıkları arasında bekliyordu. Yunus Nadi bey, elinde küçük çantası ve sırtında Münich empermeablı oraya vardığında burnuna Karacaahmet'in serin mahşerinden bir ahiret kokusu çarpar gibi oldu. Durup dururken şu direncinin, ruhunda nasıl ayaklanmış olduğunu duydu. Dünyada birkaç gün daha sağ kalıp karınca kararınca ulusuna yararlı işler yapmak varken ölüm de ne oluyordu? Bu servilerin altı ne denli rahat ve sessiz olursa yaşamanın fırtınaları içinde çırpınıp durmaktan daha güzel değildi. Serviliklere de şöyle gözleriyle bir veda gönderen Yunus Nadi bey, arabacı Abdurrahman ağaya doğru ilerleyerek elini sıktı :

— Giderken arabadan inmemiz gerekecek mi?

— Hayır, arabadan inmeniz hiç gerekmeyecek, tehlike yok.

— Nasıl, canım, İngilizler orada değiller mi?

— Hayır, orada yoklar. Kâfirler, bu gece ipi kırıp gitmişler.

— Bütün ağırlıklarını filân alarak mı gitmişler? Gece yarısı çadırlarını nasıl sökmüşler ve taşınmışlar?

— Çöp bile komamışlar, beyefendi. Orada olsalar bile ne önemi olurdu ki.

21 Mart 1920 sabahı arabayla Çamlıca'ya tırmanan yolcular, Abdurraman ağanın gösterdiği yere baktılar: Orda cinler cirit oynuyordu. Güneş doğarken Çamlıca te-

pesindeydiler. Bölük kumandanı Sabahattin beyin eşliğinde ilerleyen yolcular çok rahat ve mutluydu. Araba Dudullu üzerinde Samandıra'ya gidiyordu. Arabacı :

— Evellah iki saat sonra oradayız! Dedi.

Bir sularını biraz geçe Samandıra köyüne vararak bir kahvenin önünde durdu. Yolcular arabadan inerek «çarpık boruları bin bir yerinden yamalı, eklim - büklüm bir soba» nın ısıtmağa çalıştığı kahveye girdiler. «Kırık - dökük, yamru - yumru bir iki peyke» kahvenin başlıca eşyasıydı. Günlerden beridir kahveye çökmüş koyu bir duman arasında kahveciyle müşterilerin yüzleri güçlükle ayırt ediliyordu. Kahveciyi, muhtarı kımıldatarak zorlukla on - on beş yumurta ve bir büyük tas yoğurtu kapsayan bir öğle yemeği yaratıp jandarma bölük kumandanı Sabahattin bey arabacıyle bunun başına geçtiler. Sabahattin beyle arabacı burdan geri dönecekti. Abbas (!) bey, şehre göndermek üzere birkaç mektup yazdı. Hele Remzi beye yazdığı mektupta kendisine nasıl teşekkür edeceğini bilmiyor, minnetlerini bildiriyordu. Eve yazdığı mektupta da artık güven içinde yolculuk ettiğini anlatıyordu.

Gerek çok sevimli ve iyi yüzlü bir genç olan teğmen Sabahattin bey, gerekse arabacı Abdurrahman ağa, Yunus Nadi beye bayağı birer görevli ya da işçi gibi değil de daha başka ve daha büyük birer kişi olarak görünüyordu. Sabahattin beyi öpüp kucakladı, arabacı'nın sıcakça elini sıktı ve onları yolcu etti. Her ikisi de ona üzgün - üzgün bakıyordu.

— Hadi. Abdurrahman ağa yakında inşallah yine İstanbul'da görüşürüz, dedi.

— İnşallah beyim, inşallah, inşallah!

Rumeli'li arabacı Sabahattin beyi de alıp gittikten

sonra Yunus Nadi beyle Sırrı bey, iki öküzün çektiği bir katar arabasına binerek Tepeviran köyüne yollandılar. Arabanın içine kuru ot serilmiş, üstüne de tente yerine bayağı çuval örtülmüştü. Yolcular, bu otlar üstüne uzanarak sulu karla karışık yağan yağmurun kendilerini bulan şiddeti altında yolculuğun tadını kaçıran karma karışık duygular ve düşüncelere gömülmüş, sarıslarak ilerliyorlardı.

Akşamın beşine doğru Tepeviran köyüne vardılar. Nereye gideceklerini bilemediklerinden arabacı onlara :

— Öyleyse cami önüne mektebin yanına!

Dedi. Arabacının bildiğine göre okulda birtakım subaylar bulunuyor ve bilinmeyen işler üzerinde çalışıyorlardı. Yunus Nadi bey, cami önünde arkadaşıyle arabadan indi. Köye şöyle bir alıcı gözüyle baktı. Tepeviran köyü gerçekten kalabalık ve güzel bir köydü. Sulu kar sürüyordu. Okula girdiler. Gerçekten içerde birkaç subayla yüz yüze geldiler. Bunlar, yolcuları sevimli bir ilgiyle karşılayarak :

— Hoş geldiniz, dediler.

Burada da kırık - dökük bir saç soba yanıyor, ısıtmaktan çok tütüyor ve içerisini dumana boğuyordu. Köşede dürülüp bükülmüş yataklar ve battaniyeler, ortada kırık - dökük tahta sandalyeler göze çarpıyordu. Yaptıkları işe adamakıllı dalmış olan subaylara kendilerini tanıttılar. Buradaki subay grupunun kumandanı ünlü ve atak komiteci Yavuz Fehmi beydi. Bunlar, karakol derneğinin en çalışkan adamlarıydı. Bu örgütün hemen - hemen en olumlu ve kahramanca işlerini de bu adamlar yapacaklardı. Yenibahçeli Şükrü bey, İstanbul'dan İzmit'e dek bütün bu bölgenin komiteci başıydı. Şu sırada onun daha ilerde Dayı Mesut'la birlikte olduğu söyleniyordu. Bu subaylar Anadolu'ya en değerli bir madde olan silâh ve cephaneyle insan kaçırıyorlardı.

Yavuz Fehmi bey, Yunus Nadi beyle karşılıklı uzun uzun, tatlı - tatlı konuştu. Bir yandan da sobanın üzerinden demlenip duran çaydan içiyorlar, ara sıra buna bir de kahve karışıyordu. Bu ateşli söyleşiler sırasında Yavuz Fehmi bey :

— Burada yatılabilir, ama siz daha iyisi bu akşam bir evde dinlenin!

Dedi ve sonra bir çavuş çağırarak onlara herhangi bir evde birer yatak bulunması için muhtara haber vermesini söyledi. Çavuş muhtara buyruğu söyleyerek döndü. Ne var ki akşam karanlığı çökmüş, muhtar görünmemişti. En sonra muhtarın gönderdiği habere göre konuklar için yatacak yer bulunamamıştı. Yavuz Fehmi beyin komiteciliği kabardı, öfkeyle bir şeyler yapmak istediyse de Yunus Nadi bey, bunu önledi. Bu işi bir de kendinin denemek istediğini söyleyerek onun öfkesini yatıştırdı. Zorbelâ muhtarı buldurdu getirtti ve kulağına yemek ve yatak için bol para vereceklerini fısıldayınca iş değişti. Muhtar :

—Beyefendi, şuna söyledim. Merak etmeyin, herhalde bir çare buluruz, dedi. Yine bir saate yakın beklediler. Bu kez muhtar gelerek onları alıp götürdü. Burası temiz bir evdi. Sedirler, kenarları dantelli kar gibi ak örtülerle örtülmüştü. Kenarlarda küçük minderler, bir konsolun üzerinde büyük bir ayna iki buzlu lamba vardı. İki konukta odadan çok hoşlanmıştı. Sırrı bey, kendini minderin üstüne atarak :

— Oh dünya varmış, yahu!

Demekten kendini alamadı.

Muhtar, biraz sonra bir sini üzerinde çorba, yumurta kayganası pilav ve yoğurt getirdi.

Yemekleri yediler, deliksiz bir uyku çektiler. Sabahleyin başka bir araba kiralayarak Tepeviran köyünden ayrıldılar. Romanya ve Macaristan ovalarında yeti-

şen uzun boynuzlu, iri kıyım ve ak renkli iki öküzün çektiği araba, Ağren köyünü geçti. Bundan sonra yol fundalıklarından geçmeğe başladı. Arabacı Ömer ağa onları Ağren'den sonraki Köseler köyüne dek götürüp orda bırakacaktı. Oraya vardıklarında Yenibahçe'li Şükrü bey, köy ortasındaki bir evin ikinci katında oturuyordu. «Caketsiz ve kolları sıvalı olarak çalışıyordu» Şükrü bey, onları dostça karşılayıp oturttu. Biraz sonra, kapkara, masum, çocuksu yüzüyle Dayı Mesut bey gelerek onların karşısına oturdu.

Şükrü bey, dert yandı :

— Birader, çabuk Ankara'ya ve bize çabuk para. Allah razı olsun, köylüler, gönül hoşluğu ile taşıyorlar, ama, yine ufak - tefek bir hayli harcama gerekiyor. Her şey için halka yük olamayız.

—Pek iyi, Şükür bey gider gitmez bununla uğraşırım. Ne kadar paraya ihtiyacınız var?

— Şimdilik ilk ağızda hiç olmazsa iki - üç bin lira.

Yunus Nadi bey, bunun hemen yapılacağını söyledi. Vakit ikindi üstüydü. Hemen yola çıkmak gerekiyordu. Bundan sonra varacakları köy Kuşçalı'ydı. Şükrü bey, iyi hayvanla buranın iki - iki buçuk saatta tutulabileceğini söyledi. Yunus Nadi bey:

— Öyleyse neden burda kalalım? İkimize birer araç bulun hemen yola çıkalım, dedi.

Dayı Mesut bey, kalkıp dışarı çıktı. Biraz sonra iki semerli atla döndü. Dayı Mesut bey, onların yanına bir de silâhlı koruyucu kattı. Yola düzüldüler. Geçtikleri tepeler, yeni kalkmağa başlayan kar yüzünden ak - kara bölük - bölük lekeler gibi uzuyordu. Hayvanlar, eriyen karın meydana getirdiği çamura bata - çıka ilerlemeğe çalışıyordu. Kuşçalı köyüne tam dört buçuk saat sonra yatsı vakti varabildiler. Süleyman ağanın evine götürüldüler. Girdikleri oda, Kuvay-ı Milliyecilerin gizli telgraf

merkeziydi. «Orda şen ve şuh, külhani bir telgrafçı vardı. Mahmutpaşa kahvecilerinin ya da döner kebapçılarının çağrısını andırır çevik bir söyleyişle»:

— Buyrun, beyim!

Diye onları karşıladı.

Telgraf aygıtlarını gören Yunus Nadi bey :

— Sen, ne yaparsın burda yahu?

Diye sordu.

— Muhabere yaparız, beyim.

— Neresi ile muhabere yaparsın?

— Bulabildiğim her yerle.

— Mustafa Kemal paşa ile konuşabilir miyiz?

— Mustafa Kemal paşa ile mi? Yani kongre ile mi demek istiyorsunuz?

— Ne kongresi?

— Ne kongresi olacak, Ankara'da kongre.

— Peki öyle olsun, işte orası ile.

— Bulurum, beyim!

— O halde seninle sonra konuşacağım.

Yunus Nadi bey, İstanbul'un burnunun dibindeki Kuşçalı köyünde Mustafa Kemal'le telgraflaşmak olanağını bulacağını ölse usunun kıyısından geçirmezdi. Telgrafçıyla konuşurken bir mucizeyle karşılaşır gibi oldu. Sanki dünyalar onun olmuştu. Şuracıkta Mustafa Kemal'le karşı karşıya bulunmak ve konuşabilmek, ne demekti. Bunun ne nimet olduğunu ancak korkunç İstanbul kapanında kısılıp kalanlar ve ölüm korkusundan nohut gibi terler dökenler bilirdi. Kuşçalı köyündeki bir alçakgönüllü telgrafçı Kuşçu Ali, Mustafa Kemal'le konuşabilme mucizesini taşıyor. Bunu da bilmiyordu. Bu olağanüstü rastlayış, Yunus Nadi beye yepyeni bir güç aşılamıştı. İstanbul'da iki yıldan beridir kendisini kovalayıp duran karadüşün şu ücra köyde ayakları suya eriyordu. Demek, artık, burdan ötesi koçyiğitler yatağıydı.

Yunus Nadi bey, evine yerleştiği Süleyman ağadan ilginç bir haber aldı: Bugün kendilerinden önce köye başka Kuvay-ı Milliyeci konuklar da gelmişti. Bunlar Erzurum mebusları Hüseyin Avni, Necati ve Zihni beylerdi.

Süleyman ağa ile telgrafçı Ali bey :

— İsterseniz gidip haber verelim de gelsinler, dediler.

— İstemez. Yarın sabah görüşürüz. Zaten erkenden yola gideceğiz ve belki de kendileriyle birlikte yolculuk edeceğimiz için görüşecek vaktimiz boldur.

Yunus Nadi bey, böyle diyerek Telgrafçı Ali beye döndü :

— Şimdi, Ali sen şu Ankara'nın kongresini bulacaksın.

— Baş üstüne beyefendi.

— Ben, orada heyeti temsiliye reisi Mustafa Kemal paşa ile görüşeceğim.

— Peki, beyefendi.

— Orasını bulduğun zaman diyeceksin ki Yunus Nadi bey, Mustafa Kemal paşa hazretleriyle makine başında görüşmek istiyor.

— Olur, efendim.

— O halde haydi bakalım iş başına.

— Yanlız, beyefendi, ben, şimdi kongreyi aramağa başlayacağım ama, orasını ha deyince bulamam. Ben, buralarda gezginci yani bugün burda yarın ise başka yerlerde bir merkezim. Havalar fırtınalı yer - yer teller bozuk. Çalışa - çalışa bir yandan ip ucu bulacağım da o uç ile kongreye dek gideceğim. Rastlayış yardım eder de olur ki bunu yarım saatte sağlayabilirim. Ne var ki kimi zaman daha çok sürdüğü de olur.

— Ali, ben bir saata, iki saata da razıyım; haydi sen iş başına.

— Aleste beyefendi.

(Sonradan Büyük Millet Meclisinin telgraf ve telefon memuru olacak olan Ali bey,) maniplesini tıkırdatmağa başladı. Birçok merkezi yokladıysa da bir ip ucu yakalayamadı. Başlayalı bir sat olmuştu.

Yunus Nadi bey, bu arada yemeğe çağrıldı. Telgrafçı :

— Beyefendi, dedi, siz buyurun da bulunca ben gelir size haber veririm.

Ev sahibi Süleyman ağa öne düşerek onları kocaman evin geniş sofalarında dolaştırdı. Bu, köye göre koskoca bir konak sayılabilirdi. Telgrafçı Ali beyin odası, evin selâmlık bölümündeydi. Alt kata indiler; girdikleri odanın ocağında güzel bir ateş yanıyordu. İki yana yerleştirilmiş yer minderleri, onları dinlenmeğe çağırıyor gibiydi. Süleyman ağanın getirdiği bulgur çorbasının tadı, konukları sarhoş etti. Yunus Nadi bey, bunun tadını bütün yaşayışı boyunca unutmayacaktı. Yemek bitmiş, tatlı ulusal konuşmalarla bilmeden saatler geçmişti. Telgrafçı Ali beyden hâlâ haber yoktu. Sabaha dek bekleyemeyeceğinden Mustafa Kemal'e çekilecek bir şeyler yazıp Telgrafçıya bıraktı ve yatıp uyudu. Telgrafçıya bıraktığı yazı şuydu :

Mustafa Kemal paşa hazretlerine :

— Ankara yolculuğumun ikinci konağı Kuşçalı'dan zatı devletlerini selâmlamakla şeref duyarım. Makina başında konuşabilmek için akşam yaptığımız araştırma sonuç vermedi. Sabahleyin yine sürdüreceğiz. Eğer o zamana dek haberleşme sağlanırsa makina başında doğrudan doğruya sizinle görüşmek benim için mutluluk olacaktır. *Yunus NADİ.*

Yunus Nadi bey, sabahleyin telgraf odasına koştu. Telgrafçı «Ankara'nın kongresi» ni bütün gece uğraşarak en sonra bulmuştu. «Hayati» imzasiyle gelen telgraf

şöyle diyordu :

— Yunus Nadi bey geldiğinde haber veriniz, kendisiyle görüşecek.

Bütün gece, uykusunu feda ederek Mustafa Kemal'i arayan Telgrafçı Ali bey, onu en sonra bulabildiğine çocuk gibi seviniyordu. Gözlerinde çocuksu bir gurur ışığı parlıyordu. Henüz geceliği üstündeydi. Kara şayak paltosuna bürünmüş, iskemlesinde oturuyordu. Saçları karmakarışıktı. Yüzü ve gözleri gülerek geceki hikâyesini şöyle anlattı :

— Telgraf telleri bin yerinden kırılmış. Onu bıraktım, ötekini tuttum, onu geçtim. öbürünü yakaladım. Uğraş, bire uğraş. En sonra sabaha doğru Kongreyi yakaladım ve hemen telgrafımızı yazdım. Bir de sonunda : «aldınız mı söyleyin bana» dedim. «Aldık, şimdi vereceğiz, azıcık bekle!» dediler. Ben kendilerine yolların bozuk olduğunu ve bir kere buluşmuşken birbirimizi bir daha yitirmeden arkasını çabuk getirmekliğimiz gerektiğini anlattım, «peki azıcık bekle!» dediler. Sonra makina başına Hayati bey adında biri geldi. «Yunus Nadi bey, orda mı?» diye başladı. «Yahu, Yunus Nadi bey burada ama henüz uykudan kalkmadı, müsaade edin de gideyim, kendisine haber vereyim.» dedim. «Geldiğinde kendisine söyle ki Mustafa Kemal paşa onunla konuşacak ve bize haber ver» dedi. Ben de hemen koşarak size gelmeğe hazırlanırken işte, siz çıktınız, gel diniz, beyefendi.

— Haydi, öyleyse, Ali bir daha bul ve «geldi» diye haber ver. «Ali, şayak paltosuna daha sıkı sarınarak makinalarını yine tıkırdatmğa başladı.»

Bu sırada başka bir evde konuk olan Erzurum mebusları da oraya geldiler. Hüseyin Avni, Necati, Necati beyin kardeşi Necip ve Zihni beyler, İstanbul'dan dört gün önce çıkmışlardı. Ağır - aksak bir yolculuk yaparak ancak dün akşam Kuşçalı'ya gelebilmişlerdi. Yunus Na-

di bey, onlarla konuşmağa dalmıştı ki telgrafçı Ali bey, Mustafa Kemal'in makina başına geldiğini bildirdi. Hepsi kulak kesildi. Sanki paşa karşılarındaydı. Mustafa Kemal şöyle diyordu:

Kuşçalı'dan Yunus Nadi beyefendiye:

— Telgrafınızı büyük bir sevinçle okudum ve İstanbul berzahından başarıyla kurtuluşunuza son kerte sevindim. Özlemle gözlerinizden öperim. Yalnız mısınız yoksa yanınızda başka arkadaşlar da var mıdır? Varsa kimlerdir? Bizce gereğine bakılacak herhangi bir gereksiniminiz varsa bildirmenizi rica ederim.

Mustafa KEMAL

Mustafa Kemal paşa hazretlerine:

— Saygılarımı sunarım. Yalnız değilim. Buraya dek İzmit mebusu Sırrı beyle beraber geldik. Burada Erzurum mebusları Necati, Zihni ve Hüseyin Avni beyi bulduk. Zat-ı devletlerinden ilk ve asıl dileğimiz, yolun bundan sonrasında izleyeceğimiz tutumdur. Ankara'ya doğru en güvenli olarak hangi yönde ilerlemekliğimiz gerektiğini lûtfen emir ve işaret buyurursanız bize en büyük yardımı yapmış olursunuz.

— Beraberinizde bulunan arkadaşların cümlesine selâm eder ve her birinin ayrı - ayrı gözlerinde öperim. Necip bey kimdir, mebus mudur, nerenin mebusudur?

— Arkadaşlar da saygılarını sunarak mübarek ellerinizden öpüyorlar. Necip bey, mebus değildir. Erzurum mebusu Necati beyin kardeşidir. Kardeşi ile Ankara'ya geliyor. Yol üzerinde uyarmalarınızı bekliyoruz.

— İngilizler, hâlâ İzmit bölgesinde bulunuyorlar. Bu yüzden yol konusunda belki bir tutum çizmektense prensip olarak İzmit'ten uzak geçmeli ve bundan dolayı elden geldiğince bu bölgenin kuzeyinden dolaşmanın çaresine bakmalıdır. Celalettin Arif bey ve arkadaşları dün akşamı Hendek'te geçirdiler. Belki siz de bu yol-

da yürüyeceksiniz. Hendek'e geldiğinizde yine görüşürüz.

— Ben ve arkadaşlarım, uyarmalarınıza teşekkür ediyoruz. Hayvanlar hazırlanmıştır. Hemen yola çıkacağız. Fakat, beş - altı gün sonra Ankara'da karşı karşıya konuşacak olmaklığımıza karşın haklarında o zaman dek sabredemeyeceğim bir iki sorun üzerinde şimdiden bilgi sahibi olmak istiyorum. Müsaade buyurursanız bildireyim.

— Buyurun.

— Giriştiğimiz kavganın büyüklüğü su götürmez. Bütün dünya bize düşmandır. Dört yandan kuşatılmışız. Bir telsiz telgrafa son kerte ihtiyacımız var. Bu ihtiyaç Ankara'da şimdiye dek göz önüne alınmış mıdır?

Önünde ve sonunda sorunumuz, Yunan cephesinde özetlenecektir. Gerçek düşman olarak karşımızda bugün Yunanlılar vardır, yarın yine onlar olacağı gibi. Bundan dolayı bu cephede gerekli tedbirler alınmış mıdır, alınıyor mu?

Yunan cephesini göz önüne almanın belli başlı bir etkeni silâh ve cephane sağlamak biçiminde olabilir. Bunun için ne yaptık, ne yapıyoruz ve ne yapmayı düşünüyoruz? Bu noktalar üstüne aydınlanmaklığımı dileim.

— Türlü sorunlara değinen yüksek kaygularınızın pek yurtseverce olduğunu anlar ve yadederim: Erzurum'daki telsisimiz üç günden beri Alman telsizi haberlerini almağa başlamıştır.

Yunan cephesi, her zaman göz önünde bulundurulmaktadır. Silâh ve cephaneyi önemsiyoruz. Zamanı gelince yeterince silah ve cephanemiz olacaktır.

— Verdiğiniz bilgiler, içimizi ferahlattı. Ben ve arkadaşlarım, yeniden teşekkürler ederiz. Ve başka bir emriniz yoksa hemen yola çtkmak üzere size veda et-

mek istiyoruz.

— Yakında ellerinizi sıkmak üzere yine hepinizin gözlerinizden öper, hepinize güvenli bir yolculuk dilerim.

Konuşma burda bitiyordu. Yunus Nadi beyler şimdi altı arkadaş olmuştu. Altı at buldular. Bunlara altı at sahibi katılınca on iki kişi oldular.

Büyükçe bir kafile olarak Kandıra'ya doğru yola dizildiler. Kandıra kazasının Ağaçlı köyünü akşama dek tutmağa çalışacaklardı. Biraz ilerdeki bir jandarma karakolundan kılavuz olarak bir atlı jandarma eri aldılar. Onun izinde bir süre gittiler. Jandarma, sonra geri döndü. Ağaçlı köyünden İzmit'e doğru ilerliyorlardı. Bu, kuzeyden güneye doğru bir iniştı ve çok yüreklilik isteyen bir kararla ilgiliydi. Mustafa Kemal, telgrafında İzmit'e pek yaklaşmadan ilerlemelerini salıklamıştı. Yunus Nadi bey ve arkadaşları, kendilerindeki bir haritayı gözden geçirdiklerinde Ağaçlı köyünden daha kuzeye yükselince geçit vermez Bolu dağlarına çarpacaklarını anladılar. Ucunda ölüm olunca elbette bu dağlara da tırmanılabilirdi. Yalnız bu dağlara varıncaya dek geçilecek Çerkes'lerle dolu bölge, ona hiç te güven vermiyordu. Çerkes'lerin oturduğu bölgelerdeki son kaynaşmalar, ona taa İstanbul'dayken tehlikeli görünmüştü. Yolda bu tehlike duygusu daha da artmış, onu egemenliği altına almıştı. Haritaya göre Ankara'ya götüren yolların en çetini Bolu dağları üzerinden geçmekteydi. Haritada parmağını dolaştıran Yunus Nadi bey, Adapazarı üzerine basarak:

— Sırrı bey, dedi, işte yol, budur.

Sırrı bey de vaktiyle Adapazarı kaymakamlığında bulunduğundan ordan Ankara'ya uzanan birçok yol olduğunu söyledi.

Yunus Nadi bey, en sonra kesin düşüncesini açtı:

— Canım Sırrı bey, bu Adapazarı yolunu neden bir kez denemeyelim?

— Nasıl olur be birader, gidelim de kendi ayağımızla İngilizlerin kucağına mı düşelim?

— Hayır, İngilizlerin ne kucaklarına ne de ellerine düşelim. Dikkat et, ben sana diyorum ki şu Adapazarı yolunu bir kez deneyelim. Buna karar verirsek tabiî güvenlik ve dokunulmazlığımıza ilişkin tedbirleri de alırız.

— Nadi bey, karadüş görmektense uyanık yatmak hayırlıdır. Biraz geç olsun, güç olmasın.

En sonra Adapazarı yolundan gitmeyi uygun buldular. Sırrı beyle aralarında kararlaştırdıkları gidiş yönünü ertesi sabah öbür arkadaşlara da kolayca benimsettiler. İşte, bu karardan sonradır ki Ağaçlı köyünden güneye doğru inmeğe başladılar. Ağaçlı köyünde altı yolcu için ancak beş at bulunabildiğinden herbiri sırasıyle yayan gidene atını veriyor, hepsi bir süre attan inmek zorunda kalıyor, böylece ağır-aksak yol alıyorlardı. Genel bir gidiş yönleri olmakla birlikte kısa erekler için hiçbir düşünceleri yoktu. Rasgele gidiyorlardı. Armaşa'ya inmeyi bile düşünüyorlardı. Armaşa ise eskiden bir Ermeni yeriydi, bırakışmadan sonra bütün sağ kalanlar oraya dönmüş olabilirlerdi. Sonra, İngilizler de o dolaylardaydı. Bir yandan Pirahmet dolaylarına gidip oradaki Türk köylerinden birinde gecelemeyi düşünüyorlardı. Pirahmet'te bir Ermeni kuruluşu bulunduğundan oraya yanaşamazlarsa da Budaklar, Anbarcı, Sofular köylerinden birine konuk olabilirlerdi. Akşam doğru Pirahmet bucağının karşısına düşen Budaklar köyüne doğru ağaçlıklı bir yoldan inmeğe başladılar. Yolcular, köyü gören bir noktaya gelmişlerdi ki köyden bir kalabalığın kendilerine doğru geldiğini gördüler. Yolcular, bu köylü topluluğunu haklı olarak yadırgadılar. Merakla yaklaşan köylülere karşı ilerlediler. Bunlar,

yirmi - otuz kişiydi. Üç mavzerle, sekiz on av tüfekleriyle gereçlenmişti. Geri kalanı da silahsızdı. Yunus Nadi beyle arkadaşları, hiç bozuntuya vermeden:

— Selâmünaleyküm

Dediler ve bu silâhlı karşılaşma olağan bir şeymiş gibi aldırış etmeden hem kendi kendilerine hem de köylülerle konuşarak yürüyüşlerini sürdürdüler.

Yunus Nadi bey, birisine:

— Bu köy, Budaklar köyü değil mi? Diye sordu.

— Evet, bu köy Budaklar köyü.

z Şu karşıki?

— Orası Pirahmet.

— Tamam. Öyleyse Armaşa buraya bir, bir buçuk saatlik bir uzaklıkta olacak.

— Öyledir.

— Bu gidişle akşama Armaşa'ya varılabilir, değil mi?..

— Varılır.

Köylüler, yolcuların kim olduğunu anlamağa çalışıyordu. Yolcuların soğukkanlılığı onları durduruyor, herhangi bir çıkış yapmalarını önlüyordu. Köye vardıklarında bütün halkın orda soruşturucu bakışlarla kendilerini beklediğini gördüler. Halk, çayırlığın kıyısından geçen yolun bir yanına üstüste yığılmış onları bekliyor gibiydi. Yunus Nadi beyle arkadaşları köylülerle konuşmalarını kesmeyerek çayırlığa vardılar. Oradaki halkı da selâmlayarak atlarından indiler, orda şöyle ayak üstü bir mola vermek istediler.

Köylüler, gelip geçici yolcu olarak kabul ettikleri bu yolcuların korkulacak bir yanları olmadığını anlamış ve yatışmış gibiydiler. Yunus Nadi bey, bu kötü karşılanışın ne demek olduğunu anlamak için, biraz su istediği silâhlı bir köylüye:

— Yahu, ayıp olmasın, ama, şu köye gelirken silâhlı bir heyetle karşılanmaklığımız neden gerekti?

— Hiç, beyefendi. Mavzerli gördüğünüz bizler bu köye korucu yapılmış kişileriz. Elbette size göre değil, fakat, ortalıkta ne olduğu belirsiz işler dönüyor. Onun için böyle kulağımız kiriştedir; olur olmaz işin bu köye bulaşmaması için işte böyle dikkatli bulunuyoruz da ondan.

— Ne gibi işler?

— İlkin eşkiya-meşkiya gelebiliyor. Baskınlardan - maskınlardan korkulabilir. Sonra, İngilizler, gelecek gidecek diyorlar. Sonra Armaşa dolaylarına Ermeniler gelebilirler, sonra İstanbul'da işler almış yürümüş. Biz, istiyoruz ki dünyada ne olursa olsun, fakat, bu köye bulaşmasın.

— İstanbul'da bir şeyler mi olmuş dedin? Üç beş gündür geziyoruz da haberimiz yok. Acaba ne gibi işler olmuş?

— İngilizler İstanbul'u zaptetmişler. Pek iyi bilmiyorum ama buraya dek işte on çeşit haberler geldi.

İş, anlaşılmıştı. Demek ki köy, kendi başının çaresine bakmak üzere tertiplenmişti. Görünüşe göre de su içinde Kuvay-ı millîye düşmanıydılar. Bu yolcuların kimliklerini öğrenselerdi İstanbul hükûmetiyle İngilizlere hoş görünmek için belki de hepsini kovalayıp dövedöve İstanbul'a götürürlerdi. Yunus Nadi beyin sezdiği anlam bundan başkası değildi. Bu köyde konuk olmağa çalışmak, postu vermek demekti. Ufacık bir kuşku hepsini perişan edebilirdi. Çayıra oturup dinlenen yolcular bütün köy halkının kıyıda yığılmış, yuvarlak gözler, asık suratlarla kendilerine baktıklarını görüyorlardı. Yunus Nadi bey, onları göstererek:

— Haydi bakalım, yürüyelim, arkadaşlar, yolcu yolunda gerek.

Dedi. Yalnız, işin kötüsü, burdan öteye yayan gitmek zorunda kalacaklardı. Kendilerine buraya dek yoldaşlık eden at sahipleri, artık burdan öteye gidemeyeceklerini söylüyorlardı. Onları güçlükle kandırarak yayan yol tepmekten kurtuldular. Yolun kıyısına dizilmiş halkın önünden geçerlerken Yunus Nadi bey, son kez bir laf etmekten kendini alamadı :

— Bu kadarlıkmış, ne yapalım, hoşça kalın!

Dedi. Yalnız, yaşlı bir adam, o da dudaklarının ucuyla :

— Uğurlar olsun, ama, vakit de epey geç oldu. Sanki bu gece burada da kalınabilirdi.

Dedi. Köylünün bu sözüne Yunus Nadi bey mim koymuştu. Köyden çıktıklarında ayak üstü onlara şöyle bir danıştı

— Arkadaşlar, ne olursa olsun, gelin, biz bu akşam Armaşa'ya gitmeyelim.

— Gitmeyelim de ne yapalım? Köyün durumunu görüyorsunuz.

— Dikkat ettiniz mi? İhtiyar herif : «Bu akşam burda kalsanız da olur» dedi.

Yolcular, Yunus Nadi beyin düşüncesine uyarak yine Budaklar'a döndüler. Yalnız, Sırrı bey, Armaşa bucak müdüründe konuk olmağa gidecek, buraların da durumunu yoklamış olacaktı. O, Armaşa'ya doğru yolunu sürdüredursun köye dönen kafilenin başındaki Yunus Nadi bey, eski kalabalığın yerinde kalmış olan birkaç kişiye :

— Demin şurda bir ihtiyar vardı ki bize : «gitmeseniz ve bu akşam burda kalsanız da olur!» demişti. Kimdir o nereye gitti şimdi? Diye sordu.

— Acep hangi ihtiyar?

— Canım, mavi cepkenli, abâni sarıklı, Rumeli'li kılıklı ihtiyar.

— Ha, ha... Ömer ağa olacak. O evine gitti herhalde.

— Çağırın onu bana.

Yine atlardan inerek çayıra oturdular. Biraz sonra Ömer ağa da geldi. Yunus Nadi bey:

— Ömer ağa, dedi, sözüne dayanamadım, bu akşam köyünüzde kalıyoruz.

Yunus Nadi bey, Ömer ağanın yüzündeki mimiklere dikkat edince o sözü salt nezaket olsun diye söylediğini anladı. Ne var ki adamcağız kabadayılığa pislik sürmemek için de direniyordu.

Ömer ağa, köyde onlara oda ve yatak verecek hiçbir babayiğit bulamayarak en sonra kendi eviyle kardeşinin evini vermek zorunda kaldı. Yolcular, ikiye bölündü. Yunus Nadi bey, Ömer ağanın evinde kaldı. Sonra muhtar da kahvesiyle geldi. Muhtar, hâlâ, onlardan kuşkulandığını duyurur laflar yapıyordu:

— İstanbul işgali aleyhinde çalışmak isteyen kimi sivri akıllılar varmış, hiç bu olur, söker şey midir?

Diye ağız arıyordu. Onlar böyle laf atarken saat yirmi üç sıralarında bir jandarma eri geldi. Yunus Nadi beye, Armaşa'ya giden Sırrı beyden bir mektup getirdi. Mektup, arkadaşların bu köydeki durumunu kurtarmak için yazılmışa benziyordu.

Yunus Nadi beye:

— Size ve öbür arkadaşlara müjdelerim: Mübarek Kuvay-ı Milliyemiz İngilizleri tepelemiş ve İzmir'i geri almıştır. Düşman, bozguna uğramıştır. Vatan, bizimdir. Artık, onun üzerinde rahatça gezmekliğimize hiç bir engel kalmamıştır.

Burada zafer şenliği yapılıyor. Bucak müdürü bey, şerefinize güzel bir şölen hazırlamağa uğraşıyor. Şimdi, buyurmanızı diliyor. Gözlerimiz yollardadır. Çabuk gelin, kardeşlerim.

Sırrı

Bu mektubun dediği yalan değil, yanlıştı. Ali Fuat

paşa İngilizlere yirmi dört saat içinde Eskişehir bölgesini Geyve Boğazına dek boşaltıp gitmeleri için bir ültimatom vermiş, İngilizler de papucun pahalı olduğunu anlayarak bütün bu bölgeyi Kuvay-ı Milliyecilerin silâhına bırakıp çekilmişti. Şu sırada Kuvay-ı Milliyecilerin kalpakları, Geyve Boğazında bir duvar gibi yükseliyordu.

Mektup okununca muhtarın gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Baltayı taşa vurduğunu anlıyordu. Yunus Nadi bey, bir baskın yapmaktan kendini alamadı:

— Şimdi, anladın mı, muhtar efendi?

Şimdiye dek belki kendini çok akıllı sanan muhtar gerçekten şaşkınlık içindeydi. Yunus Nadi bey, geceyi burda geçireceklerini, yarın sabah belli bir yerde birleşerek ilerleyebileceklerini yazarak jandarmaya verdi. Sırrı beyle birleşecekleri yer, Armaşa'nın Adapazarı'na doğru uzanan bölümündeki Değirmenönü'ydü.

Geç vakit, yorgun - argın yatağa uzanan Yunus Nadi bey, gövdesinde bitlerin yürümeğe başladığını anlayarak tedirgin oldu. Bit karadüşüyle boğuşarak sabahı zor etti. «Ertesi sabah Ömer ağa zarif yapılı, kenarları işlemeli ince ve uzun, âdeta narin arabasına ak öküzleri koştu.» «Buraların dağ köylerindeki Türkler, çoğunlukla Rumeli'den gelme göçmenlerdi.» Hepsi de Rumeli geleneklerini burda sürdürmeğe çalışıyordu.

Sırrı beyi Değirmenönü'nde bulamadılar. O, daha öteki Ahırlar köyünde onları bekliyordu. Armaşa bucak müdürü de oradaydı. Bir Türk köyünde birer kahve içerek yine yola düştüler. Akşama Adapazarı'na girilebileceği sanılıyordu. Bu, bucak müdürünün düşüncesiydi. İlerde bir Çerkes köyü vardı. Kendisinin pek iyi tanıdığı bir dağ evinde bu geceyi geçirebilirlerdi. Böyle olunca Ada'ya ertesi gün daha rahat varabilirlerdi. Yolculara artık güven gelmişti.

Ne var ki bucak müdürünün söylediği köydeki ağa-

nın evine gece yarısından sonra vardıklarında buz gibi soğuk Çerkes yüzleriyle karşılaşınca bir hoş oldular. Bir Gürcü olan ve bir Çerkes kızıyle evli bulunan bucak müdürü bütün Çerkeslerle akraba gibiyse de Kuvay-ı Milliye düşmanı olan bu adamlara bu akrabalığın sakladığı konukseverlik vızgeliyordu. Bucak müdürünün tanıdığı Çerkes, onların nerden gelip nereye gittiğini hemen anlamış ve domuzuna bir yüz takınmıştı. Yolcular, bu köyde ancak ayak üstü bir mola verdikten sonra yine yola düşmek üzere davrandılar. Yalnız, burdan araba'ya da binek bulmak gerekiyordu. Budaklar köylüleri burdan öteye gitmiyordu. Ev sahibi, yolcuların geceyarısı yola çıkacaklarını anlayınca çok sevinir göründü. Hemen onlara bir öküz arabası hazırladı. «Nahiye müdürünü kendi hısımına bırakarak ağaçlar içine gömülmüş sulu ovanın içine» daldılar.

Geç vakit Adapazarı'na vardılar. Şehrin kenarında arabadan indiler. Ellerinde çantalar ve bohçalar Sakarya oteline gittiler. Temiz yemekler ve yataklar, bol su, birkaç günlük çileden sonra yolculara cennet gibi geldi.

Yunus Nadi beyle arkadaşları daha Adapazarı'na iner inmez birkaç tanıdığa raslamışlardı. Bunlar daha çok Sırrı beyin eski ittihatçı arkadaşlarıydı. Şimdi de buranın Kuvay-ı Milliye, Müdafaayı hukuk örgütünde çalışıyorlardı. Bu müdafaayı hukukçular için bile burası yüzde yüz güvenilir bir yer değildi. Müdafaayı Hukukçular, onlara buraların ve Kuvayı Milliyenin durumu üstüne bilgi verirken, yerin kulağı vardır, sözünü doğrular gibi fısıltı ile konuşuyorlardı. Ali Fuat paşa kuvvetlerinin Geyve Boğazına dek sokulması, burdaki padişahcı yığınları sindirmiş gibiydi. Yunus Nadi bey, Geyve kaymakamlığına telgraf çekerek Ada'da bulunduklarını bildirdi. Yarın, Geyve Boğazı'na yollanacaklardı. Or-

dan daha ileriye gitmek üzere ne gibi araçlar bulabileceklerini sordu. Yunus Nadi bey ve arkadaşları, kestirmeden doğru Adapazarı'na indiklerinde hemen Kuvay-ı Milliyenin kolları arasına düşmüşlerdi: İstanbul'dan, onlardan önce yola çıkan Celalettin Arif bey grubuyla Halide Edip hanım grubu şimdi Hendek - Düzce yollarında bulunuyordu. Çok çetin bir yolculuk yapmaktaydılar. Yunus Nadi bey, Adapazarı'ndaki yerli arkadaşlarından aldığı bu haberi de Geyve kaymakamına bildirdi. Sonra hep birlikte Adapazar'lı Kuvay-ı Milliyeci arkadaşlara yarın Geyve Boğazına dek kendilerini götürecek bir - iki araç bulmalarını söyleyerek temiz yataklara uzandılar.

Sabahleyin, Adapazar'lı arkadaşlarla birlikte Adapazarı kaymakamı Tahir bey de otele geldi. Oysa gece geldiklerinde onu evinde aramış, bulamamışlardı.

Geyve kaymakamı, Yunus nadi beyin telgrafına karşılık olarak Adapazarı kaymakamlığına telgraf çekmişti: Geyve Boğazı'ndan öteye gitmek için otodrezinler bulunduğunu bildiriyordu. Geyve kaymakamı Celâlettin Arif bey grubuyla Halide Edip hanımın grubunun izlediği yolu da sormaktaydı.

Yunus Nadi beyle arkadaşları, kuşluk vakti, çift atların çektiği üstü tenteli yaylı arabalara binerek Geyve Boğazı'na yollandılar. Yağmur, hayvanların sırtını ve arabaların kara tentesini hışımla kamçılayıp duruyordu. Yolcular, arabadan indiklerinde kendilerini gerçek Türk mehmetçiklerinin, Kuvay-ı Milliye askerlerinin arasında buldular. Yunus Nadi büyük bir şaşkınlık içindeydi. Yüreği tatlı bir heyecanla çarpıyordu.

— Hayret: bizim asker!

Dedi. Hem de buraya pek yeni geldikleri anlaşılıyordu. Ateşler yakılıyor, çadırlar kuruluyor, telefon tertibatı yapılıyor, bir yandan da bütün bu hayırlı ve iyi işleri bozmak istercesine tufan gibi bir yağmur yağıyor,

askerciklerin, subayların üstlerinden, başlarından seller gidiyordu. Yunus Nadi beyle arkadaşları hemen karargâha alındılar. Burası, bayağı evlerden biriydi. Ocağı gürül - gürül yanıyordu. Telefonu da çalışıyordu. Askercikler çabucak çay yaptılar. Karargâh kumandanı :

— Geldiğinizi haber vereyim bari!

Diyerek telefonla konuşmağa başladı. Yunus Nadi beyle arkadaşlarının geldiğini Geyve'ye bildirdi. Fırtına ve sağnak, telefon konuşmasına epeyce azizlikler ettiyse de yine amaç sağlandı.

İki saat sonra Geyve kaymakamı Hamdi Namık bey çıkageldi. Yunus Nadi bey baktı: «Kıyafetine bakılınca bu kaymakam değil, sanki dişlerine dek silahlı bir çeteciydi: Ayakta dolakları, külot pantalon, çapraz iki sıra fişeklik, bir mavzer filintası, yanından kabarıp taşan tabanca.

Kuvay-ı Milliyeci kaymakam Hamdi Namık bey, kendisine merihten gelmiş garip bir yaratığa bakar gibi dalmış olan Yunus Nadi beye yaklaştı:

— Beni tanımadınız galiba?

Diye sordu.

— Tanıyamadım.

— Canım, Menteşe tahrirat müdürlüğünden geldiğimde sizi «Yeni Gün» matbaasında bir iki kere ziyaret etmemiş miydi? Hatta birader beyden mektup getirerek...

O zaman hemen tanıdı. Ne var ki o Hamdi bey başka, bu, başkaydı.

Sonra yedi - sekiz yolcu, köprünün ötesinde, raylar üzerinde bekleyen üç küçük otodrezine bölünerek bindi. Askercikler, drezinlerin makinasını bütün güçleriyle çalıştırarak yolcuları ilginç bir yolculuğa başlattılar. Demiryolu, Sakarya kıyısını izliyordu. Yağan bol yağmurlarla kabaran Sakarya Irmağı, sapsarı çamur gibi akı-

yordu. Her iki yandan yükselen dağların tepeleri sisler, dumanlar içindeydi. İstanbul'dan bu yana altı günlük tehlikeli bir yolculuk yapan mebuslar, şimdi, kendileri gibi düşünen insanların toprakları üzerinden ve onların kucağına doğru, güvenle, sevgiyle, sevinçle ilerliyorlardı. Askerler yorulunca drezin makinasının başına kendileri geçiyor, yoruluncaya dek kola basıyorlardı.

Üç drezin, ikindi üstü Geyve istasyonuna vardığında 24. tümen kumandanı yarbay Mahmut beyi, uzun, levent boyu, kahraman yüzü, yeşil, güzel gözleriyle orda dikilmiş kendilerini bekler buldular. Onlar drezinlerden inerken yağmur, korkunç bir biçim alarak hızlandı, gök gürültüleri ve şimşekler de onun korkunçluğunu arttırarak sürüp gidiyordu. Yolcular, hemen kendilerini içinde ateş yanan bir vagona attılar. Bu yük vagonu, içinde sandalyeler bulunan güzel bir sığınaktı. Yarısı kesik bir gaz tenekesi içinde odun ateşi yanıyor, duman yarı açık kapılardan çıkıp gidiyordu. Yarbay Mahmut bey, konuklarını oturttuktan sonra kendisi de bir tahta sandalyeye oturdu. Ateşin bir kenarında bir çaydanlık fokurduyordu. Demlikten nefis bir çay kokusu geliyordu. Sıcakkanlı bir asker olan Mahmut bey:

— Çocuklar, çay sıcak ne güzel!

Dedi, sonra yolculuk üstüne bilgi almak istedi. Yunus Nadi bey özet olarak anlattı. Yunus Nadi beyle Mahmut bey, uzaktan tanışıyordu. Uzun yıllardır İskenderun, Antalya ve Halep bölgelerinde bulunan büyük kardeşiyle Mahmut bey tanışmıştı. O, birçok mektubunda hep Mahmut beyin erdemlerinden söz edip dururdu. Mahmut bey:

— Lûtfetmiş olduğunuz kartvizitlerin ağızdan teşekkürünü yerine getirmek bak nerede nasip olacakmış!

Dedi. Yunus Nadi beyin İstanbul'dan yaptırıp gönderdiği kartvizitleri anlatmak istiyordu.

Yunus Nadi bey, Geyve Boğazı'ndayken Kaymakam Hamdi Namık beyden mebus Yusuf Kemal bey ve birkaç arkadaşının Geyve'de olduğunu öğrenmişti.

Bunu anan Yunus Nadi bey, Mahmut beye:

— Yahu, bizim mebus arkadaşlar burada imiş, nerede onlar, hiç sesleri - sedaları çıktığı yok!

Dedi.

— Buradadırlar, otelde olacaklar.

Bu kaçamaklı bir yanıttı. Yunus Nadi bey, bunu yadırgadı. Sonra, Mahmut bey, hemen sözü değiştirmeğe çalıştı:

— Yolda İngiliz - mingiliz görmediniz mi?

— Yok, yalnız, işittik ki bir hayli İngiliz, hatta vagonların üzerlerine dahi dolarak trenle ve palas - pandıras geçip gitmişler. Bu olay bir noktada işimize bile yaradı. Armaşa dolaylarında - galiba bundan dolayı - Kuvay-ı Milliyenin İzmit'i geri almış olduğu kesin bir biçimde yayılmıştı.

«Mahmut bey, hiç yüzünden eksilmeyen gülümsemesiyle tatlı - tatlı gülüyordu.»

Birinci çaylar içilmiş, herkes ısınmağa başlamıştı. Mahmut bey, bu kez konuklarına kahve pişirtti. Kahveler içilirken Mahmut bey, İngilizlerin gidişini şöylece anlattı:

— Eskişehir'de İngilizlerle çok garip bir mücadele geçirdik. Ali Fuat paşanın aldığı türlü tertibat içinde en sonra bir gün kesin olarak davranmak gerekti. Bu tertibata Eskişehir'in halkiyle beraber dolaylarda dolaştırılan Kuvay?ı Milliye birlik idi. Durumumuzu çok güçlü, İngilizlerin durumunu da çok güç göstermek, bu tertibatın ruhunu meydana getiriyordu. Ne var ki işin göstermeliği ve doğrusu bu olmakla beraber gerekince vuruşmakta sakınılması elde olmayan bir zorunluk olabilirdi. Nitekim, o kesin günde kıl gibi bir ayrımla bu

durum meydana geldi. Talimat ve tertibat sonucu olarak Eskişehir'de kaynaşma görünüşü vardı. Dolaylardaki tertibatımız da İngilizlere olağanüstülükler duygusu veren bilinmez davranışlar gibi görünüyordu.

Bu sırada İngiliz karargâhında ne sayıda mekkâre varsa bizimkilerce yularları çözülerek salıverilmişti. Yüzlerce katır kıç atarak türlü yönlerde koşuyordu. Görünüş savaş başlangıcı gibi bir şeydi. Kesin karar almak ve kesin yürümek gerekti. Şimdi, seğirterek karşıdaki tepeyi tutmak gerekiyordu. Onu biz tutmazsak belki İngilizler tutarlardı. Elime geçen beş-on askerle tepeye koştum. Ne doğru yapmışım. İngilizler de öbür yandan oraya koşmuşlar. Tepeye biz çıktık, onlar çıktılar. Tüfekler birbirimize doğrultulmuş, karşı karşıya ve sanki kucak kucağa, ne onlar, ne de biz soluk alamayacak kadar heyecanlı bir an geçirdik. İşin şakaya gelir yanı yoktu. Ne olacaksa olacaktı. Durumun ağırlığını gören İngilizler yavaş-yavaş geriliediler ve tepe elimizde kaldı.

Ne var ki İngiliz karargâhında korkunç bir telâş hüküm sürmeğe başladığı görülüyordu. Çok geçmeden İngiliz kumandanının görüşmek istediğinden haberdar edildik ve gittik, görüştük. Telâş ve öfkeden herifin yüzü-gözü birbirine karışmıştı:

— Bu davranışta bize karşı hakaret var ve suikast var!

Demek istiyordu. Biz, durumun bundan daha ağır olduğunu anlattık. Daha çok telâş etti.

En sonra alayı ile ve hemen Eskişehir'i bırakıp gideceğini söyledi ve bu davranışına karşı kendisinin hiç tedirgin edilmeyeceğine ilişkin olarak bizden söz istedi. Bunu kısa bir protokola bağladık. Biz, tren ve makinalarının böylece elimizden çıkmasına asla razı olmak istemiyorduk. Namusu üzerine söz verdi ki gider gitmez onları olduğu gibi ve bütünüyle geri verecekti. Eskişe-

hir'den giden İngilizler, yolda kendilerine göre daha güvenli bulacakları bir yerde tutunmağa çalışmasınlar diye kendilerini hafif atlı güçleriyle uzaktan izlettik ve göz altında bulundurduk. Böylelikle defolup gittiler, ama, giderken en önemli köprüleri atmışlardır, yolda göreceksiniz. Mebuslar, Mahmut beyin anlattıklarını heyecanla dinlediler. Yunus Nadi bey:

— Ya iş gerçek bir savaşa varsaydı?

Diye sordu.

— Olabilirdi. An gelmişti ki artık, ilerisi-gerisinin düşünemezdik. Savaş ve iş olacağına varırdı.

— Ben, bu davayı işte bu azim ve kararın çözümlemiş olduğunu görüyorum.

— Ona ne şüphe. Bundan sonrasını da hep onunla çözümleyeceğiz. Görecekler, Nadi bey!

Yağmur dinmişti. Yalnız, aydınlık bir çisenti başlamıştı. Kendilerini dumanlı vagondan dışarı attılar. Yunus Nadi bey:

— Nereye gideceğiz, dedi. Şu bizim öğütçü kurulu mebuslarını bir görsek.

— Adam sen de, görürüz, hele biraz da şu bizim daireye uğrayalım; bir kahve de orda içeriz.

Yarbay Mahmut beyin, istasyon yapısında karargâh olarak yerleştiği odaya gittiler. İkisi başbaşaydı.

Yunus Nadi bey, biraz da gazetecilikten gelen ilgisini dindirmek üzere sorular hazırlamıştı. Bütün bu işler, bir plana göre mi yapılıyordu, yoksa bir serüvenin içinde mi bocalanıyordu? Yunus Nadi beyin sorduğu böyle bir soruyu Mahmut bey şöyle yanıtladı:

— Vallahi, Nadi bey, bu iş millet işidir. Tertibatımızın şimdiki derecesi, yabancı bir askerin incelemesine bırakılsa belki alayla karşılanır. Ne var ki bize göre öyle değil. Bu ulustan olmayan her hangi bir mütehassıs askerin, asker saymayacağı en zavallı bir erim bile

benim gözümde çok büyük değer taşır. Sonra ulusal varlık gibi haksız yere ayaklar altına alınmak istenilen çok kutsal bir halkın korunması uğruna davranmışız. Böyle bir davanın yürümemesi düşünülemez. Hem görünürde tertibatımız yok gibi olsa da ortaya büyük ordular çıkaracak yüksek başlarımız var. Başka hiçbirinden söz etmemek için işte Ankara'da Mustafa Kemal paşa.

— Bütün bu hikâye ettiğiniz son davranışlarda kendisinin de ilgisi var mı?

— Nasıl yok. Bütün bu davranışlar temelde onun bilgi ve buyruğu ile yapılıyor. Onun olur dediği şey taş çatlasa olur. Çok büyük asker, çok büyük kumandan ve çok büyük insandır, Nadi bey. Hergün kendisine rapor verir ve hergün kendisinden haber alırım. Cevaplarının her sözcüğü, bir ders ve bir güçtür.

— Yeniden ordu örgütlenmesi için tertibat ve girişimler başladı mı?

— Orasını onlar bilirler. Fakat, şurası doğrudur ki yurdun kurtuluşuna ilişkin tertibat ve örgütlemeler hızla ve kolayca olacaktır. Buna yalnız başına Mustafa Kemal'in kişiliği kefildir, denilse yanlış olmaz. Oysa bu işte ona yardımcı olacak güçlü kişilerimiz var. Örneğin, son olayların başında çalışan Ali Fuat paşa da değerli kumandanlarımızdandır. Benim gibileri hesaba katmıyorum. Fakat, büyük davâda herkes, hatta en zavallı kişi bile düşen görevi yapacaktır.

— Ali Fuat paşa nerde?

— O, Eskişehir serüveninden sonra Ankara'ya döndü.

— Şimdi, Ankara temsil heyetinde paşa ile kimler çalışıyor?

— Oradaki arkadaşların hepsi. Fakat, siz, çabuk gidin de şu meclisi Ankara'da kurun bakalım.

— Ne yazık, Mahmut bey, İstanbul meclisi mebu-

sanının büyük çoğunluğu cılk çıktı. Onlar, gelmiyorlar. Biz, gidenlerse çok azınlıkta kalacağız.

— Canım, ne azınlığı? Mustafa Kemal paşa, temsil heyeti adına bütün ulusal bildiri yayınlayarak İstanbul'dan gelebileceklerle birleşerek bir meclis kurulmasını ve bunun için de yeniden seçim yapılmasını buyurdu. Bu seçim de şimdi her yerde yapılıyor. Bundan haberiniz yok mu?

Bundan Yunus Nadi beyin gerçekten haberi yoktu.

Mahmut bey:

— Seçim, her yanda ilgiyle, önemle ve hızla yapılıyor. Bu gidişle bir aya varmaz Ankara'da meclis toplanır. Ve o zaman siz efendilerimiz artık kararlar vererek bizim orduları örgütler, kurarsınız.

Mahmut bey, gülerek sözlerine şunları kattı:

— Bizimki ne olacak, derme-çatma şeyler. Bununla beraber, öyle söylediğime bakma, sayılarını da sorma. Buradakilere yarın sizin önünüze bir geçit resmi yaptırayım da gör. Herbirinin yüreğinde bir arslan yatar vallahi.

En sonra Yunus Nadi bey, Adapazarı bölgesindeki Çerkes topluluklarının bir tehlike taşıyıp taşımadığını sordu. Öbürü:

— Nadi bey, böyle şey olamaz, olsa bile onları saf dışı etmeğe tek başına yalnız ben yeterim.

(Bukonuşmadan on beş - yirmi gün sonra kahraman asker Mahmut bey, ayaklanmış Çerkes ve Türk köylüleri kalabalığını tek başına saf dışı etmeğe çalışırken şehit edilecektir.)

Yunus Nadi, karargâhtan kalkarak kahvelere doğru gitti. İstanbul hükümetinin Anadolu'ya gönderdiği öğütçü mebuslar kurulu, orda oturuyordu. Yunus Nadi beyin anladığına göre Mahmut bey, kendisini karargâhta

bilerek biraz çokça oyalamıştı. Yusuf Kemal, Rıza Nur, Abdullah Azmi ve Konya mebusu Vehbi beyler, Yunus Nadi beyi görünce bir sürprizle karşılaşmış gibi olarak yerlerinden fırladılar. Koşup Yunus Nadi beyi kucaklamak ister gibi bir durum takındılar. El sıkışıp oturdular. Yusuf Kemal bey:

— Altı - yedi gün önce sabahleyin erken Çamlıca'ya çıkan ve hızla giden bir arabanın içinde seni sezer gibi oldum.

Dedi.

— Ben de seni benzer biçimde aşağı inen bir arabada sezer gibi olmuştum.

Gerçekten de Yunus Nadi bey, 1920 Martının 21 inci günü Abdullah ağanın arabasiyle Çamlıca'ya doğru çıkarken görünmesiyle geçmesi bir olan bir arabada Yusuf Kemal beyin hayalini seçer gibi olmuştu. Yunus Nadi bey, bu öğütçüler kurulunun İstanbul'da İngilizlerce düzenlendiğini biliyordu. Onlar, rahat - rahat tren kompartımanına kurularak gelmişler, kendileriyse her an bir ölümle karşılaşmak tehlikesiyle savaşarak dirimleri pahasına buraya dek gelebilmişlerdi. Bu öğütçüler kurulu - sözüm ona - Ankara'ya gidecek, Mustafa Kemal'e yumuşaklık ve anlayış aşılamağa çalışacaklardı. İstanbul'da bu işi öğrenen bütün kendini bilir mebuslar, onlara kızmışlar, köpürmüşlerdi. Onlar yine de bu görevle buraya dek gelmişlerdi. İngilizlerin denetindeki özel bir trenle İzmit'e dek götürülmüşler, ordan da Adapazarı'na ulaştırılmışlardı. Trende bulunan Hintli askerlerin, daha içerilere gitmekten ödleri kopuyor, elleri tetikte, gözleri çanağından çıkmış olarak korku içinde çevrelerine bakıyorlardı. Öğütçüler kurulunu Lefke köprüsüne götürmekle görevli Hintliler, Geyve Boğazına dek bile götürmek yürekliliğini göstermeyerek Adile köyü adlı bir Çerkes köyünün dolaylarında karlar içine bırakıvermişlerdi.

Geyve, ilkin İzmit mutasarrıflığına sonra da yolda İngiliz kumandanına, eğer Geyve boğazına yaklaşırlarsa üzerlerine ateş açılacağını bildirmişti. Yarı yolda bırakılıveren öğütçüler kurulu güç durumlarla karşılaşıp soyulmak tehlikesi de atlattıktan sonra Geyve'ye gelebilmişti.

Yunus Nadi beyle Öğütçüler, akşam yemeğini istasyonun kahvesinde birlikte yediler. Bir aralık, Yunus Nadi beyin yanına düşen Yusuf Kemal bey:

— Ömrümde bu kadar üzüldüğümü hiç bilmiyorum. Dedi.

— Geçmiş olsun, ne oldu?

— A! Haberin yok mu? Ayol, biz, üç gündür burada adamakıllı tutuklu işlemi görüyorduk.

Durum anlaşılıyordu. Öğütçüler Geyve'ye geldiklerinde çok soğuk karşılanmışlardı. Onlara:

— Ankara'nın öğüte filân ihtiyacı olacağını bilmiyoruz, hele durun bakalım!

Demişlerdi. Bunlara ilerisi kapalı olduğu gibi gerisi de kapalıydı. Yunus Nadi bey, Yusuf Kemal beyin üzüntüsünü azaltmak üzere şöyle konuştu:

— Bu durumdan üzülmek değil, tersine çok sevinmek gerekir. Demek ki Ankara'da ve Anadolu'da bu denli uyanıklık ve sinirlilik vardır. Bu ise çok hayırlı bir alâmettir.

Yunus Nadi bey grupu bir iki gün daha Geyve'de kalıp Halide Edip hanım grupunu bekleyecekti. Telgraf araştırması sonucunda Düzce'de bulunmuşlardı. Burdan hep birlikte Ankara'ya gideceklerdi. Trenle gidilecekti. Öğütçü mebuslar da onların yanı sıra Ankara'ya gidebilmek fırsatını bulmuş olacaklardı.

Yunus Nadi bey, o gece karadüşsüz bir uyku çekerek sabahleyin uyandığında pencerelerden içeri bol bir aydınlık girdiğini gördü. Otelden sokağa çıktığında bir bahar havası güzelliğinin herkesi evlerden dışarı attı-

ğını gördü. Millet, kahvelerin dışına atılan iskemlelere kurulmuş, çay - kahve içiyor, dünkü korkunç havayı unutmağa çalışır görünüyordu. Geyve kaymakamı Hamdi Namık bey, yanındaki birkaç kişiyle bir halka çevirmiş konuşuyordu. Yunus Nadi beyle arkadaşları doğruca oraya gittiler. Namık bey, onları mebuslara tanıttı. Onlar salt mebusları görmek isteğiyle gelmişlerdi. Hem kasabanın ileri gelenleri hem de Kuvay-ı Milliyeciydiler. İstanbul'a yıldırımlar yağdırarak konuşuyorlardı. İçlerinden Hafız Fuat:

— O, orda İngilizlerle yaşaya dursun biz, milletçe Ankara'da yeni hükümetimizi kuralım, o zaman görsün.

Dedi. Geyve Geyve'liler, İzmit livasının bütün kazaları içinde Kuvay-ı Milliyeci olarak tek başına bir pırlanta gibi parlıyordu. Oysa hemşehrilerinin çoğunluğu da Rumdu.

Yunus Nadi bey, yarbay Mahmut beyin bugün askerlerine bir geçit resmi yaptıracağı vaadini andı. Ortada öyle pek çok asker göründüğü yoktu. Nerdeydi onun Kuvay-ı Milliyeci askerleri? İngilizleri kovalayan o kahraman mehmetçikler nerdeydi? Şöyle gözü dolduracak saf-saf askerler görünürlerde yoktu. Biraz sonra yarbay Mahmut beyi gördü ve bu şaşkınlığını ona da açıkladı:

— Yahu, her birinin yüreğinde arslan yatan askerleriniz nerde? Ortalıkta asker diye çokluk bir şey görmüyorum, dedi.

Mahmut bey güldü:

— Evet, öyledir, şimdi onlar göze görünmedikleri halde ha deyince meydana çıkarlar. Onlar, adı üstünde Kuvay-ı Milliyecidir. Size dün geçit resminden söz etmiştim. Oysa yarın sabah erken kuvvetimle ileri gitmeğe karara verdim. Yola çıktığımızda görürsünüz artık.

Ertesi gün Yunus Nadi beyle arkadaşları, bütün yol-

culuklarında gördükleri en heyecanlı bir görünüşle karşılaştılar. Mahmut beyin Kuvay-ı Milliyesini hem hazırlık hem de yürüyüş durumunda gözleri yaşararak seyrettiler. Sabahleyin karşı dağdan doğan güneşle birlikte Kuvay-ı Milliyeciler de sökün etmeğe başlamıştı. «Cepkenleri'nin kolları havada uçan, abani sarıklı, yemenili, yamçılı atlılar» yerden biter gibi çıkıp geliyor, sıraya giriyordu. Sanki gökten ışık, yerden kuvvet fışkırıyordu. Bunlar, yaşıt insanlar da değildi. On sekiz yaşından yetmiş yaşına dek insan vardı. Hele atının üstünde bir heykel gibi dimdik duran kır sakallı bir savaşçıyı Yunus Nadi bey bütün yaşayışı boyunca unutmayacaktı. Atların kuyrukları bükülerek bağlanmıştı. Hayvanlar, yerlerinde duramıyor, kişniyor, yolculuğun heyecanını duydukları anlaşılıyordu. Geyve istasyonunun küçük meydanından taşan bu Kuvay-ı Milliye atlıları, Yunus Nadi beyin gözüne bir mahşer kalabalığı gibi görünüyordu. Daha çok onun gönülden isteği buydu. Bunlar, mahşer kalabalığındaki atlıların yapacağı işleri de yapmak gücündeydiler. Hayvanların gereçleri de türlü - türlüydü. Osmanlı eğerlerinin yanı sıra Çerkes eğerleri göze çarpıyordu. Hayvanların başlıkları da başka başkaydı. Atlılar, hep kendi şehirlerinin ve köylerinin ulusal kılığıyle gelmişti:

«En sonra demir kır atı üstünde levent boyu ile yarbay Mahmut bey maiyeti subaylariyle istasyon yapısı yanından gelerek kafilenin ortasına doğru ilerledi. Gözleriyle her yanda Yunus Nadi beyi arıyordu.»

— Nadi bey, Nadi bey, Nadi beyefendi nerde?

Diye bağırıyordu. En, sonra, onun otelin balkonundan kendilerini seyrettiğini gördü ve tatlı - tatlı gülerek bir süre ona baktı, Yunus Nadi bey onun:

— Gördün mü, beğendin mi?

Demek istediğini anladı.

Duygulu gazeteci, heyecandan boğulacak gibi olmuş-

tu. Söz söyleyecek durumda değildi. Beğenmemekte laf mıydı? «Küçük meydan bir yerinden dalgalanan bir deniz gibi kaynıyordu.» Mahmut bey, sessizce baktıktan sonra:

— Eyyy! Bize Allahısmarladık. Size de uğurlar olsun!

Diye bağırdı. Yunus Nadi beyle birlikte bütün oradaki halk hep bir ağızdan:

— Uğurlar olsun. Allah yardımcınız olsun!

Diye bir uğultu gibi karşılık verdi. Mahmut beyin demir kır atı, çalımlı - çalımlı başı çekince arkadan öbür atlar da oynar gibi yürümeğe başladılar. Yunus Nadi bey, kalabalıkla birlikte uzun - uzun onların ardınca baktı. Mahmut bey, korkunç serüvenine doğru yiğitçe gitti ve gözden uzaklaştı.

— 5 —

ANKARA YOLUNDA BİR AYDIN AMAZON

İstanbul, bizim tarihimizin ve uygarlığımızın bir özetidir.
— Mustafa Kemal —

Karakol terör örgütünün sayılı adamlarından olan Kemalettin Sami bey, (paşa) her zaman olduğu gibi bir akşam heyecanla Halide Edip hanımlara koştu. Elinde çok önemli raporlar vardı. Bu raporlarda İngilizlerin yoğun propaganda çalışmalarından söz ediliyordu. Bu raporlardan birine, İngiliz casus örgütünün en önemli adamlarından papaz Frew'nun, Casus Sait molla ile el ele vererek Anadolu'ya yetmiş beş kişilik bir propagandacı kadrosu yolladığı bildiriliyordu. Bu adamların daha çok saraya bağlı Çerkes yoğunluğiyle tanınan Adapazarı bölgesinde çalışacakları anlaşılıyordu. Küçük sarı kâğıt parçaları üzerine yazılmış olan bu raporlara şöyle çabuk bir göz gezdiren Halide Edip hanım, ilkin şaşırdıysa da sonra bunların doğruluğundan kuşkulandı. Kemalettin Sami beye:

— Bunları nasıl elde ettiniz, Kemal bey?

Diye sordu.

— Sait Molla'nın kâtipliğini yapan bir akrabasından.

— Doğruluklarına inanıyor musunuz?

— Çocuk, bütün kalbiyle bizden.

— Bu kâğıtları çalmayı doğru bulan bu adam neden asıllarını almamış?

— Sait Edip hanım, yine de bunların doğruluğuna inanmıyordu. Ancak 1920 Martında bunların doğruluğuna inandı, 1920 Şubatında herkesin ağzında dolaşan korkunç bir söylenti Halide Edip hanım'ın kulağına da geldi: İngilizler, bütün mebuslarla aydınları tutsak edip Malta'ya süreceklerdi. Yalnız, söylentilere göre İngilizlerin, Halide Edip hanım gibi siyasal bir güce sahip olmayan kimi kişileri tutup gönderebileceklerine inanılıyorsa da meclisi kapayarak bütün mebusları tutuklayabileceklerine hiç kimse inanmıyordu.

Halide Edip hanım, Fatih ve Sultanahmet mitinglerinde konuştuğundan beri İngilizlerin gözüne diken gibi battığını biliyordu. Ne var ki İngilizlerin kendi üstüne beslediği korkunç niyeti öğrendiğinde bayağı bir karadüş görmüş gibi korktu. Haberi kendisine getiren Sabiha Zekeriya (Sertel) idi:

— Dikkat et, Halide hanım. General Milne senin çok aleyhinde.

— Nereden biliyorsun?

— General Milne'ı görmeğe gittim, kendisini bulamadım. C. Armstrong (Mustafa Kemal için kötü bir kitap yazmış olan intellicence service'çi) la görüştüm. Söz sırasında bana sizi tanıyıp tanımadığımı sordu. «General Milne'la konuşursan onun yanında Halide Edip'in adını ağzına alma» dedi. Ben, bunu işitince epey şaşırdım.

Halide Edip hanım, o zamana dek general Milne'la hiç karşılaşmamıştı. Sabiha Zekeriya hanımın getirdiği haberden sonra anladı ki İngilizler Kuvay-ı Milliye'ye hizmet eden herkesin kanlı - bıçaklı düşmanıydı. Artık anlıyordu ki kendisi de kendisi gibi düşünenler de İstanbul'da kelle koltukta dolaşıyordu. Bunun sonu yoktu. Bir ayak önce başını alıp Anadolu'ya savuşmalıydı.

Başkasının dediklerine bakmadan granit gibi bir karar verdi. Burgaz adasındaki evini sattı. Çocuklarını yatılı olarak Robert College'e verdi ve hemen Kemalettin Sami beyle Anadolu'ya kaçma işini konuştu. Karakol örgütü, İstanbul'la Anadolu arasında güvenli bir köprü kurmuştu. Birçok karakol ve köy, zincirleme birbirine bağlanmış, siyasal kaçaklar ve Anadolu'ya silah kaçıranlar bu yoldan gidip gelmeğe başlamıştı. Üsküdar jandarma kumandanı Remzi bey, Özbekler tekkesi Şeyhi Atâ efendi ilk konak yerinin güvenli adamlarıydı. Kemalettin Sami beyin verdiği parola «Beni İsa yolladı» idi. Bu, kendisini karakol örgütünün başkanı yolladı demekti. Sultantepe'deki Tekke'nin kapısını çalıp bunu söylemek yetiyordu. Ne varki Halide Edip hanım herkesçe tanındığından onun parola söylemesi gerekmezdi.

Halide hanım, böylece hazırlandığı günlerde 10 Mart 1920 günü İstanbul'daki İzmir Müdafaayı Hukuk Derneğine gitti. Orda kendisine bir telgraf verdiler. Bunda, İstanbul'da bir deniz hareketi olacağı belli - belirsiz anlatılıyor, İstanbul'a asker çıkarılacağı yazılıyordu. Halide Edip hanım, korkulu günlerin dev adımlariyle yaklaştığını anladı.

15 Mart 1920 günü akşama doğru Halide Edip hanım, oğullarını bir arabaya koyarak Robert College'e gönderdi. Çok üzgündü. Durmadan yazı yazıyordu. Kocası doktor Adnan bey, gülerek, sevinçli görünmeğe çalışarak içeri girdi:

— Ben, bu gece evde kalacağım, dedi. İngilizler, hükümet darbesini bu gece yapacaklar.

— Ne yapmak istiyorsun?

— Biz, bu gece evde kalmağa, sonra meclise giderek, eğer kapayacaklarsa orada bulunmağa karar verdik.

— Olamaz.

— Sen kendin «hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz» demedin mi? İngiliz milleti parlamenter hükümetin en eskisi, ulusal bir topluma böyle bir şey yapılmasına engel olur.

Halide Edip hanım, birden bire yerinden fırladı. Kâğıtlarını toplayarak «en önemli belge olan Mustafa Kemal paşanın mektuplarını Mahmure abla'ya bıraktı.» Çarşafını giyerek Adnan beyin elinden yakaladı. Doktor, direndi:

— Ben, söz verdim!

Dedi.

— Bu, söz vermen anlamsızdır, Anadolu'ya ne kadar önce gidersek o kadar doğru olur. Artık ortaçağın bir destanındaki kahramanlar gibi davranmak zamanı geçmiştir.

Halide Edip hanım, doktoru kandırıncaya dek akla karayı seçti: «Durum romantik değil, korkunçtu.» Onu en sonra zorla yola getirdi. Mahmure «abla» yı evde bırakarak mutfak kapısından çıktılar. Hem gidiyor, hem de dönüp dönüp arkalarına bakıyorlardı. «Nigârlar»a gidiyorlardı. Bir güvenlik tedbiri olarak geceyi orda geçireceklerdi. «Nigâr'la kocası, büyük, kırmızı bir evde oturuyorlardı.»

Konuk oldukları evin karşısında Kuvay-ı Milliyeci olduğu bilinen «Tasviri efkâr» gazetesinin matbaası vardı ve cayır - cayır işliyordu. İngilizlerin niyeti bozuksa herhalde oraya da saldırmaları gerekiyordu.

Halide Edip hanım 16 Mart sabahı deliksiz bir uykudan uyandığında Mahmure ablası'nı başucunda buldu. Onun anlattığına göre, gece hiçbir şey olmadan geçmişse de yoldan durmadan İngiliz kamyonları gidip gelmişti. Hilâli Ahmer'in hademelerinden biri soluk soluğa eve gelmiş oranın İngilizlerce işgal edildiğini söylemişti. «Telefonlar koparılmış, kâğıtlar paramparça edilmiş,

uyuyan hademelerin, başına tabanca dayayarak doktor Adnan'ın nerede olduğunu sormuşlar» dı. Bundan başka, Doktor Adnan beyi telefon ederek iki kez de evden aramışlardı. Mahmure abla da nereye gittiklerini bilmediğini söylemişti. İngilizler, Kemalettin Sami beyin tümeninden yedi mızıkacı askeri şehit etmişler, sabahleyin Mahmure hanım Beyazıt'tan geçerken bunları sedyelerde kanları damlayarak götürülürken görmüş, fenalaşmıştı. Mahmure abla'nın anlattığına göre şu sırada bile İngilizler Gedikpaşa'da evleri araştırıyor, mezarlıkları karıştırıp, silâh ve cephane arıyorlardı. Üsküdar'dan gelen bir Hilâli Ahmer (Kızılay) kâtibi, kötü bir haber daha getirmişti: Göz doktoru Esat paşa ile Cevat paşa gecelikleriyle evlerinden kaldırıp götürülmüş, bir İngiliz motoruna bindirilerek Selimiye Kışlası önünde yatan bir dritnota bindirilmişti.

Halide Edip hanımla Adnan bey, artık bir ayak önce Anadolu'ya geçmek üzere hazırlanıyorlardı. Belki birkaç kişiyi daha sürükleyebileceklerini sanarak boşuna bir iki gün geçirdikten sonra Martın on sekizinde yolculuğa karar verdiler. Akşam karanlığından vapura binip Üsküdar'a geçeceklerdi. Yalnız, kılık-kıyafetlerini değiştirmek gerektiğini anladılar. Her yanda İngiliz gözü vardı. Halide Edip, Mahmure ablasının eski biçim çarşafını sırtına geçirdi. Doktor da bir hoca akrabasından kara bir cübbe ve bir ak sarık alarak bir hoca kılığına girdi. 18 Mart Perşembe günü pek uzun boylu bir hoca ile onun eski çarşaflı karısı Galata'ya vardılar. Hoca efendi iki bilet aldı. Vapura bininceye dek epeyce yürek çarpıntısı geçirdiler. Şundan ki hemen yanı başlarında iki İngiliz ajanı vardı. Kazasızca Üsküdar'a geçtiler. Dar ve dik bir yoldan Sultantepe'ye çıktılar. Adnan beyin bir elinde bir bohça vardı, öbür eliyle de Halide Edip hanımı sürükleyerek götürüyordu. En sonra taa yukardaki Tekkeye

vardılar. Dış kapıdaki ipi çektiler, bir çıngırak çaldı, yukardan bir ses:

— Kim o!

Diye sordu.

— Bizi İsa yolladı.

İp çekildi, kapı açıldı. Elinde fener tutan bir derviş onları karşıladı. Halide Edip hanım onu tanıdı. Bu, çocuklarının adını koyan Kahraman'dı.

— Ah, doktor Adnan, şükür geldin, dedi. O kadar fena bir hazımsızlık çekiyorum ki.

— Haydi yukarı çıkalım da hastalığına orada bakarım.

— Sizi salıdan beri bekliyoruz. Dün, âdeta yakalanmış olduğunuza hükmettik.

Bu sırada Şeyh Atâ efendi de koşarak onları karşılamağa geldi.

Halide Edip hanımla doktor Adnan bey, tekkede kendileri gibi Anadolu yolcusu dört kişiye daha rastladılar. Bunlar, dört mebustu. Celâlettin Arif bey bir gün kurmay albay İsmet bey de iki gün önce birkaç subayla birlikte burdan Anadolu'ya doğru yola çıkmışlardı. Şeyh'ten İsmet adını işitince sevindiler. Bu adın onların katında büyük bir büyüsü vardı. Onun karakteri ve zekâsı, bir kavgada onlara ışık tutacak, umut verecek güçteydi. Şeyh, Halide Edip hanımla kocasının kimliklerini tekkedeki haremden gizlemişti. Şundan ki Halide Edip hanım, İngilizlerin, başına para adadıkları çok tehlikeli kaçak durumundaydı. O gün şehirde İngilizlerin astığı afişlerde İngilizce-Türkçe olarak herhangi bir Kuvay-ı Milliyeciye yardım edenin ölümle cezalandırılacağı bildiriliyordu. Halide Edip hanım o gün istasyondaki bu afişlerden birisini kendi gözleriyle görmüştü. Bunda ölüm sözcüğü dev gibi harflerle yazılmıştı. Altında general Wilson'un imzası vardı.

Genç kadın içinden: «Eğer salt bize yardım edecekler ölümle cezalandırılacaksa acaba bizlere ne ceza verecekler?» diye düşünmüştü.

Şeyh Atâ efendi, genç romancıyla doktoru, boğaziçine bakan bir odaya almıştı. Birkaç dakika oturmuş, oturmamışlardı ki Şeyh, onlardan önce gelen dört mebusu da buraya getirdi. «Bunlardan biri ünlü Ethem (Çerkes) beyin ağabeysi emekli binbaşı Reşit beydi. O, Anadolu'daki ulusal hareketin en güçlü şeflerinden biri olduğu gibi Saruhan mebusuydu da. Mavi gözlü, çok zeki ve iyi davranışlı bir adamdı.»

Hepsi oturup yolculuk işini görüşmeğe başladı. Reşit bey:

— Bize şimdi gereken adamakıllı bir harita, bir de kılavuz, dedi. Halide Edip hanım içinden: «İşte, aklı başında bir adam!» dedi.

Mebuslardan ikincisi Keskin mebusu ve Kuvay-ı Milliye'ci ünlü Keskin'li Rıza beydi. Bu, uzun boylu, geniş omuzlu, babayiğit bir adamdı. Keskin şivesiyle şöyle konuştu:

— Bende beş bomba, üç tabanca var. Çantamın içinde. Korkmayın savaşa hazırız, dedi.

Halide Edip hanım, bu sözleri aptalca bulmakla birlikte bu esmer ve saf yüzlü iyi yürekli adama karşı içinde bir yakınlık duymaktan kendini alamadı.

Bu konuşmalar sırasında kapının çıngırağı, çalındı. «Ve çok geçmeden odaya kısa boylu, zayıf sinirli halli bir adam girdi.»

Şeyh:

— Size Manavoğlu Nevres beyi tanıtayım!

Dedi. «Eğer odaya bir bomba düşmüş olsaydı oradakiler bundan daha çok şaşırmazlardı.»

Halide Edip hanım, bu adam üstüne neler duymamıştı ki! Bu söylentilere göre bu eski Prens Sabahat-

tin'ci İttihat ve Terakki düşmanı subay, Kıbrıs'ta İngiliz ajanlığı yapmış, Mısır'da Türkler aleyhine yayınlarda bulunmuştu. Kemalettin Sami bey de onun üstüne şöyle demişti:

— Yarı kaçık, yarı bir evliya, hem de kanlı bir adamdır. Bir an olur ki memleketi için ölmeğe hazırdır. Başka bir an, memleketi beş para için ölmeğe hazırnomandır. Şimdi, bize katılmağa çalışıyor. Onun düşüncesince İttihatçılar ortadan kalkmadıkça Türkiye kurtulamaz. Vaktiyle de batılıların adaletine çok inanırdı. Şimdi hayal kırıklığına uğramış. Her şeyi yapmağa hazır görünüyor. Fakat, insan aramıza girip sırlarımızı satmayacağına güvenemiyor.

Halide Edip hanım, bunları düşünürken gözü Reşit beyle Keskin'li Rıza beye ilişti. İkisi de Nevres beye yer gibi hınçla bakıyordu. Onların bu sert, düşmanca bakışları, Nevres beyi şaşırttı, bocalattı. Onun elini de sıkmamışlardı. Nevres beyin uzanan eli havada kalakalmıştı. Sonra, eli, cansız bir şey gibi yanına düştü. Bu, genç romancıya çok dokundu. Ona karşı duyduğu acımayı göstermemeğe çalışarak elini uzattı. Nevres bey, genç kadının bu yüreklice davranışını büyük bir minnet duygusiyle karşıladı. Genç kadın ona:

— Nasılsınız, Nevres bey?

Derken o da şeyh Atâ efendiye:

— Ben, Anadolu'ya kaçmak istiyorum, Atâ efendi! Dedi.

— Gel, beni yarın gör, bir çaresine bakarız.

Atâ efendi, Nevres beye karşı açıkça gösterilen düşmanlıktan çok üzülmüştü. O, Nevres beyin içtenliğine inanıyordu.

Halide Edip hanımla Adnan bey, geceyi tekkede geçirdiler. Sabahleyin kalktıklarında mebuslar grupunun geceleyin Anadolu'ya doğru yola çıktığını öğrendiler.

Halide Edip hanım, o gün yeniden büyük tehlikeleri göze alarak İstanbul'a döndü. Daha birkaç mebus ya da aydın alarak götürmek istiyordu. Bu gecikme sonucunda ancak Cami (Baykut) beyi bulabildi. Cami bey arkada en büyüğü on beş ve en küçüğü dokuzaylık olmak üzere beş çocukla genç ve güzel bir kadın bırakmak zorunda olduğundan çok üzgündü. Çoluk - çocuğun hazır beş kuruşları da yoktu. Bir dosttan borç para alarak felâkete benzer bir gidişin acısını azaltmağa çalıştılar. Ertesi sabah soğuk algınlığından ateşi hayli yüksek olan Halide Edip hanım, büyük tehlikelere göğüs gererek padişahın ve İngilizlerin polisinden güçbela transit geçerek kendisinden daha önce Tekkeye gitmiş olan Cami beyle kocasına ulaşmak üzere Üsküdardan Sultantepe'ye doğru tırmanmağa başladı. Tekkeye giden dar ve dik yolda, gözlerini dört açarak ilerlerken Şeyh Atâ efendinin kardeşi Kahraman soluk soluğa karşısına dikildi:

— Dün gece polis geldi. Herkes gitti. Siz hemen yandaki eve gidin. İçeriye arka bahçeden girin, dedi. Oğlanın gözleri korkudan sanki yuvalarından uğramış gibiydi.

Kahramanın saklandığı ev, Hilâli Ahmer'de Doktor Adnan beyin kâtibi olan Sakip beyin babası Rıza beyin eviydi. Halide Edip hanım, hemen o eve girdi. Kaçma hazırlığında kendisine yiğitçe yardım eden iki tanıdığı Saffet beyle Abdülmuttalip te ordaydı.

— Ne oldu?

Diye sordu. Anlattılar: Cami bey Tekkeye geldikten sonra İtalyan ve İngiliz polisleri de gelmişti. Şeyh Atâ efendi güç belâ arka pencereden atlayarak kaçmış, doktor Adnan beyle Cami bey de hemen Rıza beyin evine geçmişlerdi. Evin arkası boş ve ıssız bir arsa olduğundan Adnan beyle Cami bey burdan kolayca sıvışıp yayan olarak yola çıkmışlardı. Kısıklı ve Çamlıca yolundan geçen

bütün arabalar İngiliz polisinin sıkı kontrolü altındaydı. İki arkadaş bundan dolayı boş kırlara saparak yoldan ve tehlikeden uzaklaşmıştı. Yalnız, kaçmadan önce Halide Edip hanımın kaçışını da tertiplemişlerdi. O, kadın olduğundan kontrol barajından daha kolay kurtulur diye düşünerek ona bir araba kiralamışlardı. Araba Bülbüderesinde şimdi onu bekliyordu. Bir jandarma da ona yoldaşlık edecekti. Arabacıya güvenilebilirdi. Şundan ki bu işi jandarma kumandanı Remzi bey hazırlamıştı. Arabacı altı yıl hapse hükümlü bir adamcağızdı. Remzi bey, eğer yolcuları sağ-salim geçirirse onu serbest bırakmağa söz vermişti.

Halide Edip hanım, her türlü tehlikeye göre hazırlanarak Bülbülderesi'nde kendisini bekleyen arabaya bindi.

Arabacı son kerte korkak bir zenciydi. Bu tehlikeli işe koşulduğuna çok canı sıkılmışa benziyordu. Bu belâlı işin sonunda ölüm vardı. Araba Çamlıca'ya doğru tırmanmağa başlıyordu. Arabacı, bir ara:

— Eğer burdan sağ kurtulursam bir daha asla!

Diye kendi kendine söylendi. Araba biraz gittikten sonra başını çevirerek, salt akı görünen korku dolu gözleriyle Halide Edip hanıma baktı. Ağlamaklı bir sesle:

— Kuvay-ı Milliyecileri kaçıranların cezası...

Diye yine mırıldandı. Halide Edip hanım:

— Bana bak, ölümden daha büyük ceza var mı?

Diye sordu.

— Yoook.

— Ceza vermek istedikleri biziz, değil mi? En büyüz cezayı, elbette bize verecekler. Eğer bir mülteci kadını kaçırırken tutulursan sana verecekleri ceza en sonra altı yıllık hapistir.

— Sen, Halide Edip hanımsın, değil mi? En çok seni tutmak istiyorlar.

— Öyleyse ölüm cezasının şerefi benim olmak gerek!

— Benim cezamın altı yıldan çok olmayacağını biliyor musun?

— Bana bak, senin yapacağın şey, eğer bir şey sorarlarsa Bülbüderesi'nden alıp Cemal beyin evine götürdüğünü söylersin. Ondan ötesini bana bırak. Bu gece evine dönersin. Arabayı koşturma. Daha çok İngilizlerin önünden geçerken korku göstermezsen hiçbir şey olmaz. «Büyük Çamlıca'nın dört yol ağzında İngilizler duruyordu. Bir İngiliz askeri ağacın altında durmuş, yolu gözetliyordu. Arkasında üç asker daha vardı. Helyoğrafla bir yerlere işaretler veriyorlardı.»

Jandama, arabayı durdurarak bir yere uğradı, koşarak döndüğünde yüzü karmakarışıktı. İçinden geçmeleri gereken, yol üzerindeki Samandıra ve Dudullu köyleri İngilizlerce işgal edilmişti. İstanbul kaçaklarının yollarını kesmeğe çalışıyorlardı. Jandarma bütün bunları gizli telgraf servisinden öğrenmişti. Jandarma merkezine haber vermek zorundaydı.

Araba yekindi. Çamlıca'ya çıktılar. İngiliz askerleri arabadaki eski çarşaflı kadınla jandarmaya hiç önem vermemişlerdi. Araba, Yalnızselvi'ye vardığında daha aşağılarda patlayan fırtına, burda ovayı birbirine katarcasına kuduz gibi uluyordu. «Ovanın ortasında bir tek selvi, tek başına, bir bayrak gibi sağa, sola sallanıyordu.» Yalnız selvi denen yer, üç kahve ile birkaç evden meydana gelmişti. Araba durunca jandarma Doktor Adnan beyle Cami beyi aramağa gitti. Onları kahvelerde bulamadı, kimseye de sormadı. Ressam Nazmi Ziya beyin kardeşinin burda oturduğunu bilen Halide Edip hanım, onun evini öğrenerek jandarmayla birlikte oraya giderken bir jandarma koşarak onların yanına geldi. Bu, yol göstermek ve korumak üzere Adnan beyle Cami beyin yanına

katılmış, onlar da onu Halide Edip hanımı bulmak üzere görevlendirmişti. Bu sırada Doktor Adnan ve Cami bey ile kardeşi meydana çıkarak onlara doğru gelmeğe başladılar. Doktor Adnan beyle Cami bey de ilerdeki köylerin İngilizlerce tutulduğunu işitmiş, bütün keyifleri kaçmıştı. İlk konaklayacakları yer, yirmi beş kilometre çekiyordu. Arabacı ancak Dudullu'ya dek gidebileceğini söylüyor, bir adım öteye gitmek istemiyordu:

— Yapamam, yapamam, beni öldürürler!

Diye ağlıyordu. Doktor Adnan beyle Cami bey, yayan gidecekti.

Doktor, Halide Edip hanıma:

— Eğer on bire kadar Samandıra'da bizi bulamazsanız...

Dedi, daha çok konuşamayarak karanlığın içinde Cami beyin yanı sıra uzun adımlarla ilerlemeğe başladı. Araba, onları geçerek ilerledi. Şimdi, aradaki yolcularla onların arasında uluyan bir fırtınayla, soğuk, tiksinti veren düşman bir karanlık vardı. Halide Edip hanım, Dudullu'ya vardığında İngiliz askerlerinin, katırlarını dehleyerek İstanbul'a döndüklerini gördü. Bir İngiliz askerinin başı arabaya uzandı, sonra çekildi. Halide Edip hanım, köye girdiğinde bütün halkı korku içinde buldu. Jandarma, yine bir araç bulmak üzere karakola gitti. Zavallı zenci arabacı:

— Olmaz, daha ileri gidemem!

Dedi. Halide Edip en sonra onun korkusunu yendi. Yine gitmeğe razı oldu. Jandarma köyde hiç bir araç bulamamıştı.

Halide Edip hanım, jandarmayı arabaya çağırdı. Araba, karanlığın içinde sarsılarak hızla ilerlemeğe başladı. Artık, korkunun üstüne - üstüne gitmekten başka çare yoktu.

Araba Samandıra köyünde durduğunda saat akşa-

mın sekiziydi. Arabadan inerek karakola gittiler. Makedonya'lı jandarmalar Halide Edip hanımı toprak tabanlı bir odaya aldılar. Odada bir soba yanıyordu. Sobaya odun atan bir jandarma, telefona giderek:

— Ben, karakol kumandanı Şemsi çavuş, dedi. Alemdar'a telefon edeceğim. Bağlayın. Alo. Alo. Alemdar. Halide hanım Samandıra'ya sağ - sâlim geldi. Adnan beyle Cami bey daha sonra gelecekler. Onlar yürüyorlarmış. Bizim yalnız üçümüzün tüfeği var. Köyden ayrılamayız. Evet, yirmiler dışarda. Geldiklerinde telefon ederim.

Sonra konuğuna döndü:

— Köylüler evlerine çekilince sizi bir yere götürürüm, rahat edersiniz.

Dedi. Telefon yine çaldı. Çavuş:

— Burası Samandıra. Orası neresi? Evet, evet, yirmiler de bu dolaylarda.

Yirmiler, terörcü siyasal bir Rum çetesiydi. Bakkalköy Rumlarından meydana gelmişti. İngilizlerce yönetiliyor, Türk köylerini haraca kesiyor, canlara kıyıyordu. Jandarma çavuşu, yirmilerden söz edince Halide Edip hanımın içi hop etmişti. Şu sırada yolda olan doktorla Cami bey, onların eline düşerse halleri yamandı. Acımak tanrısı bir zamandır buralardan tasını - tarafını toplayıp bilinmeyen bir yana savuşmuştu. Bununla birlikte genç kadın yine de gecenin saat on birine dek umudunu kesmemeğe kararlıydı. Jandarmadan biraz ekmek peynir isteyerek karnını doyurdu. Sabahtan beri bir bardak çayla durmuştu. Saat dokuzdu Çavuş:

— Artık seni bir eve götürebiliriz, Halide hanım!

Dedi, pencerenin önünde bir adam bir aşağı bir yukarı gezip duruyordu. Pencereden «iki parlak kara göz, uzun, ince biraz çarpık bir burun ve yanaklarından çenesine inen kara bıyıklar» gördü. Karakol Kumandanı:

— Aşağıda Mehmet çavuş seni bekliyor, dedi.

— Mehmet çavuş kim?

— Anadolu'lu bir komiteci. Kuvay-ı Milliyeden.

Kumandanla birlikte yanına vardıklarında Kuvay-ı Milliyeci:

— Safa geldiniz, Halide hanım, dedi.

Kumandan:

— O, silâh kaçırır, biraz çenesi düşüktür, dedi.

Ordan uzaklaşan Mehmet çavuş:

— Ben nöbet bekliyorum, korkmayın!

Diye seslendi.

Kumandanla köyün karanlık ve çamurlu sokaklarına daldılar. Şemsi çavuş, bir evin kapısını yumrukladı.

— Burası, muhtar Resul ağanın evidir, sadık bir adamdır. Ötekiler gelinceye dek bu evde dinlenirsiniz.

Merdivenlerden yukarı çıkarken uzun boylu bir kadın konuğu karşıladı:

— Safa geldiniz, kızım:

Ayakkabılarını çıkarmağa davranan konuğa:

— Zarar yok, çıkarma ayakkabılarını!

Dedi. Halide hanım, tabanına koyun postları serili, ocağında kütüreyerek odunların yandığı sıcak ve temiz bir odaya girdi. Orda oturan iki küçük kız çocuğu yerlerinden fırlayarak onu ellerinden tutup, götürüp sedire oturttular. Onu oraya oturttuktan sonra da iki yanına oturup onun yanaklarından öpmeğe başladılar.

Anaları:

— İstanbul'da kan gövdeyi götürüyormuş?

Dedi.

— Durum pek öyle kötü değil.

— Benim İstanbul'da bir kızım var da, çok merak ediyorum.

— Köydeki durumunuz nedir?

— Çok kötü. Bakkalköy'ün yirmiler'i geçen ay üç kişi öldürdü. Kimse sokağa yalnız çıkamıyor. Son zamana

dek bir jandarmamız vardı. Şimdi, şükür iki kişi oldu. Kumandan, Şemsi çavuş çok iyi bir adam. Bir şey yemek istemez misin?

— Teşekkür ederim, bir şey istemem.

— Kahve?

— Getirin, içerim.

Biraz sonra kadının kocası içeri girdi. «Bu, uzun boylu, kara sakallı, tatlı yüzlü bir Anadolu'luydu.»

Biraz önce çıkmış olan ev sahibi kadın içeri girdi. Halide Edip hanıma :

— Sizi biri görmek istiyor!

Dedi. Arkasından uzun boylu bir adam odaya girdi. Adamın yüzü hiç te güven verici değildi :

— Kurtulduğunuza sevindim, Halide hanım, dedi Emindim. Geçen hafta İzmir millî müdafaa derneğinden...

— Ben sizi hiç İzmir millî müdafaa derneğinde görmedim. Buraya nasıl geldiniz?

— Gebze'den. Beni dört jandarma getirdi.

— Karakol biliyor mu?

— Karakol mu? Ben, teftişe geldim. Bütün bunlar, benim emrimde.

— Benim burada olduğumu nerden haber aldınız?

— Eski muhtar Ahmet ağanın evine gittim. Bir kadının araba ile karakola, sonra Resul ağanın evine geldiğini öğrendim. Eski muhtar çok iyi bir adamdır. Oraya gitmeliydiniz.

Ev sahibi biraz sonra bu adamın «Ben Halide Edip hanımın kocasıyım» diyerek eve girdiğini fısıldayınca Halide Edip Hanım iyice kuşkulandı. Bu adam bir hafiyeden başka biri olamazdı. Halide Edip hanım, çok kızmıştı. Ne var ki adam oralarda değildi. Aşırı jestler yaparak hâlâ palavra savurmaktaydı:

— Bütün burası benim emrimde, diyordu. Ben Ca-

mi beyin dostuyum. Dr. Adnan'ı tanırım. O da geliyor mu? Benim İzmir dağlarında altı Yunan subayını ne yaptığımı duydunuz mu? Onlarla karşılaştığımda tüfeğimde yanlız beş kurşun vardı. Hemen ateş etmeğe başladım. Biri düştü, ikisi düştü, üçüncüsüne ateş ettiğimde hepsi tabanları kaldırdı, kaçtı.

Şemsi Çavuş bu sırada odaya girdi. Gözleri iki kuşku mermisi gibi adama saplandı. Sertçe :

— Karakola haber verdiniz mi?

Diye sordu.

— Gerekmezdi. Ben, Cami beyin dostuyum. İzmir dağlarında...

Şemsi çavuşun eli tabancasındaydı.

Halide Edip hanım bu ara dışarı çıktı. Şemsi çavuş ta çıktı:

— Cami beyle Adnan bey Dudullu'ya gelmişler. Yirmi dakika önce de oradan yola çıkmışlar. Bir saate dek buraya gelirler. Ben, bu adamı burada bırakamam. Herhalde bu evden sağ çıkmamalı!

Dedi. İçerden adamın sesi geldi :

— Çavuş! Siz daha başkalarını da bekliyormuşsunuz. Buradaki kadın beni onlardan biri sandı.

— Silahınız var mı?

— Hayır, siz bana bir silah vermelisiniz. Ben, Halide hanımla Anadolu'ya gideceğim.

Halide Edip hanım, çavuşun kötü düşüncesini anladı :

— Onlar gelinceye kadar bekleyelim.

En sonra doktor Adnan beyle Cami bey geldi Cami beye sordular. Bu adamı tanımadığını söyledi. Şemsi çavuş, adam üstüne bilgi almak üzere karakola giti.

Konuklar, hep beraber oracıkta yumurta yoğurt ekmek yediler. Hemen yola çıkacaklardı; tanyeri atmadan Tepeviran köyüne varmaları gerekiyordu. Şemsi çavuş,

geri döndüğünde adamı öldürme düşüncesinden caymış görünüyordu. Yüzüne bakmadan ona :

— Sen de gidebilirsin Anadolu'ya.

Dedi.

— Elbette, ama ben silah isterim. Çok iyi nişancıyım.

Bunu söyleyerek uzun bir hikâye anlattıysa da kimsenin kulak asacak vakti yoktu.

Şemsi Çavuş :

— Hemen yola çıkmalısınız, efendim, dedi. Resul ağa öküz arabasını hazırladı. Sizi kendisi götürecek. Yanınıza iki silâhlı jandarma da vereceğiz. Mehmet çavuş ta sizinle birlikte gidecek. Kurna köyünü bugün İngilizler işgal etmişler.

Cami bey, haritasına göz gezdirerek :

— Kurna işgal edilmişse Tepeviran'a nasıl gideriz?

Diye sordu. Şemsi çavuş :

— Mehmet çavuşun bildiği özel bir yol var. İngilizler, sizin geleceğinizi öğrenmişler, yolları tutmuşlar. Mehmet çavuşun göstereceği yoldan giderseniz kurtulursunu.

Ali Fuat paşanın babası İsmail Fazıl paşa bir gün önce Kurna'dan geçerek Mustafa Kemal paşaya Halide Edip hanım grupunun yolda olduğunu bildirmişti. Bu haberin İngilizlerin eline geçtiği anlaşılıyordu.

Cami bey, bir ara kuşkulu adamın yüzüne dikkatle baktı, sonra ona :

— Ben seni bir defa İzmir milî müdafaa derneğinde görmüştüm.

Deyince Halide Edip hanım az kalsın yapılacak büyük yanlışlığı bir kez düşünüp titredi : «İlâhi, Cami bey, herife az kalsın öbür dünyayı boylatacaktın.»

Saat on ikiye doğru Halide Edip hanım, içinde saman dolu üç çuval bulunan öküz arabasına bindi. Yağ-

mur başlamıştı. Araba gıcırdayarak ilerlemeğe başladı. jandarmalar tüfekleri ellerinde ateşe hazır olarak arabanın yanında yürüyordu. Muhtarın karısı yağmurdan korunmak üzere Halide Edip hanımın üstüne iki çuval örtmüştü. Adnan beyle Cami bey de jandarmalarla birlikte tek sıra olarak ilerliyordu. Gökyüzü kapalıydı. Karanlık, yerle göğü birbirine yapıştırmış gibiydi. Sulu sepken bir kar, gittikçe hızını artıran rüzgârla dondurucu bir biçim alarak yağıyordu.

Doktor Adnan Bey, her zaman olduğu gibi durmadan öksürüyordu. Mehmet Çavuş, ön tekerleğin yanı başında hemen - hemen genç kadına bir metre arayla yürüyordu. Çuvalın ucunu ya da genç kadının eteğini yakalamış olarak gidiyordu. Halide Edip Hanım onun kendisine böyle yakın yürüdüğünü görünce sevindi.

— Bu Yirmiler dediğiniz kim oluyor?

Diye sordu.

— Bakkalköy'ün hırıstiyanlar çetesi.

Bunu söyledikten sonra kaba bir küfür de savurdu.

— Başka çete var mı?

— Evet, Paşaköy'den ellilik ve İzmit'ten seksenlik bir çete, bütün bu bölgeyi kontrol ediyor.

— Türk köylüleri kendilerini nasıl koruyorlar?

— Silahları olmadığından bir şey yapamıyorlar. Yalnız, daha içlerde bizim de iki çetemiz var.

— Kim onlar?

— Küçük Arslan, büyük Arslan, ya da başka deyimle Kara Arslan, Sarı Arslan çeteleri. Küçük Arslan çetesinin başında Arslan Kaptan var. Bir de Dayı var.

— Bu Dayı da kim oluyor?

— Dayı Mesut derler esas.

Hırıstiyan çetelerinin görevi, yakaladıkları Millîcileri öldürmek. Onları İngilizler koruyor.

Mehmet Çavuş, bir küfür daha salladı.

Birden bire sol yandaki sırtı bol mavimtırak çiğ bir ışık yalayarak geçti. Jandarmaların ışıkla aydınlanan yüzlerinde derin kaygu izleri belirdi.

— Bu, nedir, Mehmet Çavuş? Gök gürlemedeğine göre herhalde şimşek değildir.

— İngilizlerin projektörü. Hırıstiyan çeteleri bizi görsün diye ikide bir çevreyi aydınlatıyorlar.

— Mehmet Çavuş!

— Efendim!

Şimdi, bana Anadolu'ya nasıl silah kaçırdığını anlat bakayım.

Öteki sevinçle en son kaçakçılığını anlattı:

— Kırk araba dolusu silahtı. İşgal henüz olmuştu. Gece yarısından sonra Kurna'ya varmış, köyün dışında bir yere gömmüştük. Tanyeri atmadan önce toplandık. Silahları yerleştirmeğe başladık. Ne var ki yanımdaki adamlar korktular. Ben hemen tüfeğimi göstererek: «Sizin adlarınız hükümetin defterinde yoktur. Haydi bakalım. Hepinizi köpek gibi gebertirim» dedim. Bundan sonra adamlarım silahları yüklerken hıristiyan çetesinin saldırısına uğradık. Onları tek başına mavzerimle karşıladım; köylüler de çok yüreklice davrandılar, saldırıyı savdık.

Mehmet Çavuş kırk araba silah hikâyesini anlata dursun iki çuvaldan da geçen sulu sepken genç kadının iç çamaşırlarını da aşmış, onu titretip durmaktaydı.

Araba tekerlekleriyle karanlığı çamur gibi çiğneyerek ilerlerken birden bire devrilir gibi, bir boşluğa düşer gibi oldu. Sonra durdu. Yalnız yan yatmıştı. Jandarmalardan biri:

— Yolu yitirdik. Kuyu'nun önündeyiz. Hiçbiriniz yerinizden kımıldamayın! Işık! Işık.

Diye bağırdı. Işık yoktu. Erkeklerin ceplerindeki kibritler ıslandığından yanmıyordu. Halide Edip Hanım,

bohçasını karıştırarak elektrik fenerini çıkardı. Çukura yuvarlanmasına kıl payı kalan arabayı fenerin ışığında, hep birden kaldırıp düzlüğe koydular; birlikte iterek tepeye giden dağ yoluna tırmandılar.

En sonra, yağmurun sis gibi çiselediği bir anda köye vardılar. Bir evin ocak dumaniyle dolu bir odasına girdiler. Burası, asker koğuşuna benziyordu. Daha kapıda onları birkaç Mehmetçik karşılayarak içeri almıştı. Bunları bayağı Mehmetçikler sanan genç kadın dikkat edince okumuş insanlara özgü aydın yüzler taşıdıklarını gördü. Kaba-saba asker kılığı içinde hiçte Mehmetçik olmadıkları anlaşılıyordu. Biri, ancak on sekiz yaşında ya var ya yoktu. Öbürü ise biraz daha yaşlıca kısa boylu, sarışındı. En genci kendisini:

— Teğmen Bekir!

Diye tanıttıktan sonra sarışın olanı da:

— Yüzbaşı Esat Bey!

Diye genç kadınla tanıştırdı.

Teğmen Bekir, genç kadını ocağın başındaki bir iskemleye buyur etti. Ocağın başındakilerden birisi Halide Edip Hanıma :

— Bu Kurna köyündeki adamların seni haber vermelerini onlara göstereceğim, dedi. Hepsini keseceğim Vallahi-billâhi!

Askerler, Bulgarca, Türkçe türküler söylüyordu. Genç romancı, bunların hepsini Mehmet Çavuş'un başka-başka örnekleri olarak buluyordu. Teğmen Bekir :

— Burası köyün mektebiydi. Şükrü Bey (Yenibahçeli), şimdi gelecek. Biraz dinlenmez misiniz? Diye sordu. Arkasından, vaktiyle öğretmeninin odası olan bir bölme var. Orada size bir yatak yaparım. «Teğmen Bekir bir şilte yaydı ve bir yerden hayli kirli bir torba alarak başının altına yerleştirdi.» Bu, işi kurumuş tayinlerle dolu bir ekmek torbasıydı. Teğmen Bekir bu işi yaparken şunları

da bir çırpıda söyledi :

— Ben, sizin birçok konferanslarınıza ve bütün mitinglerinize gelmiştim. Fakat, sizi tanımak imkânını bulamamıştım.

Genç kadın bölmede şekerleme kestirmeğe çalışırken dışarıdan doktorun sesi geldi :

— Burada ne yapıyorsun, Şükrü?

Şükrü Bey (Yenibahçeli) ona şu karşılığı verdi:

— Çok şükür sağ kurtulmuşsun. Görüyorsun ya, ben burada milleti yönetiyorum.

Bu biraz alay kokan güçlü bir sesti. Genç kadın bakınca birbirleriyle kucaklaşan iki erkeğin başlarını gördü. Şükrü Bey, odaya girmişti. Bu kez, Yenibahçeli Şükrü Beyin kahve rengi ipek kalpağını görüyordu. Şükrü Bey:

— Bekir, benim torba hazır mı? İyi kapa! Diş fırçalarımı bir düzüye alıp kaçıyorlar.

Doktor Adnan Bey'e:

— Hemşiremiz nerede?

Diye sordu. Genç kadın kalkarak odaya geçti ve Yenibahçe'li ünlü Şükrü Bey'le hemen burun buruna geldi. «Arkasına iyi biçilmiş kahve rengi spor bir giynek, ipek gömlek ve kırmızı bir kravat vardı.»

Eğilerek zarif bir biçimde genç amazonun elini öptü. Onu tahta sıraya oturttu. Mangalda güzel bir koku salarak et pişiyor, yumurta kaynıyordu. Şükrü Bey :

— Şimdi, yemeğimizi yeriz, sonra hemen yola çıkarız, hemşire! Dedi.

— Nereye gidiyoruz?

— Köseler'e. Bizim sevgili Dayı Mesut ile Korkunç Arslan Kaptan'ın merkezi. Buradakilerin ikisi: iki kahraman, sizi götürecek. Sekiz saat kadar sürer. Yoksa benim kahramanlardan hoşlanmadın mı, hemşire?

— Hayır, öyle değil, yalnız gitsek olmaz mı?

— Olamaz. Bu adamlara tam anlamiyle güvenmeli-

siniz. Bunlar, bizim ordumuzdur.

Sonra teğmene seslendi :

— Buraya gel, Bekir! Bu Bekir, benim yavrumdur. Bekir sizinle beraber Köseler'e dek gidecek. Haydar'la İhsan'da önde yürüyecek. Gerekirse Hıristiyan çetecilerle döğüşecekler. Benden sonra en iyi atıcı Bekir'dir.

Şükür Bey, Endaht Mektebinin başında bulunuyordu. Ünlü bir atıcıydı. Teğmen Bekir'i de öyle yetiştirmişti.

Yemekten sonra hemen yola çıkmak üzere davranıldı. Genç amazon, yine saman çuvalının üstüne tırmandı. Tam bu sırada Ahmet Halim adlı bir tüccar yolcu peydahlanarak çok yararlı bir iş gördü: Arkasındaki yağmurluğu çıkarıp genç kadına giydirdi. Yağmur yine hızlanmıştı.

Yenibahçe'li Şükrü Bey, onları yolcu etti; uğurlu yolculuklar diledi. Teğmen Bekir, arabanın yanında yürümeğe başladı. «Omuzunda bir mavzer, belinde bir tabanca vardı. Kemerinde de iki bomba sallanıyordu.»

Yolculuk olaysız sürüyordu. Bir yerde koruyucular kafileden ayrılıp uzaklaştılar, görünmez oldular. Biraz sonra döndüklerinde :

— Artık, Köseler Köyü'ne selâmetle gidebiliriz, dediler. Bir ara atıcılık, nişancılık üstüne konuşuldu. Teğmen Bekir yüksek bir kayanın tepesine dikkatlice baktı. Birisi Teğmen'e kayanın tepesinde ak bir noktayı gösterdi :

— Nasıl, şunu vurabilir misin? Dedi.

Teğmen, hemen tüfeğini kayanın tepesine doğrulttu. Tetiği çekmesiyle üstü yeşil ak kaya parçası yuvarlanarak kafilenin ayakları dibine düştü. Teğmen, sonra genç amazona mutlaka tüfek atmayı öğrenmesini salıkladı. Yine yürüyüşe geçtiler. Akşam yaklaştıkça soğuk ve rüzgâr da artıyordu. Karanlık, iyice bastı. Yağmur, rüz-

gâr ve soğuk altında Köseler Köyü'nün mezarlığından aşağı indiler. Köyün sonundaki bir evin bahçe kapısı önünde durdular. Sokaklarda ellerinde, fenerlerle dolaşan ordu askerlerine rastladılar. Askerler, onları bir asmanın altından geçirerek tam bir köy evine buyur ettiler. Genç kadının girdiği oda geniş ve temizdi. Askerler, bu amazona şaşkın bakışlarla bakıyorlar, İngilizlerle İstanbul hükümetinin bunca önem verdiği bu kadının nemenem şey olduğunu anlamaya çalışıyorlardı. «Odanın orta yerinde bir halı, yan duvarında üst üste dizili bir sürü yatak vardı.» Teğmen Bekir, hemen genç kadına ateşin yanında bir yatak serdi.. O da oturup duvara yaslandı. Öbür konuk ve koruyucular da kendilerine birer yatak sererek sigaralarını yaktılar. Odacığın kıpkızıl aydınlığı odayı aydınlatmakla birlikte küçük bir iskemlenin üzerine de bir lamba yanıyordu. Millet donmuş ve ıslanmış olan ayaklarını ocağa uzatıp ısıttığından odaya sigara dumaniyle birlikte ıslak çorap ve ayak kokusu da yayıldı. Biraz sonra bir asker yumurta ve ekmek getirdi. Yorgun-argın yerlerken kapıdan tanık alaycı, şakacı ve gürbüz bir erkek sesi geldi :

— Ben de gelip sizinle yemek yiyeyim mi, Adnan?

Bu, Yenibahçe'li Binbaşı Şükrü Bey'den başkası değildi. Kolunda da uzun boylu temiz giyimli Afrika ırklarından bir adam vardı. Genç kadın, hemen kendi Sudan'lı Nevres bacısını andı. Şükrü Bey, kolundaki genç, gürbüz ve sevimli subayı ordakilere tanıttı :

— Dayı Mesut.

Şükrü Bey'in sesinde şefkatle, sevgiyle dolu bir dostluk tonu yüzüyordu. Adı daha birçok yerlerde geçecek olan bu alçakgönüllü, yiğit ve yürekli arkadaşını herkesin kendisi gibi sevmesini isteyen bir hali vardı. Genç kadın, Şükrü Bey'in Dayı Mesut'a karşı duyduğu sevginin nedenini anlar gibiydi: «Dayı Mesut'un halinde, davranışında

ince bir şövalye edası vardı.»

Şükrü Bey :

— Dayı Mesut ta çoluk çocuk sahibi; sütlü kahve gibi bir yavrusu var.

Bu arada eski subay Cami Bey, yine haritasını çıkarıp açtı :

— Bir kuyu dibinde gibi duran bu köye bizi getirmenin ne anlamı var? İngilizler, dokuz kilometre ötemizde. Bir saate kadar gelir, bizi kapana kısılmış fareler gibi yakalayabilirler.

Genç kadın, İngilizlere tutsak olmaktan çok korkuyordu :

— Mesut Dayı kuvvetiniz ne kadar?

Diye sordu.

— Otuz kişiyiz, hemşire.

— Eğer bizi sararlarsa ne yaparsınız Mesut Dayı?

— Döğüşürüz, hemşire.

Bu arada Yüzbaşı Esat ve Teğmen Bekir Bey'ler Yenibahçe'li Şükrü Bey'e birer telgraf getirdiler. Şükrü Bey, telgrafları okuyunca bir tuhaf oldu. Güçlük içinde kalan bir insan gibi yüzünden bir öfke ve düşünce fırtınası geçti. İngiliz atlıları yolları tutmuş olmalıydı. Genç kadın konuşulanlardan da anlamıştı ki Kuvay-ı Milliye ile İzmit Tümen Kumandanı'nın arası şeker renkti. Ona da güvenilmiyordu. Adapazarı'ndaki İngilizci ve Padişahçı öfkenin gittikçe kabardığı, bu değerli yolculara bu güzel şehir bölgesini mezar etmeğe hazırlandığı duyuluyordu.

Adapazar'lıların eline geçmemek için dağları aşmak Çal Köyü'nden geçmek gerekiyordu. Erkekler, bu işi tartışa dursun Gebze jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nail Bey, (Yahya Kaptan'ın kaatillerinden) telefonda, Halide Edip'le arkadaşlarını elden geldiğince çabuk ordan uzaklaştırmasını Şükrü Bey'e salıklıyordu. Bu da gösteriyordu ki İngilizler, tam avın üzerindeydiler.

Bütün oradakilerin sinirleri gerilmişti. Herkes, bir mavzer mermisi gibi hızlı düşünüyordu. Bu arada kapı vurulunca bütün bakışlar, bir yaylım ateş gibi oraya saplandı.

Adı dillerde dolaşan ünlü Küçük Arslan çetesinin reisi Arslan Kaptan, ufak ve çevik gövdesiyle içeri daldı. O da çeteci gibi silah deposuna benziyordu. Genç kadın, «yüzü İsa'nın resimlerine benzeyen, mini-mini, bol kara sakallı ve saçlı, düzgün burunlu, ince, sivri çeneli çocuksu bakışlı kaptanı görünce» şaşırır gibi oldu. Demek korkunç hıristiyan çetelerine duman attıran ünlü Arslan Kaptan buydu ha? Onun çocuksu gözleri varsa da başının bol saç ve sakalı onun bir arslana benzetiyordu. «Ayakları yere dokununca hemen Kaplanvari bir hızla yukarıya kalkıyor ve gövdesi atılan bir ok gibi, yay gibi hareket ediyordu. Üzerinde kahve rengi bir pantolon vardı. Beli fişeklerle doluydu. Sırtında bir ipek gömlek, başının üzerinde kocaman kırmızı ipekli bir poşu sarılıydı. Elinde bir tüfek, belinde iki tabanca bunlar arasında da bir kama bulunuyordu.»

Tüfeğini yere bırakarak Halide Edip Hanıma doğru ilerledi. Onun elini iki kez öpüp başına koydu :

— Safa geldin, hemşire hanım.

Dedi. «Sonra tüfeğini alarak bir şiltenini üzerine bağdaş kurdu, tüfeğini de dizlerinin üzerine koydu.»

Şükrü Bey, bu sırada durumun ağırlığından söz ederek genç kadına döndü :

— Ata binebilir misiniz? Diye sordu.

— Binebilirim.

Arslan Kaptan :

— İngilizlerin bizi bu duruma sokmalarına şükredelim, dedi.

— Niçin Arslan Kaptan?

— Çünkü, hemşire, biz, çabuk inanan yufka yürek-

li insanlarız. Bize iyi davransalardı onlara inanır, belki bağımsızlığımızı da yitirirdik. Fakat, sen kaygulanma, hemşire. Benim Yelkentepe'de bir mağaram var. Eğer Adapazarı'na geçemezsek ben sizi oraya saklarım. Altı aylık yiyecek var. İşte, o yeri İngiliz ordusu bulamaz.

O gece burada konaklanılacağı anlaşılmıştı. Odayı dolduran boğucu sigara dumanı bulutları arasında bir yandan Arslan Kaptan, bir yandan oradaki savaşçılar Arslan Kaptan Çetesinin siyasal hıristiyan çeteleriyle yaptığı kanlı boğuşmaları, çatışmaları anlatıp durdular. Bu arada Arslan Kaptan :

— İnşallah başarabilirsek bir tek hevesim var, hemşire.

— Nedir o, Arslan Kaptan?

— Beyoğlu'nda Tokatlıyan kapısında elimde tüfek bu kılığımla durup Yunan palyaçolarına çalım satmak.

Halide Edip Hanım, gece oturduğu yerde uyku ile uyanıklık arasında birkaç saat geçirdi. Teğmen Bekir ikide bir ocağa odun atıyor, öbür nöbetçilerle birlikte atmaca gibi bekliyordu. Sabahleyin erkenden Şükrü Bey geldi.. Verilen karara göre Halide Edip Hanım grupunu Adapazarı'na on üç kişilik Arslan Kaptan çetesi götürecekti. Önlerinde üç günlük bir yol vardı. Halide Edip Hanım, Şükrü Bey'e :

— Bizim yanımızda bir adam vardı, ona ne oldu? Diye sordu.

— Bana şüpheli göründüğünden Köy'den bir yere kımıldamamasını emrettim. Eğer kımıldarsa hemen vuracaklar.

Cami Bey de genç kadının üzüldüğünü görerek :

— Merek etmeyin, bir yere kımıldamaz! Dedi.

Akşam üstü bir grup kaçak daha geldi. Bunlar. Trabzon Mebusu Hüsrev, Albay Kâzım (Ankara'da Genel Kurmay Başkanlığı İkinci Reisi) Yarbay Naim Cevat, (İstan-

bul'dan Anadolu'ya silâh kaçıranlardan) Hüsrev Bey'in kardeşi Yarbay Besalet Bey'lerdi. Gitme zamanı geldiğinde Halide Edip, dışarı çıktı yerlerin bir metre karla örtüldüğünü gördü. Halide Edip grupu denen kaçaklar küçük meydanın ötesinde evde gecelemişti. Yolcular için ordan karlara batarak dışarı döküldüler. Yolcular için tahta semerli atlar kiranlanmıştı. Köy kadınları, gözleri yaşlı onlara bakıyordu.

Tahta semerli ve ipten özengili atlar sıraya dizilmiş, bu kötü havada yapılacak yolculuğun çilesini düşünür gibi kaygulu görünüyorlardı. Şükrü Bey, Halide Edip Hanımı ata bindireceği sırada Albay Seyfi Bey paltosunu çıkararak semerin üzerine serdi. Başka bir subay, boyun atkısını çıkarıp onun boynuna sardı. Arslan Kaptan da on üç adamiyle geldi. Atına binerek Şükrü Bey'in kumandasını bekledi. Binbaşı Şükrü Bey, şu buyruğu verdi :

— Yarım saat önce buradan üç kişi yola çıktı. Yirmi dakika yavaş gidiniz. Köyden uzaklaştıktan sonra üç defa ateş edilmesini bekleyiniz. Bu, yolun güvenli olduğuna işarettir. Ondan sonra, Çal köyü'nün sırtını tırmanırsınız. Allah yardımcınız olsun. Allahaısmarladık!

Binbaşı Şükrü Bey'in sesinde eski şakacılığın izi yoktu. Halide Edip Hanım, Arslan Kaptan'la en önde yürüyüşe geçti. Ötekiler de tek sıra olarak onları izlediler.

Kar fırtınası, böylece ilerleyen yolcuları, çabucak silik birer siluet gibi gözden yitirirken binbaşı Şükrü Beyle Dayı Mesut arkadan güçlü sesleriyle onlara iyi yolculuklar diliyorlardı :

— Allah selâmet versin, Allah yolunuzu açık etsin!

Köylü kadınlar da ağlayarak benzer sözleri yineliyorlardı. Bütün yolcuların elleri tabancadaydı. Tipi içinde her an düşman başları görünebilirdi. Arslan Kaptan'ın taşkın neşesi, soğuktan titremeğe başlayan genç kadını oyalıyordu. Ona düşman çetelerle çarpıştığı yerleri gös-

teriyordu. Yayalardan biri bayılarak karların içine yuvarlandı. Kafile öğleyin rastladığı bir köyde durarak biraz yiyecek aldı ve atların üstünde yiyerek yolunu sürdürdü.

Akşamüstü, Çal köyüne vardıklarında atlar da insanlar da perişan yarı donmuş bir durumdaydı. Burda bir ağanın sıcak evinde geceyi geçiren kafile sabahleyin yine yola dizilmek üzere davrandı. Albay Kâzım Bey, kafile başkanı seçildi. Albay, genç kadına kendi eğerli güzel kır atını vermek istedi. O kendi semerli atına alıştığını söyledi. Kafileye başkan seçilen Albay Kâzım Bey, Arslan Kaptan'ın gocunmaması için elini sıktı ve :

— Ben, yanlız subaylarla ilgileneceğim, senin adamlarına karışmayacağım.

Dedi. Kar dinmişti. Güneş ara-sıra bir çıkıp bir yitiyordu. Yalnız, yerler kalın bir kar tabakasiyle örtülmüştü. Öğleden sonra öncülük yapan Arslan Kaptan'ın çetesinden biri soluk soluğa geldi:

— İngiliz süvarisi, beş dakika önce köyden geçerek Halide Edip kafilesi üstüne bilgi edinmeğe çalışmış, dedi.

Bunun üzerine kafile durdu. Ağır bir sessizlik başladı. Gözler, her yanda düşman arıyordu. Albay Kâzım Bey, kumandan olarak buyruğunu bildirdi :

— Burası, durmak için güvenli bir yer. Beş dakika önce oradan çıktılarsa epeyce zaman alır buraya gelmeleri. Hangi yana gittiklerini sordun mu?

— Hayır sormadım.

Buna epeyce canı sıkılan kumandan, Arslan Kaptan'ın adamlarına karışmayacağı için susmaktan başka çıkar yol bulamadı. Sonra, yine yürüyüş başladı. Yol üstündeki bir köyde kısa bir yemek molası vererek yine yola dizildiler. Öğleden sonra yol üstündeki bir köyden silâh sesleri işittiler. Kumandan :

— Durunuz!

Diyerek kafileyi durdurdu. Herkes atından atlayarak

silahına davrandı. Halide Edip Hanım'ı da attan indirmek istedilerse de üzengi iplerini ayaklarından çıkarmanın zorluğu karşısında buna yanaşmadı. Yeni tüfek sesleri, bunların yönünü belli etti. Kurşunlar, kafilenin başı üstünde cıvlayarak geçiyordu. Kumandan, Teğmen Bekir Bey'i çağırdı :

— Köye dört nal git. Beş dakikadan çok sürmez. Tehlike varsa üç defa ateş et! Eğer on beş dakika içinde etmezsen bir iş olmadığını anlarım.

Bu sırada ateş durdu. Bekir Bey, doludizgin tüfek seslerinin geldiği yere doğru uzaklaştı. Kâzım Bey saatine bakıyordu. Eğer bu ateş, İngiliz sürülerinden ya da Yunanlılardan geliyorsa Halide Edip Hanım'ı Arslan Kaptan çetesiyle uzaklaştırıp geri kalanlar çatışmaya tutuşacaklardı. On beş dakika geçmiş, havaya üç el ateş edilmemişti. Teğmen Bekir Bey, kır atının üstünde görünerek az zamanda kafilenin yanına vardı.

— İzmit Kumandanı bize yardım olsun diye on süvari göndermiş. Köyde bizi bekliyorlar. Dikkatimizi çekmek için ateş etmişler.

Kafile köye doğru yürümeğe başladı. Biraz sonra da on yardımcı atlı göründü. Kafile Küçük Kaymaz Köyü'ne vardığında bir yığın köylü kadını çamurlu yollara dizilerek onları seyrediyordu. Bunların arasında tek-tük erkekler de göze çarpıyordu. Albay Kâzım Bey, hemen kafileye gecelemek üzere bir ev buldu. Genç kadın, yine kendini, ocağında ateş yanan geniş bir odada buldu. Sedirlerin üzeri tiftik keçisi derileriyle örtülüydü. Bir postun yumuşak kılları üzerine diz çöktüğünde acıdan bağırmamak için dişlerini sıktı. Gövdesi, birbirinden ayrı parçalar gibiydi. Bu parçalardan hiçbirinin öbürleriyle bağlantısı yok gibiydi. Korkunç bir soğuk ve yorgunluk, onda kendine egemen olma olanağını yok etmişti. Birden yeye düşerek kendinden geçti. Kendine gelmesi uzun sürme-

di. Yaşlı bir köylü kadının koşarak kendisine bir yastık getirdiğini gördü. Kadıncağız:

— Gençler, ihtiyarlardan çabuk yorulur, dedi. Benim kızım bile senin gibi yoruluverir.

Başka odada çorba içen erkeklerin konuşması işitiliyordu.

Ona da bir tas çorba getirdiler. Sonra, yaşlı kadın sıcak su getirerek kendi eliyle Halide Edip Hanım'ın yüzünü, gözünü yıkadı. Yaşlı kadın, köy imamının kaynanasıydı. İmam, Halide Edip grupunun geldiğini öğrenince köyden kaçmıştı. O da herkes gibi Kuvay-ı Millîye'cilere yardım edenlerin öldürüleceğini öğrenmişti. Yaşlı kadın, keçi derisinin altında General Wilson'un ünlü bir ilân kâğıdını çıkardı. Bundan bütün «Kuvay-ı Milliye'cilere yardım edenlere — kocaman harflerle — Ölüm!» yazıyordu. Geceyi dinlenerek geçiren genç düşün amazonu, sabahleyin dışarda bir gürültü işitti. Teğmen Bekir Bey, dışarı fırlayarak bunun nedenini öğrendi. Köyün Karakol'undaki jandarmalar, kafileyi İngiliz sanarak geceleyin sıvışıp gitmişlerdi. Bunu anlayan kafiledekilerden biri de onlara yüksek sesle söğüp sayıyordu.

Sabahleyin saat sekizde yola çıkıldı. Adapazarı burdan yetmiş beş kilometre çekiyordu. Yer donmuştu. Hava güneşliydi. Sapa yollardan ilerliyorlardı. İki saatlik bir yürüyüşten sonra, İzmit körfezi'nin göründüğü bir tepeye vardılar. İstanbul'da yitirdikleri denizin bu umut gibi güzel maviliğini burda karşılarında bulmak, hepsinin üzerinde türlü etkiler yaptı. Genç düşün amazonu, atını herkesten önce tepeden aşağı sürünce denizin maviliği de birden bire yitti. Arslan Kaptan'ın Gebze'li yaveri tek gözlü İsmail, bu sırada genç kadına :

— Hanım teyze, deniz ne kadar güzel, tarla ne kadar yeşil! Dedi.

— Buralara yine döneceğiz, İsmail!

Eski bir Ermeni köyü olan Armaşa'nın dolaylarından geçiyorlardı. Sazların arasında bir insan başı gördüler. Gözcülük eder gibi bir hali var. Arslan Kaptan :

— Kimsin sen?

Diye bağırdı.

— Artin.

— Ne köyüdür bu?

— Armaşa!

Arslan Kaptan, bir gözcü olduğunu anladı bu adamın alnının çatına bir kurşun yerleştirmemek için kendini zor tuttu:

— Olduğun yerde bir saat kımıldamayacaksın! Dedi.

— Peki ağam!

Kafile bir bataklıktan geçiyordu. Atlar çamura batıyor, güçlükle yürüyorlardı. Batağa saplanan atları kurtarmak epeyce güç oluyor, zaman yitiriyordu. Kafile, öğleden sonra İkizceli Osmaniye adlı bir Çerkez köyüne uğradı. «Hemen-hemen kırmızıya boyanmış yeşillikle kaplı, verandalı güzel evler sıralanmıştı.»

Köyün çerkez halkı, yolculardan uzak duruyor, onlara hiç te dostça olamayan bakışlarla bakıyorlardı. Buralarda bir ihanet rüzgârının estiği seziliyordu. Atlarından inip şöyle ayakta bir mola veren yolcular bir yandan uyuşan gövdelerini kımıldatıyor, bir yandan köyün ortasında gürül?gürül akan çeşmede atlarını suluyorlardı. Arslan Kaptan'la on üç adamı, parmakları mavzerlerinin tetiğinde, gözlerini dört açmış, çevrelerini kolluyorlardı. Köyün ötesinde geçilmesi gereken, fundalıklı, sık ağaçlıklı, çalılıklı bir bölge vardı. Bu ormanda yol bulmak güç olacağından Albay Kâzım Bey, kılavuz olarak bir Türk delikanlısı buldu. Kırmızı gömlekli köylü genç öne düştü, onun ardından Halide Edip hanım, geriden de bütün kafile geliyordu. Ormandan ziyana uğramadan çıkan pek

az kişi oldu. Kılavuzun kırmızı gömleği çalılara takılarak boydan boya yırtılmış, genç kadının yanakları diken yaraları içinde kalmıştı. Ormandan çıktıklarında akşam karanlığı basmıştı. Gidilecek köyse çok uzaktaydı. Yollar, şimdiye dek olduğundan da kötüydü.

Islak bir soğuk, yorgun yolcuların can ocaklarına dek işliyor, yüzlerine umutsuz insanlara özgü bitkin bir görünüş veriyordu. Issız ve küçük bir köye yaklaşmışlardı. Hepsi ikişer-üçer kişilik topluluklar meydana getirerek heyecanlı ve sinirli bir biçimde tartışıyordu. Uzaktan bunu gören genç kadın ne olduğunu anlamadan baktı. Sonra iş anlaşıldı. Çok yorgun olan yolcular, daha öteye gitmek istemiyor, Kumandana karşı diretiyorlardı. Albay, onları kandıramamıştı. Halide Edip Hanım, onlar üzerinde olumlu bir etki yapmak üzere atını sürüp ilerlemeğe başladı. Adapazarı'nın patlamak üzere bulunan kocaman bir bombaya benzediğini gören yolcuların çoğunluğu ölümün üstüne-üstüne varmaktan çekiniyordu.

Halide Edip Hanım, başı ağrılardan çatlayarak atını ağır-ağır sürüyor, hiç arkasına bakmadan ilerliyordu. Bir ara ardında sessizliğin arttığını ayırt etti. Atının yemini çekerek arkaya baktı. Yolcular epeyce ötede durmuş, hâlâ tartışıyorlardı. Albay Kâzım Bey bu sırada kır atını şürerek onun yanına geldi. Yüzü çaresizlik içindeki insanlarınkine özgü perişan bir anlam almıştı :

— Yarbay Hüsrev ile beraber Dr. Adnan «buradan öteye bir adım atmayız» diyorlar. Ötekiler de onlara uyup «gitmeyeceğiz» diye tutturacaklar. Bana kalırsa bir çaba daha gösterip bu gece Adapazarı'na varmalıyız. Siz, ne dersiniz?

Diye sordu.

— Yolu sürdürmeliyiz!

Kâzım Bey, buna çok sevindi. Arkasına bir kişi daha vardı. Ötekilere şöyle bağırdı :

— Biz, gidiyoruz, isteyenler ardımızdan gelsin.

Albay, bunu der demez atını ileriye doğru sürdü. Halide Edip Hanım'la at başı bir gitmeğe başladılar. Epeyce ilerledikten sonra başlarını çevirip baktıklarında hepsinin süngüleri düşük geldiğini gördüler. Kafile, yine toplanmıştı. Halide Edip Hanım :

— Adapazarı'na daha ne kadar yol var? Diye sordu.

— On iki kilometre.

Yağmurlu, zifir gibi karanlık bir ihanet gecesi içinde, hiç onarılmamış taşlı, kötü bir yolda ilerleyen atlar, ikide bir tökezliyor, yolcuların ağzından bir tek sözcük çıkmıyordu. Herkes, insanın dağarcığında saklı en son direnç cevherini harcıyor gibiydi.

Halide Edip Hanım, başının döndüğünü duyuyor, attan yuvarlanmak tehlikeleri geçiriyor, o da son dirim ve direnç cevherine sarılmış, düşse bile sessizce, kimseyi yardıma çağırmadan düşmek istiyordu. Erkeklerin ellerindeki sigaraların ateşleri, genç kadına bir dirim belirtisi gibi görünüyor, bu da bir avuntu oluyordu.

En sonra, varacakları köyün ölü gözünde parlayan ışıkları andıran belirsiz ışıkları göründü. Gece yarısı olmuştu.

— Dur!

Diye bir buyruk işitildi. Kafile durdu. Yarı ölü bir duruma gelen genç kadın güçlü iki erkek kolu tutup semerin üstünden yere indirdi. Sırtını bir taş duvara dayayarak ancak ayakta durabilen genç kadın, en sonra kendinde olmayarak :

— Bittim!

Dedi. Yanı başında bir ses işitildi :

— Ben de ölü gibiyim.

Bu, yarbay Hüsrev bey'in sesiydi.

Köy kahvesi önündeydiler. Vurulan kapıdan elinde lâmbasiyle kahveci çıktı. Yolcuları kahveye buyur etti.

Kahvenin ortasındaki sobaya odun doldurarak harlandırdı. Arslan Kaptan'ın adamları bir içki şişesini kafalarına dikip birer ikişer yudum çekerek ısınmağa çalışıyorlardı. Albay Kâzım Bey, biraz sonra kahveye gelerek herkese köyde yatacak yer bulduğunu söyledi. Halide Edip hanım, ancak kocasının koluna asılarak yerinden kalkabildi; gövdesi, elâstik gücü yitmiş bir et külçesi gibiydi. Soğukalgınlığı, ateşini yükseltmişti. Düşsel saatlar içinde yaşıyor gibiydi. Kendini bir yitirip bir buluyordu. İçinden :

— Bu vücudu değiştirmeliyim!

Diye söyleniyor, sonra da dediklerine güleceği geliyordu..

Tan yeri atıp da kalkmak gerektiğinde yerinden kımıldayamadı. Tıpkı akşamki gibiydi. Yine yolculuk başlamak üzereydi. Bu kez onu bir arabaya bindirdiler. Adapazarı, burdan bir saat çekiyordu. Adapazarı'na yaklaşan kafileyi birkaç atlı karşıladı. Bunlardan uzun boylu, açık gözlü yakışıklı biri kafileden bir tanıdık arıyordu. En sonra da buldu. Aradığı Cami Bey'di, Cami Bey'i arayan bu son kerte yakışıklı adam, eski Adapazarı kaymakamı Çerkes Fuat beydi. O da Halide Edip hanım grupuyle Ankara'ya gidip Kuvay-ı Millîye safları arasına girmek istiyordu. Kafile, yeni atlıların katılmasiyle hayli büyümüştü. Şehrin dış mahallelerinden, ıssız sokak ve yollardan geçerek istasyonun dolaylarında boş bir eve sığınmak istiyorlardı. Önceden peyledikleri evi en sonra bulup sığındılar. Havanın korkunç soğukluğunu ocakta yanan coşkun ateşin karşısında bir kez daha yendiler. Adapazarı Kaymakamı Tahir bey, bulundukları eve gelmekte gecikmedi. Gidilecek yol üzerinde onlara bilgi verdi. Halide Edip Hanım, onu bir Kuvay-ı Milliye'ciden çok başında bu belâları savmak için ne yapacağını bilmeyen amaçsız bir büro adamı gibi gördü.

Tahir bey :

— Adapazarı çok şüpheli bir durumda, dedi. Halk ikiye ayrılmıştır, her an birbirleriyle çarpışabilir. Kimin Kuvay-ı Milliyeci, kimin padişahçı olduğu da belli değildir.

Tahir bey, soğukluk duygusu vermesine bakmayarak bu önemli yolcuların çevresinde dört dönüyor, onlara karşı büyük ilgi gösterdiğini anlatmağa çalışıyordu.

Halide Edip hanım, dikkat etti. Arslan Kaptan'la adamları, şu sırada özgürlüklerini yitirmiş, yabancı bir dünyaya girmiş gibiydiler. Artık, burda görevleri kalmamış gibi görünüyorsa da genç kadın güvenliği salt onlarda buluyor, başka kimseye inanmıyordu.

Kafile Adapazı'ndan Hendek'e doğru yola çıkmak üzere ayrıldı. Sakarya ırmağı, kış güneşi altında bozbulanık akıp gidiyordu. Arslan Kaptan'la adamları burdan ayrılıp yine ulusal görevlerini yapmak üzere dağlarına döneceklerdi. Halide Edip hanım, başta Arslan Kaptan olarak hepsinin elini sıktı, hepsiyle helallaştı. Ve onlara candan minnet ve teşekkürlerini bildirdi. Halide Edip grupu sallarla Sakarya'dan karşıya geçerken Arslan Kaptan Çetesi, kıyıda durmuş onlara el sallıyordu. Şimdi kılavuzluğu eski Adapazarı kaymakamı Fuat bey almıştı. Kafileyi Hendek'teki kendi evinde konuk edecekti.

Hendek kasabasının minareleri uzaktan görünmüştü ki soy ve güzel atlara binmiş iki kişi kafileyi karşıladı. «Bunlardan biri Hendek Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk derneğinin başkanı Laz Rauf beydi.» Kafileden birkaçı ona konuk oldu. Halide Edip burda ilk kez kadınlar arasına düştü. Hamam ve rahat yatak yüzü gördüyse de başka hoşa gitmeyen tehlikeli şeyler de gördü. Birçok insan hendek sokaklarında irili - ufaklı topluluklar olarak göze çarpıyor, hep fiskosla bir şeyler

konuşuyorlar. Burası da fitili ateşlemek üzere bulunan bir patlayıcı maddeye benziyordu. «Kargaşalık ha çıktı ha çıkacaktı.» Bolu, daha tehlikeli bir bölge durumundaydı. Her an bir ayaklanış bekleniyordu. İşin tersliğine bakınız ki onlar da Bolu üzerinden geçmeyi düşünüyorlardı. Cami beyin haritası yine ortaya yayılarak olanaklar üzerinde uzun-uzun konuşuldu. Ertesi sabah tam Bolu'ya doğru yola çıkacakları saatte Mustafa Kemal'den bir telgraf aldılar. Bunda çok güzel haberler veriyordu : Ali Fuat paşa İngilizleri Eskişehir bölgesinden Geyve Boğazına dek sürüp atmıştı. Onların Geyve'ye dek trenle yolculuk etmesini istiyordu. Buna göre yine Adapazarı'na döneceklerdi. Hemen bir savaş divânı kurarak yeni sorunu görüştüler. Adapazarı'na dönmeğe karar verdiler. Halide Edip hanımla Dr. Adnan bey ve Cami bey, eski Adapazarı kaymakamı Fuat beyin konuğuydu. Sabahleyin kalkıp öbür arkadaşların bulunduğu yere gittiklerinde yeni bir can sıkıcı olayla karşılaştılar. Adapazarı kaymakamı Tahir bey oradaydı, getirdiği habere göre İngilizler İzmit'ten telgraf çekmiş, gece yarısı Adapazarı'na giren, «kuşkulu konuklar» üstüne bilgi istemişlerdi. İngilizler, her saat bu yanlara gelebilirlerdi. Yolcuları yeni ve büyük bir kaygı almıştı. Kaymakam beyin yüzü de karma karışıktı.

Kafileyi ulusal güçlerin karargâhı olan Doğançay'a götürecek arabaların gelmesi gecikmişti. İngilizlerin eline geçmeden burdan uzaklaşmak şöyle - böyle bir şans işiydi. Her türlü fırtına bulutunun, göklerini kararttığı bu bölgenin yolcular üzerindeki baskısı gittikçe artıyordu. En sonra beklenen arabalar gelince bir şeytandan kaçar gibi Hendek'ten kaçtılar. Arabalar, yine birçok yerde sakız gibi yapışkan çamurlara gömülmek tehlikesi geçirdiler. Doğançay'a bin türlü güçlükle varan kafile yeniden Sakarya Irmağına kavuştuğundan çok sevindi. Sakarya-

nın suyu, Kuvay-ı Milliyecilerin türküler yaktığı güvenli topraklardan dost bir hava taşıyarak akıyordu.

Yolda yarbay Mahmut beyin gönderdiği yüz Kuvay-ı Milliye atlısıyle karşılaşan kafile, dünyalarca sevindi. Artık, arkadan hiçbir İngiliz atlısı gelemezdi. Düşman ve ihanet geride kalmıştı. «Arslan Kaptan gibi silâhlı yüz kadar başıbozuk asker sokaklarda gösteri yapıyordu.» Eskişehir zaferi, yarım saat sonra yarbay Mahmut bey, Doğançay'da kafilenin yanı başında belirdi. «Sanki ihtilâlin bir sembolü gibiydi.»

Karşılıklı oturarak hem yiğit milislerini seyrettiler, hem de üst üste kahveler içerek en yeni serüvenleri birbirlerine anlattılar.

Kafile o akşam Geyve'ye vararak Geyve kaymakamının evine konuk oldu. Artık, Kuvay-ı Milliyenin kalbinin attığı şehre, Ankara'ya bir an önce varmak sıtmasına yakalanmışlardı. İstanbul'dan beri onları dolu dizgin kovalayan İngiliz Karadüşü, Kuvay-ı Milliye atlılarının nalları altında yamyassı olmuştu.

— 6 —

TANYERİNE ÇAĞIRIŞ

Yalvarışla, acıma dilenmekle bir ulus ve devletin şeref ve bağımsızlığı kurtarılamaz.
— Mustafa Kemal —

Süleymaniye Camisinin ölümlülüğe meydan okurcasına ağır ve olgun güzelliğiyle oturduğu ve minarelerini birer ok gibi göklere fırlattığı yerde 16 Martta yapılan sert İngiliz işgalinden habersiz gibi duran evlerden tahini renkli birinin önünde 19 Mart 1920 Cuma günü sivil bir adam durdu. Bu, karakol örgütünde çalışan emekli subaylardan yarbay Reşat beydi. Kapıyı çaldı. Hizmetçi kız, merdivenleri inerek kapıya bakmağa gittiğinde cadde üstündeki cumbalı odada karşılıklı oturup kaygulu konuşan iki kişi, ürküntü ile toparlandılar ve birbirlerinin gözünde bunun anlamını araştırdılar. Şundan ki İstanbul'da tanınmış subayın evi, her an baskına uğramak tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Kapılardaki her tıkırtı, sokakta her ayak sesi bir baskın ve ihanet habercisi sayılıyordu. Hizmetçi kız, Reşat beyi görüp yine yukarı çıktığında ev sahibi kurmay albay İsmet beyle konuğu kurmay subay Saffet (Arıkan), son kerte büyük bir merakla kızcağızın ağzından çıkacak sözü beklediler :

— Efendim, Reşat Bey adlı bir adam. Sizi görmek istiyor.

— Buyursun.

Hizmetçi, yine aşağı inerek Reşat Bey'i yukarı buyur etti. Reşat Bey, kararlı adımlarla yukarı çıkarak

cumbalı odaya girdi; İsmet Bey'in gösterdiği yere oturdu; yutkunarak Saffet Bey'e baktı. İsmet Bey, onun ne demek istediğini hemen anladı:

— Çekinmeyiniz, dedi. Bu, benim arkadaşımdır.

Reşat bey fısıldadı :

— Telgraf geldi.

— Çağırıyor mu?

— Evet, efendim.

— Hangi vasıta ile aldınız?

Telgraf Kuşçalı gizli telgraf merkezinden geliyordu. Çanakkale savaşları sırasında İtilâf devletlerinin boğazdan geçerek İstanbul'u işgal etmeleri belkisine karşı Sultan Reşad'ı Anadolu'ya kaçırmak üzere düzeltilmiş gizli bir yol üzerinde kurulan bu gizli telgraf hattı haritalara geçmediğinden şimdi Kuvay-ı Millîye'nin İstanbul'a bağlantısını sağlıyordu. Kuşçubaşı Eşref Bey'in bu hattın kurulmasında büyük emeği vardı. İsmet Bey, haberin bu tel üzerinden gelmesini beklediğinden Reşat Bey'e hemen hangi yolla geldiğini sormuştu. Ayağa kalkan İsmet Bey :

— Ne vasıta ile gideceğiz? Diye sordu.

— Her şey hazırdır, efendim.

Günlerden beri aleste bekleyen İsmet Bey, birkaç dakika içinde soğuğa karşı gelecek biçimde giyinerek :

— Ben de hazırım!

Dedi.

Üçü birlikte evden çıktı. Saffet Bey, hızlı adımlarla onlardan uzaklaşarak başka bir yöne saptı.

Asker yürüyüşlü, ince gövdeli sivil bir adam, Fatma Aliye Hanım'ın köşküne doğru kararlı adımlarla ilerledi. Kapıyı çalmak üzereydi ki o kendiliğinden açıldı. Ev sahibi İsmail Hakkı Bey, (sonra Sivas mebusu) onu güler yüzle karşılarken arkadan Saffet Bey'in (Arıkan) de başı uzandı. Hemen konuğu alıp dışardan kimsenin oturmadı-

ğı izlemini veren pancurları kapalı bir odaya götürdüler. Orda gidiş için hazırlanan plan şuydu: İsmet Bey'le Saffet Bey, ellerinde birer gazete ile trene binecek, ayrı kompartımanlarda oturup sözde gazete okuyacak, böylece yüzlerinin önünde gazeteden birer paravana meydana getireceklerdir. Önceden alınan biletler de onlara verildi. Yarım saat sonra İsmet Bey'le Saffet Bey, trene binerek gazetelerini okumağa başladılar. Tren sarsılarak kalktı. İngiliz subay ve inzibatları da hemen koridorda bir aşağı bir yukarı dolaşarak kompartımanlardaki yolcuları gözden geçirmeğe başladılar.

Maltepe'de trenden inen iki yolcu pek iri yarı yakışıklı, kahve rengi ipek kalpaklı bir adam olan Yenibahçeli Şükrü beyce karşılandı. Şükrü Bey, otuz adım ilerden yürümeğe başladı. Biraz sonra bahçe içinde ahşap bir evin kapısından içeri girdi. Tahta perde ile çevrili bahçede Yüzbaşı Hulûsi, Trabzonlu Binbaşı Şevki Bey'lerle yüz yüze geldiler. Hep birlikte, ortasında tepeleme mangalkömürü yanan bir odaya girdiler. İsmet bey :

— Yola ne vasıta ile çıkacağız? Diye sordu.

Şükrü Bey :

— Beyefendi, ne menzil var, ne vasıta.

Diye kestirip attı.

Bir ara, genel bir sessizlik oldu. İsmet Bey :

— İki er elbisesi bulabilir misiniz? Dedi.

— Emredersiniz.

Çabucak iki asker giyneği bulundu. İsmet Bey'le Saffet Bey, sivil giyneklerini çıkartarak bunları giydiler. Maltepe Endaht (atış) Okulu Müdürü Binbaşı Şevki Bey, iki asker için uydurma iki er kimliği doldurup altlarına imzasını attı. Ellerine verilen resmi belge şöyle diyordu: «Yukarıda kimlikleri yazılı iki er, «Üç Ağaç ormanlarından odun kesmeğe memur olup..»

Bunlar olup bittikten sonra konuklar bu odada bir-

az şekerleme kestirerek tanyeri atarken Yakacık'a doğru yola koyuldular. Onlara Yüzbaşı İhsan Bey de katılmıştı. Üç kişi, çuvallara basılmış sivil giyneklerini önlerinde giden hayvana yüklemiş, çamurlara bata çıka ilerliyordu. Yoldan saparak ilerlemek zorunda kaldıklarından ayakkabılarına yapışan çamur ayaklarında pranga demiri gibi ağırlaşıyordu. Küçük kafilenin gözüne ara-sıra epeyce uzakta kalan Maltepe atış okuluyla Maltepe arasındaki yolda İngiliz atlılarının kol gezdiği çarpıyordu. Yakacık'tan transit geçtiler. Akşam karanlığı, acı bir soğukla birleşerek kırları doldurdu. Bunun arkasından kar soğukluğunda bir ahmak ıslatan yağmaya başladı. Kafilecik, yağmurdan sırılsıklam olarak gece yarısına dek yürüdü. Yenibahçe'li Şükrü Bey'in örgüt merkezinde bulunduğu Kurna Köyü'ne varıp ta ateşin karşısındaki alçak kahve iskemlelerine çöktüklerinde askerlik yaşayışlarının en çetin sınavlarından birini daha arkada bıraktıklarına sevindiler. Ateşi gören ıslak giynekleri, eski bir kışla kokusu salarak onlara garip anılar uyandırdı. Yorgunluk ve uykusuzluk yolcuları tatlı bir şekerleme kestirmeğe zorlarken örgütün en gözü pek, en yiğit subaylarından biri olan Yavuz Fehmi Bey, birden bire kapıyı iterek içeri girdi Gözleriyle işaret ederek İsmet Bey'le Saffet Bey'i dışarı çağırdı. Yolcular, bunda bir tehlike işareti görerek yerlerinden fırlayıp dışarı çıktılar.

Yavuz Fehmi Bey selâm durarak :

— Yataklarınız hazır, efendim!

Dedi. İki yolcu. Yüzbaşı İhsan Bey'in kurna köyünde oturan dayısı Binbaşı Nail Bey'in evinde konuk edilecekti.

Nail Bey'in evinde konukları şölene benzer bir sofra bekliyordu. Ocağın bol ateşi, onları çok sevindirdi. Sırtlarındaki asker giynekleri ıpıslaktı. İlk iş olarak ceket-

lerini kurutmak üzere ocağın karşısına astılar. Sonra sofranın başına geçtiler. Bu sırada kapıdan gelen ayak sesleri hepsinin başını o yana döndürdü. Yavuz Fehmi, elini tabancasına atarak dışarı fırladı. Döndüğünde yüzünde hiçbir gerginlik yoktu :

— Bir kafile daha geldi, dedi. İbrahim Süreyya Bey, Sultantepe tekkesi şeyhi Şeyh Atâ Efendi ve eski kurmay subaylarından Nevres Bey. İsmet Bey'le Saffet Bey, hemen tanınmamak için kabalaklarını başlarına geçirip yeniden er kılığına girdiler. Yeni kafile de bu sırada odaya girdi. Şeyh Atâ Efendi grupu Özbekler Tekke'sini basan İngilizlerin elinden güçlükle kurtulup Kurna köyüne gelmişti. Şeyh Atâ Efendi, ortadaki sofrayı görünce hemen kollarını sıvayıp oturdu. Süreyya Bey'se yemeği düşünemeyecek durumdaydı. Prens Sabahattin'in çömezi Nevres beyse küçük, zayıf ve donmuş gövdesini ısıtmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Hemen ıslak bir kedi gibi ocağa sokularak hiçbir kimseyle ilgilenmemek istercesine bir durum aldı :

— Biraz ısınalım!

Dedi. Bu sırada kapı hafifçe aralandı. Yavuz Fehmi Bey'in acımayı unutmuş görünen komiteci bakışları Saffet Bey'i dışarı çağırdı. Saffet Bey, kaygusuz görünmeğe çalışarak dışarı çıktı. Yavuz Fehmi Bey :

— Tanıdınız mı? Diye sordu.

— Evet, tanıdım: Nevres.

— İsmet Bey'e sorunuz: Eğer müsaade ederlerse onu burdan gönderivereyim.

— Nereye?

— Nereye olacak, öbür dünyaya.

Bu kez de, dışarıya aklını takmış olan İsmet Bey, kapının aralığından Saffet Bey'in, gözleriyle kendisini çağırdığını gördü. Kalktı, çıktı :

— Hayrola?

— Yavuz Fehmi'nin bir düşüncesi var.

— Nedir?

— İzin verirseniz Nevres'i öbür dünyaya yolcu edecek.

— Hayır, bu adam şimdi bizimle beraber. Eğer ileride bir kötülük etmeğe kalkarsa cezasını veririz. Fakat, bugün onu öldürmek hem cinayet olur, hem de yarın bu menzilde bize koşacakların gelmesine engel olur.

Yine içeri girdiklerinde İsmet Bey, ocağın kızıl aydınlığı içinde boy vererek Nevres Bey'in önüne dikildi:

— Beni tanıdın galiba?

Nevres Bey, ona şöyle bir bakarak hemen yerinden fırladı :

— Aman, İsmet Beyefendi.

Bu raslayış, bütün odadakilerin duyduğu tedirginliği biraz olsun yatıştırdı.

Biraz daha büyüyen kafile, sabahın erken saatlerinden hazırlanarak Kuşçalı köyüne yola çıktı. Yağmur, sulu sepken ve kar atıştırmaları arasında çok tedirgin bir yolculuk yaparak gizli telgraf merkezi Kuşçalı'ya vardıklarında Meclis Mebusu Reisi Celâlettin Arif Bey, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, Keskin'li Rıza Bey, Ethem Bey'in ağabeysi Reşit Bey, Nuri Bey gruplarıyla karşılaştılar. Kafile, yeni katılanlarla epeyce büyümüştü. Buna bir kumandan seçmek gerekince İsmet Bey'i seçtiler. İsmet Bey grupu İstanbul'dan çıkalı dört gün olmuştu ki Küçük Arslan Çetesi'nin Reisi Arslan Kaptan, on üç kişilik çetesiyle meydana çıktı. Koruyucu olarak önden ve arkadan grupun yanı başında yürümeğe başladılar. Bu çeteyi koruyucu olarak kafileye veren iri yarı, uzun boylu, tatlı Afrikalı yüzlü Binbaşı Dayı Mesut Beydi. Kuşçalı'dan ayrılıp ta epey ilerlemişlerdi ki bir haberci İngilzelerin kafilenin peşinde olduğu haberini getirdiyse de bu tehlike gerçekleşmedi. Yalnız,

pek güç olan yol koşullarının verdiği dayanılmaz tedirginliği arttırmaktan da uzak kalmadı. Dekgeldikleri köylerde, gündüzse kısa bir mola verip biraz bir şey atıştırdıktan sonra durmadan yürüyorlar, akşam ya da gece vaktiyse orda konaklayıp gün ışıyınca yola çıkıyorlardı. Çok kuzeyden ilerleyen kafile Kandıra-İzmit yoluna düştüğünde yolu kontrol eden İngiliz atlıları sorunu, yolcu bir kez daha tedirgin etti.

Bu yolu kestirip sapa patikalara girmek gerekiyordu.

İsmet Bey, kafiledekilere bu yolu askerce aşırttığı sırada, elinden eksik olmayan dürbüniyle yola batıktan sonra öbürlerine de gösterdi :

— Görüyor musunuz?

Baktılar. Siluetleri göğe vuran birkaç atlı kendilerine doğru geliyordu. Herkes, bir ürperti geçirdi. Demek İngilizler geliyordu. Sinerek, gizlenerek beklediler. İsmet Bey, bu atlıları dürbünün içinde hapsetmiş gibiydi. Biraz sonra herkesi ferahlatan bir haber verdi :

— Bunlar yabancıya benzemiyor.

Gelenler çıplak gözle tanınacak gibi yaklaşınca herkes sindiği yerden çıkıp onların yaklaşmasını bekledi. En sonra atlılar geldi: Bunlar, İzmit Tümen Kumandanı Rüştü Bey'in, Teğmen Kemal Bey kumandasında gönderdiği birkaç binek atiyle birkaç katır ve silâhtı. Rüştü Bey, İsmet Bey'i taa Yemen'den tanıyordu. Onun yollarda olduğunu Ankara'dan öğrenmiş ve bu yardım işini tertiplemişti.

Silâhları kuşanıp atlara ve katırlara binen yolcular, daha rahat bir yolculuğa kavuşmuşlardı ki bu kez de karşılarına bir yerine iki düşman çıktı: Bir kez bütün Kuvay-ı Milliye toprağına açılan geçitler ve gedikler, İngilizlerin ve Kuvay-ı İnzibatiye'nin kontrolü altındaydı. Adapazarı dolaylarındaki Sakarya köprüsünden geçip ge-

çemeyeceklerini sorduklarında Adapazarı kaymakamı Tahir Bey, yukarıdaki nedenlerden bu yolun kesik olduğunu bildirdi. Düşünüp bir karara varmak üzere mola verilecek bir yer arayan yolcular, önlerine çıkan Fındıklı köyünde konakladılar. Hepsi, evlere dağılarak konuk edildiler. İsmet Bey'le Saffet Bey de yaşlı bir adamın evine inmişti. Yaşlı adamcağız, Çanakkale'de iki oğlunu yitirdiğinden bu iki askeri görünce onları anmış, çok duygulanmıştı. Bu yüzden onlara karşı büyük bir sevgi ve şefkat gösteriyordu. İsmet bey iyice dikkat etti, yaşlı köylünün yüzünde bir türlü açığa vuramadığı büyük bir korku yüzüyordu. Onun, kendilerinden sormak isteyip te bir türlü soramadığı bir şey olduğu anlaşılıyordu. En sonra, kafiledeki sivilleri anlatmak isteyerek:

— Bunlar, necidir, oğul? Diye sordu.

İsmet Bey, köylünün kafasında kimi tehlikeli şeyler yattığını sezdiğinden şu yatıştırıcı yanıtı verdi :

— Bunlar, Kadastro heyeti, baba. Harita alıyorlar. Biz de koruyucularıyız.

Yaşlı köylünün yüzü bir anda ferahladı :

— Hay, Allah razı olsun, oğul yüreğimi ferahlattın. Köyde «Bolşevikler çıkmış!» diyorlardı da.

İsmet Bey, yaşlı adama verdiği yanıtla ne büyük bir tehlikeyi savuşturmuş olduğunu görerek bayağı sevindi.

Geceleyin kör bir petrol lambasının ışığında haritasını yayarak pergelini eline alan İsmet Bey, Sakarya ırmağının nerden geçit verebileceğini araştırıyordu. Bu tehlikeli bölgeden kurtulmak için Sakarya'yı bir ayak önce aşmak gerekiyordu. İsmet Bey, yaşlı köylüden bir şeyler öğrenebilmek üzere sordu :

— Biz, yarın Soğuksu'ya gideceğiz, baba. Sakarya'yı nereden geçebiliriz?

— Salmanlı'da Pot vardır, oğul.

— Pot, nedir?

— Pot, kayıktır, oğul.

İsmet Bey, yaşlı köylünün verdiği bu bilgiye bir can kurtaran simidi gibi sarıldı. 200.000 ölçülü haritasının Sakarya'yı gösteren yerlerini inceden inceye gözden geçirmeğe başladı. Bu kerte ince tutulmuş bir askersel haritada bu potların yeri mutlaka gösterilmeliydi. Yalnız haritaya göre ırmağın bir kilometre batısında bir «Faik» köyü göze çarpıyordu.

İsmet Bey, kayığı bulamayınca ev sahibine yine sordu :

— Peki, başka nereden geçilir?

— Onun yukarısında da bir pot vardır.

Yine haritaya bir göz atan İsmet Bey, ev sahibinin dediği ikinici pot yerinde de bir «Faik» köyü görünce işi anladı. Eski harfle Faik'le kayık birbirine yaklaşık olarak yazıldığından haritayı yazan adam, yanlışlıkla kayık'ı Faik biçiminde yazmıştı. İsmet Bey, bu buluşuna sevindi Kuvay-ı Millîye toprağına doğru bir geçit bulunmuştu. Arkadan tehlikenin dört nala geldiği şu dar zamanda bu geçit cennetin kapısı gibi kutsal bir önem taşıyordu. Ev sahibine :

— Teşekkür ederim, baba!

Dedi. İsmet Bey, bu sonuca vardıktan sonra, yorganı başına çekerek tedirginçe de olsa güzel bir yolcu uykusu çekmeğe çalıştı.

Gün ışırken kafileyi yola düşüren kumandan, pot denen kayıkla karşıya geçirdi. İngiliz atlıları artık burdan ötede caka satamazdı.

Soğuksu adlı Çerkes köyüne vardıklarında artık kendilerini özgürlüğe kavuşmuş duyuyorlardı. Zeki, cin bakışlı gözlüklü ve Enver paşa bıyıklı Meclis Mebusan Reisi Celâlettin Arif Bey, Demosten gibi cansız doğaya karşı nutuklar çekecek kertede iyimserlik havası içindeydi. Çer-

kes Reşit Bey, bu Çerkes köyünü dolaşarak kimi haberler sızdırmak üzere gözden uzaklaştırmıştı. Hemen bütün grup bu iyimserlik havası içinde hoşnut yeni yolculuk çin hız almağa çalışırken Reşit Bey, uzun bacaklarını elden geldiğince açarak koşarcasına geldi. İsmet Bey'e:

— Aman, beyefendi, dedi. Kafileyi hemen yola çıkarınız.

— Ne var?

— Köylülerin niyetleri bozuk: Sivil elbiseler tıklı çuvallarda para var sanıyorlar. Ne yapacakları belli olmaz. Belki soyarlar, belki de öldürürler bizi.

İsmet Bey, bunun bir tehlike işareti olduğunu anlayarak kafileyi çabucak yola çıkardı. Hiç durmamacasına Hendek yönünde gittiler. Kasabaya yaklaştıklarında uzaktan bir atlı grupunun sökün ettiğini gördüler. Düşmanca gelmedikleri hemen anlaşıldı. Bunlar, gelenlere karşıcı çıkan Binbaşı Ramiz ve Hendek Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Laz Rauf Bey'den başkası değildi. Karşıcıların verdikleri ip uçları burda bir tehlike anaforunun homurdanarak döndüğünü gösteriyordu. Bir kuytuda topluca mola vererek akşam karanlığiyle birlikte Hendek'e girmeyi kararlaştırdılar. Akşam karanlığının gece karanlığına döndüğü yatsı vakti sessizce kurtlar gibi kasabaya sokuldular. Yolcular, Ali Bey'in evinde gizlice konuk edildiler.

Gün ışımadan, ihanet henüz uykudayken kalkarak sessizce Hendek'ten uzaktaştılar. İzmit Tümen Kumandanı Rüştü Bey'in atlarını Sakarya'yı geçerken geri vermişler. Arslan Kaptan Çetesi de helâllaşarak onlardan ayrılmıştı. Artık buradan öteye kendi girişimleriyle gideceklerdi.

Geceden iki araba tutulmuştu. Bunlardan birine İsmet Bey'le Saffet Bey, ötekine de öbür arkadaşlar binmişti. Arabalar, bozuk düzen yolun taşları üzerinde tıkır-

dayarak alaca karanlığın sessizliği ürkütüyordu. Gidiş yönü Bolu'ydu. Mustafa Kemal, Ankara'dan, bu kuşkulu bölgenin her türlü ihanete gebe bataklıkları içinde yüreklilikle ilerlemeğe çalışan çok değerli arkadaşı İsmet Bey'i çok kötü işleyen, bin türlü engelle dolu telgrafhaneler aracılığıyla durmadan izliyor, gerekenlere korumaları için durmadan buyruk üstüne buyruk yağdırıyordu.

Yolun bir noktasında yaylıların önüne birden bire bir karakoldan fırlayarak iki silahlı jandrama dikiliverdi. Atların başlarını tutarak iki erin(!) bindiği arabayı zınk diye durdurdular. Sabah olmak üzereydi. Yüzler seçilebiliyordu.

— Kimliğinizi gösterin!

Araba, jandarmaların güçlü kolları arasında sallanıyor ve içindeki iki asker ne yapacaklarını bilmeden pis pis düşünüp duruyorken jandarmaların geldiği yönden çok genç bir jandarma subayının, bir teğmenin koşarak geldiği görüldü. İki jandarma eri hemen atları ve arabayı bırakarak ona selâm durdu. Teğmen, arabaki iki askerin gözlerine dikkatle ve sempatiyle baktı. Teğmen, bunları Mustafa Kemal'in yana yakıla beklediğini biliyordu. Evet, bunlar onlardı. Hiç bir şey sormadı.

— Geç!

İşareti verdi. Arabacı, atları dehledi, araba sarsılarak bir tehlikenin daha başını tekerlekleriyle çiğneyerek Bolu'ya doğru gitmeğe başladı. Artık, yol boyunca tedirgin edilmediler. Gelip geçen yolcular, onlara yolun kıyısındaki yaşlı ağaçlara gösterdiklerinden daha çok ilgi göstermiyorlardı.

İsmet Bey grupu, geleceğin en tehlikeli ayaklanma bölgeleri içinden kazasız-belasız geçerek Köroğlu destanının eski şehri Bolu'ya vardığında doğruca Şükrü Bey'in (sonra mebus) evine indi. Mustafa Kemal, Ankara'-

dan Şükrü Bey'e telgraf çekerek konukları karşılamasını dilemişti. Şükrü Bey, Celâlettin Arif, İbrahim Süreyya, Reşit Bey ve Şeyh Atâ Efendi'yle konuşarak merdivenleri çıkarken iki er de çamurlu, yırtık-pırtık asker giyinekleri içinde çuvalları indirip hayvanları bir yere bağlamağa çalışıyordu. Şükrü Bey, onları görünce sahanlıktaki kahve ocağını gösterdi :

— Siz de şöyle buyurunuz, oğlum!

Diyerek merdivenleri çıkmağa başladı. İki asker, ev sahibinin dediği işitmemiş gibi arkasından merdiveni çıkıp ötekilerin girip oturduğu sıcak odaya girdi. İki askerin odaya girmesiyle oturanlar saygıyla ayağa kalkınca Şükrü Bey şaşkın durakladı. Sonra birden durumu kavrayarak İsmet Bey'in ellerine sarıldı :

— Aman, beyefendiciğim, affedersiniz; Affedersiniz. Affedersiniz. Diye yineledi.

İsmet Bey kafilesi ertesi sabah atlara binerek Bolu'dan ayrıldı. Beypazarı üzerinden Ankara'ya gideceklerdi.

— 7 —

ELMALI KÖPRÜSÜ ŞEHİDİ

Bu ulusun çocuklarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunamaz.
— Mustafa Kemal —

24 Mart 1920 günü Cengin'e sığınmış bulunan Kilis Kuvay-ı Milliye örgütü, Antep Müdafaayı Hukuk örgütüne çok önemli bir şifre gönderdi. Bunda şunlar yazıyordu :

— Katma'dan Kilis'e 6000 kişilik önemli ve karışık bir kuvvet gelmiştir. Fransız karargâhında büyük bir telâş ve kımıltı vardır. Yüzlerce araba yol üzerinde toplanmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki Antep'e gidecek güçlü bir nakliye kolu hazırlanmaktadır.

Antep Mudafaayı Hukuk örgütü, bu haberi hemen Ankara'da Mustafa Kemal'e şifreledi. Öbür yandan Kilis-Antep yoluna bakan Çamlı tepelerde dikilip bu yoldan kuş uçurmayan Şahin Bey'e yeni toplanmış milis grupları gönderdi. Antep'e yerleşmiş olan Fransız gücünün, ana güçleriyle bağlantısı büsbütün kesilmişti. Katma tren istasyonundan Kilis'e ordan da Antep'e varan bu bağlantı yolu üzerindeki bütün köprüler, Şahin Bey'ce attırılmıştı. Bu işte Kilis Kuvay-ı Milliyesi de Şahin Bey'le yan yana ve el ele çalışmıştı. Kilis-Antep şosesi üzerinde meydana getirilen aşamalı «tahkimat»a yerleşen Şahin Bey buyruğundaki Kuvayı Millîye gücü, Fransızların bol silâhlı ve kalabalık erzak konvoylarını iki kez burdan geri

çevirmiş, Antep'te kuşatılmış bulunan Fransız ve Ermenileri korkudan titretmişti. Bu üstün insan ve silâh kalabalığiyle Antep şosesini aşamayan Fransızlar, çok küçük duruma düşmüşler, genel merkeze çığlığa benzer imdat ve yardım sinyalleri göndermişlerdi. Korkunç Fransız prestiji, tepelerden yağan başıbozuk mermilerin altında kalbura dönmüştü. İşte, Anadolu insanının ve dağlarının granit direncine çarparak kırılan Fransız askersel gücünün burnunu onarmak kaygusiyle davranan Suriye ve Lübnan'daki Fransız genel karargâhı, durumu kurtarmak üzere elindeki her türlü aracı ve insan stokunu Antep şehrine karşı çıkarmıştı. Katma istasyonuna inerek Kilis'e doğru yürüyen altı bin kişilik Fransız askeriyle tanklar ve toplar, kumandan Şahin Bey'in birkaç yüz kişilik ulusal gücüyle boy ölçüşmeğe geliyordu.

Bu sırada kendi gücüne sonuna dek güvenen Şahin Bey, Oylum köyü, Kertil, Beşgöz tepeleri ve Bostancık sırtlarında birer granit yığını gibi toprağa yapışmış bekleyen adamlarının da ölüme meydan okuyuşlarından güç alarak Antep'le bütün köylerine ve dolaylarındaki kasabalara şöyle bir bildiri yayınladı :

— Yol, Fransızlardan başka herkes için açıktır ve serbesttir.

Yanlız, Antep'e doğru yola çıktığı söylenen Fransız konvoyunun son kerte güçlü ve öldürücü olanaklara sahip olduğunu gören kimi arkadaşları, Şahin Bey'e daha oynak bir starateji izlemesini, inatla bir yerde saplanıp kalmamasını salıklıyorlardı. Bunlara karşı kendi kararının mantığından şaşmayan Şahin Bey, tepelerde elindeki Alman dürbünüyle uzakları gözetleye dursun 26 Mart 1920 sabahı Yarbay Andre buyruğunda karışık üç Piyade Alayı, iki yüz süvari, bir batarya top, dört tank, birçok yeğnik ve ağır makinalı tüfekle gereçlenmiş önemli bir gücün Kilis'ten yola çıktığı haberi geldi.

Yarbay, son kerte tetikte ve askerce yürüttüğü kolu, Oylum köyü dolaylarına gelince durdurarak daha etkili bir tertibat aldı: Atlıları, kolun ilerisine ve her iki yanına sıralayarak piyadenin bir bölümünü de yolun birer kilometre soluna ve sağına insandan birer duvar gibi çıkararak kolu sağlam bir koruyucu sistem içinde her an ateşe hazır bir durumda yürüyüşe geçirdi. Kolun önündeyse dört tank, ilk çağlar canavarlarının dört zırhlı örneği gibi ilerliyordu. Oylum köyünü olaysız geçen kol, eski sıkışık ve zırhlı Roma tümenlerine benzer bir biçimde ilerleyerek bataryanın namlularını Kuvay-ı Millîye'nin yuvalandığı Kızılburun tepelerine çevirdi ve o zamana dek bura doğasının işitmediği korkunç ve patlamalar içinde bombardımana başladı. Yarbay Andrea, kol henüz kurşun atımına elverişli noktaya gelmeden Şahin Bey milislerini saf dışı etmeyi tasarlamıştı. Gerçekten, elleri tetikte bekleyen milisler, bulundukları yeri cehenneme çeviren top mermilerine karşı ne yapacaklarını bilmeden bekliyorlardı. Fransız kolu rahatça ilerleyerek Sinap köprüsüne vardı. Şahin Bey'in yıktırdığı bu köprüyü hemen onarmağa başladılar. Yıkılmış köprünün onarılması sırasında Kızılburun'daki siperlerinde sabırsızlıkla bekleyen milisler, keşif kolu üzerine yaylım ateş açtılar. Asıl kolsa hâlâ kurşun yetişmeyecek uzaklıkta köprünün onarılmasını bekliyordu. Milislerin kurşun yağmuruna Fransız topçusu şerapnel yağmuruyla karşılık verdi. Bu birbirine denk olmayan karşılıklı ateş, ikindi üstüne dek sürdü. Fransız istihkâmcıları Kuvay-ı Milliyecilerin ateş yağmuru altında en sonra köprüyü onarıp kolun geçmesine elverişli bir duruma getirdilerse de akşam yaklaştığından kolun daha ileri gitmesini tehlikeli gören Yarbay Andrea, olduğu yerde ordugâh kurdurdu. Fransız Kumandanı, bu açık ordugâhı Kuvay-ı Milliyecilerin gece baskınlarından korumak üzere her türlü tertiba-

tı aldı.

Şahin Bey, yakın tepelere dek sokularak Yarbay Andrea'nın aldığı bütün tertibatı gözden geçirdi. Kolun çok uzun, çok elâstikî ve ateş gücünün çok yüksek oluşu Şahin Beyi epeyce düşündürdü. Bununla beraber, geceleyin bu kolun can alacak bir noktasına bir baskın yapmayı kurdu ve geceleyin bu baskını yaptı. Kol bana mısın demedi. Kol, öyle gereçlendirilmişti ki, neresine dokunsan ateş püskürüyordu.

Şahin Bey, bu her kolu ateş saçan çelik ejderhaya karşı bir şey yapamayınca biraz daha geri çekilip ona daha topluca saldırmayı düşündü. Çamlar, meşeler, pırnallarla örtülü Kertil tepelerinin kayalıklarında pusuya yatan milisleri arasında mavzerine başını koyarak sabahı etti. Bütün elindeki gücü buraya toplamıştı.

Yarbay Andrea'nın güttüğü bin başlı canavar, sabahleyin gözünü açar açmaz Kızılburun ve Kertil tepelerine sürekli top mermisi yağdırmağa başladı. Gecenin karanlığından yararlanan düşman, onarmış olduğu köprüden bütün arabalarını geçirmişti. Kol, her yerinden ateş saçarak Kızılburun hizasına geldiğinde karşılıklı ateş ve cayırtı daha çok arttı. Ağır makinalı tüfeklerle toplar, Şahin Bey gücünün tutunduğu tepelerde ağaçları biçiyor, kayalıkları parçalayıp havaya savuruyor, toprağı fiskiye gibi fışkırtıyordu. İki buçuk saat bu cehennem içinde barınabilen milisler, biraz daha geri çekilmek zorunda kaldılar. Kilis - Antep yolunun birinci savunma aşaması, Yarbay Andrea'nın topları ve makinalı tüfekleri karşısında dağılmıştı.

Kol, Kızılburun tepelerinin altında bir turist yürüyüşiyle geçti. Düşman topluriyle makinalı tüfekleri Kertil yamaçlarındaki Kuvay-ı Milliye siperlerini ve pusu yerlerini öncekine benzer bir ateş sağnağı altına aldı. Milisler, Şahin Beyi ve öbür kumandanları da dinlemeyerek

boş yere ölmektense daha gerilerde yararlı olmak düşüncesiyle siperlerini bıraktılar. Şahin Bey, buna çok üzüldü. Kendisinden ayrılmayan pek az kişiyle Beşgöz tepesine çekildi; ordan da kol üzerine durmadan mermi yağdırdı.

Karayılan da, aşiret milisleriyle onun yanı başındaydı. Ne yazık ki bu son kertede de milisler, ancak yarım saat dayanabildiler. Ne var ki milislerin keskin nişancılıkları, hiçbir merminin boşa gitmemesini sağlayarak Fransız kolundan birçoğunu canlarından etti.

Şahin Beyle Karayılan, milislerini alıp Bostancık sırtlarına çekildiler. Onlar, orda siper kazıp yeni bir direnme olanağı hazırlarken akşamın yaklaşmasından daha çok ilerlemeyi tehlikeli bulan Yarbay Andreos'da kolu Beşgöz tepesiyle Bostancık arasındaki yol bölümünde açık ordugâh düzenine soktu. Kuvay-ı Milliyecinin ikinci savunma aşamasını da yok eden düşman, sabahleyin yeni bir saldırı yürüyüşüne geçmek üzere dinlenedursun öbür yandan Şahin Bey, Bostancık değirmeninde oturmuş, acı acı düşünüyordu. Elinin altında bulunan Karayılan oğlu Molla'nın ve Boynooğlu Memik'in yiğit savaşçıları, kendilerinin de onun da yüzünü ağartacak biçimde çarpışmışlardı. Kendisi, gücünün üstünde çalışmış, ne yazık ki çok kalabalık insan ve bol ateş gücüne sahip olan düşman, onun bütün direncini çiğneyerek Antep'in kalbine doğru ilerlemekten geri kalmamıştı. Çoğu şehit ye yaralı olan ve durmadan yenilgiye uğrayan şu bir avuç savaşçıyla bu ejderhayı yenmeyi nasıl düşünebilirdi? Yoksa, Antep'lilere söylediği sözü yerine getirmek zorunda mı kalacaktı? Salt, milletin direnme gücünü, yiğitlik hızını artırmak üzere söylediği :

— Düşman ancak, benim ölümü çiğneyerek Antep'e girecektir. Sözü, yerine getirilmesi gereken bir ödev mi oluyordu? Çok üzülüyordu. Yarın, tanyeri attığında baş-

layacak olan çatışmanın çok kahramanca olacağını ve kahramanca bir yenilgiyle biteceğini biliyordu. Evet, iki üç gündür dişine vurmuş, anlamıştı ki düşman, çok güçlüydü. Buna bakmadan son kez, bir avuç insanla Yarbay Andrea'nın ateş saçan gücü üstüne atılacaktı.

Bu sırada öte yanda kahramanlar şehri Antep'te Şahin Bey'in atıldığı serüveni düşünerek dokuz doğuruyordu. Bu ölüm - dirim savaşını yakından izlemek üzere Şahin Bey'i, Karayılan'ı ve Boynooğlu Memik'i Bostancık değirmeninde arayıp bulan Antep'in gönderdiği bir kurul, değirmenin ayışığiyle aydınlanmış damında oturup durumu uzun uzun gözden geçirdi. Bu son savunma için her türlü olanağı düşündüler. Küçük ve yiğit güçlerin kocaman güçleri yendiği tarihsel olayları anarak bir savunma aşaması kurmanın yollarını araştırdılar. Antep kurulu çekilip gittikten sonra Şahin Bey, Karayılan'ı Boynooğlu Memik'i ve milislerin öbür ileri gelenlerini çağırarak bu son savunma yerinde ölünceye dek çarpışacakları üstüne onlara yemin ettirdi. Bütün gece hiç kimse uyumadı. Şahin Bey, geceden savunma tertibatını aldı: Karayılan'ın milisleri Bostancık'ın arkasında ve yolun dönemecindeki tepede, Boynooğlu Memik'in savaşçıları, Fransızları yan ateşine alabilecek Elmalı sırtlarında, Şahin Beyin buyruğundaki Antep müfrezeleri Ulumasere zeytinliğinin yamaçlarında, Şahin Beyin kendisi de tam yolun üzerinde, ortada mevzilenecekti. Dolun ay, sabaha dek ortalığı aydınlattı. Düşman karargâhı da Kuvay-ı Milliyeci mevzileri de büyük bir sessizliğe gömülmüş olarak geceyi geçirdi. Tanyeri atarken Şahin Bey, «Cebinden küçük, mavi boyalı bir kurşun kalem iç cebinden buruşuk bir kağıt çıkararak son mektubunu yazdı.» Bu, Antep Müdafaayı Hukuk Derneğine bugünkü durumu anlatan bir rapordu.

Bu sırada Yarbay Andrea, şiddetli bir topçu ateşi

açtırdı. Bostancık'ın ardındaki tepeye, Karayılan'ın mevzilendiği yere top mermileri yağmaya başladı. Bu kahredici hazırlıktan sonra kol yürüyüşe geçti. Kolun yürüyüşe geçmesiyle Şahin Bey savaşçıları da tepelerden bir yaylım ateşe başladı. Yanlız, her namlu, mutlaka bir insana nişan aldığından kurşunlar boşa gitmiyordu. Bu sırada Yarbay Andrea, yüz atlı, dört makinalı tüfek takımı ve üç yüz piyade tutarında bir müfreze ayırarak Bostancık köyünün batısında Mızmız deresi yönüne yürüttü. Bu gücün amacı açıktı: Karayılan çetesinin bulunduğu tepeyi sararak onların dönüş yolunu kesecekti. Bunu gören Karayılan, göz göre göre yok olmanın anlamı olmadığını anlayarak bir yandan da top mermilerinin cehenneme çevirdiği tepeyi bırakarak değirmenin arkasından Mızmız deresine çekilmek zorunda kaldı. Fransız müfrezesi, tepeyi almakta gecikmedi. Karayılan'ın savaşçılarını söküp atan Yarbay Andrea, bu kez topların ve ağır makinalı tüfeklerin namlularını Boynooğlu Memik'in mevzilendiği Elmalı sırtlariyle Ulu Masere zeytinlikleri içinde barınan Antep müfrezeleri üzerine yöneltti.

Topların ve ağır makinalı tüfeklerin yaptığı aralıksız ateşin korumasiyle ağır ağır ilerleyen kol, Bostancık tepesinin kıyısından kıvrılan yol bölümüne varınca piyadeyi saldırıya geçirdi. «Bu sırada Şahin Bey, tam yolun kıyısında, köprü ile değirmen arasında bulunuyor, ordan ateş ediyordu.» Şahin Bey :

— Düşman çok kalabalık, hepimiz boşuna öleceğiz. Burdan çekilelim!

Diyen arkadaşlarına o şöyle karşılık verdi :

— Düşman buradan geçerse ben Antep'e ne yüzle dönerim! Düşman arabaları ancak benim cesedimi çiğneyerek Antep'e girebilirler.

Şahin Beyin on sekiz arkadaşı oracıkta şehit olmuş, yatıyordu. Şahin Bey, küçük grupiyle burda düşmanı

yarım saat duraklattı. Top ateşinin dayanılmaz etkisiyle her iki yandaki milisler, buyruksuz, yerlerini bırakarak geriye çekildiler. Şahin Bey, savaşçıların yerlerini bırakıp kaçtıklarını görünce pek çok üzüldü. Ne yapacağını şaşırdı. Kuytu bir yerde bulunan atını yanındaki savaşçılardan birine vererek çekilenleri geri çevirtmek üzere onların arkasından koşturmak istedi. Binen adam atı bir türlü süremedi. Hayvan top seslerinden ürkmüş, kaçıp gideceğine huysuzluk ediyor, yol gitmek istemiyordu. Şahin Bey, bunun üzerine çekilenlerin geri çevrilmesine çalışmaktan vazgeçti. Kuvay-ı Milliyeci savaşçılar da bu sırada toplu olarak mevzilerden ayrılmış, kuytulara doğru uzaklaşarak canını kurtarmağa çalışıyordu. Şahin Bey, biraz sonra çevresinde hiçbir dost silah patlamadığını çok büyük bir acıyla anladı. Bulunduğu yerde birkaç kişiyle kalmıştı. Onlar da, ölümün üstlerine geldiğini ve her an yaklaştığını görerek çekilmek kararına vardılar. Düşman, yolun kıvrımını geçmiş, dosdoğru onun üzerine geliyordu. Şahin Bey, yıktırdığı Elmalı köprüsünün taşları arkasına siper alarak durmadan kocaman gövdeli düşmana ateş ediyordu. Artık, dev bir düşman kalabalığına karşı tek başınaydı. «Son şarjörünü yatağa sürüp ateş etti. Artık, cephanesizdi. Tüfeğini Elmalı köprüsünün taşlarına çarparak kırdı ve şöyle haykırdı :

— Tanrım. Vatanımı sen kurtar. Alçak düşman, gel süngüle.

Fransız askerleri onu sol kulağının arkasından ve karnından süngüleyerek öldürdüler.»

Şahin Bey, büyük ve kutsal davalarda ölümün bir aspirin yutarcasına kolay olduğunu hemşehrilerine göstermek uğruna canını verdi.

Yarbay Andrea kolu, Şahin Beyi bir silindir gibi çiğneyip geçtikten sonra Kilis'li Kartal'ın Balaban'daki milislerini de bozguna uğratarak Antep'teki Fransızla-

rın Büyük Kızılasar dolaylarına gönderdiği askerlerle birleşti ve 28 Mart 1920 de Antep'e girdi.

Yarbay Andrea'nın kolu Antep'e girerken Ermeniler çılgınca taşkınlık yaptılar. Bu taşkınlık o denli ileri gitti ki, az kalsın şehirde çok önemli olaylar patlak verecekti.

Şahin Beyin ölümü, Antep'lilerin yüreğinde kocaman kanlı bir yara gibi kanarken Ermenilerin Andera kuvvetlerini böyle çılgınca alkışlaması Türk hemşerileri de çılgına döndürmüştü. Jandarma Kumandaniyle Emniyet Müdürü, mutasarrıfa bir uyarma yazısı yazarak çıkacak olayda sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirdiler.

Şahin Beyin şehit oluşu, Andrea gücünün Kilis-Antep yolunu açışı ve Ermenilerin yaptığı büyük taşkınlıklar Antep şehrini birdenbire büyük olayların kapısına getirdi. Dışardan içeri girmesine engel olunamayan düşman, bu kez içerden dışarı atılmağa çalışacaktı.

— 8 —

BURÇ KÖYÜ

Bir ulusun başarıları mutlaka genel ulusal güçlerin bir yönde toplanması ve yoğunlaşmasıyla mümkündür.

— Mustafa Kemal —

Kılıç Ali Bey, jandarma subayı Yüzbaşı Arslan Beyle elele vererek Maraş'ı Fransızlardan temizledikten sonra Mustafa Kemal'den yeni bir görev aldı. Antep ve dolayları kumandanlığı. Hemen Kayseri'li Hasan Efenin başlarında bulunduğu Pınarbaşı'lı yirmi savaşçısını alarak daha güneye yollandı. Kılıç Ali bey, Antep Müdafaayı Hukuk'unca Mustafa Kemal'den istenen herhangi bir kumandandı. Antep ve dolaylarında baş vermiş bir çok Kuvayı Milliye grupları kendi başlarına buyruk çalışıyor, bir kumanda altına giremediklerinden çalışmaları istendiğince etkili olmuyordu. Başında Kâmil Polat'ın bulunduğu Kilis Kuvay-ı Milliyesi, Nizip-li Habeş'in yönetimindeki Nizip Kuvay-ı Milliyesi, Urfa dolaylarındaki Pehlivanzade Nuri'nin buyruğundaki Kuvay-ı Milliye gücü, hep ayrı - ayrı çalışıyordu. Hepsi karınca - kararınca işler görüyor, düşmanın yaralandığı yollardaki köprüleri atıyor, demiryollarını bozuyor, yürüyüşe geçmiş düşman konvolarına akınlar yapıyor, tren istasyonlarındaki Fransız garnizonlarına saldırıyor, düşmana göz açtırmamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Ne var ki, bu dağınık güçler, bir buyruk altında çok daha yararlı işler yapabilirdi. Sonra, güçlü bir asker kumandanın buyruğu altında top-

lanacak olan bu gruplar, resmî bir nitelik kazanıp Türk Ordusunun bir parçası durumuna gelecek ve böylece çalışmaları daha etkili olacaktı. İşte, bundan dolayı Antep şehri ulusal örgütünün Mustafa Kemal'den istediği resmî kumandan Kılıç Ali Bey, Antep ve dolayları Kuvay-ı Milliye Kumandanı olarak Güneye doğru yola çıktığında kurtarılmış olan bölge ile kurtarılması gereken şehirler arasında kimi tehlikeli engellere rastladı. Bunların başlıcası Sakçagöz engeliydi. Sakçagöz köyü, stratejik bir yerde bulunuyordu. Antep - Maraş - Antep - Fevzipaşa - İslâhiye arasında ve tam anlamiyle Kuzey Güney geçit yolu üzerine kurulmuş bir haramiler kulesini andırıyordu. Şundan ki, bu köyün olduğu gibi bütün bu dolayların da en güçlü adamı olan Hurşit Ağa, kampını seçmiş, Fransızlardan yana olduğunu belli etmişti. Adana, Maraş bölgelerinden güneye giden, Güneyden Kuzeye çıkan yolların üzerine dikilen bu haramiler kulesinin başı Hurşit ağanın adı, bu son günlerde daha çok işitilmeğe başlamıştı. Eskiden yalnız bir zorba gücü taşıyan Hurşit ağa şimdi buna bir de siyasal güç eklemiş, Kuvay-ı Milliyenin karşısında bir Fransız yanlısı olduğunu göstermişti. Şu sırada bu her iki gücünü de kullanarak hem bütün o dolayları hem de bu yoldan gelip geçen her şeyi kontrol ediyordu. Hurşit ağanın buyruğunda Kuvay-ı Milliyeye düşman iki yüz kişilik te önemlice bir çeteci gücü vardı. Böylece ağırlığını düşmanın kefesine koyan Hurşit ağa, ulusal güçler için bir tehlike olarak belirmiş ve saf dışı edilmesi için de güçlü bir neden hazırlamıştı. Fransızlarla sürekli bir ilişki de kurmuş olan Hurşit ağanın büyük oğlu İsmail Hakkı, Fransız subayı üniformasiyle gezip dolaşıyor, Antep'te Fransızlar ve Ermenilerle sarmaş-dolaş bir yaşayış sürüyordu. Bu çevrelerde asıl adı olan İsmail Hakkı unutulmuş, onun yerini «Paşabey» almıştı.

Hurşit ağa oğlu «Paşabey» aracılığiyle bir yandan

da kahramanlar şehri Antep'i kontrol etmeğe özeniyordu. Bu yüzden Antep Kuvay-ı Milliyesi de Sakcagöz ağasını, hemen yanı başına dek sokulmuş kötü bir tehlike olarak duymağa başlamıştı. Paşa bey, Antep'te Türklerin gözüne diken gibi batan serüvenlere dalmıştı. Bir gün çok önemli bir olayın çıkmasına nerdeyse önayak olacaktı. Saburcu'daki maarif kahvesinde çalışan bir tulûat tiyatro kumpanyasının kızlarından biriyle ilgilenen paşa bey, her akşam tiyatro arkasındaki silahlı adamlariyle geliyor, cakalı bir biçimde locasına kuruluyordu..

Yine bir akşam, locasına kurulmuş olan paşa bey, fıstık yiyor, şımarık ve küstah davranışlariyle Türk seyircileri iğrendirecek taşkınlıklar yapıyordu. Bir ara, düzeni korumak üzere birkaç polisle birlikte tiyatroda bulunan Komiser Mustafa Fevzi'nin başına locasından fıstık kabuklarını fırlattı. Fevzi Bey, yanındaki polislerle hemen yukarı çıkarak Paşabey'i locadan dışarı çıkarmak istedi. Bunun üzerine Paşabey'in silâhlı adamlariyle tiyatrodaki seyirci Ermeni delikanlıları davranarak komiserle polislerin önüne dikildiler. Türk jandarması da karışınca iş biraz daha büyüdü. Ermeni gençleri sandalyeleri fırlatarak kahveyi aydınlatan lüks lambasını parçaladılar. Paşa bey, karanlıktan yararlanarak savuşup gitti. Karanlıktaki itişip kakışmalar sırasında süngülü Fransız askerleri de kahveyi sararak işe karışmakta gecikmediler. Fransız süngülüleri, gözleri kararmış ve birbirine saldırmağa başlamış olan seyirci kalabalığını sürerek kahveden dışarı attı. Olay da böylece kapandı. Ne var ki, eskiden Paşabey'den gerçekten iğrenen ve tiksinen bilinçli Antep halkı, bu kez ondan hem daha çok iğrendi, hem de onu Fransızlardan ve Ermenilerden daha çok düşman bildi.

İşte, Sakçagöz köyünün taa Antep'i karıştırmağa ça-

lışan parmağını kırmak isteğiyle Kılıç Ali Bey, bir gün silahlı adamlariyle birdenbire Sakçagöz'e girdi. Bu Kuvay-ı Milliye Kumandanının ününü çoktan işitmiş olan Hurşit ağa, çok korktu. Kılıç Ali bey, varlığının verdiği ürküntüyü yeter bularak Hurşit ağaya karşı yumuşak davrandı, onunla çok uzun ve dostça konuşmalarda bulundu. Kılıç Ali Bey, en sonra Hurşit ağayı hiç olmazsa yan tutmayan bir adam olmaya zorladı. Onun Kuvay-ı Milliye düşmanlığının tatlı - sert dillerle yok etti. Hurşit ağa, gerçekten yola gelmişe benziyordu. Kılıç Ali Beyle yaptığı görüşmeden birkaç gün sonra şımarık oğlu İsmail Hakkı'yı Antep'ten Sakçagöze getirtti, üzerindeki Fransız subayı üniformasını ocağa attırıp yaktırarak onu bir Kuvay-ı Milliyeci milis kılığına soktu ve Kılıç Ali Beyin adamları arasına kattı.

Kılıç Ali Bey, çok tehlikeli bir düşman yuvası durumuna gelmekte olan Sakçagöz köyünün bir Kuvay-ı Milliye karargâhına çevirmekte gecikmedi. Artık, Hurşit Ağa ile dizdize oturup memleket işlerinden söz edebiliyorlardı. Kılıç Ali Bey, buraya geçici olarak yerleşmişken biraz da Hurşit ağaya gözdağı vermek istercesine Antep Müdafaayı Hukuk örgütüne haber salarak şehir adına görüşmek üzere birkaç sözcü istedi. Eski mebuslardan Ahmet Muhtar Bey, jandarma Yüzbaşısı Esat Bey, Tahrirat Müdürü Ragıp Bey, Hacı Halit ağazade Sadık Bey Sakçagöz'e gelmekte gecikmedi. Gelen kurul, Kılıç Ali Beye şehir üstüne gereken bütün bilgiyi, yapılan örgütü ve şehir içinde başlayacak bir savaştaki savunma biçimlerini uzun uzun anlattı. Kılıç Ali Bey, kuruldaki jandarma kumandanı Yüzbaşı Esat Beyi Antep - Akçakoyunlu yolunun savunmasıyle görevlendirdi.

Antep Kuvay-ı Milliyesinde önemli bir rolü olan Mustafa Kepkep Beye de İslâhiye - Katma demiryolunun birçok yerlerini ve Roca'daki Tahta Köprü'yü yıkmak

görevini verdi. Bu buyruğu alan Mustafaf Kepkep Antep'e döner dönmez, adamlarının başına geçerek İslâhiye - Katma demiryolunu birçok yerinden bozdu, Tahta köprü'yü attı ve Fransızlara pek çok güçlükler çıkarmaktan geri durmadı.

Sakçagöz'ü kazasız - belâsız düşman bir nokta olmaktan çıkaran Kılıç Ali Bey, Hurşit ağanın şımarık oğlu Paşabeyi de - daha çok bir rehine olarak - yanına aldı ve Antep şehri dolaylarındaki Burç köyüne vardı. Kılıç Ali beyin adı Sakçagöz'den beri Kılıç Ali Paşa olarak biliniyordu. Bu, daha çok etki yapmak için kullanılıyordu. Yalnız, Hasan efenin başında bulunduğu yirmi kişilik bir ulusal çeteden başka gücünün olmayışı, halk arasında olumsuz fısıltıların yayılamasına yol açıyordu. Bütün adamları Kılıç Ali Beye;

— Paşam!

Diye ünlüyorlardı. Ankara'dan Antep'e bir paşa gönderildiğini işiten halk, onun arkasında bir nizamî asker gücünün bulunmayışını yadırgıyor, düş kırıklığına uğruyordu. Zavallılar, nerden bileceklerdi ki, Mustafa Kemal'in bile Samsun,a çıktığında ancak bir tek askeri vardı. Her militan ve kumandan askerini, gücünü kendi yaratmak zorundaydı. Kılıç Ali Bey de yalnız kendi zekâsına ve yeteneğine dayanarak yola çıkmış, Pınarbaşı'ndan edindiği yirmi yiğitle sonsuz gibi görünen geniş savaş sahnesinin sayısız tehlikeler taşıyan serüvenleri içine atılmıştı. Burda herkes kendi gücünü kendi yaratmak zorundaydı. İşte, Mustafa Kemal, bu alanda her Kuvay-ı Milliyeciye örnek olmuş değil miydi?

Ne var ki dara gelmiş olan güney halkı, düşmanı bir anda külüngiyle tuz - buz edecek düzenli, toplu - tüfekli bir ordunun yardımlarına gelmesini bekliyordu.

Kılıç Ali Bey, Sakçagöz'e çağırdığı Antep'li aydınlardan tedirgin edici bilgiler de almıştı ki, bunların en

kötüsü, kimi eşraf ve zengilerin şehir içinde meydana gelecek savaşlara engel olmakta direnmeleriydi. Bu son kerte önemli sorunu çözümlemeyi gözönüne alan Kılıç Ali Bey, Antep olaylarını daha yakından etkilemek için oraya yakın Burç köyünde karargâh kurmayı düşünmüş tü. Savaşın şehir içinde patlak vermesi bir an sorunu iken mal ve mülklerinin zarara uğramaması için bu savaşa karşı direnen bu adamlar, ancak Fransızlarca övgüya değer olabilirdi. Onların düşüncelerini Kuvay-ı Milliyenin düşüncesiyle denkleştirmedikçe savaş sırasında türlü tehlike yaratıcı durumlar ve ihanetler meydana gelebilirdi. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak üzere iki yol vardı: Ya bu eşref ve zenginlerin düşünceleri Kuvay-ı Milliyenin düşüncelerine göre ayarlanacak, ya da bu adamlar, savaş sürdüğü sürece Antep'ten sürgün edileceklerdi. Kararı Kılıç Ali Bey verecekti. Bu iki çözüm yolundan biri mutlaka uygulanacaktı. Zaman çok dardı. Antep'in kurtuluş savaşına başlama gongu neredeyse vurmak üzereydi. Kılıç Ali Bey, 31 Mart 1920'de Antep'e haber salarak şehir içi savaşı yapılmasını istemeyen kodamanları Burç'taki karargâhına çağırdı: Ahmet Muhtar, Hacı Abdullah Edip, Fazlı ağazade Nuri, Şefik, Mazlûm, Şeyh Übeydullah, Müftüzade Hayri, Şıh Mustafa, Abdullah Namık, Celâl Kadri, Hacı Afif Beyler, topluca Burç'a vardılar.

Kılıç Ali Bey, onları dostça karşılayarak onlarla içten ve etkili konuşmalar yaptı. Bütün bu görüşmeler sonucunda da Antep'li zenginler, Nuh deyip peygamber demediklerinden Kılıç Ali Bey, onları savaş süresince sürgünde bulundurmağa karar verdi. Memleketin selâmeti bunu gerektiriyordu. Kılıç Ali Bey, verdiği kararı Ahmet Muhtar Beye bildirince o buna şöylece karşı durdu :

— Bunlar millî davranışlara karşı değildirler, dedi. Ulusal örgüte ellerinden geldiğince para yardımı da yap-

maktadırlar. Başka bir yanda oturmaya zorlanmaları, hem şeref ve haysiyetlerine uygun düşmez, hem de şehire gerçek bir ikiliğin doğmasına yol açar.

En sonra her ikisi başbaşa verip şöyle bir anlaşma olanağı buldular: Bu adamlar, şehre dönerek Fransız kumandanlığına hemen şehri boşaltıp gitmeleri üstüne bir ültimatom vereceklerdi. Bu anlaşmaya göre Ahmet Muhtar ve Celâl Beyler, Fransızlara verilecek ültimatomla halka yayımlanacak bildiriyi kaleme aldılar. Bunları, Kılıç Ali Beyden başka hepsi imzaladı.

Kılıç Ali Bey, bunu Antep ve Adana'daki Fransız Kumandanlıklarına, doğu orduları kumandanı General Goro'ya, bir örneğini de Ankara'da Mustafa Kemal Paşaya gönderdi. Protesto mektubu şöyle diyordu :

— Türkler, uzun yüzyıllardan beri sizin ulusunuza karşı büyük bir güven ve değer verme duygusu içinde yaşadı. Bütün yenilik ve devrimlerinde umudunun gözünü sizlere çevirdi. Türk milleti yas ve felâket zamanlarında dost ve okşayıcı sesleri çok zaman sizin memleketiniz olan hakseverlerden işitti. Türk, pek iyi bilir ki Fransız ulusu, özgürlük kaygusiyle kendi yurdunu ve güzel paytahtını ateş ve kan sellerine boğdu. Fransa'nın bağımsızlık aşkı ve bu uğurda düşünülemeyecek kertede fedakârlıklara katlanmayı göze alması Türk dünyasında, Türk yüreğinde ölmez izlenimler meydana getirmiştir..

Doğuştan bağımsızlığa âşık olan Türkler, bu amaçta ruhça ortak oldukları Fransızları, çok zamandan beri sevmişler ve benzer aziz ve kutsal amacın koruyucusu olarak tanımışlardı. Bağımsızlığa âşık olan Fransızlar, bunu kendilerinde erdem olarak görüyorlar da Türkleri de neden küçümseyerek görüyorlar?

Anadolu'yu baştan başa saran, ulusun ruhunun derinliklerinde doğup her yanda bir tufan gibi taşan he-

yecanı elbette görüp değerlendiriyorsunuzdur?

Ulus, bağımsızlığa kavuşmak, en değerli ve kutsal bir hakkını elde etmek uğruna her şeyi fedaya karar vermiştir. Antep'te ve yollarda görmüş olduğunuz kımıltılar ise bu sarsılmak bilmez isteklerin ürünüdür. Bunu eşkiyalık gibi bayağı adlarla nitelemek, uygarlık dünyasında böyle göstermek, uygar Fransa'nın özgürlük kavgalariyle dolu olan tarihi için büyük bir leke meydana geticektir. Bizim üstümüze atmak istediğiniz şeyleri yapmaktan uygarlık ve insanlık ününüzün korunması uğruna sakınınız. Kilis'ten Antep'e girmek isteyen gücünüz birçok zulüm yapmaktan kendini alıkoyamadı. Sessiz ve yoksul köylülerin evleri yıkılıyor, salt özgürlük aşkı ve bağımsızlık aşkı uğruna canlarını vermiş kutlu şehitlerimizin giynekleri soyularak, hakaretlere uğratılıyor.

İşte, bu zulümler, bağımsızlığı uğruna savaşan Türklerden değil, Fransız'lardan geliyor.

Türk, bağımsızlığını bırakmaz ve sonuna dek te bırakmıyacaktır. Ulus, mezara bağımsızlığiyle birlikte gidecek ve ölümsüzlüğün karşısına bu ölümsüz armağanla birlikte çıkacaktır. Bu dirençle davranan ulusa bayağı bir eşkiya gözüyle bakarak türlü zulûmler yapmayı sevgili bağımsızlığımızın boyunduruğa vurulmasına hâlâ çalışılmasını şiddetle protesto ederiz 31. Mart 1920.

Burç köyünde Antep ve dolayları halkına yayımlanmak üzere yazılan bildiri de şöyle diyordu :

— Ulus ve memleket, yoksulluklar, yoksunluklar ve türlü - türlü zahmetler içinde dirimsel hakkını elde etmek uğruna uğraşmak zorunda bulunduğu şu sıralarda ne yaptığını bilmeli ve bütün yaptıklarını us ve mantık içinde genel amaca uygun olarak yapmalıdır.

Bugün herhangi birimizin yanlış davranışı, ulusal amaca aykırı en ufak bir tutumu, bütün ulusun siyase-

tine büyük kötülükler yapabilir. Bundan dolayı davranışlarımızı bir noktaya toplayıp ondan sonuna dek yararlanmanın yoluna bakmak, bütün milleti benzer amaca yönelmiş bir ordu olarak birlikte yönetmek, bugün içine yuvarlandığımız ulusal savaşın en zorunlu gereksinimleridir.

Memleketimizi haksız yere işgal eden düşmanın ayağı altından kurtarmak isteğiyle yüreği yanan biz bütün ulus bireyleri, bugün yanlız bir düşünce, bir istek, bir amaç peşinde koşmalı, şimdiye dek sevgili yurdunu, kutsal namusunu, ırzını kurtarmak, Türkçesi: düşmanı memleketten çıkarmak uğruna bu denli büyük fedakârlıklarda bulunduğumuz ulusal amaç uğrunda, her neye mal olursa olsun, elimizden geleni yapmalıyız. Bu zaman, geçici bir sıkıntı zamanıdır. Yarın, kutsal hakkımızın yüksekliği, yine eski şanını ve parlaklığını yeniden kazanacak, bugünün acı yoksunluklarını çabuk unutacağız. Yanlız unutamayacağımız, vicdanlarımıza her zaman ağularını dökecek, bizi gece düşümüzde, gündüz düşüncelerimizde kıvrandıracak bir şey varsa, o da bugün yapmadığımız, yapmağa üşendiğimiz fedakârlıklar olacaktır.

Genel savaştan saklayabildiğimiz ne ölçek güç kaynaklarımız varsa hepsini savaşa fede etmeliyiz. Şundan ki genel savaştan yenilgiyle çıktıksa da hakkımızı korumak uğruna işte bugün ulusal savaşımızı yapacağız. Ne var ki, Tanrı korusun, bugünkü ulusal savaşımızda da yenilgiye uğrarsak hakkımızı artık ne ile savunabileceğiz?

Şimdiye de gördüğümüz binlerce kanıt, bize iyice anlattı ki, düşmanlarımız, silahtan başka, güçten özge hiçbir hakkı tanımıyorlar. Yenilgiye uğradığımız dakikada bizim için artık ne tarihsel, ne dinsel, ne uygarsal hiçbir hak olmayacaktır. Bunu en kesin bir doğru olarak

bilmeli, ona göre elimizdeki hakkı kaçırmamak için asker olanlarımız taburlarımıza eli silâh tutanlarımız gönüllü alaylarımıza koşmalıyız. Zenginlerimiz, en yüksek yardımlarımızı esirgememeliyiz. Yarın, pişmanlık gözyaşlarını dökerek ellerimizi dizlerimize vurmaktansa, bugün elimizden gelen fedakârlıklarla ulusal güce yardım etmeliyiz 31 Mart. 1920.

Bir saatli bomba gibi patlamak üzere hazırlanan Antep şehrinde bir iş için gerekli ufak tefek eksikler de bütünleniyordu. 29 Martta şehrin sokaklarına yapıştılmak üzere, Fransız kumandanlığınca, Fransızca ve Arapça bildiriler hazırlandı. Köşe başlarına yapıştırılan bu bildirileri, Kuvay-ı Milliyeciler hemen yırtıp rüzgâra verdiler. Yırtılmadan bırakılan birkaçının üzerine de kan sürdüler.

30 - 31 Mart günü Yarbay Andera mutasarrıfla görüşmek istedi. Karşılıklı ziyaretlerde bulundular.

31 Mart günü Kılıç Ali Beyin Burç'ta hazırlattığı bildiri Antep halkına ulaştı ve şehirde ulusal bir kaynaşma başladı. Halk, Maraş'tan koğulan Fransızların, pek yakında Antep'ten koğulacağına da inanıyordu. Şurada - burada Ermenilerle Türkler arasında sinirlerin karşılıklı ne denli gerildiğini gösteren ağız dalaşları oluyordu.

31 Martı 1 Nisana bağlayan gece, jandarma kumandanı Esat Beyin evinde Müdafaayı Hukukçular toplantı yaptılar. Antep halkı, yatağında mışıl - mışıl uyurken, Esat Beyin evinde patlayacak saatli bomba soğukkanlıca kuruluyordu. Toplantı, Kılıç Ali Beyin buyruğiyle yapıldı ve 1 Nisan 1920 günü savaşa başlanması kararıyle sonuçlandı.

Dört yüz arabası, tankları, topları, tüfekleri ve kalabalık askerleriyle Şahin Beyi Elmalı köprüsünde çiğneyip Antep'e varan yarbay Andrea, 1 nisan 1920 de boşalttığı arabaları ve askerleriyle yine o yoldan Kilis'e dönmek üzere sabahın saat altısında yola çıktı. Balaban ovasında, aziz ölüsü gözyaşları içinde şehre taşınmış olan Şahin Beyin öcünü almak üzere toplanmış olan ulusal güçler, Yarbay Andrea öncüleriyle savaşa tutuştular. Top gürültüleriyle ağır makinalı tüfek takırtıları, Antep'in içindeymiş gibi işitiliyordu. İşte, Balaban ovasındaki ulusal güçlerin Fransızlara açtığı ateşle birlikte Antep'in içinde de ilk silahlar patlamağa, ilk kurşunlar vızlamağa başladı.

Bu şöyle oldu :

1 Nisan günü cezaevinden birkaç azılı mahpus kaçtı. Jandarmalar onları durdurmak üzere birkaç el silah attılar. Bu silah seslerine kulak veren semt savaş örgütleri, savaşın başladığını sanarak mevzie girip Fransızlara ateş etmeğe başladılar. Bütün atanmış kumandanlar, milislerin yanı başında yer almıştı: Saburcu cephesine Zeki Bey, Çınarlı cephesine teğmen Kâmil Bey, Balıklı cephesine Mustafa ve Yavuz Ali Beler, Mardin yetimhanesi cephesine teğmen Fazıl Bey, Kovanlı cephesine Kilisli Arslan Bey buyruk veriyordu.

Şehir içi savaşının başladığı ilk dakikalarda Mehmet Paşa Camii önünden Maarif kahvesine doğru koşarak giden bir tercümanla bir Fransız askeri Bekereci Ahmet'çe yakalandı. Kozanlı'daki ulusal güçler Fransızların asker fırınına saldırarak iaşe subayı Grelom ile yirmi Fransız askerini tutsaklayıp hükümet konağına götürdüler. Türk mahallesinde oturup ta bir zamandan beri Türklere karşı düşmanca pozlar takınan Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Lökok'u da yakalayarak hükümet konağında

göz altına aldılar. Durduzade Süleyman ağanın kumandasındaki Kozanlı bölgesi ulusal güçleri, Antep'in güneyindeki Düztepe'yi ellerine geçirdiler ve ordan Fransız ve Ermenilerin mevzilerine karşı ateşe başladılar. Fransız makinalı tüfekleri de ateşlerini oraya yöneltti.

Kumandansız olarak başlayan şehir içi savaşı için Müdafaayı Hukuk Derneği hemen Burç'taki Kılıç Ali Beye haber salarak gelip kumandanlığı üzerine almasını bildirdi.

Akşama dek yürütülen savaş sonucunda şehirdeki bütün işgal güçleri çember içine alındı. Kozanlı milisleri, Düztepe'de meydana getirdikleri taş yığınları ardındaki siperlerinden durmadan Amerikan Kolejiyle Fransız bölge kumandanlığı karargâhına mermi yağdırıyorlardı. Amerikan misyonerleri, hastahane üzerine hemen kırk sekiz yıldızlı Amerikan bayrağını çekmişlerdi. Savaş günü akşama erdiğinden, Türk mahallelerinde tutsak edilenlerden başka iki Fransız askerlerinin de öldürüldüğü anlaşıldı. Bir Türk şehit olmuş, üç kişi de yaranlanmıştı.

2 Nisan 1920 günü Saint - Marie mutasarrıfla konuşmağa gitti ve 1 Nisanda ulusal güçlerin yaptığı ateş baskınıyle Düztepe'deki milislerin işini görüştü. Birini protesto ederken öbürü için de ültimatom verdi. Eğer Düztepe'deki güçler orayı boşaltıp çekilmezse topla bombardıman edeceğini bildirdi. Düztepe Amerikan kolejine sığınan Fransız karagâhına egemendi. Böylece, karargâh sürekli bir tehdit altında bulundurulacaktı. Yalnız, tepede siperler kazılmış ve bunların önüne toplanan taşlardan ham duvarlar yapılmış olmakla beraber her türlü bombardımana ve ateşe de açık bir düzlüktü. Bu yüzden burda temelli barınmak isteyen ulusal güçler, çok büyük ölüm tehdidini de göze almış sayılırlardı. Müdafaayı Hu-

kuk Derneği bu sakıncayı gözönüne alarak Düztepe'yi boşaltmağa karar verdi.

Düztepe boşaltıldığı sırada Kılıç Ali Beyden de haber geldi. Özel ulak olarak gidip dönen adamın bildirdiğine göre Kılıç Ali Bey, bugün hemen şehre geleceğini, bu arada çevreden silahlı güçler de toplayıp şehre göndereceğini bildirdi. Savaş, ikinci gün de karşılıklı ateş biçiminde sürdü. 2 Nisan sabahı, Kolejin güneyindeki Düztepe denen tepeleri boşaltıp şehre çekildikten sonra savaş heyecaniyle yerinde duramayan milisler, Lâtin kilisesiyle Amerikan hastahanesine saldırılarda bulundular. Şundan ki bu iki zararsız gibi görünen yer de silahlandırılmış ve güçlendirilmiş birer savunma kalesinden başka bir şey değildi. Hastane başhekimi Dr. Shpart'ın isteğiyle korumak üzere bir Fransız müfrezesi Amerikan hastanesinde mevzie girdi. Bir Fransız müfrezesi de Lâtin kilisesine yerleştirildi. Bu silah deposundan başka bir şey olmayan Lâtin kilisesi, ansızın baskına uğradığında kilisede yalnız, nöbetçi olarak Fransız teğmeni Şarl'ın emireri Solez bulunuyordu. Tek başına baskınla karşılaştığını görünce kilisenin bütün dışarı açılan noktalarına dolu birer tüfek yerleştirerek türlü noktalardaki bu tüfeklerle Antep milislerine ateş etmeğe başladı. Saatlerce kilisenin içinde öteye - beriye, aşağı - yukarı koşup durarak bu sahipsiz tüfeklerle ateş eden Solez, milisleri gerçekten aldattı. Milisler, birçok savunucu eliyle korunduğunu sanarak onun çevresinde boşuna mermi yaktı durdu. Böylece, kilisede pusmuş dört yüz Ermeni göçmen kadın ve çocuğunu savunan Fransız eri, sonradan gösterdiği yiğitlik için bir madalya aldı.

Antep savaşçıları az zaman içinde Lâtin kilisesi karşısındaki ticaret okuluna, bunun karşısındaki dört yol ağzında, Genç Hristiyanlar Derneğine, Kürt mahallesine,

İngiliz öksüz yurduna yerleştiler. Ermeni gönüllüleri de milislerin yolunu kesmek üzere geceli - gündüzlü taş taşıyarak barikatlar yapıyorlardı.

Şehir içinde karşılıklı cepheler böylece kuruldu. Ateş cephelerinin arası on ile kırk metre çekiyordu.

3 Nisanda da sabahın erken saatlerinde başlayan ateş, akşama dek sürdü. Antep üzerinde dolaşmağa başlayan bir Fransız uçağına sırtüstü yatan milisler, yoğun bir piyade ateşi açtılar. Savaş biçimleri daha çok ateş baskını ve bomba saldırılariyle sınırlanıyordu. Ermeniler, savaşı yitirdiklerinde tıpkı Maraş'ta olduğu gibi burayı da sonrasız bırakıp gideceklerini bildiklerinden son kerte büyük bir heyecan ve hızla çalışıyorlardı. İçinde bulundukları siperleri aşılmaz baş barikatlarla güçlendiriyorlar, çocuklar ve kadınlar da tıpkı silahlı gönüllüler gibi durmadan taş, odun, kütük v.s. taşıyorlardı. Bütün evlerin duvarlarından birbirine yol açan Ermeniler, güçlü bir savunma tertibatı meydana getirmişlerdi. Ermeniler ayrıca bir savaş imalathanesi kurarak burda bomba, mermi süngü, mermi kapsulü yapmağa başladılar. Yüzlerce Ermeni işçisi, burda geceli - gündüzlü harıl - harıl çalışıyordu.

4 Nisan'da Kılıç Ali Bey, adamlariyle Antep'e girdi. Savunma bölgelerini gözden geçirdi. Bütün savaşçıları gerekli mevzilere bölüştürerek yerleştirdi. Kendisine yardımcı olarak Kilis'li jandarma Yüzbaşısı Arslan Beyi seçti. Kürkçü Hanı'nın en alt katında Müdafaayı Hukukçular bir toplantı yaptı. Şehrin savunma noktalarını ve geri hizmetlerini incelediler. Şehrin bütün gücü, topyekûn bir savaşa göre inceden, inceye hazırladı. Her semte birer kumandan atandı. Hiç bir şey rastlayışa bırakılmadı. Her semtten savaşa yetenekli on beşer genç seçilerek dörder bölüklü iki tabur meydana getirildi. Bunlara Şim-

şek ve Yıldırım taburları adı verildi. Yıldırım taburu şehir içi savaşlarında sonuna dek en üstün bir savaş gücü olarak çarpışacak ve büyük başarılar kazanacaktı. Bu iki taburun subay kadrosu Antep'li yedek subaylardan seçildi.

Antep şehri içinde sonuna dek çarpışmaya and içmiş görünen Türk ve Fransız asker güçleri, şöyle hesaplanıyordu: Fransızların doğu lejyonu adı altında asker gücü bin beş yüz kişiyi buluyordu. Bunlar yerli ve yabancı milletlerin karışımından meydana gelmişti. Bunun elinde dört sahra topu batarası, dört yüz kişiye yaklaşık düzgün bir süvari alayı, dört yüz araba, altı yüz devenin meydana getirdiği bir ulaştırma kolu vardı. Bu ulaştırma kolları, Kilis - Antep, Antep - Akçakoyonlu, Kilis - Katma arasında işliyordu.

Antep savaşçılarının ise Yıldırım ve Şimşek taburlarının dörder yüzden sekiz yüz kişilik gücü, şehir dışı milislerinden meydana gelen dört yüz kişinin katılmasiyle bin iki yüz kişiyi buluyordu.

Böylece işgal gücünün, gerek insan gerekse ateş gücü bakımından Antep savaşçı gücünden çok üstün olduğu görülüyordu. Kuvay-ı Milliye buna bakmadan kurtuluş savaşını sürdürmek zorundaydı. Fransız kumandanlığı, savaşı bir olup bitti olarak benimser, tedbirlerini alırken durmadan mutasarrıfla bağlantıyı sürdürerek savaşı önlemenin yollarını da arıyordu. Kuvay-ı Milliye kumandanlığının buyruğu ile 6 Nisanda hükümet konağında tutuklu bulunan bütün Fransızlar serbest bırakılarak Fransız karargâhına gönderildi. 6 Nisanda Ermeni milisleri Kürt mahallesini ele geçirdiler. Böylece Amerikan hastahanesinin korunmasının sağlamak istediler. Kara Afrikalı Senegal askerleri, Lâtin kilisesi - Büyük yol - Kürt mahallesi cephesini güçlendirmek üzere Türk memleket hastahanesiyle Ermeni mahallesinin kuzey doğu kö-

şesindeki hanı ele geçirdiler.

Kılıç Ali Bey, bu sırada bir taktikle Antep Ermeni lerini Fransızlardan ayırmayı denedi. 6 Nisanda Ermeni «Millet Meclisi» ne baş vurdu :

— Antep, Anadolu'nun ayrılmaz parçalarındandır. dedi. Burayı ele geçiren düşmanla çarpışmak, Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararları gereğindendir. Halkta görülen birlik te buna saptanmaktadır. Bundan dolayı Türkler, karşılarında düşman olarak yalnız Fransızları görmektedirler. Ermeniler altıyüz yıllık yurttaşlık hakkını ayaklar altına alarak Türk - Fransız kavgasına karışmayıp yalnız kalmalıdırlar; bu, onların çıkarları gereğidir. Ermeni yurttaşlar, aldatmalara kapılmaktan sakınmalıdırlar.

Ermeniler, buna hiç bir karşılık vermediler. Kılıç Ali Bey, bunun üzerine kurtarılmış Maraş'ta oturan Ermenilerden üç kişilik bir öğütçü kurulu getirerek Antep Ermenileriyle görüştürdü. Bundan da bir şey çıkmadı. Ermeniler, kaderlerini büsbütün Fransızların kaderine bağlamışlardı.

Kılıç Ali Bey, 11 Nisanda şehir dışındaki örgütleri güçlendirmek, silah, cephane ve yiyecek sağlamak üzere şehirden ayrılmak zorunluğunu duydu, yerine Kilis'li Yüzbaşı Arslan Beyi bırakarak gitti. Fransızlar, demir bir kuşatma çemberi içindeydiler. Yiyecekleri günden güne eriyordu. Bunun üzerine Fransız kumandanı mutasarrıf Celâl Beye baş vurarak kimi gerekli gereksinimlerinin Kilis'ten sağlanmasına müsaade istedi. Celâl Bey buna eğilimli göründüyse de Müdafaayı Hukuk örgütü, buna hiç yanaşmadı. Durumu dışarıdaki Kılıç Ali Beye bildirdi. Kılıç Ali Beyin gönderdiği buyruk şöyle diyordu:

— Fransızların istediği yiyecek - içecekten bir damlasını bile vermek doğru değildir. Bu düşünce yanlışı

olanlar, memleketi düşmana satmak isteyenlerdir. Bu gibi alçaklıklara meydan vermemenizi dilerim.

Kılıç Ali Bey, bu süre içinde Dülük ve Burç köylerinde bulunuyor, Kuvay-ı Milliye örgütünü Antep savaşı için daha etkili kılmağa çalışıyordu.

Siyasal hâkim Sajo ile Binbaşı Hocer'in buyruğundaki Urfa Fransız işgal gücü, kötü kaderine doğru her gün biraz daha yaklaşıyordu. Ulusal güçler, Urfa'yı hava bile sızmayacak biçimde kuşatmış, içerdeki Fransızların aylardır yollarda kalan gözleri umutsuzluğun karanlığına gömmüşlerdi. Artık onlara hiç bir yerden hiç bir şey gelemezdi. Eğer 1 Nisanda Antep şehir içi savaşları birdenbire patlak vermesiydi yine de Albay Normand'ın gezginci toplariyle müfrezeleri Urfa'daki kuşatılmışlara bir umut kaynağı olabilirdi. Sonra, Normand, öteye beriye gezdirip durduğu bataryalariyle Maraş'a gitmiş oranın bütün evlerini tuz buz ettiği halde şehrin Türklerin eline geçmesini önleyememişti. Bu yüzden morali kırıksa da Ermeni soyundan oluşu, onu yakıp yıkmaya, sadizme zorluyordu. Saf kan bir Fransız onun yaptığını yapamazdı.

İşte, Yarbay Andrea, Kilis - Antep yolunda Kuvay-ı Milliye Kumandanı Şahin Beyi dört yüz arabası ve dört tankiyle çiğneyip geçtikten sonra Urfa'daki kuşatılmışların yardımına koşmak üzere davranmışsa da elleri böğründe kalmıştı. Şundan ki Urfa'daki Fransız garnizonu artık can çekişiyordu. Yiyecek - içecekleri kalmadığından atları ve katırları kesip yiyorlardı. Birkaç atımlık ta cephaneleri kalmıştı. Artık, Kuvay-ı Milliyenin elinde top da vardı ve bunlar ilk sevgili topları gibi tutukluk ta yap-

mıyordu. 3 Nisan 1920'de başlayan Kuvay-ı Milliyenin aralıklı top ateşi umutsuz Fransızları ve Ermenileri tutundukları son umut dallarından koparıp ayırdı. Onlarda makinalı tüfeklerini şehre çevirerek ellerindeki son mermileri rastgele boşaltmağa başladılar. Sokaklarda, evlerin bahçelerinde gafil avlanan Türk halkı bir çok ölü ve yaralı verdi. Ulusal güçler, her yanda yeniden siperler kazarak üzerlerine Türk bayrakları astılar. Ermeni halk ta açlıktan kırılmağa başlamıştı. Şimdiye dek her şeylerini Fransızlarla bölüşmüşlerdi.

Kuşatılan Fransızların morali paçavralaşmıştı. 8 Nisan 1920 de Fransızların girişimiyle bir bırakışma yapıldı. Fransızlar, bu süre içinde Urfa'yı boşaltıp gitmeyi garanti altına almak istiyorlardı. Binbaşı Hocer ile Sajo Kuvay-ı Milliye kumandanı Ali Saip Beyle Urfa'nın ne biçimde boşaltılacağı üstüne bir anlaşmaya vardılar. Fransızlar'da canlı - cansız hiçbir ulaştırma aracı kalmamıştı. Ali Saip Bey, onlara yolculuk için altmış deve ile yirmi beş at ve katır sağladı. Koruyucu olarak ta yanlarına on Türk jandarması kattı. Böylece Fransız garnizonu 11 Nisan 1920 gece yarısı iki koldan yola çıktı. Ali Saip Beyin buyruğiyle giden Fransızları yüz kişilik bir Türk jandarma gücü üç kilometre geriden izlemeğe başladı.

Sabahleyin kalkıp ta Fransızların gittiğini öğrenen Urfa'lılar feslerini havaya fırlatarak coşkun sevinç nağraları attılar. Artık, sevgili Urfa kurtulmuştu, Siverek'lilerin, Urfa'lıların ve Urfa dolayları ulusal güçlerinin granit yumruğu, hamamdaki kadınlara saldıran yabancıları aylarca, döğe döğe, eze eze hiçe indirmiş ve en sonra onları bir avuç posa olarak şehirden dışarı atmıştı. Böylece ikinci Türk şehri de yabancıyı koğmuş oluyordu. Sokaklara dökülen halk, yepyeni bir sarhoşluk, tatlı

bir sarhoşluk duyuyordu. Bu, özgürlük sarhoşluğuydu. Herkes, birbirini kutluyor, birbirleriyle kucaklaşıyor, bir biriyle öpüşüyordu. Urfa Kalesine asılan kocaman Türk bayrağı sabah güneşinde bağımsızlığın ve özgürlüğün kutsal bir sembolü olarak parlıyordu.

Fransız işgal gücü, şehirden iki kilometre uzaklaşmıştı. Suriye topraklarına doğru yol alıyordu. Bu sırada şeytan, Fransızlarla giden Ermeni gönüllülerini dürttü. Yolda dek geldikleri âşiret güçlerine ateş açtılar. Ateşi yiyen âşiretler, toplanıp Şebeke boğazında Fransız kafilesini kıstırarak ateş baskınına uğrattılar. Bütün o dolayların aşiret silahlariyle eli silah tutan köylüleri, kafilenin geçeceği yolun çevresindeki tepeleri tutarak mermi yağdırmağa başladılar. Tehlikenin, ölüm bayrağı çekerek geldiğini gören Fransız Kumandanı Sajo, bastonuna bir ak bez parçası bağlayarak teslim olmak istediklerini bildirdi. Teslim koşulları görüşüldüğü sırada aşiret halkı Fransızların mallarını yağmalamağa başlayınca iş değişti. Fransızlar, yağmacıların üzerine ateş açtılar. Onların ateş açtığını göre aşiret silahlıları tepelerde yeniden mevzilenerek ateş etmeğe başladılar. Oldukları yerde yok olmak tehlikesiyle karşılaşan Fransızlar, darmadağın oldular. Mallarını, ağırlıklarını bırakarak birer yana savuştular. Ne var ki bu arada tepelerden yağan korkunç ateş yağmuru altında Binbaşı Hocer'le siyasî hakim Sajo ve başka subaylar kurşunlarla delik deşik olarak öbür can veren Fransız askerlerinin arasına düştüler. Aklı - karalı yüzlerce Fransız askeri, parlak nisan güneşi altında taze kanlarına bulanmış olarak çölde yatıyordu. Bunlardan ancak birkaç kişi kaçarak kurtulabildi.

Ermeni soyundan Fransız Albayı Normand, arkasındaki ölüm saçan bataryalariyle kuşatılmış olan Fransızları kurtarmak için Urfa şehrini yakıp yıkmağa gider-

ken yolda korkunç haberi almakta gecikmedi: Demek bütün garnizonu çölde yok edilmişti. Normand, beyninden vurulmuşa döndü. Gerçi Fransızlar Maraş'tan koğulduysa da o peşinde sürüklediği bataryalariyle şehrin Türk kesimini yakıp yıkmış, kül etmiş, hiç olmazsa Türklerden böylece öç almıştı. Gelgelelim: Urfa'yı hem yakıp yıkmak için vakit bulamamıştı, hem de bütün işgal garnizonunun çöl akbabalarına, çakallara ve sırtlanlara yem olmasının önüne geçememişti. Ruhunun bütün dokularını ağulamış olan öç almak, yakıp yıkmak, yok etmek kompleksinin baskısı yine de yok edilecek bir şeyler bulmak umuduyla Sacur'da oturmuş, güçlendirme kıtalarını bekliyordu. Kilis - Antep yolunda dört yüz arabasiyle Şahin Beyin süngülenmiş ölüsünü çiğneyerek Antep'e girmiş olan Yarbay Andrea üç yüz arabası ve bir sürü öldürücü makina ve askeriyle, oturup beklemekten son kerte üzülen Normand'la buluştu. İkinci Fransız tümeninden aldığı bu önemli yardımla bütün gücün buyruğunu eline alan Albay Normand, baş kaldıran üçüncü Türk şehrine, Antep'e doğru yola çıktı. Buyruğunda dört piyade taburu, yarım süvari alayı, bir altmış beşlik dağ bataryası, bir yetmiş beşlik batarya, bir istihkâm takımı, bir demiryolu bölüğü, bir gezginci hastahane, üç yüz yirmi arabalık bir ulaştırma kolu, bir istihbarat subayı, bir operatör, bir veznedar vardı.

Normand, yiyecek - içecek trenlerinin Arappınar'a ve Tılabyez'e dek gitmesini sağlamak üzere merkezden bir mühendis bir demiryolu müfrezesi ve gerekli onarım âletleri getirmişti.

Normad, Urfa garnizonunu eritip yok eden çatışmalara karışmış sayarak yolunun üstüne dek gelen köyleri kuşatıp bütün erkekleri yakalatıyor, sorguya çekip sopoya yatırıyor, hiç bir vakit bulamayacağını bildiği suçlu-

ların acısını onlardan çıkarmağa çalışıyordu. Bu sırada, yerli Araplardan biri Albay Normand'la gizlice görüşmek istedi ve ona şöyle dedi :

— Bölgemizde yeterince asker bırakmazsanız aşiretlerle köyler size bağlanamazlar. Halk, kendilerini soyan ve hırpalayan milli kuvvetleri sevmiyorsa da onlardan korkuyor ve onlardan gelecek kötülükleri hesaba katarak pusuyor. Siz kesin olarak güvenliğimizi üzerinize alınız. Yalnız, bunu görüp geçen gruplarla değil, yerleşen ve bizi koruyan müfrezelerle yapınız. Böyle yaparsanız aşiret reislerinin ve köy ileri gelenlerinin «himaye» nize girdiklerini göreceksiniz. Urfa'daki askerlerinizin kesin ve umutsuzca bir çıkış davranışı yaptıktan sonra teslim olduğu haberi doğrudur.

Normand'la Andrea baş başa vererek uzun uzadıya düşündüler. Sonra, kafileyi ortaya alarak demiryolu boyunca sökülen cıvataları taka - taka Carablus'a vardılar. Burada Albay Kapitrel'le buluştuklarında onun Urfa garnizonu felâketinden habersiz olduğunu görerek şaştılar. Carablus'ta Eti'lerden kalma eski yapıtlar ve hazineleri araştırmakta olan Majorvoli adlı bir de bilginle karşılaştılar. Albay Normand'la Albay Kpitrel köprüye doğru bir gezinti yparak konuşurlarken yanlarına yaklaşan bir Arap onlara şöyle haberler verdi :

— Urfa garnizonunun cephanesi tükenmişti. Kendi yiyecekleri, hayvanların yemleri de kalmamıştı. Aç askerler atlarla katırları kesip yediler. Çarpışmalarda yüz otuz Fransız askeri ölmüş, yüz on kişi de yaralanmıştı. Çarpışabilecek güçte yanlız üç yüz otuz sekiz kişi kalmıştı. Ermeniler, sonuna dek Fransızlara yardım ettiler; espiyonluk, hafiyelikte büyük yardımları olmuştu. Yardım gelmeyecek olursa Fransız garnizonu Kuvay-ı Milliyecilere teslim olacaktı.

Casus Arap, sonucu bilmediğinden daha çok haber veremedi. Aradan çok geçmeden, aşiretlerin attığı satırdan kurtulabilen birkaç Fransız askeri, demiryolu üzerindeki Yarbay Andrea kuvvetlerine yetişti ve trajediyi bütün ayrıntılariyle anlattı. Şebeke boğazı felâketinden kurtulan bu birkaç kişinin getirdiği kara haber, Fransız doğu kumandanlığı merkezine dek ulaştıysa da orası bunu gizli tutmak zorunluğunu duyarak hiçbir vakit yayımlamadı.

Böylece öç alma hevesiyle gözleri kararan Albay Normand, Urfa garnizonunun acısını çıkarmak için buyruğundaki iki bin asker, yüzlerce araba ve bir sürü topla Antep üzerine yürüdü.

Caralus - Nizip yolu üzerinden bin türlü zarar yapıp korku salarak ilerleyen Normand'ın gelişi, Nizip Müdafaayı Hukuk örgütünce Antep Kuvay-ı Milliye Kumandanlığına bildirdi.

Albay Normad, Sinan köyüne vararak top bataryalarını buraya yerleştirdi. Bu sırada ulaştırma kolu Azze ve Şahmelek harabeleri arasındaki düz ova üzerinden Antep'e doğru ilerleyedursun o, Azze harabesinin batısında ve Şahmelek harabesiyle Babilke ve Kilisecik köylerinin kuzeyindeki kayalıklara tutunan Kuvay-ı Milliyeci Fikri Bey müfrezesini döğmeye başladı. Top ateşi, Rumevlek köyü dolaylarına dek genişledi. Öbür ulusal güçlerle Fikri Bey gücü, Fransızların sol kanadına şiddetli bir ateş baskını yaptılar. Düşmanın sağ kanadıyle merkez gücü ağır ağır ilerlerken sol kanadı Kuvay-ı Milliyecilere ateşle karlık veriyordu. Sol kanat savaşı üç saat sürdü. Bu arada Rumevlek köyüne yaklaşan düşman gücü, Cunut dağını döğmeğe başladı. Göllüce dolaylarında mevzilenmiş olan Antep'in şimşek taburu, ilerleyen düşmanı baskın ateşleriyle selâmladı. Normand, sol kanatta savaşan Kuvay-ı Milli-

yecilerin arkasını atlı müfrezeleriyle çevirmeğe başladı.

Fikri Bey müfrezesi, iki ateş arasında kalmamak için geri çekilmek zorunda kaldı. Normand güçleri, yayılarak, topçu ateşinin aralıksız koruması altında durmadan ilerliyordu Fransız atlıları, Cunut dağının doruğuna tırmanırken ulaştırma gücü de Hacı Arap kuyusundan Üzüngü deresine doğru ilerliyor, bir bölüm askeri de kuzeyden Hacı Baba, güneyden Homanız'a doğru uzanan egemen yükseklikle kimi tepeleri ele geçiriyorlardı. Homanız höyüğüne yerleştirilen ağır makinalı tüfeklerle Üzüngü deresinde mevzilenen düşman topları, Pirili Kaya ve Büyük Salavat tepeleriyle birlikte Antep şehrini de döğüyordu. Albay Normand güçleri saat onda şehrin egemen tepelerini dışardan ele geçirerek Cunut dağına yerleştirdiği bataryalariyle Antep'i korkunç bir sadizmle bombardımana başladı. Amerikan kolejinde mevzilenmiş toplar da bu dayanılmaz salvo ateşlerine katılınca Antep şehri, tarihinin en korkunç saatlarını yaşadı. Bir yandan bol ağır makinalı tüfek ateşi, bir yandan da aralıksız top ateşleri altında ulusal güçlerin kuşatılmasında açılan gedikten Normad, askerlerinin başında Fransız karargâhının bulunduğu Amerikan kolejine girdi. 16 Nisan 1920 akşamı ulusal güçlerin kuşatmasını kaldıran Normand, Antep'i pek uzun sürecek korkunç, dayanılmaz çilelerin ve felâketlerin içine atıyordu.

— 9 —

MUSTAFA KEMAL'İN KARARGÂHINDA

Ben, yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir ulusun çocuğu kalmalıyım. Ulusal bağımsızlık bence bir yaşamak sorunudur.

— Mustafa Kemal —

— Adana Kuvay-ı Milliyesi, deniz kıyısına yaklaşan bir Fransız zırhlısına ateş açmış.

— Düşmanın durmadan tedirgin edilmesi, orası için en iyi savaş biçimidir. İyi yapıyorlar.

Yunus Nadi Beyle arkadaşları, Geyve'de dört gün kaldıktan sonra 31 Mart 1920 günü Ankara'ya doğru tren yolculuğuna hazırlanıyorlardı. Halide Edip Hanım grupu, en sonra dün akşam üstü Geyve'ye ulaştı. Yunus Nadi Bey, romancı Halide Edip'i yüzünden tanımıyordu. İnce, nâzik bir İstanbul kızı olarak bildiği bu sanatçının birdenbire yiğit bir amazon, idealist ve cezbeli bir savaşçı, bir kahraman olarak ufukta parlaması, onu derin bir sempatiyle ilgilendiriyordu. Bu nâzik İstanbul kızının, bu uzun ve yorucu yolculuktan sonra ne duruma geldigini görmek için sabırsızlanıyordu. Onun da Ankara'ya doğru yola çıktığını Köseler köyünde Yenibahçe'li Şükrü Beyden öğrenmişti. Grupa, Küçük Arslan çetesinin kılavuzluk ettiğini de biliyordu. Ağaçlı köy imamı, Halife Edip grupu için şöyle demişti :

— Kaymaz üzerinden kara bulut gibi bir insan kalabalığı geçti.

Aydın bir Türk kadınının böyle kahramanca ortaya fırlayışı, Yunus Nadi Beyin gözünde çok büyük ve yüksek bir anlam almıştı. Hayalinde onu bir efsane kadını, bir jandark gibi altın bir haleye bürünmüş görünüyordu.

Halide Edip'le arkadaşları, Gevye boğazına gönderilen otodrezinlerle gelmişti. Bu sırada karşalıyıcılar arasında bulunan, Yunus Nadi Bey, ötekine - berikine «hoş geldin» derken onu alaca karanlıkta ancak, hayal - meyal görebilmişti. Müdafaayı Hukuk Derneğinin Başkanı olan Geyve Kaymakamı Hamdi Namık Beyin karısı onu aldığı gibi kalabalıktan uzaklaştırmış ve kasabadaki evinde konuk etmeğe götürmüştü.

Ertesi gün kuşluk vakti bir yığın İstanbul kaçkını ile öğüt kurulu üyeleri, grup - grup Otodrezinlere bindiler. Askerler, Otodrezinleri çalıştırdı ve küçücük araçlar raylar üzerinde kaymağa başladı. Peş - peşe giden birkaç drezine bölüştürülen kaçaklar, doğanın güzelliklerini seyrederek gidiyorlardı. Yunus Nadi Bey, Halide Edip'le ancak epeyce ilerledi küçük Akhisar istasyonunda ayak üstü biraz görüşebildi. Hayalle süslü, efsaneye bulanmış jandark biçiminde düşündüğü Halide Edip'in yerine son kerte gerçek ve gerçekçi bir kadınla karşılaştı. «Halide Edip hanım, sanki Kayış dağına bir gezintiye çıkmış gibi yolculuktan ve onun yoruculuklarından hiç yakınmıyor, tersine daha çok işlerden söz ediyordu. Pratik bir Türk kadını»ydı. Ona, Kuşçalı telgraf merkezinde Mustafa Kemal'le yaptığı telgraf görüşmesini anlattı :

— Şimdi Ankara'ya gider gitmez bütün dünyaya o yolla bağırırız.

— Çok güzel, daha iyisi, gider gitmez bir ajans örgütü kuralım, o araçla içe ve dışa söyleriz.

— Birinci koşul, hanımefendi! Sonra elbette bunun ayrıntıları gelir. Örneğin; ilk aşamada yayın ki, başlı

başına örgütü gerekser. Sonra propagandanın çeşitleri.

— Elbette, sırayla hepsi yapılır. Yalnız, benim düşünceme göre ilk iş ajans olmalıdır. İsterseniz adını burda koyuverelim: Örneğin, Türk ajansı, örneğin, Ankara ajansı, örneğin, Anadolu ajansı.. Daha da bulunabilir..

— Bana (Anadolu Ajansı) en iyi bir ad gibi görünüyor.

— Bana da öyle. Değil mi? İlkin kendini ve elden gelirse bütün yurdu kurtaracak olan Anadolu'dur. O halde kararımızı vermiş olalım: *Anadolu Ajansı.*

— Evet, Anadolu Ajansı, hanımefendi.

Bu kısa ve yararlı görüşmeden sonra iki idealist düşünce adamı yine drezinlerine döndüler ve küçük makinalar, kol gücüyle Ankara'ya doğru yeniden kaymağa başladı.

Yunus Nadi Bey, öğüt kurulundan Abdullah Azmi ve Vehbi Hocalarla birlikte yolculuk ediyordu. Hocaların temiz bir seccade serdiği drezinde bağdaş kurmuşlardı. Yunus Nadi Bey, yol arkadaşlariyle şakalaşmaktan da kendini alamıyordu :

— Demek, siz şimdi Ankara'ya nasihat edeceksiniz ha?

Kapısına dikilen süngülü nöbetçiler olayından sonra aklı başına gelmişe benzeyen Hoca Vehbi efendi :

— Ne nasihatı, efendim, diyordu, neme gerek efendim. Ankara'ya gider, paşa hazretleriyle görüşürüm. Sonra kendilerinden izin alarak bir süre için Konya'ya varırım, vesselâm.

— Ya Abdullah Azmi Efendi, sen?

— Ben, de birader, böylece çıkışı nimet vesile sayıyorum. Hem Eskişehir'de biraz işlerim de var.

— Canım, bir görev yüklendiniz gidiyorsunuz, dönüp heriflere bir kez hesap vermek yok mu?

— Ne hesabı, canım, işte gördük: Ay aydın, hesap belli! Hem gerekir ve elden gelirse o hesabı öbür arkadaşlar verirler.

Öbür arkadaşlar dediği Yusuf Kemal'le Rıza Nur Beylerdi. Bu iki aydın mebus, Ankara'ya vardıktan sonra yine İstanbul'a dönüp olumlu, olumsuz bir rapor vermeyi bir ahlâk kuralı ve bir prensip gereği sayıyordu. Hocaların zekâsı ise daha gerçekçi ve pratik bir taban üzerine işliyordu. Onlar, Ankara'ya varıp dönmemek kararındaydılar.

İngilizlerin çekilirken dinamitleyerek ortasından ikiye böldükleri Lefke demiryolu köprüsüne yaklaşmakta olan drezinlerden biri raydan çıkarak tepetaklak oldu. İçinde Yusuf Kemal Beyin de bulunduğu drezinin altından korkulduğu gibi hiçbir ölü ve ağır yaralı çıkmadı. Yolcular, Lefke köprüsünde drezinlerden indiler... Yıkılmış olan köprünün orta uçları ırmağa gömülmüştü. Yolcuları götürecek trenin lokomatifi karşı geçede puflayıp duruyordu. Yolcular «ırmağı, Bucurgat denilen ve çelik halatla her iki kıyıya bağlı olarak suyun akıntısından yararlanarak vargelle gidip gelen kocaman bir kayık içinde» geçtiler.

Bilecik istasyonuna, yolcular için yemek hazırlatılmasını telgrafla bildirerek trene bindiler. Ancak gece yarısı Bilecik'e varıp yemek yediler. Trenin Eskişehir'de bir iki saat kalacağını öğrenerek kalkan trende şekerleme kestirmeğe başladılar.

Sonra Yunus Nadi Bey, trenin sarsıntısiyle uyandı. Dışarıdan kesik ve heyecanlı buyruklar, bağrışmalar geliyordu :

— Açma, yanaşma... Düüüt... Polis, dikkat... Çıkma yok, hemen hareket...

Sabahın alaca karanlığında istasyondaki Mutasar-

rıf, polis ve görevli askerler, öteye - beriye koşuyor, hem trenden inilmesine hem de trene binilmesine engel oluyorlardı. Tren, istasyonda üç - beş dakika ancak kalmıştı ki kampana çaldı ve lokomotif tiz düdüğünü öttürüp puflayarak onu sürükleyip götürdü.

Biraz sonra, bunun, öğütçülerin trende bulunuşu yüzünden olduğu anlaşıldı. Yeni Kuvay-ı Milliyeci mutasarrıf Fatin Bey, Ankara'dan gelen buyruk üzerine Eskişehir'i öğütçülerin taşıdığı bulaşıcı hastalıklardan korumak için istasyonda bir sağlık kordonu kurmuş, tren kalktıktan sonra da kollarını kavuşturmuş, orda dikilelerek onun gidişini seyrediyordu. Trenden kendisine seslenen dostlarını bile başının kalabalığından işitmemişti. Bu küçük Eskişehir olayı, bütün yolcuları ayrı ayrı tedirgin ettiğinden herkes bütün yol boyunca öğütçüleri «saraka» ya alarak eğlenmenin yolunu arıyordu. Onlara şöyle laf atıldığı işitiliyordu :

— Hişt. Tanrı sonları hayır etsin, bakın burada bile öğütçülerin şerrine uğradık. Ankara'ya yaklaşıldıkça padişahın öğütçülerinden kısmî değişişler göze çarpıyordu. Vehbi Efendi, daha kararlı bir durum almıştı:

— Estağfurullah! Ne öğütü efendim; neme gerek efendim. Ben, paşa hazretlerinden izin alıp Konya'ya varacağım.

Abdullah Azmi Efendiyse memleketi olan Eskişehire inemediğinden çok üzgünse de bunu biraz ılımlandırarak dışarı vuruyordu :

— Orası benim memleketim. Şayet çıksam ve hatta kalsam sanki ne olurdu?

Yusuf Kemal Beyle Rıza Nur daha çok susmayı uygun buluyorlardı. Millet, onları da kışkırtarak konuşturmanın yolunu buluyordu :

— Fakat, Yusuf Kemal Bey, Ankara'da görevinizi

yaparak inşallah İstanbul'a döndükten sonra yine Ankara'ya geleceksiniz ha! Değil mi, doğrusu, bunun başka türlüsüne razı olamayız.

— Elbette. Ankara'ya gidelim, İstanbul'a dönelim, orada söyleyeceğimizi söyleyelim, ondan sonra ilk işimiz, elbette yine Ankara'ya dönmek olacak.

— Elbette! Elbette! Ya İngilizler geri dönmenizi önlerlerse?

— Canım Yusuf Kemal Bey, bırak bu malihülyaları. Hazır gelmişken otur şunun şurasında.

— Hayır, o değil de söz verdik. Gideceğiz ve geleceğiz dedik.

— Ne demek ödevimiz İstanbul'a dönmek efendim? Kendi ayağınızla İngiliz hapishanesine mi gideceksiniz?

— Birader, ne olursa olsun verilen bir söz var ortada. Yoksa kimin umurunda olurdu?

Ankara'ya yaklaşmışlardı. Hüsrev Bey :

— Bağlar göründü! Diye bağırdı.

— Sivas'ın bağları mı?

— Hayır, Ankara'nın bağları.

Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'in şu uzak tepe üzerindeki «Ziraat mektebi»nde karargâh kurduğunu biliyordu. Sarıkışlalar ovada sarı boyalariyle yatıyordu. Ankara kalesinin çevresine kümelenmiş kara görünüşlü şehrin dolayları bol bir ilk yaz yeşilliğiyle bu yoksulluğu saklamağa çalışıyor gibiydi.

Ankara'ya yaklaşıldığı sırada Yunus Nadi Bey Halide Edip Hanıma yaklaşarak :

— Halide Hanım dedi, istasyon hıncahınç dolu. Orada birkaç söz seylemek gerekecek. Bizim adımıza konuşursunuz, değil mi?

— Merak etmeyin, konuşurum.

Tren, Ankara istasyonunda durduğunda yolcular,

kendilerini sabırsızlıkla bekleyen kalburüstü bir karşılayıcı kalabalığıyle karşılaştılar. Mustafa Kemal sarışın yüzü ve mavi gözleriyle hepsinin arasında göze çarpıyordu. Ali Fuat Paşa da Mustafa Kemal'in yanı başında dikilmiş gülümsüyordu.

Tren durur durmaz Mustafa Kemal, kaçaklar kompartımanının kapısına doğru ilerledi. Merdivenlerden ilkin inen Halide Edip Hanımın elinden tutarak inmesine yardım etti. «Bu elin çevik davranışı ve gücü, Halide Edip'e, Mehmet Çavuş'la ulusal kavganın yolda arkadaşlık ettiği kişilerini düşündürdü. Ne var ki bu eller ötekilerden bambaşkaydı. Anadolu'luların elleri genel olarak kocaman, geniş ve zalimleri gırtlağından yakalamağa elverişli görünür: Mustafa Kemal'in gergin derili, uzun parmaklı ak eli Türk'ün bütün özellikleriyle birlikte egemen bir nitelik te taşıyordu.»

— Safa geldiniz, hanımefendi.

Diye onu selâmladıktan sonra; «hatır» ını sordu. Sonra hemen arkasında dikilen uzun boylu, geniş omuzlu ve uzun kara sakallı bir adam:

— Ankara Valisi Yahya Galip Bey!

Diye ona tanıttı. Bu sırada Halide Edip'in gözüne biraz ötede kendisini gözteleyen Albay Emin Beyin karısı Didâr Hanım ilişti. Bu, kendisine akraba da oluyordu. Mahmure ablasının görümcesinin kızıydı. Çocukluk ve gençlik günlerini onunla birlikte Sultantepe'de geçirmişti. Eski arkadaşının eski dostluk sıcaklığiyle dolu kollarını boynunda halkalanmış görünce bir tuhaf oldu. Bütün o güzel genç kızlık yılları bir anda bütün o çiçek mahşeriyle geri geldi :

— Çok şükür, sağ - salim geldin, Halide!

Halide Edip, bu gece Didâr Hanımlarda konuk olacaktı. Hemen bir arabaya atlayarak şehre giden uzun yo-

lu geçtiler. Araba karanlık ve daracık mahalle aralarında sarsılarak ilerliyordu.

Akşamın alaca karanlığında, bir sokak başındaki çeşmenin önünde su doldurmak için sıralanmış bir yığın kadının yanında duran arabadan indiler. Hemen oracıkta bir eve girdiler :

— Didâr, sıcak su, çok sıcak su, sabun ve kese istiyorum.

Halide Edip'in bu çok önemli isteğini kızlık arkadaşı :

— Hepsi hazır!

Dnye yanıtladı. Genç ve çok yorgun romancı için, «yerdeki kırmızı halı, uzun sedir, ak perdeler ve sobadaki alevler inanılmaz bir mutluluktu.»

Didâr Hanım, genç amazonu bol köpüklere boğarak öyle bir yıkadı, öyle bir keseledi ki, yollarda geçen on beş günlük kirli - pasaklı yaşayaşın bütün izleri temelli silindi. Sonra güzel konuk kadın, ayaklarına fanila terlikler geçirdi, saçı arkasından bir yemeni ile bağlı olarak yumuşak kanapeye uzanınca kendisini Cennete girmiş sandı.

Tam sedire yerleşmiş, Cennetin ilk tadının tatmak üzeriydi ki kapı çalındı. Ev sahibi, perdeyi aralayarak baktı, hiçbir şey söylemeğe vakit bulamadan koştu, Halide Edip'in sırtına uzun bir hırka, başına da iyi bir baş örtüsü getirdi. Sonra :

— Mustafa Kemal Paşayla Adnan Bey geliyor!

Dedi ve seğirterek odadan çıktı.

Halide Edip, gaz lambasının sönük ışığında Mustafa Kemal'i istediğince göremedi. Mustafa Kemal, sedire oturarak uzun bir konuşma kapısı açtı. Bu, daha çok bir yoklayıştı.

Genç kadın Mustafa Kemal'den hiçbir şey anlayamamıştı. Paşa giderken :

— Yarın, Ziraat mektebi'ne gelin de konuşalım.

Dedi. Mustafa Kemal'in konuşması, gecenin birçok saatini yemişti. Halide Edip, lavanta kokulu bir yatağa girip te gözlerini yumduğunda birkaç saat önce yitirdiği Cennete yine kavuşur gibi oldu.

İstanbul kaçakları birer - ikişer Ziraat mektebi'ne gidip Mustafa Kemal'i görüyorlardı. Yunus Nadi Bey de Nisanın ikinci günü bir arabaya atlayarak onu görmeğe gitti. «Okulun üst katına çıkılınca karşıya gelen büyücek oda, paşanın kabul salonu, görüşme ve çalışma odası»ydı. İçeri girince gözüne ilk çarpan eşya salonun kıyısında yanan bir saç odun sobası, bir iki kanape, koltukla üç dört sandalye ve bir de çalışma masasıydı. Mustafa Kemal, külot pantalonu ve bir avcı caketi, başında Yeniçeri serpuşuna benzetilmiş, yukarısı gittikçe yanlara doğru genişleyen kalpağiyle gülümseyerek odanın kapısında kendisini karşılayıp elini sıktığında eski dost gazeteci, bu sade döşenmiş odanın etkileyici havasını taa içinden duydu. Karşılıklı oturup konuştular. Mustafa Kemal, onun yolculuk izlenimlerini incelercesine sorup öğrendi:

— Siz, yolculuğunuzda bayağı bir kurmay planı uyguladınız ve pek iyi yaptınız. Güzel. Çok güzel. En yüksek askerlik te budur. Türlü belkileri çok iyi hesap etmeli, en iyi görüneni cür'et ve kesinlikle uygulamalıdır.

Yunus Nadi Bey, Adapazarı bölgesinin bir tehlikenin tohumlarını taşıdığından da söz etmişti. Mustafa Kemal, bu noktaya parmak bastı :

— Sizce bu tehlike o kadar mı varit görülüyor ki ona bu kadar önem vermişsiniz.

— Efendim, bence bu tehlike şimdiki halde yalnız kendim için düşündüğüm, temelde duyusal bir kaygudan

ileri gitmez. Ben, ne Adapazarı'nı, ne Düzce ve Hendek dolaylarını bilirim. Ne var ki o bölgenin türlü halkları üstüne çok işitilmiş olmak biçiminde bilgilerim var. Öyle ki şimdiki durum ve koşullar içine oralarını İstanbul ile karşılaştıracak kişiler için duygum yönünden güvenilir görmüyorum ve bu duyuşum da çok güçlüdür. Nitekim Ada'ya gelirken bir Çerkes köyünde ve Adapazarı'nın içinde bile bu duyuşumu doğrulayacak kanıtlar ve izler görmekten uzak kalmadım.

— Demek ki sizce oralarda amacımız için mutlaka bir tehlike vardır?

Bu tehlikenin amacımızı etkileyecek kertede yaygın ve önemli olabileceğini hiçbir zaman düşünmedim. Yine de bana öyle geliyor ki eğer dikkat olunmazsa günün birinde o dolaylarda filân kafilenin filân yerde parçalandığı haberini almak hiç te uzak bir görüş değildir. Örneğin, bizi bugün burada göreceğinize Hendek ile Düzce arasında eşkiyaca öldürüldüğümüz haberini alsaydınız elbette hoş olmazdı.

— Bu bile önemli. Demek, daha çok dikkat etmek gerek. Yalnız, ben kendim bu cür'etin bu kerte ileri götürülebileceğini sanmıyorum. Bununla beraber, tedbirsizlik etmemek ödevidir. İşte, siz pek iyi yapmışsınız :

Hiç olmazsa buraya çok erken gelmiş oldunuz.

Mutafa Kemal, İstanbul'daki meclis üyelerinden başka kimlerin gelebileceklerini anlamak istedi. İbrahim Süreyya ve Celâlettin Arif Bey grupunun yolda olduğunu bildiğinden :

— Onun gelişi pek iyi olmuştur. Meclisin reisi İstanbul'dan ayrılmakla çok iyi etmişti.

Dedi ve Rauf Bey işini açtı :

— Yahu, ben Rauf Beyi vaktinde bu olaydan haberdar etmiş ve tedbir almalarını istemiştim. İstanbul'daki

kafasızları bir yana bırak, şu gözle görülecek elle tutulacak kerte açık olan gerçeği kendi arkadaşlarıma dahi anlatamadım. Meclis illâ İstanbul'da mı toplanırmış bunda sakınca mı yokmuş, İngilizler en sonra bir parlamentoya saldırmazlar mıymış? Al işte bak, saldırırlar mıymış, saldırmazlar mıymış, gör. O kadar söyledim, yahu, bu koşullar içinde İstanbul'da meclis olmaz, memleket bizim değil mi, onun en güvenli gördüğümüz herhangi bir noktada kurmak hakkımız değil mi? Hayır, efendilerin gözleri İstanbul'a dikilmiş ve sanki beyinleri kurumuştur. Ne sandılar hiç Türk meclisi İngilizlerin âleti olur mu? Olmazsa görevini yapan bir Türk Meclisi canımıza kasten İngilizlerle kucak kucağa yaşar mı? Elbette yaşayamaz, değil mi? Hayır, meclis İstanbul'da olur ve görev görür dediler. Görev görür mü? Gördük gördüğü görevi, gördük uğradığı âkibeti. Geçti mi, geçebilir mi? İşte, onu da gördük.

Mustafa Kemal, son günlerde kendisini en çok öfkelendirmiş olan bu konular üzerinde ne kerte çok konuşsa yine de meramını anlatamamış olmanın tedirginliği içinde bulunuyordu. O, böyle ateşli bir konuşma temposu içinde düşüncelerini en açık - seçik biçimde anlatmağa çalışırken Yunus Nadi Bey «Sanki onda bir değişiklik meydana geldiğini görüyordu. Hiç olmazsa insana sanki boyu biraz daha uzamış gibi, olduğu yerde dururken, hatta otururken yavaş - yavaş yükseliyor gibi görünüyor» du.

— Sonuç ne oldu ki? Bizi yeni bir seçim zahmetine daha sokmuş oldular. Şimdi, onu yapıyoruz. Haberiniz var elbette?

— Evet, efedim, Geyve'de öğrendim ve bütün bildirilerinizi okudum.

— Tertibatımızı nasıl buldunuz? Şimdiki duruma

göre artık bayağı meclisi mebusandan ayrı bir şey gerek değil mi?

— Öyledir. Tertibat iyidir. Eğer seçimler de her yandan istenilen sür'atle yapılabiliyorsa?

— Yapılıyor, yapılıyor. İyi ettiniz de çabuk geldiniz. Çalışacak arkadaşlar gerek bize. İşlerin nasıl gittiğini göreceksiniz.

Yunus Nadi Bey, İstanbul'dan geri geçirdiği boş günler yüzünden büyük bir can sıkıntısı içine yuvarlanmak üzeriydi. Kendini bildi bileli matbaa mürekkebi, kâğıt kokuları ve makina gürültüleri arasında geçen yaşamı, onun için mutluluğun taa kendisiydi. Şu sırada Mustafa Kemal'in çevresinde yaşayan mutlu kişiler arasında bulunduğu halde kendini mutlu duyamıyordu. Basımevi kokusunun geldiği bir iş yerini ölesiye özlüyordu. Vilayet basımevinde Mustafa Kemal'in «Hakimiyeti Milliye» gazetesi haftada üç gün olarak çıkıyorsa da biricik yazarı eski Akâ Mutasarrıfı Hakkı Behiç Beydi. Mustafa Kemal'in işareti üzerine bir gün Hakkı Behiç Bey, Yunus Nadi Beyi buldu :

— Birader, para ile değil, sıra ile, dedi. Artık, sen al bakalım şu gazeteyi.

Yunus Nadi Bey, buna pek sevindi. Hiç olmazsa oyalanacak bir iş bulmuştu. Böylece Mustafa Kemal kargâhının da en vazgeçilmez militanlarından biri oldu. Yunus Nadi Beyin bu karargâhta öğrendiği pek ilginç şeyler olmakla beraber bunların en ilginci «Heyeti temsiliye» denen o korkunç gücün tek başına Mustafa Kemal'in kendisinin oluşuydu. Ortada, öyle bir derde deva olacak, her an toplantı durumunda bir kurul filân yoktu. Ankarada görünürde bir ordu da yoktu. Demek ki karargâhı bu şehirde bulunan o ünlü yirminci kolorordu bile Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşanın kişiliklerinden başkası değildi.

Yunus Nadi Bey, yeni - yeni öğrendiği şu şeylerin karşısında şaşkınlık geçiriyor, biraz da umutsuz düşüyordu. Mustafa Kemal'in varlığı soyut ordu kadrosu ve ihtilâl yönetimi boşluklarını apıştırtgan bir güçle doldurmasını biliyordu. Yunus Nadi Beyin umutsuzluğunu biraz olsun ılımlılaştıran büyü de burdaydı. Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'in yirmi dört saatlık yaşayışını eski bir gazeteci olarak göz hapsine almıştı. Sabahleyin, Mustafa Kemal çalışma ve kabul salonuna girdikten sonra bu günlük yaşayış, şöyle başlıyor ve sürüp gidiyordu: Hayatî Bey, koltuğunda dosyasiyle içeri giriyor ve Mustafa Kemal, hemen hep benzer ünlemesiyle :

— Gel çocuk, neler var, oku bakalım, diyordu.

Onun karşısındaki sandalyeye oturan Hayatî Bey dosyadaki kâğıtları birer birer okumağa başlıyordu.

— Antep'ten Kılıç Ali Bey'den rapor.

— Yeni bir şey var mı?

— Amerikan Kolejindeki Fransızları püskürtmüşler, ama, düşman üstün güçlerle dönerek şehri topa tutmuş ve epeyce zarar yapmış.

— Yaz: Bu işin kısa ve etkili çözümleme yolu Urfa ile Antep'i birleştirmek olacaktır. Tedbirler alınmış ve tâlimat verilmiştir.

— Suruç Kuvay-ı Milliyesi Fransızları püskürtmüş. Fakat cephanesizlikten yakınıyorlar. Mardin dolaylarındaki depolarda silah ve cephane varmış, istiyorlar.

— Suruç'a Diyarbakır'a: Bu cephane yeterince onlara verilmelidir.

— Urfa kuşatması güçlüce sürüp gidiyor.

— Daha çok güçlendirmek gerekir. Uygulasın ve bildirsin.

— Adana Kuvay-ı Milliyesi, deniz kıyısına yaklaşan bir Fransız zırhlısına ateş açmış.

— Düşmanın durmadan tedirgin edilmesi, orası için en iyi savaş biçimidir. İyi yapıyorlar.

— Demirci Mehmet Efe'nin selâm ve saygı telgrafı.

— Yine, biraderim Mustafa Kemal Paşa, diyor mu?

— Öyle diyor efendim.

— Ona da kocaman bir aferin!

Bundan sonra Yüzbaşı Recep (Peker) Bey de geceki kararların yazılı biçimlerini getiriyordu. Bunlara çoğu zaman öğleden sonra bakılmaktaydı. Saat on ikide yemek çanı çalınca bütün işler duruyordu. Karargâh personeliyle orda bu sırada bulunan konuklar, aşağıdaki yemek salonuna inip yemek masasına oturuyorlardı. Mustafa Kemal'in tatlı konuşamalariyle bu yemek süresi bir şölen niteliği alıyordu.

Yunus Nadi Bey de artık gece yarılarına dek karargâhta kalıyor, Yüzbaşı Recep Beyin yazı işlerine yardım ediyordu.

Nisanın dördüncü günü Mustafa Kemal, Yunus Nadi Beyin geceyi karargâhta geçirmesi gerektiğini söyledi. Önemli bir toplantı yapılacak, yeni kimi örgütler üzerinde görüşülecekti. O gün akşam yemeğinde Halide Edip Hanımla birlikte Doktor Adnan ve Cami Beyler de vardı. Halide Edip'le kocası Adnan Beye Ziraat okulunun çiftlik evi verilmiş de henüz yevgilerini sağlayacak bir olanak bulamadıklarından yemeklerini karargâhın tabldotundan yiyorlardı. Yemekten sonra yine Mustafa Kemal'in çalışma salonuna çıktılar. Kahveler içilirken Mustafa Kemal'in pek merak sardığı Türkçülük konusu üzerinde bir süre konuştular. Sonra temel konuya geçtiler: Anadolu Ajansı işi ele alındı. Halide Edip Hanım Ankara'ya geldiğinin ertesi günü bir arabayla Ziraat okuluna gitmişti. Yapının önünde iki nöbetçi asker vardı. Onu bir çavuş yukarıya çıkarmış, geniş ve aydınlık bir odaya sok-

muştu. Bir anda Mustafa Kemal'le Adnan ve Cami beyler kapıda kendisini karşılamışlardı. Kapının önüne dek gelen Mustafa Kemal bir şövalye inceliğiyle genç kadının lini tutup dudaklarına götürmüştü. Halide Edip Hanım, hemen oracıkta Geyve'de Yunus Nadi Beyle kararlaştırdığı «Anadolu Ajansı» işini ona açıvermişti. Halide Edip Hanım, düşüncesini şöylece açıklamağa çalışmıştı :

— Ne dış dünya, ne memleketin içi ulusal davranışın anlamını almış değildir. Çünkü, haber alamıyorlar. Yunus Nadi Beyle Geyve'de bunun çaresini bulmak üzere Anadolu Ajansı adiyle bir ajans servisi kurulmasını düşündük. Bu ajans haberleri telgrafhanesi olan her yere gönderilebilir, olmayan yerlerde de camilere ilân gibi yapıştırılabilir. Bundan başka da dünya kamu oyunu anlamak için İngilizce ve Fransızca gazetelerin en önemlilerini zamanında getirmelidir. Bu gazetelerin başında Manchester Guardian, Times ve Loyd George'un düşüncelerini yayımlayan Daily Chronicle gelir.

Mustafa Kemal, Anadolu Ajansı düşüncesini hemen benimsemişti :

— İlk günleri bu yazılarda gerek düşünce gerek yazı biçimi üzerinde belki kimi düzeltmeler yapılması gerekir. Ne var ki üç - beş gün geçtikten sonra siz kendiniz de izlenen siyaseti kavramış olacağınızdan artık belki bunu da gereksemeden iş kendi kendine yürür gider.

Verilen kara göre: «İlk günü Mustafa Kemal Anadolu Ajansının bütün memleketin en ıssız köşelerine dek yayılmağa çalışılacaktır. Halide Edip Hanımla Yunus Nadi Beyin görevi, yayımlanması o gün için davaya en elverişli haberleri toplayarak en az iki servis yapmak üzere telgrafhaneye vermekti. «Anadolu Ajansı» böylece kuruldu ve gece yarısından sonra Halide Edip Hanımla Adnan Bey müsaade alarak evlerine gittiler. Bir zamandır tatlı-

tatlı şekerleme kestiren Doktor Refik (Saydam) Bey de uykusuzluktan iri gözleri kızarmış olarak kalkıp odasına çekildi. Yüzbaşı Recep Bey, biraz iş hazırlamak istediğini söyleyerek çıktı. Böylece Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'le baş başa kaldı. Mustafa Kemal, hemen, kahveci askere :

— Çocuk, bize kahve getir!

Dedikten sonra :

— Bak, Nadi Bey, diye sözünü sürdürdü, işler nerelere dek sürüklendi geldi. Perapalas'ta görüştüğümüz zamanı düşün. O zaman hükümette ben bulunsaydım, muhakkak memleketin sürüklendiği bu tehlikeli durumun önüne daha oradayken geçerdim. Ahmet İzzet Paşa, kuracağı kabine bana Harbiye Nezaretini versin diye Adana'dan telgraf çektim. Kendisi bunu koltuk hırsiyle yorumlamış. Oysa ben adamlarımızı biliyordum. Orada memlekete yapılacak hizmeti en büyük yetki ile ancak ben yapabilirdim. Eğer ben o kabinede bulunsaydım işi daha İstanbul'un eşiğinde iken çözümlerdim. Elbette araya İtilâf askerleri çıkartmamak için kesin tedbirler alırdım. Ne olacaksa orda olurdu ve inanabilirsin, Nadi Bey ki karaya İtilâf askeri dahi pekâlâ çıkmayabilirdi. Eğer ben o kabinede bulunsaydım hükümet, padişahın keyif ve direnciyle ve yaptıkları gibi defolup gitmezdi. Gerektiğinde tahtını padişahın başına geçirirdim, yine de hükûmet yerinde kalırdı! Budalalar! Bu kerte kritik bir zamanda hiç bir milletin talihi şunun keyfine, bunun za'fına oyuncak olabilir miydi? Hiç bırakır mıydım ki o işler öyle olsun?

Nadi Bey, Perapalas'ın karşısında bulunan sokakta oturduğum zaman biliyorsun ki artık iş görmekten en ufak umudu dahi kesmiş olmak durumunda idim. Sonra, Şişli'de bildiğin evde oturdum. Fakat, bütün bu otur-

malar süresince hep Anadolu'ya geçerek memleketi artık buradan kaldıracak bir manivelâ ile kurtarmayı düşünüyordum. İşte, görüyorsun, şimdi Ankara'dayız ve yine karşı karşıyayız. Arkadaşlarıma laf anlatamamak yüzünden yeniden yeniye güçlüklere uğramadık değilse de amaca doğru çok yol kestirdiğimiz de gerçektir.

Mustafa Kemal, hem konuşuyor, hem de üst üste sigara içiyordu. Kahvesiz de edemiyordu. Bir kez daha ordaki askere:

— Abe çocuk, hani kahve?

Diye seslendi. Paşa, en baştan verilmiş kahve buyruğunun zincirleme kahve servisini düzenlemesini, fincanlar boşaldıkça yenisinin getirilmesini istiyordu.

Yunus Nadi Bey, Ankara'yı boş ve bir çöl gibi gördüğünü Mustafa Kemal'e söylemekten çekinmedi. O zaman paşa:

— Öyle görünür, Nadi Bey, dedi, öyle görünür. Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir dirim, bir dirlik çıkarmak, bu çöküntüden bir örgüt yaratmak gerekir. Bununla beraber, sen ortadaki boşluğa bakma. Boş görünen o alan doludur. Çöl sanılan bu yerde saklı ve güçlü birlik vardır. O, millettir, o, Türk milletidir. Eksik olan şey örgüttür. İşte, şimdi, onun üzerindeyiz.

— Ben, pratik olmayı gerekli gördüğümden doğrudan doğruya Yunan cephesine saldırdım. Toplu, düzgün bir güç vardı ve onun karşısında da bizim düzensiz güçlerimiz. Bence cepheyi tutan oradaki ulusal güçler değildi; belki Milne hattı denilen siyasal kuruntuydu.

Mustafa Kemal'in gözlerinde bir parlaklık görüldü:

— Bunu bana Sivas'a da yazmıştınız, dedi, o cephelerden de buna benzer başvurmalar oldu. İsteniliyordu

ki, Sivas'ta ve şurada - burada oturarak vakit geçireceğime - sanki buralarda boş vakit geçiriyormuşum gibi - gidemiyişim de o cephelerin başına geçeymişim Basit bir gözlem ve düşünüş bu görüşe hak verdirebilir. Fakat benim oraya gitmekte hiç acelem yoktur ve o cephelerin hayır ve selâmeti için acelem yoktur. Mustafa Kemal Paşa, Demirci Mehmet Efe olamaz, Nadi Bey. Bunu böyle söylemekle oradaki arkadaşların değerlerini küçümsemek istemiyorum. Tersine onlar pek iyi adamlardır ve yurt için işte fedakârca çalışıp duruyorlar. Fakat, davranışlarının toptan değeri, yurtseverce bir gösteri niteliğinden ileri gidemez. Bu da bir değerdir. Fakat, bu değer mânevî bir değerdir. Yunan orduları ise maddî bir örgüt olduğundan yalnız böyle mânevî bir güçle durdurulamaz. Balıkesir, Manisa ve Afyon cephelerine karşı ilgisiz değiliz. Ne var ki oradaki olanlarla o bölgenin varlığiyle o iş çözümlenemez. Bu yüzden bunca istek ve başvurmalara bakmayarak ben oraya gitmedim. Yunan cephesi, Aydın ya da Manisa livalarının cephesi değildir. Yunan cephesi, bütün memleket ve bütün vatan cephesidir. Ne zaman bütün memleket bu cephenin gerçek anlamı bu olduğunu anlar ve öyle de benimserse işte bu cephe o zaman yıkılmış ve Yunanlılar da işte o zaman denize dökülmüş olur. İşte, ben, şimdi bu gerçek gereklilik ve zorunluğun kurulması peşindeyim. Hatta çözümleyeceğimiz şey yanlız bu Yunan cephesi değildir. Memleketin kurtuluşu ve ulusun bağımsızlığı söz konusudur. Önümüzde Misakı Millî var ki bütün prensiplerimizi alçak gönüllüce anlatıyor. Formülü koymuşuzdur. Ulusun bağımsızlığını yurdun son kaya parçası üzerinde savunacağız, kurtaracağız ya da - eğer kader öyle istiyorsa - öleceğiz. Fakat, inanınız ki, ölmeyeceğiz ve kurtaracağız.

— Evet hepimizin amacımız ve isteğimiz bu. Oraya

varmak için daha önceden verilmiş kararlar ve çözümlenmiş sorunlar olmak gerekir.

— Benim inanışıma göre bu türlü büyük durumlarda kararları zaman verir. Sorunları da o çözümlemiş bulunur. Bundan dolayı ben sanıyorum ki, kararlar kendi kendine verilmiş, sorunlar da kendi kendine çözümlenmiştir. Olunmayanları varsa onlar da olunur giderler.

— Meclisin ne vakit toplanabileceğini düşünüyorsunuz? Bir de her kerameti meclisten beklemek niyetinde miyiz? Açık söylemek için ben bu niyet ve kanıda değilim. Zaten üzüntüm de ondandır.

— Bu üzüntü boş ve bu kanı hiç olmazsa dış görünüşiyle gerçek görünüşü arasında aldatıcıdır. Ben, tersine, her kerameti meclisten bekleyenlerdenim. Nadi Bey, bir döneme yetiştik ki onda her iş meşrû olmalıdır. Millet işlerine meşrûluk, ancak ulusal kararlara dayanmakla ulusun genel eğilimine tercüman olmakla olur. Ulusumuz çok büyüktür. Hiç korkmayalım. Tutsaklık ve aşağılığı benimsemez. Ne var ki onu bir araya toplamalı ve kendisine:

— Ey ulus. Sen tutsaklığı ve aşağılığı ister misin? Diye sormalıdır. Ben, ulusun vereceği yanıtı biliyorum. Ben, ulusun büyüklüğünü biliyor ve bu soru karşısında onun o soruyu soran çocuklarını canına sokarcasına seveceğini ve alınlarından öpeceğini biliyorum. Ben, biliyorum ki bu ulus kendisine bu soruyu soran çocuklarının hep o temele dayanan tedbirler ve tertiplerini canla başla benimseyecektir. Onun için işte ben şimdi bu yoldayım; onun çok sağlam bir yol olduğuna inanarak...

— Yalnız, İstanbul'da düşmanlarla birleşmiş bir saray olduğunu bilmek ve hiç olmazsa bu ayrıntılar üzerinde kesin kararlar almış olmak gerekmez mi?

— Onların hepsi bilinmektedir. Fakat, bizim bildiğimiz doğrular, ulusça da bilinince onun karar verme işinde dahi bizim gibi düşüneceği neden kabul edilmemelidir?

Ben, tersine ulusun bu işte daha sağlam, daha kesin kararlar vereceğine inanıyorum. Özet olarak: Ulus bu kurtuluş kavgasında ve bütün durumu bütün açıklık ve aydınlığıyle gördükten sonra kerte - kerte en sağlam en usa yaklaşık ve en yüksek kararları verecek ve bence doğrudur ki o kanılardaki kararlarımda seni ve beni bile çok geçecektir. Ben, buna güvenerek işlerimize bakalım derim.

— Canım paşam, kuram çok güzelse de durumun gerçeklerinden çıkan gereklikler de çabuk olmayı buyurur. Örneğin, Ankara'da beni tedirgin eden en büyük şey ordunun yokluğudur. Gerçek odur ki eğer elimizde dayanacak bir ordu bulunmazsa bütün bu güzel teoriler suya düşüp gidebilir.

— İşte, aramızdaki ayrılık daha çok burada göze çarpıyor. Bence, meclis teori değil, gerçektir ve gerçeklerin en büyüğüdür. İlkönce meclis, sonra ordu Nadi Bey. Orduyu yapacak olan ulus ve ona niyabeten meclistir. Çünkü, ordu demek, yüzbinlerce insan, milyonlarca ve milyonlarca servet ve zengilik demektir. Buna iki - üç kişi karar veremez. Bunu ancak ulusun karar ve benimseyişi meydana çıkarabilir ve bir kez bu duruma geldikten sonra ulusun dirim ve varlığına karşıt olan zulüm ve işkenceler ve baskıların hepsini ortadan kaldırmağa güçlü olmak yetkisini yanlız teori olarak değil eylem olarak ta kazanmış oluruz.

Yunus Nadi Beyle Mustafa Kemal arasındaki bu konuşma sabahın üç buçuğuna dek sürdü. Bu görüşmeden

sonra Yunus Nadi Beyin bir çöl gibi gördüğü Ankara, mahşer gibi bir insan kalabalığiyle kaynaşan bir gül bahçesi kesilmişti. O gecenin geri kalan saatlerini bu gülbahçesinin güzel kokularla yelpazelediği tatlı bir uyku içinde geçirdi.

— 10 —

BANDIRMA'DA BİR AMERİKAN PAZARI

Ben, bütün orduların durumunu iyice bilmezsem kendi ordumu nasıl yürüteceğimi ve yöneteceğimi belirleyemem.

— Mustafa Kemal —

Anzavur Ahmet, arkasına taktığı silahlı halk yığınlariyle Kuvay-ı Milliye ve Nizamî asker topluluklarını bir dev silindir gibi ezerek Balıkesir'in kapısı Bandırma'ya varmıştı. Oradan da Balıkesir'e varıp Albay Kâzım (Özalp) Beyin 61. tümenini haritadan silmeğe hazırlandığı söylentileri, gerek Balıesir Kuvay-ı Milliye başlarını ve gerekse Kâzım Beyi kara kara düşündürmeğe başlamıştı. Kahraman hemşerisi Edremit kaymakamı Hamdi Beyin Biga'da başına gelenleri unutmamıştı. Gâfur İmam o iştahla önüne gelen Kuvay-ı Milliyeci başları yemek üzere Anzavur Ahmet'in bir adım gerisinde silah sağlıyordu. Gerçekten de önüne gelen gücü bozan Anzavur sürüleri Balıkesir'e sarkacak olurlarsa onların önüne duracak hiçbir derli - toplu güç yoktu. Olanlar da geniş Yunan cephesine yayılmış döğüşüyordu. Arkalar bomboştu. İngiliz Kemal de bu kara haberi almıştı. Yalnız, o, arkadaşlarının asık ve düşünceli yüzlerinin tersine canlı ve neşeli bir yüz gezdiriyordu. Kurt nasıl dumanlı havaları severse o da bu civcivli günleri daha çok seviyordu. Bir zamandan beridir işsizlikten bunalmış, içinde boy vereceği derince ve büyük bir olay dizisi bekleyip duru-

yordu. Kafasından kedisini güldüren türlü şeytanlıklar, maskaralıklar geçiriyor, Anzavur'a iyi bir oyun oynamayı düşünüyordu. Sonra Balıkesir'e bir sel gibi çarpan bu haberlerin pek büyütülmüş olduğu kanısındaydı. Müdafaayı Hukuk Derneği üyelerinin yüzlerinde korkunun meydana getirdiği sarılığı, Gafur ve Vehbi hocaların durmadan okuduğu şeytanı taşlama duaları boşuna azaltmağa ve gidermeğe çalışıyordu. Balıkesir'de nerdeyse önüne geçilmez bir panik başlamak üzereydi ki Albay Kâzım Bey, hemen davranarak askerce tedbirler aldı. Böylece ortalık biraz yatışır biri olduysa da Anzavur'un hâlâ Bandırma'da bulunuşu, herkesi diken üstünde bulunduruyordu. İngiliz Kemal, Müdafaayı Hukukçularla bu konu üstünde görüşen, Kâzım Beyin yanına yaklaşarak kulağına eğildi :

— Kumandanım, karargâha gidelim. Görüşüceklerim var, dedi.

Kâzım Bey, İngiliz Kemal'e yeni yararlı bir esin geldiğini anlayarak kalkıp onunla birlikte karargâha gitti:

— Söyle bakalım.

— Anzavur gelmiş, şöyle olmuş, böyle olmuş. Bana öyle geliyor ki, bu haberler çok büyütülerek bize dek getiriliyor.

— Ne gibi?

— Ben, gözümle görmediğim şeye böyle zamanlarda kolay, kolay inanmam. Anzavur'un kuvvetleri hakkındaki haberler bana mübalâğalı geliyor. İşgal askerleri de beraber deniyor. Bunlara gözü kapalı inanmak doğru değil. Belki de bu gibi tertipli ve mübalâğalı haberlerle ortalığı paniğe uğratmak istiyorlar.

— Peki, ne yapmalı?

— Ne mi yapmalı? Benim buradaki varlığımın ne-

deni bu gibi günler için değil midir? Müsaade ediniz, ben Bandırma'ya gideyim. Ne yapacağım? Orası beni ilgilendirir. Yalnız, siz bana müsaade edin. Ben, bütün durumu iyice anlar gelirim.

Kâzım Bey, heyecanla genç boksörün elini tuttu ve dikkatle gözlerine baktı :

— Kemal, dedi, biliyorum, sen bu işi başarırsın. Dağınıklık ve örgütsüzlük içindeyiz. Yenilgi duygusu içinde yaşayan bir asker birliğinde doğal haber alma servislerimiz de zayıf. Evet, bütün bunları anlamak ileriki kararlarımız bakımından önemlidir.

— Müsaade ederseniz, bu işten ikimizden başka kimsenin haberi olmasın. Bu, benim için pek önemlidir. Ben gittikten sonra, benim yok olduğumu arkadaşlar açığa vurmasınlar ve bu arkadaşlar da benim nerde olduğumu bilmesinler.

— Sana güveniyorum, Kemal.

Kâzım Bey, bunu söyleyerek ona gereken askerce bilgiyi verdi ve nelerin öğrenilmesi gerektiğini de bir bir not ettirdi.

Sonra el sıkışarak ayrıldılar.

Yolculuk kılığını düzen İngiliz Kemal, kendisine bir de Amerikan bayrağı gerektiğini düşündü. Bunun içinde İzmir'den getirdiği becerikli arkadaşı Naci'ye baş vurdu. Naci, dükkânında elinden gelen birçok işleri yaparak geçinmenin yolunu bulmuştu.

— Merhaba, Naci.

— Merhaba. Ne haber yahu? Ortalık yine bulandı.

— Öyle.

— Ne olacak? Bu herifler bir türlü rahat vermeyecekler mi? Günden güne işi azıtıyorlar.

— Naci, sen bana bir Amerikan bayrağı yapar mısın? Biraz büyükçe olsun.

— Ne o? Kötü havadisleri duydun da başının çaresine bakıyor, onun için bir Amerikan bayrağı mı hazırlıyorsun?

— Yok canım. Yalnız bu bayrakla kendimi kurtaramam. Daha birçoklarını yapmalıyım ki, kendimi kurtarayım. Gece yarısından sonra senden bayrağı isterim. Çünkü gece yarısı gidiyoruz.

Naci, ilgilendi :

— Nereye gidiyoruz?

— Herhalde ölüme gitmiyoruz.

Sonra bir kâğıda «Dükkân hastalık dolayısiyle bir kaç gün kapalıdır» Diye yazarak arkadaşına verdi :

— İşte, bunu kapıya asarsın.

— Peki ama gideceğimiz yol neresi?

— Yüzde doksan ölüm yolu. Üst yanını gece yolda anlatırım. Kaptan muşambasını ve silahını al. Ben, gereken öbür şeylerle birkaç bombayı beraber getiririm.

İngiliz Kemal, o gece, hiçbir arkadaşına, kumandana bile haber vermeden Naci'yi alarak Bandırma'ya doğru yola çıktı. Şosede yavaş yavaş gidiyorlar, İngiliz Kemal de arkadaşına şöyle diyordu :

— Bana bak, Naci. Ben bu kez pek delice bir iş yapacağım. Görevimiz, Bandırma'ya gidip Anzavur'un durumunu anlamak. Kuvvetini, silahlarının sayısını, yanında işgal kuvvetlerinin olup olmadığını anlayacağız. Sen, Anzavur, Susurluk'a dek gelmiş. Tren Susurluk'tan sonra Anzavur'un adamlarının kontrolü altında Bandırma'ya gidiyoruz. Biz, bir istasyon önce iner geceyi bekler, ondan sonra Bandırma'ya gideriz, diyeceksin değil mi? Hayır arkadaşım. Ben, yalnız askersel bilgi elde edecek değilim. Silah atılmadan, kan dökülmeden Anzavur'u Bandırma'dan kaçıracağım. Ve bu durum karşısında bo-

zulmuş olan morali güçlendireceğim. Anladın mı? Beni deli oldu sanma. Eskisinden çok daha akıllıyım. Yalnız, ben ne dersem onu yap, yeter.

— Merak etme, sonuna dek beraberiz.

İngiliz Kemal, Kapıdağ'daki Rum köylerine gitmek, serüvene ordan başlamak istiyordu. O köylerde nam salmış Kırman adlı eşkiyayı da görmek ve ordan Bandırma'ya inmeyi düşünüyordu. Kendisi bir Amerikan papazı kılığına girecek Naciyi de çok iyi Rumca, Bulgarca ve İngilizce konuştuğundan sözde tercüman olarak kullanacaktı. Kapıdağ'a giden dağ yolunu tırmanmağa başladıklarında atları durdurarak bir kuytuya çekildiler. İngiliz Kemal çantasını açtı. Derenin kıyısında aynanın karşısına geçti. Güzel bir makyaj yaptı, kılığını da değiştirerek tam bir Amerikan misyoneri oldu.

Naci, ağzı bir karış açık, gülerek ona bakıyordu. İngiliz Kemal, kara gözlüğünü takıp misyoner şapkasını da başına geçirdikten sonra Naci'ye:

Nasılım? Bir kusurum var mı? Senin İngilizcen bana tercümanlık edecek derecededir. Şu silahları filân çıkar, çantaya koy. Bayrağı da kolay alınır bir yere yerleştir. Şimdi, bizim silahımız zekâmızdır. Görevimiz, Hristiyanlara köylerde yapılan zulûmleri, kiliselere yapılan saldırıları Amerikan hükümeti ve Amerikan misyonerleri adına incelemek ve araştırmaktır. Bu arada Kapıdağ'ın ünlü siyasal Rum eşkiyası Kırman ile görüşeceğiz. Bir yandan da: «Kırman ve çetesi Türklerden öç almak için Anzavur'la birleşmiş, Türk köylerini basıyor!» haberini yayacağız. Ondan sonra ne yapacağımızı sırasında anlatırım.

Naci'ye de çeki-düzen verdi. İlk rastladıkları Rum köyüne girdiler. Bir sürü Rum çocuğu çevrelerini sardı.

Atların üzerinde köyün kilisesine doğru giderlerken İngiliz Kemal, yaşlıca bir papaz gibi belini büküyor, öne eğiliyordu. Bir Amerikalı misyonerin gelişi haberi bütün köyü canlandırmıştı. Evlerinden uğrayan kadın-erkek-çocuk, koşarak Amerikan papazının çevresini alıyordu:

— Hoş geldiniz, papaz efendi!

Diyerek kendisini karşılayan halka karşı o, durmadan İngilizce birşeyler söylüyordu. Halk birbirine:

— Anglo, Amerikanos!

Diyordu.

Papaz, kiliseye vardığında halk ta uzun bir kuyruk olarak arkasından gelmişti. İngiliz Kemal'le Naci atlarından indiler. Bir iki erkek, hayvanların yularını tutmak üzere ileri atıldı.

İngiliz Kemal, Hristiyanlığın kurallarını İngiltere'de öğrendiğinden hemen istavrozu çıkarıp halkı kutlamak üzere salladı.

— Hoş geldiniz!

Seslerine, İngilizce olarak:

— Hoş bulduk ey İsa'nın çocukları. Nasılsınız? Dedi.

Naci, hemen bunları Rumca'ya çevirdi. Halk, bir ağızdan:

— Efharisto poli!

Diye yanıtladı.

Kilisede onları üç Rum papazı karşıladı, odalarına alıp yiyecek - içecek verdiler. İngiliz Kemal, durmadan İngilizce konuşuyor, Naci de bunları Rumcaya çeviriyordu:

— Çok kalmağa vaktimiz yok, dedi, sizleri buralarda bile unutmayan Amerikan kardeşleriniz adına geliyorum. Durumunuzu incelemeğe geldim. Amerikan hükümetinin temsilcisi olarak karşınızda bulunuyorum.

Sözünü bitirince Amerikan bayrağını çıkardı:

— Lütfen bunu pencereye asınız! Dedi.

Bayrak asılırken de:

— Şimdi, çanları çalın. Herkesin yakınmasını, gereksinimini dinleyeceğim.

Bunu söylenken bir kara kaplı defter çıkararak önüne koydu. Bir ara gözleri Naci'ye ilişti. Oğlan gülmemek için kırarcasına dişlerini sıkıyordu.

Yakınması olanlar birer birer içeri alınarak dinlenmeğe başladı. Hemen hepsi, Kuvay-ı Milliyenin köye saldırılar yaparak kesip biçtiğini, yakıp yıktığını anlatıyordu.

Oysa ortada kesilip biçilmiş, yakılıp yıkılmış bir şey yoktu.

Köy papazı bunları Rumca olarak kara kaplı deftere yazıp imza etti. İngiliz Kemal, bunları köy ihtiyar kuruluna da imzalattı. İyi bir dekgeliş olarak bu köy, eşkiya Kırman'ın köyü idi. Sofra kurulup yemekler gelmeğe başladığında, sokakta kalabalık at nalı şakırtıları, at kişnemeleri ve kalabalık insan sesleri işitildi. İngiliz Kemal, bu sırada Naci'nin sapsarı kesildiğini gördü:

— Ne oluyor, yoksa Türkler mi geliyor? Diye sordu.

Papaz:

— Hayır, efendim, dedi, bizim köylerin koruyucuları.

— Türk jandarması mı?

— Ne münasebet! Köyün delikanlıları.

— Demek silahınız var?

— Evet.

— Bol mu?

— Yunan adalarından gelen motorlar getiriyor. Yunanistan'la sürekli ilişkilerimiz var.

— Peki, kim yönetiyor bu güçleri? Görmek isterim

bu kahramanı.

— Hay hay. Sevinçle. Buyruğunuz başımız üstüne.

Sonra papaz, kapıdakilere:

— Söyleyin, Kırman buraya gelsin! Dedi.

İçeri silah deposu gibi «kıvırcık saçlı, kırmızı yüzlü, güçlü bir gövdeye sahip bir delikanlı girdi.»

Bu Kırman'dı. Şapkasını elinde tutarak istavroz çıkardı.

İngiliz Kemal:

— Sizi kutlarım, dedi, velevki Kuvay-ı Milliye aleyhine bile olsa sakın hiçbir Türk gücüyle birleşmeyin. Bırakın, onlar birbirini yesinler. Bu, tanrımın onlara verdiği bir derstir. Siz yansız kalın. Amerikan hükümeti sizi unutmuyor. Merak etmeyin. Savaş gemilerimiz Bandırma'ya gelmek üzereydi.

Kırman:

— Geldi, efendim dedi. Limanın açığında demirlemiş savaş gemileri var. Evet, bize Anzavur haber yolladı. Hep beraber Balıkesir'e saldırmak için öneride bulundu.

«— Biz, köylerimizi silahsız, savunmasız bırakamayız.» Dedik. Şu sırada hiçbir karar vermiş değiliz.

— Sakın ha! O zaman Türklerle birleşmiş olursunuz. Sonra, yapılan inceleme ve araştırma sonucunda barış konferansında verilecek «tazminat» kararından köyünüz yararlanamaz. Tazminat almak hakkınız kalmaz.

Kırman'la birlikte bütün içerdekiler bunları büyük bir dikkatle dinliyordu.

Bu sırada ihtiyar kurulundan biri, İngiliz Kemal'i en çok ilgilendiren baklayı ağzından çıkardı:

— Anzavur'la gâvur İmam bize kimi önerilerde bulundular, dedi, buna göre Adalardan ve İstanbul'dan gelecek kuvvetlerle başka Rum çeteleri Kırman'ın çetesiyle birleşecek ve onun buyruğunda Anzavur'un güçle-

riyle yan yana Balıkesir'e yürüyecek, oradaki Kuvay-ı Milliyeyi yok ederek Yunan ordusunun hiçbir güçlükle karşılaşmadan Ankara'ya varıp Mustafa Kemal'cilerin ortadan kaldırılmasını kolaylaştıracakmış. Şu sırada Bandırma'da başpapaz ve ora yönetim kurulu bu öneriyi incelemektedir.

İngiliz Kemal:

— Peki, sizce ne kadar kuvvet toplanabilir? diye sordu. Örneğin, diyelim, beş - altı bin değil mi? Öyle desek bile yine de başaramayacaksınız. Unutmayınız ki bütün Ege bölgesi, Aydın Efelerinin silahlı güçlerinin etkisi altındadır. Bunların başında çok usta kumandanlar vardır. Çok yürekli çete reislerinin buyruğundadırlar. Yörük Ali, Demirci Efeler gibi. Bunlarla kolay kolay başa çıkamazsınız. Hem İtilâf devletlerinin bu işte size yardım edeceğini de sanmayın. Unutmayın ki aralarında İzmir işgali üzerinde anlaşmazlık var. Siz, bu sevdadan vazgeçiniz. Boşuna kan dökmüş, köylerinizin yakılıp yıkılmasına yol açmış olacaksınız. Anzavur sizi aldatıyor. Bırakınız, onlar birbirleriyle çarpışsın. Siz, seyirci kalın. İkisi de Türktür. Sonunda birbirleriyle dost, sizin düşmanınız olurlar.

Hepsi başlarını sallayarak onu doğruluyordu. Hoşbeşten sonra kilisede bir âyin yapıldı. İngiliz Kemal, başpapaza:

— Ben, en güvenli bir araçla Bandırma'ya gitmek istiyorum, dedi, yalnız trenle değil. Türklerin, benim orada bulunmamdan haberleri olmamalı. Sizin de benimle birlikte gelmenizi ve orada araştırmaya yardım etmenizi rica edeceğim. Acaba, parayla bir deniz aracı bulamaz mıyım?

Başpapaz, buna çok sevindi, Kırman'ı çağırarak kulağına bir şeyler fısıldadı. Sonra İngiliz Kemal'e döndü:

— Deniz kıyısındaki gizli limanımızda her zaman bir yelkenlimiz bulunur. Bu gemi ile Yunan adalariyle bağlantı kurarız. En güvenli araç budur. Bandırma'ya bununla gideriz.

İngiliz Kemal:

— Öyleyse artık bana gerekmeyecek olan atlarımızı Kırman'a bırakıyorum, dedi.

Buna pek sevinen çete reisi, adamlariyle öne düşerek patikalardan konukları deniz kıyısına indirdi. Pek kuytu bir koyda yelkenli sallanıp duruyordu.

İngiliz Kemal, yelkenliye binince şaşırdı. Bu silahlı bir kaçakçı gemisinden başka bir şey değildi. Makinalı tüfek, dallarla örtülmüş orda yatıyordu.

Köy papazı, İngiliz Kemal'i geminin kaptaniyle tanıştırdı. Hiç konuşmuyorlardı. Püfür - püfür esen rüzgârla dolan yelkenler başlarının üzerinde şaklamağa başlamıştı.

Yelkenli Bandırma limanına girdiğinde ortalık zifir gibi karanlıktı. Limanın açığında ışıklarını yakmış İngiliz savaş gemileri, yatıyordu. Yelkenli de biraz uzakça demir atarak konuklarını dışarıya kayıkla çıkardı.

İngiliz Kemal, köy papazının kılavuzluğunda Bandırma başpapazının evine gitti. Naci'nin durumu anlaşılır diye onu bu çevreden uzaklaştırmak istiyordu.

Köy papazı Amerikan papazı üstüne başpapaza heyecanlı bilgiler verirken o da:

— Ben bir tercüman isterim dedi. Çünkü, artık tercümanın gitmesi gerekiyor. İstanbul'da karargâhta işi vardır.

Sonra, mektup yazar gibi bir kağıda: «Sen, doğru geldiğimiz yere git, bu geçenler üstüne ağzından bir tek sözcük kaçırma. İlk trenle yola çık. Kendine manifaturacı süsü ver!»

Diye yazarak Naci'ye verdi. Naci, zaten yazılırken okuduğu şeylere uyarak mektubu aldı, gitti.

O geceyi başpapazın evinde geçiren İngiliz Kemal, sabahleyin zengin bir kahvaltıyla ağırlandı. Kahvelerini içerlerken Bandırma'da eczacılık yapan bir Rum, tercüman olarak geldi. Amerikan papazına kilise hizmetlilerine özgü bir yapıda bir oda verdiler. O da hemen kocaman Amerikan bayrağını pencereden sallandırdı.

Kara kaplı araştırma defterini masanın üstüne açarak Türklerin zulmüne uğramış olan Rumların dertlerini not etmeğe başladı. Deftere korkunç yakınmalar geçiriyordu. Elden geldiğince acıklı hikâyeler anlatıyordu. Yakınmağa gelenlerin kimlikleri, açık adresleri de yakınmaların altına yazılıyordu. Amerika'nın Türklerden alıp kendilerine vereceği «tazminat»ın okkalıca olması için elden geldiğince, «hayalî» sayılar uydurmağa çalışıyorlardı.

Öğleye dek çalışan Amerikan papazı, yorulmuştu. Ertesi gün sürdürmek üzere işi paydos etti.

İşler, buraya dek iyi gitmişti. Şimdi, işin en güç bölümüne gelmişti. Anzavur'la temelli bir görüşme yaparak hemen buralardan sıvışmayı düşünüyordu. Başpapaza:

— Buraya gelmekten ikinci amacım, Halifenin Kumandaniyle de görüşmektir. Kendisinden hiçbir hıristiyanın burnu kanamayacağı ve mallarına, mülklerine dokunulmayacağı üzerine garanti almaktır. Bundan dolayı tercümanımla beraber gidip onunla hemen şimdi görüşmek isterim, dedi.

Kilise kurulu, Anzavurla buluşmayı sağlamak üzere uzaklaştığında İngiliz Kemal'in yüreği ağzına gelecekmiş gibi atıyordu. O, bu sırada ölümle en tehlikeli maçını yapmakta olduğunu anlıyordu. Herhangi birinin kendisini tanıması, ölümlerden ölüm beğenmek demekti. Ondan sonra ya kırk katırı yada kırk satırı beğenmekten başka

çıkar yol kalmıyordu. Anzavur'un kendisi üstüne verdiği ölüm yargısı, daha önceden onun kulağına gelmişti. Anzavur, onun adı anıldıkça şöyle deyip duruyordu:

— Eğer İngiliz Kemal elime geçerse, Vallahi de billâhi de, onu bir beygirin kuyruğuna bağlayarak sokaklarda sürükleye sürükleye parça parça edeceğim.

Demek ki rahmetli kaymakam Köprülü'lü Hamdi Beye yapılanı ona da yapmağa özeniyordu.

Daha çok işgal güçlerinin onun başına adadığı büyük para ödülü, İngiliz Kemal için çok tehlikeli araştırıcılar yaratacak kertede büyüktü. En büyük tehlike de burdaydı. Anzavur, hiçbir vakit oğlu Kadri'nin çetesiyle İngiliz Kemal ve Kara Hasan atlılarının Ayvalıdere'de yaptıkları çatışmayı unutmamıştı. Anzavur'un cellâdı Şah İsmail de çiftliğine yapılan baskından ve alınan atından dolayı ona diş biliyordu. Anzavur'un İngiliz Kemal için ettiği yemin hiç te yabana atılamazdı. Çok yakın cephelerin düşmanlarıydılar. Her an felek birini öbürünün ağına düşürebilirdi. Hele bu kerte yakına gelince feleğin çöpçatanlığı dahayağlı ballı bir duruma geliyordu

İşte bu yüzden İngiliz Kemal, Anzavur'un her an kapıdan içeri girmesini beklerken böyle düşünüyor ve gerçek korkuyu bütün büyüklüğü, genişliği ve çirkinliğiyle duyuyordu. Yalnız, yurda, yurdunun tutsaklaştırılmak istenen insanına karşı yapmak gerekliliğini duyduğu fedakârlık duygusu, bu korkunç korkuyu dumana ve sise boğarak kör ediyordu. Onun bu «Bandırma Amerikan temsilciliği» komedyasını birkaç yıl sonra Mustafa Kemal, İzmir'deki zafer nutuklarında anacaktı.

Anzavur'a haber götüren Rum kurulu, bir saata varmadan dönmüştü. Ejderha'nın nerdeyse gelmek üzere olduğunu bildirdiler. İngiliz Kemal, hemen yerinden fırladı, ayak yoluna giderek tabancasiyle ufak bir el bomba-

sını ceplerine yerleştirdi. «Bir terslik olursa ilk önce Anzavur'u sonra da kendimi temizlerim.» diye düşünüyordu.

Yine kara kaplı kocaman defterin başına çökerek yakınanların söylediklerini bir daha gözden geçiriyormuş gibi bir tutum takındı. Bu sırada kaldırımları döğen kalabalık nal sesleri onu ürpertti. Rum tercüman:

— Geliyor! Dedi.

İngiliz Kemal, bunun üzerine okumayı bırakarak koltuğa iyice kuruldu ve piposunu yaktı. Tercümana da:

— Rica ederim, yalnız kendisini kabul edebilirim, adamları varsa dışarda beklesinler, dedi.

Anzavurun arkasındaki yirmi atlı, pencereden görünüyordu.

Kapının vurulmasiyle İngiliz Kemal'in yüreği de küt küt atmağa başladı. Ömrünün en zor işini yaptığını biliyordu:

— Buyurun!

Dedi. İngiliz Kemal, onu ilk kez görüyordu. Bu, orta boylu, top kırçıl sakallı, göbeklice bir adamdı. Giyneği sırmalar içindeydi. Göğsünde bir mecidiye nişanı parıldıyordu. «Hemen onun altında klaptanla altın işlenmiş bir mushaf torbası duruyordu. Belinde de ünlü gümüş ve altın işlemeli kaması» göze çarpıyordu. Açık mavi gözleri ve yüzünün biçimi Kafkasya Çerkeslerinin bütün özelliklerini taşımaktaydı.

O, içeri girer girmez İngiliz Kemal ayağa kalktı, beli biraz bükük olarak bir papaz inceliği ve jestiyle;

— Buyurun, oturun! Hoş geldiniz.

Dedi. Anzavur da saygı ile:

— Siz de hoş geldiniz; muhterem Amerikan hükümetinin mümessili, sizi hürmetle selâmlarım, dedi.

Tercüman, ayakta durarak bunları İngilizce ve Türk-

çeye çeviriyordu. İngiliz Kemal, Anzavur'un ezilip büzüldüğünü, küçülür gibi olduğunu gördü. Kendisinden bir şeyler isteyeceğe benziyordu. Ondan önce kendisi söz aldı:

«Hükümetimi temsil ederek buralara dek gelmekten amacım, işgal etmiş olduğunuz herhangi bir şehir, kasaba ve köyde hıristiyan halka zulüm, mallarını yağma, kiliseleri yakıp yıkma gibi davranışlarda bulunmamanızı istemek içindir. Yoksa, hemen askersel gücümüz davranacaktır. Bunu size bildirmek üzere geldim.

«Anzavur ayağa kalktı, elini göğsüne koydu» ve İngiliz Kemal'in önünde eğildi, ayaklarına kapanır gibi yaptı:

— Yok efendim, yok dedi, hain Kemal Paşacıların elinde azap, işkence çeken, malları yağma edilen hıristiyanların öcünü alacağım ve bu hainlerin şiddetle cezasını vereceğim. Adaleti yerine getireceğim, merak buyurmayın, efendim. Hiçbir hıristiyanın burnu kanamayacak. Mallarının, canlarının her zaman korunacağına söz veriyorum. Padişah efendimizin iradeleri de bu yolda olduğu gibi müşir Zeki Paşa hazretlerinin başkumandanlıklarında ve Süleyman Şefik Kiraz Hamdi paşaların buyruğu altında örgütlenmiş ve şimdi Kocaeli cephesinde toplanmakta olan Kuvay-ı İnzibatiye ordularının aldıkları kesin «talimat» ta bunu buyurur. Hiç bir hıristiyanın burnunun kanayamayacağına güvenebilirsiniz.

— Oturun.

Anzavur oturdu. Bunun üzerine İngiliz Kemal'in içinden korkunç bir kahkaha patlatmak isteği geçti. Bu kahkaha, arkasından gelecek ölüme değerdi. Anzavur, saygılı tutumunu koruyarak koltuğa yarım oturdu:

— Ah, efendim, dedi, bana yardım etmiyorsunuz. Eğer yardım etseniz, on beş gün içinde hiç bir kıyı köşe-

de dahi Kemal'ci adına hiçbir kişi bırakmam.

— Neden yardım istiyorsunuz? Gücünüz buna yetmiyor mu?

— Ne gezer, efendim, ne gezer. Silahımız eksik. Paramız yok.

— Peki az kuvvetle bu işe nasıl atılabiliyorsunuz?

— Şimdi, biz mürettep ve özel bir kuvvet olarak bulunuyoruz. İlk görevimiz, Mustafa Kemal ordularının Balıkesir cephesini arkadan vurmak, yurdu Kemalistlerin ve İttihat ve Terakki kalıntılarının egemenliğinden kurtarmak, hilâfeti sağlama almaktır. Bu bakımdan umutluyuz. Ayrıca, hıristiyan kuvvetlerle de anlaştık, bize yardım edecekler.

— Sizin ziyaretinizi iade edeceğim. Kuvvetlerinizi göreyim. Gereksinimlerinizi not edip bana veriniz. Sonra, daha önemli bir iş var. Size kimi siyasal öğütlerde bulunmak isterim. Sevr anlaşmasını elbette biliyorsunuz. Yunanlılara bir çizgi çekilmiştir. Eğer siz, şimdiki sınırınız olan Susurluk'tan daha ileriye giderseniz. İtilâf güçleri sizi geri çekilmeğe zorlayacaktır. Şundan ki, Yunan Ordusu, durumu kanlı bir ihtilâl olarak gösterecek, ileri yürümek isteyecek, bu da İtilâf devletlerinin şimdilik işine gelen bir şey değildir. Eskişehir yönlerine, iç Anadolu'ya doğru yürüyebilirsiniz. Limanın dışında İngiliz donanmasını görmüyor musunuz? Bu donanma salt bu amaç için buraya gelmiştir. Size içten salıklarım. İç Anadolu'ya yürüyünüz. Sevr anlaşmasını halifeniz, padişahınız imzalamıştır. Yanlış davranırsanız başarı yerine başarısızlıkla karşılaşırsınız.

Anzavur, teşekkür ederek işin bu yanlarını hiç düşünmediğini söyledi. İngiliz Kemal, bir yem daha attı:

— Sizin büyük bir kumandan olduğunuzu işittim, dedi.

Öbürü yiğitlendi:

— Ben, o Mustafa Kemal'e göstereceğim, dedi, iç Anadolu'ya yürüyeceğim. Ankara'yı yok edeceğim. Sizlerden yardım isterim, yardım. Bakın, o zaman ben neler yapacağım.

Anzavur, kalkıp gittikten sonra Rum papaz ve ileri gelenleri içeri girdi. İngiliz Kemal:

— Efendiler, bu adamla sakın işbirliği yapmayın, dedi, hıristiyanlar için bir tehlike olur. Bırakın, kendileri birbirleriyle çarpışsınlar.

Hepsi, yansız kalmağa karar verdiler.

İngiliz Kemal akşama doğru tercüman ve papazlarla birlikte Anzavur'un ziyaretine gitti. Kasabanın üstündeki kışlada saf saf dizilmiş olan askerleri gözden geçirdi. Hepsinin silahları başka başkaydı. Bu her yaştan asker kalabalığı bir sürüden ayırt edilmiyordu.

Karargâhın önündeki topun da mermisi yoktu. Anzavur, merdiven başında İngiliz Kemal'i karşıladı. Bandırma kaymakamı da yanındaydı. Salonda oturup kahve içtiler. Sonra kalkıp sıralanmış askerleri teftiş ettiler. Anzavur, bu sırada:

— Şu topu görüyor musunuz, dedi, kullanamıyorum. Çünkü, mermisi yok. Şu askerlerimi görüyor musunuz? Cephaneleri yok. Parasız - pulsuz. Yedirip içiremiyoruz. Yardım edin bana. Bakın neler yaparım.

— Öğütlerimi dinledikçe size ivedi yardım sağlayacağımı vaadederim.

Onu yine Orta Anadolu'ya sürükleyebilmek için bir sürü dil döktü. Bundan amacı, Anzavur'u düşman cephesinden ve güvenebileceği insan stoklarından uzaklaştırmaktı. Oralarda onu güneş görmüş kara benzetirlerdi.

O akşam, Bandırma Rum kilisesinde İngiliz Kemalin de katılmasiyle Yunan ordusunu kutlamak üzere bü-

yük bir ayin yapıldı. Bu arada Amerikan temsilcisine de çok saygılı bir yer ayrılmıştı. Kadınlar, çocuklar, kilisenin kubbesini çın çın öttüren tiz sesleriyle Yunanlıların zaferi için dualar, ağıtlar okudular.

İngiliz Kemal, ayinden sonra başpapazın odasında Albay Kâzım Beye verilecek askerî raporu hazırladı. Orda bulunan Rum ileri gelenlerine de:

— Görüyorsunuz ya, dedi, bütün söylediklerinizi not ettim. Bunları bir rapor olarak resmî Amerikan hükümetine bildireceğim. Yakında Amerikan gazetelerinde bunun üzerine yazılmış yazıları okursunuz. Merak etmeyiniz, kurtuluş günü çok yaklaşmıştır.

Halk sevinçten ne yapacağını bilmiyordu. «Kadınlar ayaklarına kapanıyor, istavroz çıkararak dualar ediyorlardı.»

Ayin bitip de halk dağılmakta iken İngiliz Kemal, pek yakından tanıdığı kırmızı yüzlü bir adamla yüz yüze geldi. Bu adam, Bandırma İstasyon Müdürü Mösyö Parsiyal'di. Soyca İtalyan olan Parsiyal, Albay Kâzım Beyin de adamıydı. Onun buyruğunda ajan gibi bir şeydi ve Türk dostuydu. İngiliz Kemal, onu sık sık karargâhta görüyor, görüşüyorlardı. Mösyö Parsiyal İngiliz Kemal'i hemen tanımıştı.

— Monsenyör!

Diyerek istavroz çıkarınca İngiliz Kemal'in karadüşe benzeyen korkusu birden bire dağıldı. Hemen baş ve serçe parmaklariyle elini üç kez mösyö Parsiyal'in başından geçirerek onu kutlar gibi yaptı. Kalabalık dağılınca, her şeyi göze alarak telgrafhaneye gidip durumu kumandana bildirmeğe karar verdi. Tercümanı başından savdı. Tabancasiyle küçük bombasını alarak telgrafhaneye yollandı. Üst kattaki telgraf odasına çıktı. İçeri girerken telgrafçı, ayağa kalkarak şaşkınca:

— Bir emriniz mi var? Dedi.

O, kötü bir Türkçeyle:

— Şimdi, bana Balıkesir'deki kumandan gerek. Askerî kumandan. Ben Amerikan temsilcisi... Benim kurye kayboldu. Soracak, kumandan. Ben. Ama, makina stop her yan.

— Makina başında görüşeceksiniz!

— Evet.

Telgrafçı, Balıkesir'i buldu:

— Kumandan makina başında emrinizi bekliyor. «Bandırma'da Amerikan temsilcisi kumandanı çağırıyor» biçiminde Balıkesir'e giden haber, bütün Kuvay-ı Milliyeci yöneticileri postaneye koşturmuştu. İngiliz Kemal, vermeğe başladı:

— Amerikan kuryesi kayıp. Oralarda ise bildirilmesi. Ben, Amerikan temsilcisiyim. Dikkat ediniz!

İngiliz Kemal, bunu söyledikten sonra tabancasını çekip telgrafçının şakağına dayadı:

— Eğer bu vatanın gerçek çocuğu isen ne söylersem doğru olarak çek! Ben telgraftan anlarım. Yoksa, kurşunu beynine yersin. Sonra, askersel bilgiyi vermeğe başladı:

— Anzavur buradadır. Ne var ki büyütüldüğü kertede güce sahip değildir ve başı bozuklardan meydana gelmiştir. Şehrin her yanına yayılmışlar, çapulculukla uğraşmaktalar.

Bunun üzerine telgrafçı gülerek:

— Buna ne lüzum var beyim, dedi, ben zaten Kuvay-ı Milliyeciyim. Bütün kardeşlerim cephede.

İngiliz Kemal, ne olur ne olmaz, tabancasını elden bırakmadı ve şunları yazdırdı:

— Hemen iki yüz kişilik bir kuvvetle vakit yitirmeden saldırınız. Vakit yitirmek durumu tehlikeye koyar.

Anzavur, elli kişilik adamiyle karargâhındadır. Öbürleri şuraya - buraya dağılmışlardır. Saldırın, hemen saldırın!

Bundan sonra not ettiği öbür askersel bilgileri de çektirdi. Altına da; Bandırma Amerikan temsilcisi imzasını attı.

Kâzım bey, telgrafı çekenin İngiliz Kemal olduğunu kestiremediğinden Amerikan temsilcisine selâm ve saygılarını gönderdi. Kâzım Bey, bu olayı yaşadıkça unutmayacak ve andıkça yüzüne bir gülümseme yayılacaktı.

Telgraf memuru, işini bitirdikten sonra hayran gözlerle İngiliz Kemal'i süzmeğe başladı. İngiliz Kemal:

— Biraz vahşice anlaştık sanırım, arkamdan ufak bir kımıldamanızın sonucu havaya uçmaktır!

Dedi ve sonra geri geri giderek odadan çıktı ve kapıyı kapadı. Merdivenlerden inerken Biga - Balıkesir yolunda konuk olarak bir olay çıkardıkları Safer Bey çiftliğinin kâhyası ile şimdi Anzavur'un kurmay başkanı olan Safer Beye rastladı. Her ikisi de onu saygı ile selâmlayarak yukarı çıktılarsa da telgrafçının yapacağı bir kahpelik, her şeyi alt üst edebilirdi. Bu da bir iki dakika içinde anlaşılabilirdi. Postanenin kapısında durup kulak vererek bekledi. Telâşlı ve patırtılı ayak sesleri işitir işitmez elinde sımsıkı tuttuğu küçük bombayı savurup hepsini yok edecekti.

Telgrafçı gerçekten Kuvay-ı Milliyeci çıkmıştı. İngiliz Kemal'in düşündüğü olumsuz iş olmadı. Sonra, içi rahat, konuk olduğu odaya gitti. Kapıyı açıp onu saygıyle içeri aldılar. Mis gibi sabun kokan temiz yatağa başını koyunca uyudu. Sürekli heyecanlar, onu adamakıllı yormuştu.

Oda kapısının güm güm vurulduğunu işiterek yatağından fırlayınca sabah olduğunu gördü. Yalnız kapının

böyle hoyratça vuruluşu, onu ürküttü. Üstünü başını düzeltip gözlüğünü takarak ve bir eliyle de tabancasının kabzasını kavrayarak kapıyı açtı. Elinde Fransızca bir telgrafla karşısında Mösyö Parsiyal dikiliyordu. Fransızca:

— Monsenyör, dedi, şimdi acele olarak geldi.

Telgrafı kapar gibi alıp okudu: Şöyle yazıyordu:

— Kemal, büyük tehlikedesin. Hemen bu evden ayrıl. Bandırma tünelinin içine gir. Beni bekle. İş, çakıldı!

Tehlikenin kapıya geldiğini anlayan İngiliz Kemal, başpapaza soğukkanlıca:

— Hemen İstanbul'a dönmem gerek, dedi, siz tedirgin olmayın. İlkönce İngiliz bağlantı subayını göreceğim. Onun için size burada veda etmek zorundayım.

Çabucak başpapazla vedalaşarak Mösyö Parsiyal'in kapıda bekleyen arabasına bindi.

Mösyö Parsiyal, arabada, olan biteni iki solukta anlattı:

İngiliz bağlantı subayı, İstanbul'daki kumandanlığa, Bandırma'ya bir Amerikan temsilcisi geldiğini bildirmiş, haber, ordan da Amerikan çevrelerine gitmişti. İngiliz bağlantı subayı, bilgi edinmek üzere Bandırma kaymakamlığına başvurmuşsa da o yerinde olmadığından bir şey öğrenememişti. Bağlantı subayı bunun üzerine bilgi almak üzere Mösyö Parsiyal'e baş vurmuştu.. Mösyö Parsiyal, İngiliz Kemal'i bulduğu sırada İngiliz bağlantı subayı da Amerikan temsilcisini görüp işi anlamak üzere oraya gelecekti.

İngiliz Kemal, kafasına vurarak:

— Tüh, dedi, bir Amerikan temsilcisi bir şehre gelir, orda üç gün kalır da hiç buranın yabancı resmî çevrelerini, konsoloslarını gidip görmez mi? Hem de müttefik iki devlet temsilcisi:

Burda büyük bir yanlışlık yaptığını anladı. Şimdi, bu kapandan nasıl kurtulacaktı? Mösyö Parsiyal'e:

— Şimdi, ne olacak? Diye sordu.

— Sen, şimdi, istasyonda arabadan inersin. Eşyaların bende kalsın. Saat dokuz buçukta İzmir'e kalkan trende Fransız postasını götüren bir vagon vardır. Bu vagonda bir Fransız bayrağı bulunmaktadır. Ben, vagonda olacağım. Sen, gider tünelde saklanırsın. Ben, cep feneriyle işaret veririm. Bu vgaona atlarsın. Ancak, böyle kurtulursun. Yoksa, sen de bilirsin ki Anzavur ve İngilizler, çevreyi saracak. Mutlaka yakalanırsın. Bir saat sonra foyan meydana çıkacak haberin olsun.

İngiliz Kemal, hemen arabadan atlayarak Bandırma'nın üst yanındaki tünele doğru koşmağa başladı. Epeyce uzun olan tünele girerek duvara sırtını verip çöktü.

O, tünelde saklandığı sırada İstanbul'daki Amerikan temsilcisi, Bandırma'daki İngiliz bağlantı subayına Bandırma'ya hiçbir Amerikan temsilcisi göndermemiş olduğunu bildirmişti. Bağlantı subayı, hemen onu başpapazlıktan sordurmuş, onlar da İstanbul'a gittiğini söylemişlerdi.

Balıkesir Kuvay-ı Milliye genel kongrelerine katılan, zengin, top sakallı bir Bandırma'lı Anzavur'u kendi evinde konuk etmişti. İngiliz Kemal, Anzavur'a karşı ziyarete gittiğinde bu Kuvayı Milliyeci geçinen sahteciyi hemen tanımış, son kerte korkmuştu. Ne var ki top sakallı ev sahibinin gözü biraz ısırmışsa da onu büsbütün tanıyamamıştı.

Amerikan papazı işi şehirde çalkanmağa başlayınca top sakallı adam, karşısında oturan Anzavur'a

— Şimdi tanıdım, vallahi odur, dedi.

— Kim?

— Kim olacak İngiliz Kemal. Bu Amerikan papazı İngiliz Kemal'dir.

Anzavur, bunu işitince şaşkına döndü, öfkelendi, gazaplandı, ağzından köpükler saçarak bağırdı:

— İngiliz Kemal'i diri ya da kellesini kesip getirene beş yüz altın var.

Onun bu buyruğunu tellallar bütün şehirde ortalığı çın çın öttürerek yaydılar. Bütün şehir, insan avına çıktı. Beş yüz sarı altının görüntüsü, bütün yüreklerdeki yılanları uyandırdı. Bandırma'nın tepeleri deniz kıyıları Anzavur'un silahlarıyle tutuldu. Evler, oteller, kahveler aranıp tarandı.

Bu sırada tünelin aranması korkusunu yaşayan İngiliz Kemal, trenin yokuştan puflayarak oldukça yavaş tırmandığını gördü. Tren önünden geçerek giderken bir kompartımandan bir elektrik feneri sıkıldı. İngiliz Kemal, hemen yerinden fırlayarak basamaklara atladı. Kapı açıldı. Mösyö Parsiyal kaşısındaydı. Sevincini yenemeyerek onu yanaklarından öptü.

— Hayatımı sana borçluyum, Mösyö Parsiyal!

— Trenin içinde Anzavur'un adamlarından Kürt Tahir var. Adamlariyle birlikte yolcuları birer birer gözden geçiriyor.

— E, ne olacak şimdi?

— Merak etme. Burası Fransa'dır. Bu vagon, Fransız postasıdır. Bu yüzden buraya giremezler.

Kapıda iki Fransız denizeri nöbet bekliyordu.

— Ben seninle Kuvay-ı Milliye sınırına dek geleceğim. Tehlike atladıktan sonra Bandırma'da çok işim var. Hem bakalım bu komedyanın sonu ne olacak? Birkaç gün sonra size anlatırım.

Tren Susurluk'a varınca Anzavurcular, indiler. Mösyö Parsiyal İngiliz Kemal'e allaahısmarladık diyerek ay-

rıldı. İngiliz Kemal, eski Kuvay-ı Milliyeci kılığına girerek birinci mevkie geçip kuruldu. Ölüm korkusu boğazını kurutmuştu. İlk Kuvay-ı Milliyeci istasyonda inerek içinin yangının söndürmek için bol bol su içti.

Bu sırada, olayı işiten İzmir Reji Müdürü Nazmi Bey'le Üsteğmen Ekrem Bey, onu görünce sevgiyle boynuna sarıldılar. Reji Müdürü :

— Çok korktuk, Kemal Bey, dedi. Neredeydiniz, kuzum? Başarılarınızı haber aldık. Sizi kutlarım.

İngiliz Kemal, Balıkesir'e vardığında, toplanan Müdafaayı Hukuk'a raporunu verdi. Hikâyeyi dinleyince; başta Albay Kâzım Bey olmak üzere hepsi şaşırıp kaldı. Şimdiyedek hepsi Bandırma'dan çekilen telgrafı hâlâ gerçek Amerikan temsilcisinden gelmiş sanıyordu.

Hele «İzmir'e doğru» gazetesi, sayfalarına Amerikan temsilcisinin yaptığı hizmete karşı Türk milletinin şükran borcunu bildiren manşetler atmıştı. Başyazar Necati Bey (eski Maarif Vekili) :

— Gazetecilikte ilk kez böyle atlatıldım!

Demekten kendini alamadı.

Başta Kâzım Bey olmak üzere hepsi onu üst üste kutladı. Vasıf Beyin kardeşi Esat Bey (İzmir mebusu Esat Çınar) gülerek :

— Kemal, dedi, çekirge bir sıçrar, iki sıçrar, üçüncüsünde ele geçer. Korkarım, sen de böyle olmayasın.

— 11 —

ANZAVUR'UN AZRAİLİ ETHEM BEY

Yüzyıllarca ve yüzyıllarca mert ve kahraman bir dirence görünme alanı olmuş bir yurdu düşmana teslim cüretini gösterenler o cüreti ancak o yönetimin ruhunda, biçiminde ve kendiliğinde bulmuşlardır.

— Mustafa Kemal —

61. tümen kumandanı Albay Kâzım Bey'den Salihli Cephesi Kumandanı Ethem Beye şöyle bir telgraf geldi :

Salihli Kumandanı Ethem
Beyefendiye
10 Mart 1920

— Her yanda, cephemize yakın ve geri bölgelerinde bile durum son kerte tehlikeli bir biçim almıştır. Biga dolaylarında kuvvetlerimizi bozmayı başaran Anzavur mel'unu, birkaç gün önce Gönen üzerinde ilerleyerek Yarbay Rahmi Bey alayını bozguna uğratmış, alay kumandanı Rahmi, içinde olarak kimi subayların şehit olması üzerine alay dağılmış, ayaklanıcılar Gönen şehrine ve dolaylarına egemen olmuşlardır. Anzavur, bu kez beceriklice ve düzenbazca davranıyor. Tutusak ettiği subaylara ve askerlere halife adına and içiyor, sonra serbest bırakıyor. Böylelikle zihinlerini karıştırıyor ve Kuvay-ı Milliyeye karşı kışkırtıyor. Durumu tehlikeli gören kol-

ordu kumandanımız Yusuf İzzet paşa, Bandırma'dan çekilmiş, Anzavur ise direnmesiz bulduğu Bandırma'ya girmiştir. Hatta Bandırma'da kalan kimi subaylar ve bir bölüm halkça Anzavur karşılanmıştır.

Anzavur güçleri, şimdi iki koldan Bandırma üzerine yönelmiştir. Bir kolu Balya yönünde ilerlemektedir. Bu kuvvetler, Gâvur İmam'ın buyruğundadır. Edip Bey, bunların karşısında kuvvetlerinin yüreksizliğinden sızlanmaktadır. Öbür koldan, yani Anzavur'un kendi buyruğunda bulunan ayaklanıcıların bir müfrezesi dün Karacabey'i ele geçirmiştir.

Yusuf İzzet paşa ile çekilmeyen ve Bandırma'da kalan kimi subayların tümenime katılmaları gerektiğini, yoksa şiddetli cezalandırılacaklarını kendilerine bildirdim. Bu dolaylardaki güçleri Balıkesir'e toplamağa çalışıyorum. Yusuf İzzet paşanın Bursa'ya ansızın çekilmesi tümenimizin durumunu tehlikeye düşürdüğü gibi bu moral üzerine de kötü etkiler yaratmıştır. Bize ne Bekir Sami Bey tümeninden ne de bir başka yandan yardım gelmesine imkân olmadığını biliniz.

Ayaklanıcıların Balıkesir'i ellerine geçirmeleri Yunanlılarla bağlantı kurmalarını sağlamağa yol açacaktır ki bunun ne kerte tehlikeli bir sonuç doğuracağını tahmin edebilirsiniz. Gerçi ben son itaat eden erim kalıncaya dek döğüşeceğim. Durumu Balıkesir'de savunmaya ve öyle bir hale meydan vermemeğe çalışacağım. Ne var ki amaç, kişisel şeref değil, ortaklaşa ve kutsal bir erektir. Durum, tehlikelidir. Bundan dolayı kendiniz ve herhalde yeterli bir güçle seğirterek Balıkesir'e yollanınız. Kuvvetleriniz, Akhisar istasyonundan trenle Balıkesir'e dek getirilebilir ve çabucak gelmenize yardım eder.

Telgraf başında muvafakat cevabınızı bekliyorum.

61. tümen kumandanı
Kâzım

Ethem Bey, Kâzım beyin bu telgrafından her şeyi anlamıştı. Tehlike, hepsinin başında çan çalıyordu. Hemen makina başında yardıma koşacağını bildirerek hazırladı. Martın on dördünde karargâhtan ayrılarak Balıkesir'e yollandı. Güçlerine parça parça trenle Balıkesir'e aldırdı. Ağabeysi Tevfik Beyle birçok değerli subaylarını da karargâhıyle Balıkesir'e götürdü. Kuvvetlerinin önemli bir bölümünü de tümen kumandanı Aşir Beyin buyruğuna bıraktı.

Ethem Bey, Balıkesir'e vardığında Kâzım Beyden aldığı resmî bilgiler karşısında ülkenin karanlık bir uçuruma doğru itilir bir durumda olduğunu gördü. Tehlike büyüktü. Yalnız, bu çok büyük gibi görünen tehlikeyi yaratan çıban başının da Anzavur'un taa kendisi olduğunu anladı. Evet, bu herif, dev bir körük gibi ayaklanış ocaklarını uzaktan yakından üfleyip duruyor, ufak tefek çapulculara moral aşılıyor, bütün Marmara bölgesini orta Anadolu'ya dek bir ayalanış yelkeni gibi şişiriyordu.

Ethem Bey, Balıkesir'de kaldığı pek az zaman içinde burda bile Anzavur için açıktan açığa tatlı propagandalar yapıldığını anladı. Anzavur'u Balıkesir'in dışında karşılamak üzere hazırlıklar yapıldığı, kulağına gelen haberler arasındaydı. İşin kötüsü, bu hazırlık, tek yanlı değildi. Bundan Anzavur'un da bilgisi vardı.

Bütün bunları uzun uzun düşünen Ethem Bey, Anzavur'a vurulacak öldürücü bir vuruşla bu korkunç gerilimin birdenbire sıfıra düşürüleceği kanısına vardı. Balıkesir'de kaldığı iki gün içinde Kâzım Beyle birlikte büyük bir hazırlığa koyuldular. Kıtaları birlikte denetlediler. Sonra kendisi askerlerinin başında trenle Susurluk'a doğru yola çıktı. Anzavur, bu sıralarda boş durmayıp en tehlikeli kozlarını oynuyordu. Karacabey'i al-

mış, sonra 56. Bekir Sami Bey tümenin Yarbay Osman Bey buyuruğundaki bir alayını darmadağın ederek bu alayın savunmasında bulunan Kirmasti'ye girmişti.

61.tümen kumanadnı Albay Kâzım Bey, Anzavur'la vuruşmak üzere Ethem Bey güçlerini ileri sürdü ve kendisi ufak bir müfreze ile geride kalarak Manyas ayaklanma bölgesinden gelebileceği düşünülen tehlikeyi önleyici bir rol aldı. Böylece Anzavur karşısındaki gücün tek kumandanı Ethem Beydi. Kâzım Bey, ayrıca buyruğundaki bütün güçlerin çoğunu Susurlukta Ethem Beyin buyruğuna verdi.

Ethem Bey, askerlerinin başında akşamleyin Susurluk'a vardı. Geceyi büyük bir hazırlık ve gözetlemeyle geçirdi. Anzavur güçleri, Susurluk'un dolaylarındaydı. Anzavur, üstüne gelen Ethem Bey güçlerine kendisi baş çekip saldırmaktan çekindi. Döğüşü Ethem Bey aramak ve kızıştırmak zorundaydı. Ertesi sabah, tan yeri atarken ortanca ağabeysi Tevfik Beyi, buyruğuna verdiği ileri kıtalarda Susurluk'un kuzey doğusunda toplandığı öğrenilen Anzavur güçleriyle savaşı açmak üzere gönderdi. Tevfik Bey güçleri, Susurluk'un dört - beş kilometre kuzey doğusunda bulunan Taşköprü dolaylarında Anzavur güçleriyle karşılıştı. Gün doğarken başlayan savaş dokuz - on saat aralıksız sürdü.

Ethem bey güçleri de Anzavur da karşılıklı top ve ağır makinalı tüfek kullanıyordu. Anzavur, bu süre içinde Ethem Bey güçlerini epeyce terlettiyse de en sonra yoruldu, bitti ve darmadağın kaçmağa başladı. Can kaygusuna düşen Anzavur'cular toplarını ve ağır makinalı tüfekleriyle bütün ağırlıklarını savaş meydanında bırakıp gecenin karanlığından yararlanarak sıvıştılar. Ethem Bey, bu dokuz - on saatlik yaylım ateş sırasında Anzavur'cuların bütün cephanelerini yaktırmış, sonra

kalabalık ve disiplinli atlı yığınlarına çılgınca nağralar attırarak onların gerisinden saldırtmış, iki ateş arasında kalan düşman çil yavrusu gibi dağılmıştı. Ethem Bey atlılarının nağralar ve kılıçlarla daldığı savaş meydanından kaçamayan pek çok Anzavur'cu tutsak edildi. Ethem beyin bu savaş sırasında paşalığa yükseltildiğini öğrendiği Anzavur Ahmet, ancak pek az atlısıyle Bandırma yönüne kaçarak canını zor kurtardı.

Onun yeni - yeni oyunlar oynayacağını Ethem Bey çok iyi biliyordu. Eskidenberi tanıdığı bu at meraklısı Çerkes, inatçı, belâlı bir herifti. Her düştüğü yerden yine kalkıp davranacak karakterdeydi. Şu sırada Anzavur'cuların egemen oldukları geniş bir alan vardı ki o, bu topraklar üzerinde yeni silâhlı çapulcu toplulukları yaratabilir ve bunlarla saldırıya geçebilirdi. Çanakkaleyle birlikte Bursa'nın içinden başka bütün Marmara bölgesi Anzavur'cuların elindeydi. Ethem Beyin ilk düşüncesi, bu geniş Anzavur'cu bölgeden yararlanarak yeni sürüler meydana getirmeden Anzavur'un dalına binmek, ona soluk aldırmamak oldu.

Anzavur'un kaçtığı yöne dolu dizgin saldırdılar. Tevfik bey, Kirmasti önünde direnmeye çalışan Anzavur'un dökünütleriyle çarpışarak şehre girdiğinde şehri ikiye bölen köprü üzerinde kurulmuş üç darağacı gördü. Bu darağaçlarının altında da kurbanlık koyun gibi elleri, kolları bağlı üç kişi yatıyordu. Bunlardan biri, bu savaşta Ethem Beyin, Anzavur'a tutsak düşen adamlarındandı. Tevfik Bey, hemen üçünün de ellerini çözdürdü. Yaptığı soruşturmada bunların üçünün de bir subay Divan-ı harbince daha yarım saat önce ölüme mahkûm edildiğini, divan-ı harp kurulunun da henüz şehirde bulunduğunu öğrendi. Ufak bir araştırmadan sonra Divan-ı harpçileri ele geçirdi. Bu kurulun başkanı, genel savaş

içinde kötü işlerinden dolayı askerlikten koğulmuş olan Yarbay Tatar Hasan beyin taa kendisiydi. Tevfik bey, Divan-ı harp başkanı olarak onu karşısında görünce ince eleyip sık dokumadan hemen hazır darağaçlarından birine yükseltti. Onun ipini de yarım saat önce ölüme mahkûm ettiği adamlardan biri çekti.

Karacabey'i ve dolaylarını yıldırım gibi ele geçirerek buralara ufak güvenlik müfrezeleri bırakıp büyük güçleriyle Bandırma'ya girdiler. Anzavur'cular, Bandırma'da sokak savaşları vermeğe özendilerse de Ethem Bey, gerillacı becerikliliğiyle hepsini dağıttı. Anzavur Ahmet Paşa, burdan ancak on kişilik atlısiyle Gönen yanlarına kaçarak kurtulabildi. Ordan da Biga yönünde uzaklaştığı öğrenildi.

Ethem Bey güçlerinin, Bandırma'yı alması pek öyle zor olmadıysa da kimi Anzavur'cu gruplarının limanda demirlemiş İngiliz savaş gemilerine kaçarken bindiği sandallara Kuvay-ı Milliyecilerin attığı kurşunlar, savaş gemilerinin güvertesine dek sıçrayarak İngilizleri heyecanlandırmıştı. Bu mermiler birkaç İngiliz erinin yaralanmasına yol açmıştı.

Filo kumandanı, bunu kendi gemilerine karşı bilinerek yapılmış bir saldırı sanarak eratı topbaşı etmişti. Bunu yaparken tercümanını da Ethem Beye göndererek bunun nedenini öğrenmek istedi. Ethem Beye göre Amiral'ın heyecanının temel nedeni başkaydı: Anzavur Ahmet'e şimdiye dek ulusal güçlere indirdiği sürekli darbelere karşılık İstanbul hükümeti, paşalık rütbesi vermiş ve bunun bildirilmesiyle dört kişilik bir Subay Kurulunu görevlendirmişti. Anzavur'un Susurluk'ta bozgun vererek kaçması üzerine bu kurul Bandırma'ya dönmüştü. İşte, bu kurulun üç subayı, hemen o gün yakalanarak Belediye meydanında kurulan darağaçlarında sallandı-

rıldı. İngiliz Amirali onların asılmaması uğruna türlü baskı ve diplomasi yolları denediyse de başarı sağlayamadı. Bunun üzerine gelen tercüman, amiralin kendisiyle görüşmek istediğini Ethem Beye bildirdi. Amiral, onu gemisinde çay şölenine çağırıyordu. Tercümana :

— Ben, denizden çok korkarım, amiral eğer isterse deniz kıyısındaki hükümet konağında konuşabiliriz, tenezzül ederse buyursun dedi.

Amiral, Ethem Beyin çağrısını benimseyerek karaya çıktı. Karşılıklı çaylar kahveler içilirken ikisinin arasında şöyle bir konuşma geçti :

— Deniz kıyılarındaki göreviniz bırakışma hükümleri uyarınca denetlemek ve hıristiyan halkın can ve mallarına bir saldırı yapılıp yapılmadığını anlamak, üst makamlarımıza bilgi vermekle beraber bu saldırıyı engel de olmaktır. Kumandanızdaki kıtaların Bandırma'yı ele geçirmesi çarpışma ile olduğu halde askerinizin silahlı hasımlarımızdan başkalarına saldırmaması, heyecanı yatıştırmıştır. Güvenliğe önem vermeleriyse övgüye değer görülmüştür. Çatışma sırasında gemilerimize rastlayan mermilerin bir kasit ile atılmadığını bildiren tarziyenizi de kabul ediyorum. Şu yönü de bildirmek isterim ki savaş gemilerimize sığınan hasımlarınızı kabul ederek korumak uygarlık ödevimizdir. Onların yerine siz ler olsaydınız benzer işlemi görecektiniz.

— Takdirinize teşekkür ederim ve az yanlış yapmakla öğünürüm. Ulusal gurumuzu çiğnemek isteyen istilâ ordularına karşı ulusal varlıklarını ve bağımsızlığını korumaya karalı bulunan bu ulus, pek haklı olarak ayaklanmıştır. Ulusun bu meşrû savunmasını bozmak için egemenliği ancak İstanbul'da geçerli, daha doğrusu tutsaklığı benimsemiş Babıâli hükümetinin bize saldırttığı gayesizler hiçbir zaman ulusu kararından çeviremeyecek-

tir. Genel savaşın acı sonucu olarak, elimizde kalan topraklarda anarşi yaratmaya çabalayan bir bozguncu topluluğunu siyasal sığıntı olarak korumanız doğru olmasa gerek. Amiral cenapları, bizim onlardan korkumuz yoktur.

Sonra Amiralle el sıkışarak ayrıldılar. Ethem bey, hiç vakit geçirmeden atına atladı ve atlıların başında Anzavur'un arkasına düştü. Edincik'le Gönen'e bir tek silâh patlatmadan girdi. Orda hiç mola vermeden ilerledi. Anzavur paşanın tam izi üzerindeydi. İzlemenin üçüncü günü, Biga dolaylarında Anzavur'un çabucak kurduğu savunma çizgisine çattı. Karşıdan şiddetli ve yoğun bir biçimde gelen ateş gücünü eritmek için türlü gerilla düzenleri uygulayan Ethem bey, üç saat sonra onu tutunduğu yerden söküp attı. Onların mevzilerine o kerte hızla girdi ki toplanan yeni gücün önemli bir bölümünü topuyla, tüfeğiyle tutsak etti. Ethem Beyin atlıları, Anzavur'un hiç ummadığı noktalardan yıldırım gibi inip korkunç nağralar atarak çapulcuları çevirince atlılarla bir bölüm piyade asker tabanlarını yağlayıp savuşabilmiş, ötekiler olduğu gibi Ethem Beyin eline geçmişti. Bunların hepsi Çerkes ve Pomaktı.

Ethem Beyin bütün üzüntüsü, Anzavur'u yine enseleyemeyerek elinden kaçırmasıydı. Onun, sağ kaldıkça her gittiği yerde bir ayaklanış ocağı tutuşturacağını biliyordu. Susurluk'tan beri bozgundan bozguna uğratarak kovaladığı halde onu eline geçirip şöyle kalabalık bir meydanda üç ayaklıda sallandıramadığına gerçekten üzülüyordu.

Ethem Bey, kendi atlıları, parti pehlivan'ın atlıları ve bir alay da nizamiye askeriyle Biga dolaylarında Anzavur'un kurduğu savunma çizgisini üç saat içinde parçalayarak Biga'ya doğru kollarını sallayarak ilerlerken kaçacak

sıçan deliği arayan Anzavur, haberli olarak Karabiga'ya yanaşan bir İngiliz savaş gemisine elindeki son adamlariyle kapağı atmış, yeni serüvenler ateşlemek üzere İstanbul'a yollanmıştı. Anzavur'un gerçek azraili Ethem Beyin Biga'ya doğru kollarını sallayarak ilerlerken kaçacak yaşayan karışık halk yığınlarını akçakavak yaprakları gibi korkudan tir tir titriyordu.

Ethem Bey güçleri, bir tek silah atmadan Dimetoka'ya girmek üzereyken bu askerlerin ve Ethem Beyin korkusundan kaçan yetmiş yaşında bir Çerkes'e rastladılar. Öküz arabası üstündeki yaşlı adamcağıza Kuvay-ı Milliyecilerden biri kim olduğunu adını, sanını sorunca :

— Ben Anzavur, Dimetoka'ya gidiyoruz!

Dedi.

— Ne? Anzavur mu dedi?

— Evet, vallahi ben Anzavur, yalan mı söyleyeceğim?

Bunu işiten Kuvay-ı Milliyeci, bu Osmaniye köylü zavallı adamcağızın göğsüne mavzerinin bütün kurşunlarını boşaltıverdi.

Arabadaki kadınlar da Çerkesçeden başka dil bilmediklerinden dertlerini anlatamadılar.

Yaşlı köylüyü öldüren çeteler, sevinç içinde atlarını Biga'ya doğru dolu dizgin sürdüler. Bu müjdeyi Ethem Beye yetiştirmek için kuş olup uçmak istiyorlardı. En sonra Ethem Beye yetiştiler :

— Biz Anzavur'u vurduk!

Diye müjdeyi verdiler. Anzavur'u Karabiga'dan İngiliz savaş gemisine bindiği haberini çoktan almış olan Ethem Bey :

— Tuh, Anzavur diye bir zavallıyı öldürdünüz, bir cinayet işlediniz, diye bağırdı, Anzavur şimdi, İngiliz savaş gemisinde İstanbul yolundadır. Çerkesler arasın-

da Anzavur adlı bir çok insan vardır.

Ethem Bey, Biga'ya yerleşerek yollardaki savaşlarda epeyce hırpalanan güçlerine bir çeki-düzen vermeğe çalıştı. Ağabeyleri Tevfik Beyle Reşit Bey de kendisiyle beraberdi. Geniş omuzlu, iri yarı, güçlü-kuvvetli bir adam olan Ethem Beyin celladı İbrahim, korku saçarak Biga'nın sokaklarında kabadayı - kabadayı dolaşıyordu. Bu sırada Lâpseki'den kötü haberler geldi. O dolaylarda gizlenmiş olan Anzavur'cular Bergaz (Umurbey) bucak müdürü Kuvay-ı Milliyeci Reşadettin Beyi öldürmüşlerdi. Reşadettin Bey, Köprülü'lü Hamdi ve Drama'lı Rıza Beylerle işbirliği yaparak Akbaş cephaneleğinin boşaltılmasında önemli bir rol oynamış, yiğit bir aydındı. Reşadettin Beyi öldürdükten sonra tıpkı Hamdi Beye yaptıkları gibi, ölüsünü bir atın kuyruğuna bağlayıp Lâpseki sokaklarında sürüklemişlerdi. Bu, Biga'da bulunan Ethem Beyle ağabeylerine bir gözdağı vermek içindi. «Sizin sonunuz da böyle olacak!» demek istiyor gibiydiler.

Bu cinayeti işleyenler, birinci dünya savaşının babaşından beri bu bölgeyi kasıp kavuran Arnavut İzzet ve Lâz Mehmet çeteleriydi. Bir zamandan beridir de Anzavur güçleriyle işbirliği yapıyorlardı.

Ethem Bey, ağabeysi Tevfik Beyi, bu çıbanın deşilmesi için görevlendirdi. Binbaşı Tevfik Bey, Biga'daki Arnavut Rahman'la arkadaşlarını kılavuz alarak müfrezeleriyle Lâpseki'ye doğru yola çıktı. Lâpseki'li eşkiyalar korkunç Tevfik Bey müfrezelerinin hem de pek kötü niyetlerle üstlerine geldiğini öğrenince ne yapacaklarını şaşırdılar. Kaçmaktan, vuruşmaktan ölmektense Tevfik Beye teslim olmayı yeğ buldular. Çardak yolu üzerinde karşıcı çıkarak Tevfik Beyi karşıladılar. Tevfik Bey, bu davranışlardan hoşnut olarak onları affetti ve hiçbirisine

ceza vermeyeceğini söyledi.

Tevfik Bey gücüyle çeteler, dost olarak geceyi Çardak'ta geçirdiler.

Tevfik Bey, yeni milisler kazandığına sevinerek sabahleyin gözlerini açtığında Çardak bucağından bir kurulun kendisiyle görüşmek istediğini söylediler. Adamcağızlar Tevfik Beye şöylece dert yandılar :

— Biz, sizi kurtarıcı biliyorduk. Üç yıldır milletin kanını emen Arnavut İzzet ve arkadaşları Rahman çetesinin de katılmasıyle bu gece bizi kasaba içinde soyup soğana çevirdiler. Bunu siz mi yaptırdınız? Haydutlar bu yürekliliği nerden alıyorlar?

Tevfik bey, hemen çeteleri toplattı. Kaçanların öldürülmesi buyruğunu verdi. Toplanan çeteler içinden geceleyin bucağı soyan on beş kişiyi meydana çıkardı. Hiç vakit geçirmeden hükümet meydanında darağaçlarını kurdurarak on beş haydudu, halkın :

— Yaşasın adalet, yaşasın Kuvay-ı Milliye !

Bağrışları arasında sallandırdı.

Tevfik Beyin kılavuzluğunu yapan Arnavut Rahman çetesi, Çardaklıların tanıklığiyle güç belâ asılmaktan kurtuldu.

Bu iki belâlı çetenin ortadan kaldırılması, bütün Biga sınırları içinde çok büyük etki yaptı. Ulusal güçler, halkın gözünde artık iyice büyümüştü.

— 11 —

KARARGÂHTA CİVCİVLİ GÜNLER

Bir ulusun ruhu ele geçirilmedikçe, bir ulusun dayanma gücü ve direnci kırılmadıkça o ulusa egemen olunamaz. Oysa, yüzyılların yarattığı ulusal bir ruha, güçlü ve sürekli bir ulusal dirence hiç bir güç karşı koyamaz.

— Mustafa Kemal —

9 Nisan 1920 Ankara'nın en önemli günlerinden biri oldu. O gün öğleden önce, İngilizlerin İstanbul'da basarak dağıttıkları meclisin başkanı İstanbul darülfünunu Anayasa Profesörü Celâlettin Arif Beyle İsmet Bey grubu uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Ankara'ya geliyordu. İngilizlerce dağıtılan bir meclisin başkanı sıcak ve biraz da gürültülü bir biçimde karşılayarak bundan bir propaganda olanağı olarak yararlanmak isteyen Mustafa Kemal, bütün Ankara'yı sabah - sabah sokağa dökmüş Akköprü'ye doğru yola düşürmüştü. Mustafa Kemal, sahneyi biraz da kendine göre tertipleyerek grupun Ankara'ya girişini uygun saatlara dek getirmişti. Mustafa Kemal'in bu parlak karşılama hazırlığında bir taşla iki kuş vurmak istediği görülüyordu. Bir kez meclis başkanının kişiliğinde bir propaganda değeri yaratıyor, öbür yandan da kendisinin eskiden beri değerini bildiği yalnız başkalarının pek öyle tanımadığı Albay İsmet Beyin, bundan sonra çok gerekli olacak kişliğini

açığa çıkarmak istiyordu. Elinin altında birinci sınıf bir askere ve arkadaşa olan gereksinimini ancak İsmet Beyin doyuracağını düşünüyordu. Şimdi, karargâhın elinde Yunus Nadi Beyce çıkarılan bir Hakimiyeti Milliye gazetesi, bir de Halide Edip hanımla yine Yunus Nadi Beyce yönetilen bir Anadolu Ajansı vardı. Ankara'ya her saat girmesi beklenen pek değerli konuklar için yapılmakta olan parlak karşılama töreni bu gazete ve ajans aracılığiyle bütün Türkiye'ye ve dünyaya duyurulacak, böylece hem padişahla Damat Ferit Paşa hükümetinden hem de İngilizlerden öç almış olacaklardı. İşin dahası vardı: Ankara'ya gelmekte olan değerli kişilerin anlamı üstüne ajans ve gazete günlerdir yayın yapıyor, onların nasıl parlak bir törenle karşılacağını anlatıyordu.

Mustafa Kemal, otomobiline binerek, «Ziraat mektebi»nden Akköprü'ye doğru yola çıktığında sokak ve caddeleri insanla kaynaşır buldu. Hepsi de Akköprü'ye gidiyordu. Halkın bu desteği çok hoşuna gitti. Bir de Ali Fuat Paşa kendisini Dikmen sırtlarında böyle büyük bir kalabalıkla karşılamıştı.

9 Nisan hem Ankara'nın hem de doğunun güzel günlerinden biriydi. Erkek tarla kuşları, yemyeşil kesilen ve sapsarı çicek adalariyle beneklenen bozkırın göklerinde dişilerini çileden çıkaran en güzel türkülerini söylemeğe başlamışlardı. Sivrisinek yatağı olan bataklıklar bile büründüğü yeşillik içinde sıtmanın korkunçluğunu unutturduğu gibi şu sırada Türkiye'nin dört bir yanında ne korkunç dramların oynandığı da unuttırmağa çalışıyor gibiydi. Top ve tüfek seslerinin gelmediği yemyeşil bozkır içinde yalnız tedirgin insanlar kımıldıyordu.

Ankara'daki bütün arabaların tekerlekleri dönüyor, hepsinin içinde birkaç kişi olarak, Ayaş yönündeki

Taşköprü'ye doğru ilerliyor, onu da geçiyor, gelecek konukları daha ötelerden karşılamağa gidiyordu. Yaya halk, yolun sağından - solundan sessiz bir su gibi akıyordu. Sonra yolun iki yanındaki tarlalarda karşıcı biniciler, süslenmiş atlarını fiyakalı - fiyakalı oynatarak koşturuyor, bu yürüyüşe bir destan havası veriyordu. En sonra Celâlettin Arif ve İsmet Beylerin grupu atlarının üzerinde yorgun - argın göründü. Çok yorgundula, üstleri - başları berbattı. Bolu'dan beri dağlar, bayırlar, yağmurlar, yaşlar aşarak gelmişlerdi. Mustafa Kemal otomobilinden inerek yığınlarca insanın arasından ilerledi. Güneşte parlayan gözlükleriyle, iri yarı bir adam olan Celâlettin Arif Bey, bütün arkadaşlarının arkada bırakarak Mustafa Kemal'e doğru ilerledi. Mustafa Kemal'in eski arkadaşı İbrahim Süreyya Bey, inececik gövdesiyle kalabalığı zorla yayarak ona erişebildi. Herkes, el sıkışıyor, kucaklaşıyor, bir gürlütüdür gidiyordu. Ne var ki Mustafa Kemal aradığını bulamıyor, kaynaşan insanlar arasında o sevimli, o eski arkadaş yüzünü gözleriyle boşuna arıyordu. En sonra :

— Canım, İsmet Bey nerde? Canım, hani İsmet?

Diye bağırmak zorunda kaldı. Neden sonra gözleriyle onu bir kenarda yakaladı: «Gürültüye karışmak istemeyen alçakgönüllü ve ufak - tefek bir emireri gibi, giyneği hemen - hemen bir er giyneğine benziyordu, kenara çekilmiş, dudaklarında tatlı bir gülümsemeyle bekliyordu.» Mustafa Kemal hemen ona doğru seğirterek iki elini birden tuttu :

— Hoş geldin, İsmet!

İsmet Bey, yanlız gülümsüyor, bütün diyeceklerini sanki bununla anlatmak istiyordu. Sanki onun yerine de Mustafa Kemal konuşuyordu :

— Bugün, çok sevinçliyim, İsmet. Ama, ne iyi ettin

de geldin. Ama, ne iyi ettin de çabuk geldin!

Sonra Mustafa Kemal, onu ve öteki konukları otomobiline alarak Ziraat mektebi'ne yollandı. Caddeleri da gecikmiş olsalardı başlarına en korkunç belâlar getiren halk, avuçları çatlarcasına onları alkışlıyordu.

Celâlettin Arif ve Albay İsmet Beylerin henüz ayak izleri bile bozulmadan Hendek, Düzce ve Bolu bölgesinde zincirleme ayaklanışlar patladı. Yolculukta biraz daha gecikmiş olsalardı başlarına en korkunç belâlar gelebilirdi. Ethem Beyle ağabeysi Tevfik Beyin, Susurluk'tan Biga'ya dek bir silindir ağırlığı ve bir yıldırım hıziyle Anzavur sürülerini döğe - döğe kovalayıp denize döktüğü sırada İzmit, Adapazarı ve Bolu bölgesi isyan yangınlariyle kızarmağa başlamıştı. Padişahla İngiliz altınları el ele vermiş bu yangınları başlattıkları gibi insafsızca da körüklüyorlardı. Mustafa Kemal, bu yangının Ankara'ya dek gelmemesi için eldeki büyün çareleri kullanmayı düşündü. İlkin Bolu ayaklanış bölgesini tatlı sözlerle söndürmek gibi zavallı bir çareye baş vurdu. Trabzon mebusu Hüsrev (Gerede), Bolu mebusları Dr. Fuat ve Şükrü, Lâzistan (Rize) mebusu Osman Beyleri başlarında bir de teğmen bulunan on dokuz kişilik sembolik bir atlı takımının başında Bolu'ya doğru - yüreği titreyerek - yola çıkardı. Geyve boğazının bekçisi yiğit Yarbay Mahmut Beyi de yine o bölgeye yolladı. Çolak İbrahim Bey de üç yüz askeriyle oraya gitti.

Dahiliye Nezaretine bağlı İstanbul Basın Müdürlüğü, bir Nisan akşamı bütün gazetelerin muhabirlerini

Babıâli'ye çağırdı. Basın Genel Müdürü Haydar Bey, (Sonra Moskova elçisi) gazetecilere :

— Size şimdi pek önemli tebligatta bulunulacak!

Dedikten sonra yine Sadrazam olan Damat Ferit Paşanın Şeyhülislâm Dürrîzade Abdullah Efendiye yazdırdığı Halife Fetvasını onlara şöylece yazdırmağa başladı :

«— Evrenin düzenini sağlayan islâm halifesi (Tanrı kıyamete dek yaşatsın) hazretlerinin egemenliği altında bulunan mülüman ülkelerinde kimi çok kötü kişiler, aralarında anlaşıp birleşerek ve kendilerine elebaşıları seçerek, padişahın sadık tebaasını düzenbazlık ve dedikodularla aldatıp yoldan çıkarmağa ve yüksek yerden buyruk almadan asker toplamağa kalkışıp, görünürde askeri beslemek ve gereçlendirmek bahanesiyle gerçekteyse mal toplamak sevdasiyle şeriata ve Halifenin buyruğuna aykırı olarak bir takım resimler ve vergiler alıp ve türlü baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyasını zapt ve yağma ve böylece, Tanrının kullarına zulûm işlemeyi ve onları suçlandırmayı gelenek edindikleri ve Osmanlı ülkesinin kimi köy ve kasabalarına saldırarak bunları yakıp yerle bir ettikleri ve sâdık tebaadan nice suçsuz kişileri öldürüp kanlarını akıttıkları ve inanırların başkanlığına gönderilmiş bilimsel, mülksel ve askersel memurları kendi başlarına işinden uzaklaştırarak yerlerine, kendilerine ayak uyduran kişileri atadıkları ve Hilâfet merkezi ile öbür Osmanlı memleketlerinin ulaştırma araçlarını ve haberleşmelerini kesip, devletçe verilmiş olan buyrukların yerine getirilmesine engel oldukları ve merkezi, ülkenin öbür bölümlerinden ayırarak Hilâfetin büyüklüğünü ve gücünü kırmağa kast ve İmamlığın yüksek makamına ihanet eyleyerek İmamın buyruğundan çıkıp devletimizin düzenini ve memleket-

lerin güvenliğini bozmak için türlü yalanları ortaya atarak ve insanları fitneye düşürerek bozgunculuk yaptıkları meydana çıkan bu elebaşlarla onlara yardım eden ve uymuş olanlar, bir takım «âsi» ler olup dağılmaları için verilen buyruktan sonra yine de direnerek bozgunculuklarını sürdürürlerse, bunların kötülüklerinden memleketleri temizlemek ve şer ve zararlarından tanrı kullarını kurtarmak borç olup âyeti kerime gereğince tek başlarına ve hep birden öldürülmeleri meşrû ve farz olur mu? Bildirile!

Cevap :

— Tanrı daha iyi bilir ki olur.

Yazan fakir
Dürrîzade Seyid Abdullah
(Tanrı affeyleye)

Böylece padişahımızn ülkelerinde savaşmağa güçleri bulunan müslümanlar, âdil imam olan Halifemiz Sultan Mehmed Vahidettin Han Hazretlerinin çevresinde toplanıp vuruşmak üzere yaptığı çağrıyı benimsemek ve verdiği buyruğa uyarak ve bu âsilerle vuruşmak borç olur mu? Bildirile!

Cevap :

— Tanrı daha iyi bilir ki olur.

Böylece Halife Hazretlerince bu âsi ve bağilerle vuruşmak üzere atanan askerler bu vuruşmayı benimseyerek kaçmış olsalar büyük günah işlemiş olup dünyada cezaya ve öbür dünyada azaba müstahak olurlar mı? Bildirile !

Cevap :

— Tanrı daha iyi bilir ki olurlar.

Böylece Halifenin askerlerinden olup bu bağileri

öldürenler gazi ve bağilerce öldürülenler şehit olup sevaba ererler mi? Bildirile !

Cevap :

— Tanrı daha iyi bilir ki olurlar.

Böylece bâğilerle savaşılması üstüne Sultanın buyruğuna boyun eğmeyen müslümanlar, günah işlemiş sayılır ve şeriatın suçlamasına uğramayan müstahak olurlar mı? Bildirile !

Cevap :

— Tanrı daha iyi bilir ki olurlar.

Yazan fakir
Dürrîzade Seyid Abdullah
(Tanrı affeyleye)

Haydar Beyin dikte ettirdiği bu korkunç fetva bir çok genç ve temiz gazeteciyi son kerte üzmüştü. İçlerinden biri, heyecanlarına gem vuramayarak şöyle bağırdı:

— Hiç ulusu kurtarmak isteyen bir adam âsi ilân edilir mi? Bu ne rezalet! Bu ne ayıp şey!

Bu sözler, bütün öbür gazetecilerle basın genel müdürü Haydar Beyi de ürküttü; genç gazeteciye dik dik bakarak :

— Sen, galiba başını belâya sokmak istiyorsun? Dedi...

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, onbinlerce sayı basılıp bütün ülkeye dağıtılan bu korkunç fetvayı ellerine geçen kağıtlarla İstanbul gazetelerinden okuyunca bir kez soğuk bir duş yapmış gibi titrediler. Bu, bir hurucu alessultan fetvasıydı. Cahil halk yığınlarının eline birer zehirli pala gibi verilmiş bu silah Kuvay-ı Milliyeciler için çok büyük bir tehlikeydi. Peyami Sabah gaze-

tesinin 18 Nisan 1920 sayısında fetvanın korkunçluğu üstüne Ali Kemal'in bir yazısını okuyan Mustafa Kemal, dişlerini gıcırdattı. Yazıda şöyle bir parça vardı :

— Fetvalar Hattı Hümayunun yayınlanmasından sonra foyaları meydana çıkacağı için artık, pek çok yerlerde bağrı yanık halkın bu serserileri sopa ile kovalayacağına inanıyoruz.

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile baş başa vererek bu korkunç paçavranın etkisini azaltacak bir panzehir bulmayı düşündüler. Hemen uslarına bir karşı fetva çıkarmak düşünü geldi. Bu silahın gücü ancak kendi türünden bir silahla azaltılabilirdi. Hemen Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) hocayı çağırarak bunu bir de birlikte okuyup üzerinde tartıştılar. Kuvay-ı Milliyenin en büyük Şeyhülislâmı da demek olduğundan onun kaleminden en yürekli din adamı olan Rifat Efendi, Ankara'nın Şeyhülislâm da demek olduğundan onun kaleminden bir karşı fetva çıkarılması kararlaştırıldı. Anadolu'nun birçok gerçek din adamları Ankara'ya çağrılarak bu karşı fetva üzerinde çalışıldı. Yazılan fetva şöyle diyordu :

— Dünyanın düzenini sağlayan Müslüman Halifesi Hazretlerinin hilâfet makamı ve saltanat merkezi olan İstanbul, inanırlar başbuğunun isteği dışında müslüman düşmanları olan savaşçı devletlerce fiilen işgal edilerek islâm askerlerinin silahları alınmış, kimisi haksız yere öldürülmüş ve Hilâfet makamının korunmasını sağlayan istihkâmları, kaleleri, başka savaş araçları ele geçirilmiştir.

İslâm ordusu silahlandırmağa memur olan Babıâli ve Harbiye Nezaretine el konularak, Halife, ulusun gerçek çıkarlarını sağlayacak tedbirleri almaktan yasaklanmış ve sıkıyönetim ilân ve asker mahkemeleri meydana getirilmiştir. İngiliz kanunlarına göre cezalar

tertip edilmekte, Halifenin kaza hakkına karışılmağa kalkışılmakta ve bundan başka Halife Hazretlerinin istekleri dışında Osmanlı ülkesi parçalarından İzmir, Adana, Maraş ve Urfa dolaylarına düşmanlarca saldırılarak müslüman olmayan tebaa ile birleşerek islâmlar öldürülmekte, malları yağma ve kutsal şeyleri aşağılanmakta olduğundan, yukarda anlatıldığı gibi aşağılama ve tutsaklığa uğrayan islâmların Halifesini kurtarmak uğruna elden gelen gücü harcamak, bütün insanlara farz olur mu? Bildirile!

Cevap :

— Tanrı bilir ki olur.

Böylece meşrû haklarını ve Hilâfetin elinden alınmış olan gücünü geri almağa ve eylemce saldırıya uğrayan memleketleri düşmandan temzilemeğe çalışan müslümanlar, şeriata göre (âsi) olurlar mı? Bildirile!

Cevap :

— Tanrı bilir ki olamazlar.

Cevap .

Böylece düşmanlara karşı açılan savaşta ölenler şehit, yaşayanlar gazi olurlar mı? Bildirile!

— Tanrı bilir ki olurlar.

Böylece savaşarak dinsel ödevini yapan müslümanlara karşı düşman yanını tutarak islâmlar arasında fitne koparıp silah kullanan müslümanlar, şer'an en büyük günahı işlemiş ve bozgunculuk etmiş olurlar mı? Bildirile!

Cevap :

— Tanrı bilir ki olurlar.

Böylece düşman devletlerince aldatılarak hazırlanan gerçeğe aykırı fetvalara müslümanların boyun eğmesi şer'an uygun olur mu? Bildirile!

Cevap :

— Tanrı bilir ki olmaz.

Bu Kuvay-ı Milliyeci fetvanın altında Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) efendi ile yüz elli sekiz Anadolu müftüsü imzası okunuyordu. Fetva'da bütün müftülerin imzası bulunsun diye Mustafa Kemal her gün biraz daha İstanbul'a yaklaşan Konya'lılarca da imzalanmasını istemiş ve bunu ora müftüsüne göndermişti.

Ankara Fetvasından önce Şeyhülislâm Dürrîzade Abdullah Efendinin yazdığı fetva Konya'ya büyük saygılarla ulaşmış, halkından memurlarına dek hemen herkesi teröre benzer bir baskı altına almıştı. Kolordu Kumandanı bile bunun etkisinden kurtulamamış, bununla da kalmayarak Bozkır'lı korkunç Zeynelabidin hocanın bayraktarlığını yaptığı gericilik akımını koruyan ve sırasında dalgalandıran dinamik bir padişahçı militan rolü oynamağa başlamıştı. Mustafa Kemal'in Konya'ya gönderdiği karşı fetva, cüppesinin eteklerini savurarak Konya'da dolaşıp duran Zeynelâbidin hocanın körüklemesiyle ve Kolordu Kumandanının korumasıyle ayaklanma havasını andıran bir ortam yaratmıştı. Bu ağır baskı altında sinmiş bir avuç Konya'lı Kuvay-ı Milliyeci, sesini çıkaracak durumda değildi. Konya'da Müdafaayı Hukuk örgütünü kuran ulusal müfreze kumandanı Yüzbaşı Haydar Bey, ancak buyruğundaki babayiğit fedai arkadaşlarıyle yeraltı çalışmaları yapabiliyordu. Şehirde yiğitçe sesi çıkan bir «Öğüt» gazetesi vardı. O da bin türlü baskı altında çalışıyordu. Gazetenin destan gibi havası, yirmi dört yaşında bir gazetecinin varlığı çevresinde haleleniyordu :

Mustafa Kemal'le arkadaşlarının henüz Sivas'ta çabalayıp durduğu günlerde, İstanbul'un gittikçe ağırlaşan ve soluk alınmaz bir duruma gelen havasından uzaklaşarak kendini saf ve temiz insanların yaşadığı bir Ana-

dolu şehrine atmak isteyen Feridun Fikri, (Kandemir) Haydarpaşa'dan trene binerek Konya'ya yollanmıştı. Uzun, zahmetli bir yolculuktan sonra Konya istasyonunda sarı tozlu Anadolu toprağına ayak basan Feridun Bey, elinde valiziyle ve uzun boyu, geniş omuzları, büyük başiyle Konya'nın ana caddesinde sevinç içinde yürümeğe başlamıştı. İstanbul'dan beri kendi kendine yineleyip durduğu şu sözü bir kez daha içinden geçiriyordu.

— Ne olursa olsun Türk'ün hakarete uğramadığı, soluk alabileceği bir yere ayak önce ulaşmağa can atmak! Evet, işte en sonra düşlerine giren yere ayak atmıştı. Koskoca eski Selçuk şehri! Burda mutlu günler geçireceğini duyuyordu. Yalnız, burda trenden iner inmez karşısına dikilen İtalyan askerleri, onu şöyle bir sersemletmişti. Evet, uçsuz - bucaksız gibi görünen ot bitmez, tuzlu bozkırlar ortasında bu en eski Türk şehrinin caddelerine de düşman binlerce kilometre uzaktan gelip yerleşmişti. Tüysüz - tüysüz yakışıklı İtalyan askelerleri ellerindeki öldürücü oyuncaklarla şurada burada dikiliyor ve süngüleriyle insanın özgürlük düşüncelerini delik deşik ediyorlardı. Genç irisi gövdesi ve kocaman ruhu ile şehrin içine giren genç adam, İstanbul'dan beri Krezüs'ün hazineleri gibi kıskançlıkla taşıdığı temiz bir Anadolu köşesi düşlerini sahte sahte mücevher gibi kaldırıp tozlu yollara atmak zorunda kaldı. «Şehrin ihtiyar, ak sakallı valisi gibi genç ve dinç kolordu kumandanı ve henüz postuna törenle oturtulmuş yine genç denebilecek yaştaki zarif ve kibar Çelebi Efendisi de, memleketin gerçek durumunu kavramaktan âciz ve bu zavallılıkla hâlâ Padişah ve Halife'ye sadık görünen insanlardı. Bu bakımdan Konya İstanbul'dan ayırt edilemezdi. Postnişini Mevlâna Çelebi Efendi Hazretlerinin İstanbul sarayının bir küçüğü olan konağında İtalyan kumandan ve subay

larına ikide bir verilen parlak şölenlerde olduğu gibi benzer dâvetlilerle bezenen ötekilerin sofralarında da kadehler hep, artık acımalarına, insaflarına sığınılan büyük devletlerin, düşmanlarımızın sağlık ve şereflerine kaldırılıyordu.»

Şehir büyüklerinin böylece kendilerinin kaptırıp gittikleri bir bilinçsizlik ve duygusuzluk dünyası karşısında halk, her yandan esen ağu gibi rüzgârlarla titreyen bir küme yaprağa benziyordu. Hepsi, kendilerini çok kötü bir sonucun beklediğini duyuyorsa da bu kötülüğe neyle ve nasıl durulacağını bilmiyordu.

Feridun'un İstanbul'dan geldiğini öğrenenler ona şöyle sorular yöneltiyorlardı :

— Halimiz ne olacak? İstanbul ne âlemde? Padişahımız bu işlere ne diyor?

Bundan da anlaşılıyordu ki, halk gözünü hep padişaha dikmişti. Sivas'taki kongrede dostla ve düşmanla boğuşup duran Mustafa Kemal'in döğdüğü kösün yankıları burda silik uğultular olarak işitiliyordu. Bu silik sesler de Hürriyet ve İtilâf Partisi üyelerinin, azgın padişahçı ve hilâfetçilerin ve başka karanlık güçlerin el elevererek çıkardığı kara yaygaralardan anlaşılmaz duruma geliyordu.

Feridun Konya'da Mustafa Kemal'in ve Kuvay-ı Milliyenin kozu için çalışmanın ve çarpışmanın pek pahalıya mal olacak bir kahramanlık olduğunu anlamakta gecikmediyse de bundan da yılmayarak bu uğurda çalışmağa karar verdi. Feridun Beyin babası, Abdülhamit döneminin ünlü «Şeref kurbanları» ndan biriydi. Savaşkan bir gelenekten geliyordu. Bu geleneğin psikolojik gücüyle gençlik gücü birde Kuvay-ı Milliyecilik idealiyle birleşince meydana gözünü daldan budaktan sakınmaz bir aydın savaşçı tipi çıkarmıştı. Konya'da çıkan Ku-

vay-ı Milliyeci öğüt gazetesine kapılanmakta gecikmedi. Bu gazetenin sahibi Abdülgani Ahmet Beydi. Kendisi yazı işlerine karışmaz, bütün yazı işlerini başyazara bırakırdı. Gazetenin başyazarı da yine Feridun Beyin tanıdığı genç bir adam, «Şeref kurbanları» ndan Şeyh Nailî Efendinin oğlu Aşkî Naili idi. Feridun Bey, pek eski ve içten arkadaşı olan Aşkî Beyden Öğüt'ün başyazarlığını almakta gecikmedi. O, gazetenin yazışlerini bütünüyle üstüne alarak Kuvay-ı Milliye uğruna nağra atar gibi yürekli yazılar yazmağa başladığı bugünlerde Mustafa Kemal'le temsil heyeti hâlâ Sivas'taydı. Feridun Beyin elinde Öğüt, dinamik bir hava kazanmakla kalmayarak hergün çıkmağa da başlamıştı.

Mustafa Kemal, Ankara'ya yerleşir yerleşmez, dik başlı bir ihtilâlci gibi baş veren Öğütle ve dolayısıyle Feridun Beyle hemen ilişki kurdu. Mustafa Kemal, o günden beri «Öğüt» ü evlâtlık edinerek kendi isteklerine göre konuşturmağa başladı. Özel kalem müdürü Hayatî Bey, her gece telgraf başında Feridun Beye aralıksız ve düzgünce Mustafa Kemal'in buyruklarını iletiyor, yayımlanmak üzere yazılar ve haberler de gönderiyordu. Öğüt gazetesinin devrimci dozu yükseldikçe Feridun Bey de Konya'da ağulu bir diken gibi görünür olmuştu. Düşmanları, meydanlarda söğüp sayıyor, dostları ise onu ancak karanlıklarda ve köşede bucakta alkışlıyordu.

Mustafa Kemal, gerçi Ankara'da Hâkimiyeti Milliye'yi çıkarıyorsa da vilâyet basımevinin köhne makinalarında ancak haftada birkaç kez çıkarılan gazete hiçbir yaraya ilâç olamıyordu. Bundan dolayı Öğüt Orta Anadolu'nun biricik Kuvay-ı Milliyeci günlük gazetesi olarak dipdiri bir varlık gösteriyordu. Öğüt, Mustafa Kemal'in buyruklariyle ufkunu biraz daha genişleterek İstanbul'da Hakkı Tarık v.b. gibi kimi gazetecilerden de

yazı yardımı görmeğe başladı. Hakkı Tarık Bey ve arkadaşlarının işgal sansürü yüzünden gazetelere giremeyen bütün yazıları Öğüt'e aktarılıyordu.

Öğüt'ün karşısında Konya Hürriyet ve İtilâfçılarından, bir yığın gericiden başka, Vali Suphi Bey, on ikinci kolordu kumandanı Fahrettin (Altay) Bey ve polis müdürü de yer almıştı. Hele dişinden tırnağına dek silahlı iki taburluk İtalyan askeri de prensip olarak onun karşısında dikilmekteydi. Türkçesi, bu sıralarda Konya, İstanbul'un uzakça bir semti gibiydi. Öğüt'ü yüreklendiren iki etken vardı: Bunların birincisi yurtsever Konya'lılar, ikincisi de Mustafa Kemal'in Ankara'dan ona dikilmiş mavi dost gözleriyle, Konya'nın resmî yöneticileri, Öğüt'ün Kuvay-ı Milliyeci dozu çoğaldıkça ve parolaları sertleştikçe ona daha çok çullanıyor, onu bir kaşık suda boğmak için çırpınıp duruyorlardı.

Şeyhülislâm Dürrîzade Abdullah Efendinin Kuvay-ı Milliye başları için vermiş olduğu korkunç fetva, Konya padişahcıları ve gericileri arasında bomba gibi patladı. Şimdiye dek Kuvay-ı Milliyecilerle Öğüt gazetesine ve başyazar Feridun Beye karşı yalnız sevimsiz bir muhalif gözüyle bakan bu adamlar, bu sırada ona kanı helâl kanlı bir düşman gözüyle bakmağa başlamışlardı. Konya yöneticileri, artık Damat Ferit'le Padişaha hoş görünmek için Öğüt'le başyazarını durmadan hırpalıyorlardı. Dürrîzade'nin padişahlık fetvası, Konya'daki iç düşmanları böylece kudurtmağa başladığı bir sırada Ankara'nın, Ankara Müftüsü Rifat Efendinin hazırladığı karşı fetva, bu başkaldırmış padişahcı yığınları üzerine bir başka bomba gibi düştü. Ankara, Konya ülemasının bu fetvayı imzalaması için buraya göndermişti. Gerçi, bütün Konya ileması, baştan başa padişahçı olduğundan Ankara fetvasına karşı iseler de yine de müftülük makamında

bunu görüşmek üzere toplandılar.

Toplantıyı haber alan Feridun Bey, iri gövdesi ve geniş omuzlariyle bir de kılıç gibi kullandığı gençlik yürekliliğiyle müftülüğün merdivenlerini tırmanarak toplantının yapıldığı odaya girdi. Müftü ile kadı baş sedirde bağdaş kurmuş, oturmuşlardı. Uzun tesbihlerini çekiyor, sakallarını okşuyorlardı. Onların çevresinde on beş-yirmi sarıklı hoca yer almıştı.

Feridun, odaya böyle damdan düşer gibi girip te müftü ile kadıya kendini tanıtmak üzere yerlere eğilip selâmlayarak bir şeyler sormaya davranırken onun Öğüt gazetesinin başyazarı olduğunu anlayan adamlar:

— Sana hiç bir şey söyleyemeyiz!

Dedikten sonra kademleri çağırıp onu kapı dışarı ettirdiler.

Feridun, gözlerini değirmileştirerek kendisine bakan bu adamlardan dayak yemediğine ve linç edilmediğine şükrederek basımevine döndü. Henüz, bunun içinde bu kötü davranışın psikolojik savaşı sürüp dururken gazeteye bir askerî inzibat çavuşunun geldiğini gördü:

— Kolordu kumandanı sizi istiyor!

— Neden?

— Başka bir şey bilmiyorum. Yalnız sizi istediğini söyledi. Sizi götürmeğe geldim.

Feridun bey, kalkıp inzibat çavuşuyla Kolordu Kumandanının dairesine gitti. O güne dek kumandanı yakından hiç görmemişti, yalnız adını ve Kuvay-ı Milliye düşmanı olduğunu biliyordu. Fahrettin bey, tıpkı Feridun bey gibi uzun boylu, geniş omuzlu, açık gözlü, kumral, yakışıklı bir adamdı; yalnız Feridun bey içeri girer girmez yüzündeki düşmanca maske ürkütücüydü:

— Sen, kim oluyorsun ki kadı ve mühtü efendiler hazeratını tedirgin ediyorsun? Fetva meselesi ne ola-

çakmış, bilmem ne. Sana ne? Sen kimsin? Yediğiniz naneler meydanda. Bir Mustafa Kemal'dir tutturmuşsunuz. Padişahımız efendimize karşı ayaklanan bu adamın peşinde ne halt ettiğinizi bilmiyorsunuz.

İri yarı kolordu kumandanı «itler» den başlayarak alışılmış sövgülerden sonra karşısında bir granit yığını gibi sendelemeden dikilen genç gazeteciye en tehlikeli göz dağını verdi:

— Haydi, defol karşımdan. Bir daha böyle Mustafa Kemal'den filân diye haltlar edersen alimallah seni kurşuna dizerim.

Feridun, albayın karşısında serinkanlılığını korumakla birlikte tekmelenircesine kolordudan çıkıp ta gazeteye gidinceye dek her biri bir ton çeken o ağır sövgü salvosunun etkisinden kurtulamadı.

Bundan önce birkaç kez de kendisini Konya valisi Suphi Bey çağırmış, oldukça yaşlı bir İstanbul efendisi olan bu adam taşıdığı düşman düşüncelere bakmadan kendisine bayağı babaca davranmış, onu yumuşak tonlarla uyarmağa çalışmıştı:

— Aman, evlâdım, diyordu, çok ileri gitme. Dikkat et, beni de güç duruma sokma.

Bu uyarıyı kimi zaman Suphi Beyin karısı yapıyordu. Bütün bu uyarılar, ancak yalvarma ve öğüt sınırında kalıyordu. Yalnız, onun buyruğundaki polis müdürü kolordu kumandanı gibi hırçın ve tehlikeliydi.

En sonra olan oldu. İngilizler, Dürrîzade fetvasının arkasından her yanda bir baskı bir ayaklandırma furyasına girişmişti. İşgal güçleri kumandanı general Milne'ın İzmir'den Konya'daki İtalyan Kumandanlığına verdiği buyruk, «Öğüt»ün gerçekten görevini yaptığını Feridun'a anlattı. Konya çölünün ortasındaki sinek kuşu küçüklüğündeki Öğüt gazetesi, bunca uzaktaki İtalyan iş-

gal gücü kumandanlığına gelen buyrukta Öğüt gazetesinin hemen kapatılması bildiriliyordu.

İtalyan işgal kumandanı, Feridun beyi çağırarak gazetesinin kapatılması buyruğunu aldığını bildirdi ve ona şöyle bir insanlık ta göstererek gizlice:

Bu buyruğun yerine getirilmesini yarın sabaha dek geciktireceğim. Bu süre içinde ne yaparsan yapabilirsin, dedi. Oysa bu sırada Konya polis müdürü bütün elindeki polisleri Feridun beyle basımevini kontrolla görevlendirmişti. Feridun bey, durumu hemen Konya gizli Müdafaayı Hukuk derneğinin başkanı müfreze kumandanı yüzbaşı Haydar beye açtı. Hemen o gece Konya'nın karanlık sokaklarından kaçırılıp götürülen basımevi makina ve tezgâhları, Konya'nın dışındaki Haydar Bey müfrezesinin karargâhı olan Söylemez Baba tekkesine yine kuruldu. Haydar bey müfrezesinin, Konya Padişahçılarına çevrilmiş namluların verdiği güvenlik içinde Öğüt yine tezgâhlanmağa başlanacaktı.

İtalyan işgal kumandanı, bir yandan basımevinin kaçırılmasını salıklarken öbür yandan da kulaktan kulağa Konya halkına İngilizlerin basımevini kapama emrini verdiğini de bütün şehre yaymıştı.

Eretesi gün hükümet meydanına miting için gizlice çağrılan kalabalık halk yığını, müderris Sivas'lı Ali Kemalî efendiyi karşısında buldu. Bu sarıklı, ak saçlı ve sakallı, tatlı nur yüzlü öğretmen, bütün Kuvay-ı Milliyeci parolaları ortaya atarak konuşmağa başladı. Kuvayı Milliyeci olmayıp ta salt merak dolayısiyle meydana toplanmış olan bir sürü halk ta onun güzel ve haklı konuşmasıyle hemen oracıkta Kuvay-ı Milliyeci oluvermişti. Nutkunun başında olduğu gibi sonunda da şu güzel sözü söyledi:

— Ey ahali, ey Konyalılar, gazete demek bir mille-

tin dili demektir. General Milne bizim dilimizi kesti.

Halk:

— Kahrolsun!

Diye gökgürültüsü gibi haykırdı. Yaşlı öğretmen yine sesini yükseltti:

— Bizi susturamazlar. Dönersek kahpeyiz millet yolunda bir azimetten. Bu millet, ölmedi, ölmiyecektir. Bugün Öğüt'ü kapamışlarsa yarın bir başka Öğüt çıkacak:

Bu sırada meydanın kıyısında kimi İtalyan askerleri seyirci olarak dizilmişti. Ali Kemalî Efendiyi dinlerken iki makinalı tüfekle gereçlenmiş bir manga İtalyan askeri de Öğüt Basımevi'ni basmaktaydı.

Ali Kemalî Efendi'nin bildirdiği gibi Öğüt Söylemez Baba Türbesi'nde yine çıkmağa başladı. Konya'lılar artık eskisi gibi serbest değilse de gizlice satan çocukların elinden kapışarak alıyor, okuyor, can alacak memleket haberlerini öğrenmeğe çalışıyorlardı. Öğüt, her gün şaşmadan çıkıyordu. Padişahçı gammazlar hemen bunu iç ve dış düşmanlara duyurmaktan gecikmediler. İtalyan askerleri karışmadığı halde Türk polisleri gazete satan çocukları kısturınca hem ellerindeki bütün gazeteleri alıyor, hem de zavallıları adamakıllı döğüyorlardı. Birkaç gün sonra general Milne İtalyan işgal kumandanlığına:

— Uyuyor musunuz?

Biçiminde bir azarlama daha gönderdiyse de o:

— Gazete, bölgemiz dışında, Kuvay-ı Milliye kontrolündeki yerlerde yayınlanıp buraya sokulmaktadır. Buna bir şey yapamayız.

Diye karşılık verdi.

Konya'daki Türk polisi, Öğüt'ün başında tam anlamiyle ekşimişti. Feridun Bey, gazetelerin ele geçip yitmemesi için başka dağıtma yolları bulmağa çalıştı. Kon-

ya'lı kimi aydın gençler, yardıma koştular. Onların aracılığiyle Öğüt, umulmadık yerlere dek sokulup satıldı. Demiryolu memurları, Öğüt paketlerini kilometrelerce ötelere taşıdılar. Artık, gazete memleketin her yanına elden gidiyordu. İstanbul'a bile giden Öğüt'ü böyle Türkiye'nin her yanına yetiştirmek için eski-püskü baskı makinası yirmi dört saat durmadan kolla çalıştırılıyordu. Bu çalışma temposu, Mustafa Kemal bu Basımevi'ni satın alıp Ankara'ya götürünceye dek sürüp gidecek, sonra Basımevi'yle birlikte Ankara'ya giden Feridun Bey de Meclis Basımevi Müdürlüğüne atanacaktı.

Kafaları bin türlü kaygı ve düşünceyle cehennem gibi çalışan Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'ya 21 Mart 1920 tarihinde Bursa'dan 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in yaveri Yüzbaşı Selâhattin Bey'den son kerte önemli birer şifreli telgraf gelmişti. On ikinci Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin (Altay) Beyle Ondördüncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa arasında Kuvay-ı Milliye'nin kaderini çok yakından ilgilendiren tehlikeli bir diyalog görünüyordu. Fahrettin Bey Konya'dan Yusuf İzzet Paşa'ya şöyle diyordu:

— İstanbul'da Harbiye Nazırı ile haberleşemiyorum. Bundan dolayı ben de büyük kumandanın buyruğu altına girmek zorundayım. Sizse bugüne bugün padişahça atanmış Tuğgeneral rütbesinde en kıdemli Kolordu Kumandanı olduğunuzdan dolayı İstanbul'la haberleşme olanağına erişinceye dek sizin kumandanız altına girdiğimi bildiririm.

Yusuf İzzet Paşa, Fahrettin Bey'e şöyle bir şifreli telgraf çekti:

— Mesleğini seven ve kanunlara boyun eğen yetenekli bir kumandan olarak tutumunuzu değerli bulurum. Son sözümü söyleyebilmek için Kolordunuza bütünüyle egemen olup olmadığınızı açık ve kesin olarak bildirmenizi dilerim.

— Yirmi üçüncü ve elli yedinci Tümen'ler Yunanlılara karşı Kuvay-ı Milliye'nin etkisinde ve Refet Bey'den aldıkları buyruğu uygulamakta iseler de büsbütün uzaklaşmamışlardır. Kırk birinci Tümen'le Süvari Alayı, Askerlik Şubesi Kalemi ve Kolorduya bağlı asker kıtalarına bütünüyle egemen olduğunu sanırım.

— Bildirinizi temel olarak benimsiyorum. Yurt ve hükümete karşı yükleneceğim görev ve sorumluluğun derecesini belirlemek ve ona göre kesin karar vermek üzere sizi Kolordunuzun Tümenlerine bildirerek kendilerinden boyun eğme ve yanıt istemenizi ve ona göre son durumun ivedi olarak bildirilmesini diler ve bugün yanıtınızı beklerim. Bu telgrafın iyice anlaşıldığına inanmak üzere sizden bu yana telgraf çekilmesi dilenir.

Yusuf İzzet Paşa ile Albay Fahrettin Bey birbirlerine birkaç telgraf daha gönderdiler. Bunlardan anlaşıldığına göre ikisi de İstanbul'un kanlı işgalini Mondros bırakışmasının koşullarını bozar nitelikte bulunuyordu.

Yüzbaşı Selâhattin (Yurdoğlu) Bey'in Bursa'dan verdiği bu haber, Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'yı kayguya benzer bir heyecan dalgasının içine atmıştı. Şundan ki, 1920 Şubat ayından beri gerek Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) ve gerekse Yusuf İzzet Paşa ile Fahrettin Bey, büyük düşman kütlesi karşısından hazırlanmış olan savunma planını biliyorlardı. Bildikleri bu plan üstüne de şimdiye dek düşüncelerini açıklamamışlardı. Şimdi de İstanbul'un işgalini bırakışma koşul-

larını bozar nitelikte görmedikleri gibi savaş açma nedeni olamayacağına inanıyorlardı. Bu biçim düşünmenin de memleketin yüksek çıkarlarına daha çok uygun olduğunu savunuyorlardı. Böylece İstanbul'la haberleşmeyi sürdürmekte ayak diriyorlardı. İşin daha da kötüsü, İstanbul'la haberleşmeyen kumandanların yüksek rütbeli kumandanların buyruğu altına girmesine çabalamalarıydı. İstanbul'dan verilen buyruğa göre bütün birlikler Yusuf İzzet Paşa'nın buyruğu altına girmek zorundaydı. Böylece bütün kumandan ve ordu kalıntıları, Ankara'nın etkisinden koparılıp alınacak, sırasında ona karşı çarpışmak üzere hızla gereçlendirilip hazırlanacaktı.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, Ziraat Mektebi'ndeki karargâhta baş başa vererek bu kumandanlar, sorunu üzerine uzun uzun düşündüler. Yusuf İzzet Paşa'nın buyruğu altındaki elli altıncı Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'in demir gibi bir yurtsever ve Kuvay-ı Milliye'nin de Ege bölgesinde ilk şampiyonu oluşu, onlara serin bir avuntu veriyordu. Yusuf İzzet Paşa, bu arslan gövdeli ve arslan yürekli kumandana söz ve diş geçirecek güçte değildi. Bekir Sami Bey, Kumandanı olması gereken adamı dinlemiyordu. Altmışbirinci Tümen Kumandanı Albay Kâzım (Özalp) Bey'den korkuları yoktu. O da Yusuf İzzet Paşa'nın her buyruğunu yerine getirmiyecek kertede bilinçli ve Kuvay-ı Milliyeciydi. Bundan dolayı Mustafa Kemal Yusuf İzzet Paşa işini Tümen Kumandalarının çözümlenmesine bırakacaktı.

12. nci Kolordu K. Albay Fahrettin Bey işini daha daha önemli buldular. Bunun ilkin ve daha çabuk çözümlenmesi gerekiyordu. Şundan ki yirmi üçüncü ve elli yedinci Tümenler, ulusal cephenin içinde çalışmaktaydı. Fahrettin Bey'in bunlar üzerine yapacağı uğursuz bir etki, Kuvay-ı Milliyenin başına umulmadık işler açabi-

lirdi. Bu işi yıldırım hızıyle yoluna koymalıydı. Fahrettin Bey üzerinde çalışma işi hemen başladı. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'le baş başa vererek etkili ve güzel bir şifreli telgraf donatarak Konya'ya çekti. Bu özet olarak şöyle diyordu :

— Çalışmaların başladığı günden bugüne dek sizin tutumunuzla İstanbul'un işgalini karşılayışınız üstüne gerek temsil heyetiyle gerekse benimle her zaman görüşlerinizi birleştiremediğinizi görüyorum. Bizimkiler şöylece özetlenebilir :

İtilâf devletlerinin İstanbul'u zorla ve resmen işgal ve kimi mebusların tutuklanmaları devletin ve ulusun bağımsızlığına vurulmuş bir darbedir.

Olumsuz kararlarını benimsetmek için de türlü zor ve şiddeti göstereceklerdir.

Biz direnme gösterildikçe genel durumun lehimize döneceği kanısındayız.

İstanbul hükümetiyle bağlantının kesilmesinin amacı, hilâfet makamına ve hükümete bırakışmacılarımızın el koymasını protesto etmektir.

Şimdiden demir yollarının işgal devletlerinin elinden kurtarmak ve Geyve boğazını tutmanın amacı, bırakışmacılarımızın ulusal güçleri yok etmesini ve Yunan işgalinin genişlemesini önlemek içindir.

Eskişehir'den İngilizleri çıkaran ulusal güçler, bırakışmacılara savaş açmıyor.

Ulusal güçlerin türlü çalışmaları da şimdiye dek savaş açmakla sonuçlanmamıştır.

Fedakâr ve namuslu kumandanlarına dayanarak hakkını savunmak uğruna ayaklanmış olan ulus, işbaşında bulunan kumandanların başka-başka görüşlerle davranmasını elbette istemez. Öteden beri aramızda süregelen içtenliğe dayanarak sizinle telgraf başında anlaş-

mak zorunda kaldım. Yanıtınızı beklerim; gözlerinizden öperek saygılarımı sunarım, kardeşim.

Yirminci Kolordu Kumandanı

ALİ FUAT

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'nın çektikleri telgrafa, umduklarının tersine hiçbir karşılık gelmedi. Çok ta açık söylemişlerdi. Fahrettin Bey'in, bu telgrafla İstanbul'dan koparak kuzu - kuzu kendilerine katılmasını bekliyorlardı. Yalnız bu uzun telgraf birkaç gün sonra şöyle kafa tutarcasına ve ters bir ses geldi :

— ... Her zaman görüşlerimizi birleştiremediğimizi nereden çıkardığınızın bildirilmesini dilerim.

Mustafa Kemal, bu telgrafı okuyunca çok üzüldü :

— Bu arkadaşlar, memleketin sürüklenmekte olduğu felâketi hâlâ anlamıyorlar!

Dedi ve arkasından bu türlü işlerin biraz daha şiddetle ve sertçe yoluna konulmağa çalışılması üstüne öfkenin tonlariyle dolu sözler söyledi.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, o uzun telgrafı Konya'ya çekerken Nazilli'de Demirci Mehmet Efenin kampında bulunan Rafet Paşa'ya da iş üstüne gerekli direktifi vermişlerdi. Eğer, Fahrettin Bey, tatlı dille yola gelirse Rafet Paşa'nın uygulayacağı sert ve tehlikeli metotlara da baş vurması gerekmiyecekti.

Ali Fuat Paşa, küçük bir telgrafla Fahrettin Bey'i çarpıverdi :

— Son olayın gerektirdiği ortaklaşa davranışlarımızla gösterdiğiniz çekingenlik ve daha çok Yusuf İz-

zet Paşa ile telgrafla şmanızın anlattıkları bildirdiğin sanıyı doğurmuştur.

Yirminci Kolordu Kumandanı
ALİ FUAT

Rafet Bey, Ankara'dan aldığı bilgi üzerine hemen davrandı. Fahrettin Bey'le Alaşehir'deki yirmi üçüncü Tümen Kumandanı Aşir Beyi üst üste telgraflarla soru yağmuruna tuttu. Fahrettin Bey, bu telgraflaşmada baklayı ağzından çıkardı. İstanbul hükümetiyle bağlantı kurmanın kendi düşüncesine daha uygun olduğunu söylemekten çekinmedi: Konya'daki Tümen Kumandanı da Fahrettin Beyi destekliyor, Yirmi üçüncü Tümen Kumandanı Aşir Bey'le Elliyedinci Tümen Kumandanı Mehmet Şefik Bey ikisi arasında sallantıda görünüyordu. Rafet Bey, bu arada durumun gittikçe nazikleştiğini bunun için de kimi çareler düşündüğünü, bunları pek yakında kendilerine bildireceğini söylüyordu.

Albay Rafet Bey, 26 Mart 1920 de bildireceğini söylediği önemli haberleri Ankara'ya bildirdi. Konya, Ankara için mebus seçilmemesi ve oraya mebus gönderilmemesi uğruna tehlikeli bir kampanya açmıştı. Genç Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey, Vali Suphi Bey ve ülema, halkın sel gibi aktığı Kuvay-ı Milliye düşmanı mitingler salt desteklemekle kalmıyor bu davranışları körüklüyorlardı da. Ankara'yı protesto mitingleri birbirini kovalıyordu. Rafet Bey'e bunun karşısında zor kullanmanın gerektiğini söylüyordu. Temelli kendi girişimiyle yakında hazırlamakta olduğu güçlerle Konya üzerine yürüyeceğini söylemesi, Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'nın kaygularını azalttı. Rafet Bey, bu tutumu destek-

leyip desteklemediklerini soruyordu. Elbette destekleyeceklerdi. Ona, bu çok önemli görevinde sıcak başarılar da dilediler.

Bu sırada Fahrettin Bey, boş durmıyarak Sivas'taki Üçüncü Kolordu Kumandanı Sabahattin Beye telgraf çekerek kendisinin Yusuf İzzet Paşa'nın buyruğu altına girmek istediğini bildirdi ve onun da düşüncesini çekmeğe çalıştı. Kayseri'de Kalem Reisi Yarbay Emrullah Bey, elde ettiği bu haberleşmeleri, Mustafa Kemal'e bildirdi. Üçüncü Kolordu Kumandanı Albay Selâhattin Bey onun düşüncesinin yanlış olduğunu, Yusuf İzzet Paşa'ya başvurmanın uygun olmadığını söyledikten sonra Konya'da kuşkulu bir durum varsa oraya yardım edilebileceğini yazdı.

Selâhattin Bey'in bu telgrafı, Ankara'da pek sıkışık günlerin anlatılmaz kertede korkunç kaygularını yaşayan ihtilâlci başları çok sevindirdi. Mustafa Kemal, kendisiyle Sivas'ta sert tartışmalara girişmiş olan Selâhattin Bey'in, karakter sahibi olduğunu görmesi eski kızgınlıkları bir anda sildi.

Bu bunalımlı günlerde Harbiye Nazırlığı sandalyesini eline geçirmiş olan Fevzi (Çakmak) Paşa, Kumandanlara telgraf üstüne telgraf yağdırarak Mustafa Kemal'e ve Ankara'ya düşman bir hava yaratmanın korkunç bilinçsizliği içinde bocalıyordu. Oysa o da Nisanın sonunda kaçıp Anadolu'ya gelecek, güçlük üstüne güçlük çıkardığı bu adamların arasındaki doldurulmaz yerini alacaktı.

Albay Rafet Bey, Nazilli'de Mustafa Kemal'in bu çok önemli şifresini aldığı sırada İstanbul'dan yeni ka-

çıp gelmiş iki gencecik subayın Demirci Mehmet Efe'nin saraya benzeyen karargâhından biraz ötede saray yavrusu dedikleri karargâhına geldiğini gördü. Bu onaltı mart kaçakları Üsteğmen Şerif (Alp) ile Üsteğmen Celâl'di. (Mustafa Kemal'in yaveri) Rafet Beyi, birinci Dünya Savaşında tanıyan Şerif Bey :

— İstanbul'dan kaçarak cephede çalışmak üzere gönüllü olarak emrinize geldik, dedi, arkadaşım Üsteğmen Celâl benim orta okuldan beri içten arkadaşımdır. Her türlü güvenilebilir, efendim.

— Hoş geldiniz.

Baktılar, bacak bacak üstüne atmış, ince yapılı çok güzel giyinmiş, çizmeleri pırıl pırıl yanan Rafet Bey, İstanbul'da herhangi bir sosyete salonunda oturuyor gibi rahattı. Genç subayları oturtarak onlara sigara ve kahve sundu. İstanbul'dan yolculuktan konuştular. Sonra :

— Sizi nereye vereyim, nerede çalışmak istersiniz? Diye sordu.

— Bizi cepheye veriniz. Gönüllü müfrezelerinde çalışalım, efendim.

— Siz, onlarla yapamazsınız. İkinci gün başınız belâya girer. Benim emrimde Sarayköyde kuvvetli bir süvari müfrezesi var. Ağır makinalı tüfekleri de olan bu müfrezenin Kumandanlığını sana veriyorum. Celâl de seninle birlikte çalışsın.

— Şimdi, müfrezeye kim kumanda ediyor, efendim?

— Yüzbaşı, Aziz Bey.

— Arkamdan (Şerif bir yüzbaşının ayağını kaydırmış) demelerini sevmem, efendim.

— Öyleyse bu gece dinleniniz. İyi düşünerek bir karar veriniz.

Bunun üzerine Şerif ve Celâl Bey'ler müsaade alarak karargâhtan ayrıldılar. Çarşıda bir efe topluluğuna

dek geldiler. Bir manga zeybek tığ gibi bir efeyi yarım ay biçiminde çevrelemiş olarak çevik adımlarla kendilerine doğru ilerliyordu. Bir hizaya geldiklerinde zeybeklerin ortasındaki efe genç subaylara :

— Hoş geldiniz, beyler, dedi.

— Hoş bulduk, Efem.

Biraz ötede bir adama bu efenin kim olduğunu sordular.

Adam :

Köpekçi Nuri Efe!

Dedi. İki genç subay, biraz ötede bir başka zeybek topluluğuyla karşılaştı. Kızanların ortasındaki orta yaşlı pos bıyıklı Efe :

— Merhaba, zabit efendiler!

Dedi.

— Merhaba, Efem.

Hemen oracıkta bunun da Zurnacı Mehmet Efe, olduğunu öğrendiler. Genç subaylar, batı Anadolu'nun bu arslan gibi yakışıklı çocuklarına büyük bir sevgi ile baktılar.

O gece kararını veren genç subaylar deliksiz bir uyku çektikten sonra sabahleyin erkenden Rafet beyin karargâhına vardılar. Şerif Bey :

— Efendim, bizi cephede kullanırsanız seviniriz. Bunu uygun bulmazsanız Yüzbaşı Aziz Beyin müfrezesinde takım subaylığı yapmaya razıyız, dedi.

Rafet Bey :

— Öyleyse Sarayköy'e yarın gidersiniz. Şimdi sizi Demirci Mehmet Efe'yle tanıştırmağa gidelim, dedi.

— Buna lüzum yok, efendim.

— Neden? Tanışmış olursunuz.

— Yarın tedip edeceğim bu insanlarla tanışmak istemem.

Şerif Beyin bu sözünü çok yersiz, haksız ve tehlikeli bulan Refet Bey, korkmuş gibi ve kaygulu bir sesle:

— Sus! Dedi.

Şerif Bey, sonra düşünerek Refet Beye hak verdi. Böylece söylenen bir adam değil, böyle düşünen bir adam bile Demirci Mehmet Efe'nin bölgesinde tehlikeye düşer ve böyle bir kurbana da burada hiç kimse acımazdı.

Şerif Beyle Celâl Bey, ertesi sabah trenle Sarayköy'deki müfrezelerine gittiler. Katıldıkları bölük dört takım, yüz altmış kılıç, iki ağır makinalı tüfek ve ikiyüz atlıyı aşkındı.

Refet Bey, iki genç subay güçlendirilmiş bölüğe katıldıktan bir saat sonra bölük kumandanı Aziz Beyle takım kumandanı Refik Beyi başka bir görevle bir haftalığına bölükten uzaklaştırdı. Gece yarısı ise bölüğe şöyle bir telgraf geldi :

Sarayköy'de Süvari Bölük Kumandanlığına.

— Müfreze, yarın trenle yola çıkacağından saat yedide istasyonda hazır bulundurulması.

Albay REFET

Sabahleyin erkenden bölüğün en kıdemli subayı durumuna giren Şerif Bey ikiyüz atlının kumandasını eline aldı. İstasyonda beklenirken başları pencerelerden dışarı sarkmış kalabalık zeybeklerle dolu bir tren gelerek Dinar yönünde düdük çalarak uzaklaştı. Onun arkasından gelen boş bir tren Şerif Beyin atları ve atlılarını alarak yine Dinar yönüne doğru hızla gitmeğe başladı. Bölük Dinar'da inerek daha önce Müdafaayı Hukukçuların hazırladığı konaklara yerleştirildi ve kendilerine güzel yemekler çıkarıldı.

Demirci Mehmet Efe'nin Sökeli Ali Efe buyruğun-

da gönderdiği üç yüz atlı, Dinar'dan katılan yüz yirmi atlı ve Şerif Beyin buyruğundaki ikiyüz atlı ve makinalı tüfek takımiyle büyükçe bir güç Dinarda toplandı. Bu topluluğun kumandanları Sökeli Ali Efe'yle Üsteğmen Şerif Bey, baş başa vererek yapılacak işleri görüştüler. Şerif Bey, Sökeli Efe'ye hem akıl hocalığı ediyor, hem de kumandanlık taslıyorsa da öbürü bir olgunluk gösterek buna aldırış etmiyordu. Aldıkları buyruğa göre sabah saat yedide yola çıkıp kırk kilometrelik yol kestirdikten sonra Sandıklı'ya varacaklardı. Şerif Bey, gerekli saatta Efelerin hazırlanmadıklarını gördü. Kendi bölüğünün önüne düşerek ağır ağır ilerlemeğe başladı. Bölük yarım saat yol almıştı ki Söke'li Ali Efe'nin zeybekleriyle geldiğini gördü. Atlılar yıldırım gibi onların yanından geçerek gidiyorlardı. Sonra dört naldan daha aşağı düzen hızlariyle bölüğü geçerek uzaklaşırlarken Sökeli Ali Efe, Şerif Beyin yanına gelerek onunla at başı bir gitmeğe başladı. Zeybekler, küçük Anadolu atları üzerinde dizi olarak yanlarından geçip giderken iki genç kumandan onları ilgiyle seyrediyorlardı. Bu sırada Şerif Bey, geçmekte olan zeybeklerden birine :

— Şevket Efe, dikkat et. Akşama atını muayene edeceğim. Eğer, at yaralandıysa anlarsın ya!

Diye bağırınca geçen atlılardan biri başını ona döndürerek güldü ve geçti. Sökeli Ali Efe bununla ilgilendi:

— Kumandan, Şevket'i nereden tanırsın?

— Dokuz yıl önce İstanbul'da Davutpaşa kışlasında onu ben yetiştirdim. Sık sık atını yaralattığı için az mı dayak yediydi benden. Akşama atını muayene etsem yine yaralı bulurum.

Bunu işitince Sökeli Ali Efe keyifli bir kahkaha attı.

Yanlarından başı öne eğik bir köylü geçiyordu. Onların varlığından bile habersiz görünüyordu. Sökeli Ali Efe

buna kızdı :

— Hey, Dayı! Diye bağırdı. İstanbul'da İngilizler Padişahın sırtına semer vurdular, sen hâlâ uykudasın.

Bununla, köylünün neden selâmsız geçtiğini anlatmak istemişti.

Sandıklı kasabasına akşama doğru girdiler. Sandıklı halkı da milislere güzel yemekler çıkardı. Şerif Beyin nizamiye erleri de bu arada şölene kondular. Gece dinlenen atlılar, sabahleyin erkenden yola çıkarak Afyonkarahisar'a vardılar. Burda da güzel yemeklerle ağırlandılar. Afyonkarahisar'da trene birenerek Konya'ya doğru yola çıktılar. Sarayönü istasyonunda inerek o dolaylardaki köylere grup grup yerleştiler. Şerif Bey gibi Sökeli Ali Efe de öbür subaylar ve zeybeklerde nereye ve neden gittiklerini pek iyi bilmiyorsa da şöyle böyle seziyorlardı. Konya halkı, Mustafa Kemal'in buyurduğu yeni seçime gitmek istemiyor, direniyor, bu arada büyük bir tehlike yaratıyordu :

— Mebuslarımızı seçerek İstanbul'a gönderdik; ikinci bir mebus seçimi yapmak istemiyoruz! Diyorlardı.

Sarayönü'nde toplanan ulusal güçler. Konyalı'ları ve bu arada Albay Fahrettin Beyi iyice kuşkulandırdı. Konya halkı eski düşüncelerinde diretirse Konya üzerine yürüneceği anlaşılıyordu. Refet Paşa, elindeki bu kuvvetle Konya'ya baskın yaparak seçimi Kuvay-ı Milliyenin namluları karşısından yaptırmak zorundaydı. Yalnız, yolda yeni bir çare düşünerek bunu uygulamayı daha el verişli buldu. Elindeki kuvvetle Konya'ya dek gitmek istemiyerek bu işi şehrin dışında belki de Ankara'da çözümlemeye karar verdi. Askerlerini Sarayönü'nde trenden indirerek ordan Konya kodamanlarıyle makina başında görüşmeğe başladı. Başta Vali olmak üzere ileri gelenlerle ve Albay Fahrettin Beyle uzun bir konuşma ka-

pısı açtı. Refet, Bey Konya'lılarca epeydir tanınmaktaydı. Makina başında konuştuklarına şöyle dedi.

— Seçim işleri vb. gibi sorunlardan dolayı Konya'ya gitmek emrini aldım. Ancak, Konya hesabına bu işlerin çözümlenmesi için olağanüstü tedbirler gerekseneceğini sanıyorum. Bundan dolayı kuvvetlerimle Konya'ya geleceğime ben daha çok daha doğru buluyorum ki Vali ve Kumandan beyler de birlikte olarak Konya'nın eşraf ve ulemasından yeterince kişi trenle hemen Sarayönü istasyonuna gelsin ve kendileriyle burada konuşalım.

Konyalılar, bu istekte hiçbir sakınca görmediler.

Şerif Bey ve Sökeli Ali Efe Sarayönü'ne geldiklerinin ikinci gecesi, askerleriyle istasyon dolaylarından molaya geçme buyruğu aldılar.

Üsteğmen Şerif Bey, istasyonda oturan Refet Beyin yanında bulunuyordu. Refet Bey, Konya kodamanlarını getirecek treni dört gözle bekliyordu. En sonra uzaktan düdük sesi işitildi. Sabaha bir saat kala üç saattır yol alan tren istasyona girdi. Refet Bey, hemen Şerif Beye şu buyruğu verdi :

— Şerif, gelen treni süngülülerle muhafaza altına al. Kimseyi aşağıya indirtme. Şerif Bey, hemen koşarak bölüğün yanına vardı, subaylara gereken buyrukları verdi. Bölük, yay gibi fırladı ve her vagonun kapısının karşısına çifte nöbetçiler dikildi. Aradan bir saat geçtikten sonra gecenin karanlığı dağılınca Şerif Bey, vagonların içinde kımıldamalar gördü. İçerdekiler, vagonların kapılarını içerden açarak abdest almak üzere dirseklerine dek sıvanmış kollarıyle dışarı çıkmak istediler. Kapının önünde dikilen süngülü çift nöbetçileri görünce durumu anlayarak yine sessizce kapılarını kapayıp çekildiler. Şerif Bey de vagonların her iki yanında gezerek kontrol ediyordu. Bu ara bir vagonun penceresi

açıldı. Orta yaşlı, iri yarı subay giyimli bir adam göründü. Omuzlarına iyice bakınca gördüğü adamın bir Albay olduğunu anladı. Hemen selâm verdi. Şerif Beyin kim olduğunu bilmediği bu asker, Albay Fahrettin Beyden başkası değildi. Fahrettin Bey, çok şaşkın görünüyordu. Onun selâmına başıyle karşılık verdi. Şerif Bey, biraz daha düşününce bunun Onikinci Kolordu Kumandanı olduğunu anladı. Fahrettin Bey, durumu gördükten sonra geriye çekilerek pencereyi kapadı.

Şerif Bey, istasyona yaklaştığında Refet Bey :

— Şerif, bana bir subayla on süngülü asker ver. Biz, trenle Ankara'ya gideceğiz. Siz, müfrezelerimizle kalacaksınız, dedi.

— Celâl ile on er emrinize hazırdır efendim.

— Hemen yanıma gelsinler, yola çıkıyoruz.

Refet Bey, Üsteğmen Celâl Beyle on süngülü askeri yanına alarak trene atlar atlamaz lokomatif düdüğünü çaldı ve tren istastondan ayrıldı.

Refet Paşa, tren istasyonundan ayrılıp ta Afyonkarahisar ve Eskişehir yönünde epeyce yol aldıktan sonra tutsakların vagonlarına girerek :

— İlkin, bu durumda sizi üzdüğüm için özür dilerim, dedi, çok önemli bir davàydı bu. Konya'ya girmem buyurulmuştu. Eğer Konya'ya girseydim kan dökülecekti. Ben, bunu istemedim. Bu işi kansız ve dostça bitirmeyi düşündüm. Sizlerle Sarayönü'nde görüşmeyi tasarladım. Sonra, bunun da yararsız olacağını düşünerek en iyisi dedim, tren Ankara'ya doğru giderken biz de yolda konuşuruz. Şimdi, anlıyorsunuz ki yolda da görüşemeyeceğiz. Çünkü, böyle bir görüşme biçimine hiçbirimizin hazırlıklı olmadığını görüyorum. En iyisi Ankara'ya gidip Mustafa Kemal Paşa ve temsil heyetiyle görüşmemizdir. Burnunuzun bile kanamayacağına na-

musum ve askerlik şerefim üzerine temin ederim. Konya'lı kodamanlar ve Albay Fahrettin Bey, bu söz üzerine epeyce ferahladılarsa da yine de küsküntüler ve konuşmadılar.

Refet Paşa'nın Konya eşrafıyle dişli kumandanını böyle toparlayıp Ankara'ya getirişi yüzlerde bir şaka gülümseyişi çizdiyse de haklı bir davâ olduğundan Refet Beyi ancak kutladılar.

Mustafa Kemal, hemen ertesi gün sabahleyin Fahrettin Beyle Konyalı eşraf ve ülemayı hükûmet konağının büyük salonuna aldırarak onlarla çok etkin bir konuşma yaptı. İstanbul'dan gelmiş olan bütün mebuslar da bu toplantıda bulunuyordu. Mustafa Kemal burda kâğıda yazmadan yaptığı konuşmaların en güzelini ve en önemlisini yaptı. Memleketin, içine saplandığı korkunç bataklığı, bundan kurtulmak uğruna ulusun yapmakta olduğu ve yapacağı bütün fedakârlığı sayıp döktü. «Çok ciddi, çok vakur, fakat, aynı zamanda çok kahir söylüyordu. Sanki bütün ulus onun kişiliğine girmiş korkuyordu.» Dinleyenler, kül gibi kesilen benizleriyle şaşkın ve dilsiz, gözlerini ona dikmiş, manyetize olmuşa benziyorlardı. Hiç kimse, bu sözler karşısında en ufak bir direnme gücü göstermedi. Ağızlardan en ufak bir söz çıkmadı. Salondakiler taş kesilmiş gibiydi. En sonra ulemadan ak sakallı Sivas'lı müderris Ali Kemalî Efendi ağzını açmak için yüreklendi ve ağlamaklı bir sesle ağır ağır şunları söyledi :

— Doğrusu, biz durumun taa bu kerte ağır olduğundan gaflet üzere imişiz. Sizleri gördük ve doğruları öğrendik. Konya'nın bu yolda ulustan zerrece bile ayrılmayacağına inanmanızı dileriz. Tuttuğunuz kutlu yolda tanrı sizlere ve cümleye yardım ve başarı bağışlasın. Tanrı bu Türk ulusunu, bir islâm ülkesini şu âfetten de

korusun ve kurtarsın.

Ali Kemalî hocanın söylediği bu güzel sözler, bütün salona çöken büyüyü kırmış, herkes derin derin soluk almağa başlamıştı. Şimdi, bütün dinleyiciler, Ali Kemalî Hocanın söylediği sözler çevresinde toplanmıştı. Hepsi de düşüncedeydi. Bu kerte ağır bir hava ile başlayan toplantının böyle birden bire tatlıya bağlanması, yüzlere dalga-dalga sevinç ve mutluluğa benzer bir şeyler yayıyordu.

Toplantıdan sonra Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ve Albay Refet Bey karargâha giderek bu durumu gözden geçirdiler. Refet Bey, Fahrettin Beyle Vali Suphi Beyin bir süre görevlerinden uzak tutulmalarını ileri sürdü. Albay İsmet Bey bu süre içinde Onikinci Kolordu kumandanlığını yapacak, onun yerine Genel Kurmay Başkanlığına da İstanbul'dan yeni gelmiş olan Binbaşı Salih (Omurtak) bey bakacaktı.

Konya heyeti, Nisanın beşinde Ankara'dan trenle Konya'ya gitti. On beş sivil ve on iki askere şimdi üç asker daha katılmıştı. Bunlardan biri Albay İsmet Bey, ikincisi Refet Bey, üçüncüsü de binbaşı Salih Beydi.

Tren Nisanın altısında Sarayönü istasyonunda durunca Fahrettin Beyle Bütün kurul Refet Paşa'ya Allahaısmarladık diyerek karadan Konya'ya yollandı. Fahrettin Bey, Konya'ya varınca bütün subayları Kolordu dairesinde toplayarak, güzel ve olumlu bir konuşma yaptı. Özet olarak şöyle dedi:

— Son davranışlarımız yanlıştı. Ankara'daki görüşmeler sonucunda öbür kolordular gibi biz de temsil heyetine bağlanmaya karar verdik.

Fahrettin Beyin bu güzel davranışını haber alan Refet Bey, hemen Konya'ya gitti. Fahrettin Bey, ayrıca Yusuf İzzet Paşaya da bir telgraf çekerek bundan böy-

le temsil heyetine bağlanacağını bildirdi. Konya, böyle tatlı bir biçimde Kuvay-ı Milliyeye kapılarını açınca Refet Bey, Nisanın üçünde müfrezesiyle Nazilli'ye döndü. İsmet ve Salih Beyler de bir hafta Konya'da kaldıktan sonra görevleri eski sahiplerine bırakarak Ankara'ya döndüler. Konya işi temelli yoluna girmişti.

On ikinci Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Bey Kuvay-ı Milliye saflarına katılarak Kolordusunun yönünü de oraya çevirmişti. Ayrıca bu yeni ve olumlu durumu da Yusuf İzzet Paşa'ya bildirdiği halde bu General, tehlike belirtileri veren bir sfenks olmaktan kurtulamamıştı. Ali Fuat Paşa, onun durumunun düzeltilmesi görevini Tümen Kumandanlarına vermişti. Bu iş üzerine Altmışbirinci Tümen Kumandanı Kâzım Beyle Ellialtıncı Tümen Kumandanı Bekir Sami Beye çektiği telgraflara henüz bir karşılık gelmemişti. Ali Fuat Paşayı avutan şeyler de vardı: Bir kez Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşayı hiç dinlemiyor, bununla da kalmayarak onun İstanbul'la telgraflaşmasına, bağlantı kurmasına da engel oluyordu. Balıkesir'deki Tümen'in Kumandanı Kâzım Beyse büsbütün Kuvay-ı Milliyeye ve Ankara'ya bağlı olarak Yusuf İzzet Paşaya karşı durumu «idare» eder görünüyordu. Anlaşılan o da bundan kuruntuya kapılarak bütün Balıkesir Kuvay-ı Milliyesinin kendi buyruğuna bağlı olduğunu sanıyordu. Yanlız 31 Mart'ta Yusuf İzzet Paşa'nın Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşaya çekerken Ankaranın eline geçen bir telgraf, onun çok tehlikeli işlerin peşinde olduğunu gösterdiğinden Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, yay gibi yererinden fırladılar. Telgrafın ruhu şuydu :

— Balıkesir'deki Müdafaayı Hukuk derneği ile de birlik kalmak mutluluğuna ermiş olarak Kolorduya eskiden olduğu gibi bırakışma koşullarına bütünüyle uyularak bunun sürdürülmesi üstüne verdiğim kesin buyruk yerine getirilmektedir.

Bu sırada Biga dolaylarındaki kendi soyundan insan stoklarından yararlanan Anzavur, her geçtiği yerde kendisine katılan çapulcularla bir çığ gibi büyüyerek son ereği Bursa olacağa benzeyen kanlı bir yürüyüşe çıkmıştı.

Yusuf İzzet Paşa başında Birinci Dünya Savaşında ün yapmış, yiğit bir asker olan Rahmi Beyin bulunduğu derme çatma Yüz yetmiş dördüncü Alayı ona karşı gönderdi. Anzavur, bir baskınla bu alayı çil yavrusu gibi dağıtarak kahraman Rahmi Beyi de dinsiz ve Padişah düşman yaftalarıyle karalayarak halka parçalattırdı.

Sonra yine Tümen Kumandanı Bekir Sami beye bildirmeden 26 Martta Kirmasti (Kemalpaşa) da bulunan yüz yetmiş ikinci alayın da Manyas yönünde ayaklanmalara karşı yürüyüşe geçmesini buyurmuştu. Alayın kumandanı Trabzonlu, posbıyıklı, sert ve ters huylu ve Kuvay-ı Milliyeci yarbay Kasap Osman bey, Kolordu Kumandanının bu buyruğunu yerine getirmek istemedi. Üssünden uzakta savaşa çıkarsa Yarbay Rahmi beyin başına gelenler kendisinin başına da gelir kaygusuyla yerinden kımıldamayarak Kolordu Kumandanına ayaklanıcıları Kirmasti ile Karacabey'de karşılayacağını bildirdi. Ayrıca ona boyun eğmemesinin bir nedeninin de Ankara'ya bağlı olmayışından olduğunu anlatmak istedi.

Bunun üzerine Kolordu Kumandanı, durumu Bekir Sami beye bildirerek Osman beyin Divan-ı harbe verilmesini istediyse de o, Osman beyi salt Bursa'ya çağırmakla yetindi.

Yalnız Yarbay (Kasap) Osman bey, alayının başın-

dan uzaklaşır uzaklaşmaz Kirmasti ve Karacabey karıştı. Osman bey, kumandanlığının yanı sıra çeteciliğe ve terörcülüğe de baş vurduğundan Kuvay-ı Milliyeye karşı gelenlerin iflahını kesiyor, özel olarak topladığı paralarla Alayın kasasında bol ölçekte para bulunduruyordu.

4 Nisan günü Osman Bey, Bursa'ya gitmek üzere yola koyulurken Anzavur'un Bandırma'ya yaklaştığını gören Yusuf İzzet Paşa da kıtaları denetleme bahanesiyle yine o gün karargâhının kendisiyle gitmeğe razı olanlarıyle Bursa'ya doğru yola çıkmıştı. Osman Bey, Bursa'ya vardıktan sonra, Bekir Sami Bey Ankara'nın kendisine verdiği yetkiyle onu yine Kırmasti'ye gönderdi. Bursa'ya gitmekte olan İzzet Paşa, Osman Beyin, Divanıharp'te yargınlanma yerine kollarını sallayarak yine Alaya döndüğünü görünce küplere bindi. Hemen bileklerine kelepçe vurdurarak önüne katıp yine Bursa'ya götürdü. Yusuf İzzet Paşa'nın kızgınlığı, ancak gazap sözcüğü ile anlatılabilirdi. Osman Beyi ille de kurşuna dizdirmek istiyor ve diretiyordu. Bu kez de bütün Kolordu karargâhı, onun bu buyruğunun karşısına dikildi.

Gerçi, Osman Beyi kurşuna dizdirememişse de Bekir Sami Beyin ayağına bukağı olmağa, onun önemli örgüt işlerini aksatmağa başlamıştı. Onun böyle apaçık Ankara'ya sırtını çevirmesi, bütün Kuvay-ı Milliyeci subayların bir granit blok gibi karşısına dikilmesine yol açtı. Bursa'nın ulusal örgütleriyle Kolordu subayları bu ve daha bunun gibi birçok tehlike karşısında el ele vermekte gecikmediler. Bekir Sami Beyin Emir Subayı Selâhattin Bey, hepsinden baskın çıktı. Hiç kimseye haber vermeden Telgrafhanede Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal'i aradı. Karşısına Teğmen Hayatî Bey

çıktı. Hayatî Bey, haberi Mustafa Kemal'e iletti. Bu sırada, Ankara Ziraat Mektebi'nde Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile baş başa vermiş, gittikçe zor bir durum alan işleri görüşüyorlardı. Mustafa Kemal hemen Ali Fuat Paşa'ya :

— Mutlaka Yusuf İzzet Paşa üstünedir, dedi. Bu işi bir türlü çözümleyemedik. Anzavur isyanı da dal budak salıyor. Artık buna da kesin bir çare bulmak gerek.

Ali Fuat Paşaya göre bu iki işin de çözümleme zamanı gelmiş, geçmişti bile :

— Merak etme, Paşam, dedi, önce Ethem Beyin ulusal müfrezelerini Salihli'den ayaklanma bölgesine getiriyoruz. Haberleşmekteyiz. Hareketlerinden hergün bilgi alıyorum. İsyan bölgesine yaklaşmak üzereler. Yusuf İzzet Paşaya gelince, ben Burasa'ya gideyim.

Böyle konuşarak birlikte makina başına gittiler. Selâhattin Bey, telin öbür ucundan seslendi :

— Paşa hazretleri Ellialtıncı Tümen yaveri Yüzbaşı Selâhattin karşınızdadır.

— Ben de Mustafa Kemal Paşa'yım.

— Paşam, Yusuf İzzet Paşa Bursa'ya geldi. Yolda Yüzyetmişikinci Alay Kumandanı Osman Beyin ellerine kelepçe vurdurarak Bursa'ya getirdi ve onu kurşuna dizdirmek istedi.

Bekir Sami Beyin çalışmalarını engelliyor; ulusal örgütlerin ve subayların morallerini kırıp duruyor. Örneğin, Müdafaayı Hukuk derneğinin toplantısında Başkan Mahmut Celâl (Bayar) Beye: «Sizler, daha yüzler rakamıyle kuvvet topladığınızdan söz ediyorsunuz. Oysa gelen Anzavur'un yanında Altı bin süvari bir o kadar da piyade var. Böyle çalışacaksanız hiç zahmet etmeyiniz!» Dedi.

Yusuf İzzet Paşanın bu olumsuz davranışları hepimizi isyan ettirdi. Emriniz ne olacaktır?

Mustafa Kemal :

— Şimdi kimi emirler yazdıracağım, bundan sonra seninle telgraf başında görüşmek zorunda kalırsak sana öbür adını soracağım, «Gök» diyeceksin. Seni sanarak başkasıyle görüşmek gafletine düşmeyelim.

Tümcelerini yazdırdıktan sonra Ali Fuat Paşaya dönerek :

— Yusuf İzzet Paşa işini şimdi ve kesin olarak çözümlemek istiyorum. Sen, ne dersin? Dedi.

— Tamam. Aynı düşüncedeyim.

— Öyleyse yazdıralım.

Diyerek Yusuf İzzet Paşaya şöyle bir telgraf yazdırdı :

— Denetlemek üzere Bursa'ya teşrif buyurdukları haber alındı. Siyasal ve askersel en önemli kararların verilmesi günlerindeyiz. Sizin de bu görüşmelerde hazır bulunmanız yararlı olacaktır. Ankara'ya teşriflerini rica eder. Saygılarımı sunarım.

MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal, bundan sonra Elli altıncı Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Beye şöyle bir telgraf çekti:

— Yusuf İzzet Paşaya yazdığımız şifreyi okuyunuz. Kendisine bir şey duyurmadan ve kırmadan Ankara'ya gelmesini söyleyiniz. Gelmemekte direnirse kendisini tutuklu olarak Ankara'ya göndermenizi dilerim.

MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal, bu iki şifreden sonra Yüzbaşı Selâhattin Beye şöyle bir direktif verdi

— Bekir Sami Beye gösterdikten sonra Yusuf İzzet Paşanın şifresini kendisine veriniz. Onun çok ivedi olarak Ankara'ya yollanmasını sağlamak üzere Bekir Sami Bey katında gücünüzün son haddini kullanınız. Yusuf İzzet Paşa, Ankara'ya gelmemekte diretirse tutuklayarak Ankara'ya gönderiniz. Bu davranışınıza Bekir Sami Bey engel olmağa kalkarsa onu da tutuklayarak Ankara'ya gönderiniz. Bunları dallandırıp budaklandırmadan çözümlemenizi diler ve umar, gözlerinizden öperim. Sonucu bana telgraf başında bildiriniz.

MUSTAFA KEMAL.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa Telgrafhaneden çıktıktan sonra Selâhattin Beyi tanıyıp tanımadıklarını düşündülerse de bellekleri onlara bu adda hiçbir subay bildirmedi. Bu fedakâr, girişim sahibi ve yürekli subay düşüncelerini karadüş gibi karartan Yusuf İzzet Paşa işini yoluna koyacağa benziyordu. İkisinin de içi hafiflemişti.

Karargâha vardıklarında Selâhattin Bey üstüne epeyce bilgi aldılar. Bu yürekli Yüzbaşı, Kafkasya ve Irak cephesinde iri kıyım kumandanların yanında başarılı görevler görmüştü.

Mustafa Kemal Paşa :

— İnşallah, yarın Selâhattin'den hayırlı haberler alırız, dedi. Ben, bu subayın, vermiş olduğum emirleri yerine getireceğini umuyorum. Sen, ne dersin?

— Evet, Paşam, Selâhattin'in başaracağına kanaat getirdim.

— Yakında Bursa'ya gideceğine göre bu subayı taltif ve taktir et.

Yüzbaşı Selâhattin Bey, Telgrafhaneden Mustafa Kemal'in direktif şifrelerini alarak Yusuf İzzet Paşa'nınkini

Bekir Sami Beye gösterdi. Sonra bunu götürüp Paşanın kendisine verdi. Yusuf İzzet Paşa telgrafı son kerte dikkatle okudu, hiçbir şey söylemedi.

Selâhattin Bey, Paşanın yanından ayrılarak Bekir Sami Beyin yanına gitti ve adına çekilen şifreyi ona verdi. Bekir Sami Bey bunu derin bir dikkatle okuduktan sonra :

— Yusuf İzzet Paşa hakkındaki karara bütünüyle katılıyorum, dedi. Beni karıştırmaksızın ve bir gürültüye meydan vermeksizin bu işi hallediniz.

Bunun üzerine Selâhattin Bey, Yusuf İzzet Paşayı Ankara'ya götürecek bir araçla birde saygı kıtası hazırlatarak Paşanın yattığı yapının önünde bulundurulmasını sağladı. Bu işler gürültüsüz-patırtısız oluvermişti. Paşa, arabaya binmemek için diretirse hemen tutuklanacak ve böylece yola çıkarılacaktı.

İş, hiç te korkulduğu gibi olmadı Yusuf İzzet Paşa sabahleyin kalkıp ta arabanın ve saygı kıtasının hazır olduğunu görünce çabucak hazırlandı. Yaveriyle arabaya binerek Ankara'ya yollandı.

Yüzbaşı Selâhattin Bey, bu olup bitenleri şifrelemek üzere yine Mustafa Kemal'i makina başına çağırdı.

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa, gerçek bir merak ve heyecanla telgrafhaneye vardıklarında Selâhattin Beyin telgrafını aldılar ve büyük bir sevinçle okudular. Selâhattin Bey, telgrafın sonunda :

— Başka bir emriniz var mı Paşa Hazretleri?

Diye soruyordu. Mustafa Kemal, telgrafı yüksek sesle okuduktan sonra Ali Fuat Paşaya :

— Duyuşlarımızda yanılmamışız, dedi.

Yüzü sevinçten parlayarak fedakâr Yüzbaşıya şu telgrafı çekti :

— Size ve arkadaşlarınıza teşekkür ederim. Ulusu-

muz sizin gibi akıllı, yürekli ve fedakâr subaylara sahip oldukça geleceğe güvenebilir. Yakında Ali Fuat Paşa oraya gelecektir. Sizleri «taltif ve taktir» edecektir. Gözlerinizden öperim. 10 Nisan 1920 günü Bursa'dan Ankara'ya yollanan Yusuf İzzet Paşa Kuvay-ı Milliye safları arasına karışacak ve Sakarya savaşlarında yararlıklar gösterecektir.

Ali Fuat Paşa, Ankara bozkırlarını sapsarı bir çicek denizinin kapladığı 13 Nisan günü karargâhıyla trene binerek batıya doğru yollandığında suyun başını kesen ejderhaya karşı tek başına yürüyen bir masal kahramanından başka biri değildi.

Şu birkaç gün içinde çok önemli olaylar geçmişti. Ellerinde, avuçlarında bin türlü dikkatle ve zorla tuttukları olanaklar, parmaklarının arasından kum gibi akıp gidiyordu. Anzavur ayaklanışı başladığından beri, bütün memleket bir ayaklanış dalgasına tutulmuştu. İhanetler, alçaklıklar, cinayetler birbirini kovalıyor, kötülük, kapkara bir vakum yağı lekesi gibi Anadolu'nun saf ve temiz şehirlerine bulaşarak doğuya doğru yayılıyordu. Paşayı, bugünlerde en çok üzen olaylardan biri 20. Kolordunun 24. Tümenin 2. nci Piyade Alayının Eskişehir - Bursa yürüyüşü sırasında hilâfetçi propagandanın rüzgârına kapılarak darmadağın oluşuydu. Anzavur'un Bursa üzerine yürümesini önlemek üzere Eskişehir'den yayan olarak 56. Tümen buyruğuna giden Alayın Birinci Taburu, yolda özel olarak içlerine sokulan bozguncuların etkisiyle silahlarıyle birlikte dağılmış, Bursa'ya ancak yüzelli kişi varabilmişti. Alayın İkinci Taburu da Bilecik-Bursa arasında pusu kurmuş olan ihanetin şerrine uğrayarak dağılıp gitmişti. 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey, bunun üzerine bütün Alayın yok olmasını önlemek üzere kimi tedbirler almıştı. Üçüncü tabur, Bursa'ya doğru

yola çıktığında aralarına er giyneği giymiş birkaç ta genç subay katılmıştı. Bu subaylar, kendilerini tanıtmadan yolda Kuvay'ı Milliye üstüne güzel propagandalar yapmışlar, dışardan taburun saflarına sokulmak isteyen görevli ajanları engellemişler ve altıyüz kişilik taburdan hiçbir kurban verdirmeyerek Bursa'ya ulaşmışlardı. Er kılığına girerek Üçüncü Taburu dağılmaktan kurtaran genç subaylar, «bütün yol boyunca köylü ve hoca kılıklı birçok sahte kişiler» in askerlerin arasına karışarak:

— Anzavur ve maiyeti Padişahın müslüman askeridir. Onlara silâh atanlar kaatil ve padişaha hain olurlar!..

Diye çok tehlikeli bir sıra propaganda yaptıklarına tanık olmuşlardı. Sonradan suçlular yakalanıp zararsız duruma getirilmişse de Ali Fuat Paşanın ve bütün Kuvay-ı Milliyenin gözbebeği olan 20. Kolordunun bir parçası, fırtınada kum taneleri gibi dağılıp gitmişti.

13 Nisanda Düzce'yi basan dört bin kişilik padişah çı - ayaklanıcı gücü, memurlarla subayları tutuklayıp cezaevine doldurmuş, süvari müfrezesinin silâh ve atlarını ellerinden almışlardı. Bu ayaklanış, bir ucu Ankara'nın burnunun dibine dek varan bir yığın zincirleme ayaklanmaya da yol açmıştı. Ali Fuat paşanın ilk ereği, bu İstanbul'ca kolayca beslenen ayaklanış, yatağını kurutarak Ankara'yı tehdide başlayan yangın başlangıçlarını yerinde söndürmekti. Bu boşluk içinde yeni örgütler yaparak gerekirse tek başına savaşacaktı.

Bu koşullar altında Bursa önemli bir duruma gelmişti. Burayı hem padişahçı güçlere kaptırmamak hem de onu İstanbul hükümetinin propaganda savsağına karşı bir Kuvay-ı Milliyeci propaganda yumruğu ve stratejik bir koz olarak kullanmak gerekiyordu. 23 Nisanda Ankara'da ulusal meclis açılırken Bursa'da da bü-

yük gösteriler yapılacaktı. Bu arada pek yoğun bir ulema yatağı olan, gericilerin de sığnağı durumuna gelen Bursa, uyarılmağa ve ulema, Kuvay-ı Milliye davası için kazanılmağa çalışılacaktı.

Ali Fuat Paşa, bu amaç için ilkin Bursa'ya gidecek, ondan sonra toplayabildiği irili-ufaklı bütün güçleri kuzeydeki ayaklanma bölgesine sürecekti. Bu kararı, paşa, kendisi vermiş, Mustafa Kemal'e açmış, o da buna razı olmuştu.

Ali Fuat Paşa, Nisanın onaltısında Bilecik'e vardı. Orda bir gece dinlenerek ertesi sabah 24. Tümen Kumandanı Yarbay Mahmut Beyle görüşmek üzere otodrezinle Lefke'ye gitti.

17 Marttan beri görülmemişlerdi. Ona batı cephesinin durumunu ayaklanışların olmuşunu, olacağını uzun uzadıya anlattı. Yakın ve uzak tehlikeleri birlikte gözden geçirdiler. Durum, son kerte tehlikeliydi. Nizamî güçlerin, isyan dalgaları karşısında kolayca çözülüp dağılması yepyeni bir sorun yaratıyordu. Bunu kavramak gerekiyordu. 172. ve 174 Alaylarla 24. Tümenin 2. Alayından iki taburun bütün silâhlarıyle ve ağırlıklarıyle elden çıkması, bu sorunun üzerine eğilmeyi farz kılıyordu; bunun üstüne Mahmut Beye şunları söyledi:

— Bir süre daha ayaklanma merkezleri üzerine ordu kıtalarıyle yürümekten elden geldiğince kaçınmalıyız. Bunlarla ancak bulunduğumuz yerleri bir engel gerisinde savunmalıyız. Eğer üzerlerine yürüyüp müfrezelerimizi dağıtacak olursak isyanların gücünü ve moralini yükseltiriz. Ayaklanma bölgesinin genişlemesine yol açarız. Ayaklanma merkezleri tecrübeli müfrezelerle dize getirilecektir. Bu amaçla Salihli'den Ethem Beyin ulusal müfrezelerini Karesi sancağına getirdik; Anzavur'un ezilmesi işi başlamıştır. Burada sonuç alındık-

tan sonra bu müfrezeleri Hendek ve Bolu'ya getirteceğiz. Bu sırada zaman kazanacağız.

Ankara'daki arkadaşlarımız acele ve telaş edebilirler. Bizse ihtiyatı elden bırakmıyacağız. Hareket bölgelerinde güvenle yürüyerek ayaklananlara ilk günlerde bir başarı fırsatı vermemeğe çalışacağız. Ayaklanma bölgelerinde düşmanlarımız ne yazık ki, anlaşmak olanağı bırakmamışlar, ayaklanmanın dayandığı güçler ezilmedikçe onlara inanmak doğru değildir. Ezilmez, gözleri yıldırılmazsa hiçbir lâfa kulâk asmazlar.

Paşayı büyük bir saygı ve dikkatle dinleyen yarbay Mahbut Bey, şu yanıtı verdi:

— Bütünüyle sizin düşüncenizdeyim.

Paşa, ona son olarak şu birkaç sözü de söyledi:

— Ben, Bursa'dan Anzavur'u ezmeğe çalışacağım. Bundan sonra Adapazarı'na geçeceğim. Belki bu zaman içinde Hendek, Düzce ve Bolu dolaylarında daha güçlü ayaklanışlar çıkabilir ve sizi bunlara karşı görevlendirebilirler. Vermiş olduğum buyruk çerçevesinde davranmanızı düşünürlüğünüzden beklerim.

Ali Fuat Paşa, genç arkadaşının elini büyük bir sevgi ve sempatiyle sıkarak yine Bilecik'e döndü. Paşanın, Mahmut Beyi bu son görüşüydü.

1 Nisan akşamı Lefke'den Bilecik'e dönen Paşa kısa ve tedirgin uykusunu sıcak yatağında bırakarak tanyeri atarken karargâh personeliyle Bursa'ya yollandı. Nisan'ın 19 uncu günü akşamı yorgun argın Bursa'ya vardıklarında 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Beyin ve Bursa Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Mahmut Celâl (Bayar) beyin ayağa kaldırdığı bir propaganda kalabalığı onları gösteriler yaparak karşıladı.

Paşa, yol kıyısına dizilen kalabalık halk ve asker yığınlarının önünden salt selamlayarak geçmek zorunda

kaldı ve doğruca Tümen karargâhına koştu. Durum çok sıkışıktı. Bin türlü derde bin türlü deva bulmak zorundaydı. Hem Vali vekili hem de 56. Tümen Kumandanı olan Bekir Sami Bey, Tümen karargâhında birçok değerli subayı paşayla tanıştırdı. Paşa, bu kahraman subayların ellerini sımsıcak duygularla sıktı. Şundan ki 16 Nisandan beri Bursa şehrini dışardan Anzavur sürülerine, içerden de Kuvay-ı Milliye düşmanı gericilerin alttan alta hazırladığı iç ayaklanışa göz açtırmayan bu bir avuç beyin ve yürek sahibi subaydı. Hepsi de Bekir Sami Bey gibi yürekliydi. Beşerler'in ve Çekirge'nin altındaki köprüleri vaktinde tutarak çok büyük bir felâketin önüne geçmişlerdi.

Anzavur Ahmet Yenice'de Drama'lı Rıza müfrezesini dağıtıp çok değerli cephane stoklarının yakılmasına yol açtıktan sonra üzerine gelen Yarbay Sabri ve Binbaşı Derviş Bey buyruğundaki kuvvetleri de perişan etti. Albay Bekir Sami Beyin 56. Tümenden ayırarak Gönen'e doğru ilerleyen Anzavur sürüleri üzerine gönderdiği Yarbay Rahmi Bey buyruğundaki müfreze de darmadağın ve kumandan şehit oldu. Artık, yolu üzerindeki denk geldiği güçleri hallaç pamuğu gibi atan Anzavur, yenilmez bir başbuğ olduğuna inanmağa başlamıştı. Artık bir ereği de vardı. Marmara bölgesindeki bütün şehirleri sel gibi kaplayarak Bursa'dan sonra İzmit ve Adapazarı bölgesindeki Çerkes ve Abaza stoklariyle bağlantı kurup Akdenizden Karadenize dek bir demir kuşak meydana getirecekti. Kafasında büyük düşlerin şimşekleri çakıyordu. Bu sırada Anzavur sürülerinin büyük bir uğursuz bir gürültü ile Bandırmaya doğru ilerlediğini gören 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, karargâhını aldığı gibi Bursa'ya kaçtı. Anzavur kollarını sallayarak Bandırma'-

ya girdi. Önünde hiçbir engel görmediğinden burayı da geçerek ilerledi.

Karacabey'i, Kırmasti (Kemalpaşa) yı ele geçirdi. Balıkesir ve Bursa iri kıyım iki erkek durumuna girdi. Her geçtiği yerden ordusuna katılan serüvenci, yağmacı insan yığınları ile Kuvay-ı Milliyeci grupların morali üzerine korkunç ve iri kayalar gibi yuvarlanıyordu. Anzavur, güzel binek atının üstünde girdiği kasabalarda kendisini bilerek, bilmiyerek karşılayan halk yığınlarına şöyle diyordu:

— Göğsünde iman, başında Kur'an ve elinde ferman olarak ben geldim. Kırpık bıyıklı, padişah düşmanı subayların kafalarını kesmek, şeriatin icabıdır!

Artık hiçbir gücün durduramıyacağı anlaşılan Anzavur, gözlerini iştahla gerici halk yığınlarının kaynaştığı Bursa'ya dikmişti. Bursa'da Albay Bekir Sami Bey, adı var kendisi yok 56. Tümenin başında elleri böğründe kara kara düşünüyordu. Bursa öyle netameli bir yerdi ki Kuvay-ı Milliye örgütü yapılamadığı gibi Tümendeki askerleri orda tutmak da elden gelmiyordu. «Yüz asker toplayabildiği gün, yüz elli asker silahlarıyle birlikte kaçıyor» du. Bütün Bursa halkının Kuvay-ı Milliyeye karşı dönük oluşunun nedenleri meydandaydı:

«Bursa halkı, eski emekli, küskün memurlar, hacılar, hocalar ve softalarla dolu»ydu. Bekir Sami Bey, Tümenden ayırdığı ancak üçyüz kişi tutarındaki birkaç taburluk askeri en çok güvendiği subayların buyruğunda Bursa'ya iki saat çeken Bandırma yolu üzerindeki Beşevler'e gönderdi. Askerler burda harıl-harıl siper kazarak savunaklar meydana getirmeğe başladılar. Ali Fuat Paşa da Eskişehir'de bulunan 20. Kolordunun ikinci piyade Alayını onları güçlendirmek üzere parça parça Bursa'ya göndermeğe başladı. «İlk tabur Bursa'ya otuz ki-

lometre uzaklıktaki Dimboz karakoluna» vardığında Bursalı bozguncular çabucak taburun içine sızarak korkunç bir propagandaya giriştiler.

Geceleyin bütün erat silâhlarıyle birlikte yitiklere karıştı. Üç gün sonra Bursa'ya doğru yola çıkarılan ikinci taburun subaylarının büyük dikkati altında şehre varabildi.

Bu kez, yolda askerler arasında Kuvay-ı Milliyeciliğin iyiliği üstüne propaganda yapan gizli adamlar sokulmuş ve herhangi bir yandan gelecek zehirli propagandalar için bir panzehir hazırlamağa çalışılmıştı. İkinci Tabur Bursa'ya vardıktan sonra bir gece linlendi. Ertesi gün, Beşevler'de savunma hazırlığı yapmak üzere yola çıkarıldı.

Yoldan geçen askerciklere burda Odiseus'un sirenlerini andıran yığınlarla halk kadını bahçelerin kenarına dizilerek şöyle laflar atmağa, bağırmağa başladılar:

— Askerler, bu subaylar sizi padişahın askerlerine karşı savaşa götürüyorlar. Siz, müslüman kardeşlerinize kurşun mu atacaksınız? Padişaha karşı asi oluyorsunuz, kâfir oluyorsunuz.

Bunları işiten askerler, henüz Bursa'dan iki kilometre uzakta, akşamın karanlığına karışarak sıvışmağa başladılar. Dağılmayı önlemek isteyen zavallı subaylar, kaçakların kurşunlariyle öldürülmek tehlikesi atlattılar. Taburun subayları, bahçelerin çitlerine yaslanmış Bursalı kadınların küçümseyici kahkahaları ve laf atmaları arasında elleri boş, 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in yanına döndüler. Bekir Sami Beyle karargâhından beş-altı subay ve bir de Bursa Müdafaayi Hukuk derneği üyeleri koca şehrin biricik Kuvay-ı Milliyecileri olarak ortada kaldılar. Düşman bir şehir, bu bir avuç insanı koca bir kin okyanusuyla çevreliyor gibiydi. İkinci Taburun da silahlarıyle dağılıp gidişi, başta

Bekir Sami Bey olmak üzere birkaç yürekli subayla birkaç sivil Müdafaayı Hukukçuyu çileden çıkardı ve ürküttü. Şimdi, iş büsbütün sarpa sarıyordu. Bursa'yı Anzavur'a karşı savunmak bir yana kendi canlarını kurtarabilmek kaygusu baş göstermişti. Eğer, Bursa'nın biraz ötesinde dağılan askerler, şehre girerse zaten fırsat bekleyen halkı da kışkırtıp bir düşmanlık dalgası uyandırabilirlerdi. Bu da birkaç Kuvay-ı Milliyeciyi bir ırmaktaki saman çöpleri gibi sürükleyip götürebilirdi. Bunu düşünen bir iki subay, Bursa'nın batıya giden yolu üzerine iki ağır makinalı tüfek yerleştirerek sabaha dek körlemeden bir korkutmaca ateşi sürdürdüler. Böylece kaçakların şehre girmesini önleyerek ölüm tehlikesini atlattılar.

Bu korkunç günlerde iki taburun dağılmasına yol açan ve Bursa'nın içinde kanlı bir ayaklanma hazırlayan ve çoğu İntelligence Service'in adamı olan bütün sahte sarıklılar, ele geçirilerek kötülük yapamayacakları yere gönderildi.

Ali Fuat Paşa, Ankara'dan Bursa'ya yollandığında Ethem Bey, Anzavur Ahmet Paşayı kötek, ata ata Bigaya doğru kovalamağa başlamıştı. Ne var ki olaylar yıldırım hızıyle geliştiğinden çabuk ve doğru haber alınamıyordu. Ethem Beyin, hışım gibi Anzavur'un üstüne atıldığı biliniyorsa da yine de Ali Fuat Paşa başta olarak bütün Bursa'daki Kuvay-ı Milliyeciler, şehri her an tehlikede görmekten kendilerini alamıyorlardı. Anzavur'un nizamiye alay ve taburlarını darmadağın edişi, hepsinin moralini kırmıştı. Ali Fuat Paşanın bir tek umudu Ethem Beydi. Anzavur sürülerinin dilinden en iyi onun anlayacağını biliyordu. Bilinçli ve sağlam gerilla akıncılarının onların hakkından geleceğini biliyor ve

bekliyordu. Paşa, daha Bilecik'teyken Ethem Beyin Anzavur sürülerine atmağa başladığı ilk sopaların sesini işitmiş ve Bursa'ya biraz da haberlerin verdiği iyimserlikle yollanmıştı. Bursa'ya vardığında ise Ethem Bey, Anzavur sürülerini Susurluk'tan sökmüş, bütün hızıyla Biga'ya doğru kovalamaktaydı. Böyle olduğu halde 19-20 Nisan gecesi Bursa'daki Kuvay-ı Milliyeciler için bunalımlı bir gece oldu. Anzavur'un her an Bursa kapılarında görünmesi bekleniyordu. 20 Nisan'da Paşanın eline geçen Bigaya varan Ethem Beyin telgrafı, geceki korkunç karadüşü bir sevinç ışığıyle yıkayıp sildi ve yok etti. Ethem Bey, Anzavur sürülerinin bütün dağıtıldığını Anzavur'un da Karabiga'ya yanaşan bir İngiliz savaş gemisine binerek İstanbul'a kaçtığını bildiriyordu. Kuvay-ı Milliyecilerle bütün Bursa'lıların sinirleri bu haber üzerine yatışmakta gecikmedi.

Ali Fuat Paşanın, daha Ankara'dan yola çıkarken Bursa'da yapmayı tasarladığı çok önemli bir iş vardı. Bursa, bir gericiler, mollalar, hacılar ve hocalar şehri durumuna gelmişti. İstanbul'un gericileri, içlerinde pek çok gerçek ve temiz din adamının bulunduğu bu hocalar kalabalığını çok yakından etkiliyor ve böylece Bursa'yı Kuvay-ı Milliye Anadolu'suna karşı korkunç bir propaganda merkezi olarak kullanmağa çalışıyordu. Şeyhülislâm fetvaları, buradaki hocalar aracılığıyle Anadolu'ya kolayca yayılıyordu. Dürrîzade Abdullah'ın fetvalarını bu şehrin göbeğinde boğmak üzere Ankara'da birlikte verdikleri kararı burda uygulamak üzere Kuvay-ı Milliyeci başları davrandıran Ali Fuat Paşa, 21 - 22 Nisan gecesi Bursa'daki bütün derin ve ünlü ulemanın Belediye konağının tarihsel salonunda toplanması işine girişti.

21 Nisan günü Albay Bekir Sami Beyi yanına ala-

rak şehrin tanınmış birçok ulemasını ziyaret etti. Bu görüşmelerde her iki kumandan sırasıyle ulusal kurtuluş savaşının anlamını ve İstanbul'un haksızca ve alçakça bu kutsal davaya karşı koyuşunu ve onu boğmağa çalıştığını kanıtlarıyle ortaya koymağa çalışarak kendilerine yardım etmelerini dilediler. Bu görüşmeler de boşuna olmadı. Görüştükleri din adamlarının birçoğunu davâ için kazanmakta gecikmediler. Bunlar, Kuvay-ı Milliye'ye her türlü yardımı yapmağa söz verdiler. Birinci Dünya Savaşında Panislamizm davâsı için Türkiye'ye çağırılıp Bursa'da sıkışıp kalmış olan ünlü Şeyh Sünusî de bu görüşülen ulema arasındaydı. Ali Fuat Paşa ile Albay Bekir Sami Beyin ulemadan istedikleri yardım şöyle özetlenebilirdi.

— İstanbul, eylem olarak düşman işgali altındadır. Tutsak padişahla hükümetinin Kuvay-ı Milliye ve onun başları aleyhine çıkartmış oldukları fetvaların geçerli olup olmayacağı üstüne bir yargı verilmelidir. Alacağınız ve yayınlayarak bütün Türkiye'ye bildireceğimiz bu yargı ulusal Kurtuluş Savaşına çok yararlı olacaktır.

21-22 Nisan gecesi Vali vekili ve 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey yetmiş-seksen din adamını Belediye dairesinin büyük salonuna topladı. Bu ak sarıklı, temiz giyimli, ak saçlı ve sakallı hoca kalabalığı arasında kimi siviller Kuvay-ı Milliyeci subaylar ve bunların başında da Ali Fuat Paşa ile Albay Bekir Sami Bey göze çarpıyordu. Ali Fuat Paşa, gündüzün, Bekir Sami Beyle birlikte bunların çoğunu evlerine gidip görmüş ve yardım için söz almıştı. Yalnız, bunlar arasında ilk kez gördükleri hiç kimsenin tanımadığı birçok hoca da göze çarpıyordu. Ali Fuat Paşa, bu görüşemediği hocalara da ötekilere gündüzün anlattığı şeyleri yinelemek üzere kürsüye çıktı. Düşüncelerini derli toplu olarak bir kez daha

söyledikten sonra Mustafa Kemal imzasıyle temsil kurulundan gelen telgrafı da okudu. Bundan sonra başlayıp birkaç saat süren bu görüşmeler, Bursa ulemasının ulusal kurtuluş savaşını desteklediğini gösterdi. Sonuç çok olumlu ve sevindiriciydi. Dürrîzade Abdullah Efendinin çanına ot tıkama zamanı gelmişti. Bütün hocalar, içten, ulusal bir heyecan içindeydi. Bütün düşüncelerin bir kapıya çıktığı görülüyor ve bir sonuca bağlanması düşünülüyordu. Albay Bekir Sami Beyle Ali Fuat Paşanın sevinçleri, sert asker yüzlerinde gizlenememiş birer ışık demeti gibi parlıyordu. Bütün hocaların gözleri bu iki Paşa, yanı başında oturan Bekir Sami Beye:

— Bursa ulemasından ben de bunu bekliyordum.

Dediği sırada ön sıralardan ak sarıklı, parlak cübbeli genç bir hoca, yerinden fırladı ve bütün salonu dolduran sesiyle bağırarak:

— Gerçek sizin bildiğiniz gibi değildir. Ben, daha bugün İstanbul'dan geldim. Bir gün önce de huzuru Şahâne'ye kabul edildim. Millete padişahın selâmını getirdim. Ne padişahımız efendimiz ne de hükümet tutsak bir durumda değildir. Ben, bu gerçeği efendimizin ağzından kendim işittim, dedi.

Salondaki bütün başlar, ona dönmüş, put kesilmiş onu dinliyordu. Sonra hoca kalabalığında bir tedirgin kımıltı başladı. Birçoğu, biraz önce söylediğine pişman olduğunu gösterir mimikler ve fısıltılarla bu tedirginliğini belli ediyordu.

İş, bir an sorunuydu. Ali Fuat Paşa, bu ana egemen olmanın gerekliliğini hemen kavradı. Savaş sırasında da böyle şimşek gibi hızlı kararlar isteyen anlarla çok karşılaşmıştı. Şimdi de cephede bulunuyordu. Bu, silahların patlayıp durduğu cepheden daha da tehlikeliydi. Ali Fuat Paşa, Sait Molla ile papaz Frew'unun yetmiş beş kişilik

bir İntelligence Service ekibini Anadolu'nun türlü bölgelerine yolladığını anarak şimşek gibi kararını verdi. Bu genç adam da o yetmiş beşlerden biri olabilirdi. Hemen yerinden fırladı, tabancasını çekerek.

— Yerinden kıpırdama, karışmam!

Diye bağırdı! Dışarda hazır bekleyen polislerden ikisini çağırtarak:

— Yakalayın şu herifi!

Diye bağırdı.

Salon, korkunç bir merak ve heyecan içindeydi. Polisler hocayı sımsıkı yakaladıkları sırada paşa kürsüye çıkarak:

— Sayın hoca efendiler, dedi, bugünlerde Bursa'ya hoca kılığına girmiş bir takım hainler gelmiştir. Bunların bir kaçını yakaladık. Şimdi bunun da o hainlerden biri olup olmadığını göreceğiz.

Genç hoca, bağırıp çağırarak polislerin elinden kurtulmağa çalışıyordu. Paşa, yaveri İdris Beye:

— Bu adamın üstünü-başını arayınız!

Diye buyurdu.

Bu buyruk, genç hoca üzerinde korkunç bir şaşkınlık yarattı. Üstünü aratmamak için silkinmeğe, bağırıp çağırarak çevreyi gürültüye boğmağa çalıştı. Sonra, bunun boşuna olduğunu anlayarak sustu.

Herkesin gözü önünde hocanın iç cebinden korkunç bir ihanet belgesi çıktı. Bu, İstanbul'daki İngiliz Casus örgütü ve siyasal polis elebaşlarından yüzbaşı Benet'in, imzasını taşıyan bir mektuptu. Demek ki genç hoca, İngiliz gizli polisinin adamlarından biriydi. Belgeyi gören bütün hocaların gözleri faltaşı gibi açılmış, Ali Fuat Paşanın yitirmek üzere bulunduğu dava da kurtulmuştu.

Hoca kılığındaki ajanın buralı olmadığı, İstanbul'dan bütün hainlerin girmesi gereken yere gönderilmek

üzere divanı-harbe verilmesini buyurdu.

Bütün hocalar hâlâ şaşkın-şaşkın Ali Fuat Paşaya bakıyordu. O da onlara şöyle dedi.

— İşte sayın ulema, sizin haklı kararlarımıza karşı gelmek isteyen bu adam, yurdunuzu parçalamak isteyen İngilizlerin ajanıdır. Artık, duraksamaya yer yoktur. Kararınızı bekliyorum.

Hocaların yüzlerindeki kaygu ve tedirginlik yitip gitmişti. En yaşlı hoca, paşaya:

— Hakkınız var!

Dedi ve daha önce görüşülerek aydınlığa kavuşmuş olan düşünceleri bir kâğıda şöyle yazmağa başladı:

— Tutsaklıkta bulunduğu anlaşılan fetva vericinin fetvasiyle padişah iradesinin geçerli olamayacağı açıktır. Hepimiz bu kanıdayız.

Yaşlı hoca, yazdığını yüksek sesle okudu. Hepsi, doğruladı. Sonra, birer birer gelerek kâğıdın altını imzaladılar. Yaşlı hoca, imzalanan kâğıdı paşaya verdi. O da hepsine teşekkür etti.

Toplantı dağıldığında Bursa'nın bütün horozları gecenin sessizliğini yırtarak birbirlerine tatlı karşılıklar veriyordu.

Paşa, Bekir Sami Bey ve bütün öbür subaylarla Tümen karargâhına döndü. Sonucu Mustafa Kemal'e bildirdi. Mustafa Kemal, hemen ertesi sabah bunu memleketin dört bucağına telgraflarla bildirerek Dürrîzade fetvalarının önünü kesmeğe çalıştı.

Ankara'nın yürüttüğü seçim kampanyasına katılmamak üzere ayak direyen 1. Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin beyle Konya ileri gelenlerini bir düzenle Ankara'ya götürüp işi kardeşçe yoluna koyan Refet Bey, buyruğundaki atlı bölüğünü geride bırakarak Nazilli'ye

dönmüştü. Bölük Kumandanı üsteğmen Şerif Bey, Afyonkarahisar hanlarına yerleştirdiği müfrezesinin üstüne kanat germiş, Refet Beyden gelecek yeni buyruğu bekliyordu. Öyle hızla gelişen olumsuz olaylar ortasında yaşanıyordu ki damarları güç dolu genç bir subayın bir yerde bomboş oturup pineklemesi bile korkunç bir «israf» sayılabiliyordu. Şerif Bey, bu ruh durumu içinde cansıkıntısından patlayıp dururken her an beklediği buyruğu eline tutuşturdular. 19 Nisan 1920 tarihli telgraf şöyle diyordu:

— Dakika geciktirilmesi ölümdür,

12. Kolordu Süvari Bölük Kumandanlığına,

Bölük, Ankara'da yeni açılacak olan meclisi İzmir Cepheleri adına selâmlamak üzere hemen Ankara'ya yollanacaktır.

Albay REFET

Şerif bey, telgrafı sevinçle okuyarak bölüğe hazırlık buyruğunu verdi. Bu sırada handaki odasına bir Yüzbaşı koşarak girdi. Elinde gecikmenin ölüm olduğunu bildiren bir başka telgraf vardı:

— Şerif Bey, istasyondaki her türlü hazırlık bitmiştir. Bölüğünüzü bekliyoruz, dedi.

— Hazırlık buyruğunuzu verdim, yüzbaşım. Yarım saate dek binmeğe başlarız.

Yüzbaşı gitti, arkasından etekleri zil çalarak istasyon şefi geldi:

— Beyim, katar kalkmak üzere, bölüğü bekliyoruz.

— Şimdi geliyoruz, merak buyurmayınız.

— Nasıl merak etmem, beyim, işin içinde ölüm var.

— Siz, katarı vaktinde hazırlamakla görevinizi yaptınız. Böylece idamdan kurtuldunuz. O ceza artık bana ait kalır.

Şerif Bey, telgrafı aldıktan kırk beş dakika sonra eratı ve atları trene bindirmeğe başladı. Bunca ivedi yapılması gereken bir işte ağır makinalı tüfek katırlarından pek güçlü biri vagona girmemekte diretti. Erler boşuna çekiyor, itiyor, hayvanı bir türlü içeri sokamıyorlardı. Kara katır, dakikası ölümle ölçülen çok değerli zamanın yitirilmesine yol açıyordu. Bölük Kumandanı Şerif Bey de onu vagona sokabilmek üzere başvurulacak bütün usulleri denedi. Hayvan Nuh dedi peygamber demedi. Genç ve gözü pek subay, bunun üzerine çileden çıkarak arkadan inatçı hayvanın üstüne atıldı ve sağrısına en okkalı yumruğunu indirdi. Ne var ki daha onun yumruğu sağrıya inerken katırın savurduğu çok güçlü, şimşek gibi bir tekme, genç subayın göğsüne yapıştı ve onu sırtüstü yere serdi. Şerif Bey, yayına basılmış gibi yerden fırladı ve korkunç bir nağra atarak kara katırın sağrısına yeni bir yumruk daha savurdu. Bu yumruğu yiyen katır, işin şakaya gelir yanı olmadığını anlayarak vagona girdi.. En çok bir iki saniyelik bir süre içinde olup biten bu maç sırasında genç subayın kulağına tanıdık bir ses çalındı:

— Ne yapıyorsun, dedi?

Baktı: bu kendisinin katırla yaptığı döğüşü büyümüş gözlerle seyreden Albay Refet Beyin sesiydi. Hemen ayaklarını birleştirip onu selâmlayarak:

— İnatçı katırı vagona soktum, efendim.

Dedi. Refet Bey gülümseyerek:

— Ben senin ne inatçı olduğunu bilirim. Yalnız kara katırla tekmeleşecek kadarını bilmezdim.

Anlamında mimikleriyle bir yanıt verdi.

Şerif Bey, biraz sonra bu katır tekmesiyle neden ölüp gitmediğini düşününce sırtındaki kalın İngiliz kaputunun göğsüne diktirmiş dlduğu kürkün yüzü suyu

hürmetine kurtulmuş olduğunu anladı.

İnatçı katırın da vagona sokulmasıyle lokomotif düdüğünü çaldı ve odunla işleyen bu zavallı makina, oflaya puflaya Eskişehir'e doğru yola çıktı.

Tren geceyarısı Eskişehir istasyonuna ulaştı ve durdu. Yarı karanlık istasyondan biri şöyle seslendi:

— Süvari bölük Kumandanı!

Şerif Bey, kendisine seslenildiğini anlayarak pencereyi açtı. Başını dışarı çıkarınca elinde bir kâğıtla kendisini arayan bir Yüzbaşıyle burun buruna geldi:

— Bölük kumandanı benim. Bir emriniz mi var, Yüzbaşım?

— Şu telgrafı okuyayım, dinleyiniz.

Ve okudu:

— Eskişehir İstasyon Kumandanlığına,

Ankara'ya gitmekte olan suvari bölük eratının istasyonda yemeklerinin yedirilmesi.

Albay REFET

Yüzbaşı bunu okuduktan sonra:

— Sıcak yemek hazırdır. Askerlerin hemen inip yemelerini emrediniz, kardeşim, dedi.

— Başüstüne, Yüzbaşım.

Askerler karınlarını doyurduktan sonra tren yine ilerlemeğe başladı.

Şerif Beyin atlıları 20 Nisan sabahı Ankara istasyonunda vagonlardan bol bozkır güneşine çıktılar. Bu sırada koşarak gelen bir yüzbaşı, Şerif Beyi buldu:

— Siz, hemen şehre yollanarak 20. Kolordu Kumandanı vekili Albay İsmet Beyi Kolordu karargâhında bulacaksınız. Vekiliniz bölüğü olarak Ziraat Mektebi'ne gidecek, bölük orada çadırlı ordugâh kuracak, dedi.

— Peki, Yüzbaşım.

Şerif Bey, bölüğü arkadaşı Üsteğmen Celâl Beye bırakarak hemen atına atladı. 20. Kolordu karargâhına doğru sürdü.

İsmet Beyi karargâhta bulamayarak 20. Kolordu Kurmay Başkanı Erzincanlı Halis Beyin katına çıktı. Halis Bey:

— Kumandan burada değil, biraz sonra gelir. Siz, burada oturup bekleyiniz, dedi.

Halis Bey, bu sırada önündeki yazılara dalarak genç subayı oracıkta unutmuştu ki bol sakallı bir adam (Vali Vekili Yahya Galip Bey) heyecanla içeri girdi, yüzünden sevinç ve iyimserlik ışıkları saçılarak Halis Beye:

— Halis Bey, kurtulduk!

Diye bağırdı.

— Ne oldu, beyefendi?

— İstasyondan düzgün bir atlı yürüyüş kolu çıkarak Ankara'ya geldi. Kolbaşı Meclis'e yaklaştığı halde kolun sonu yine de görünmüyor. Tehlike de kalmadı demektir.

Halis Bey gülerek:

— Öyleyse size o atlıların kumandanını tanıştırayım, beyefendi!

Dedi. Yahya Galip Bey, içeri girince içerdekiler ayağa kalkmıştı. Halis Bey, ayakta saygı ile dikilen tığ gibi genç üsteğmeni göstererek:

— Üsteğmen ŞerifBey!

Diye ekledi. İçten ve babacan bir adam olan Yahya Bey, genç subaya doğru koşarcası ilerleyerek onu kırk yıldanberi ahbabı gibi kolları arasına aldı. Şerif Bey, bu içten şefkat gösterisi karşısında sevincin en güzeliyle ürperdi. Demek ki burda insan değeri bilen insanlar arasında bulunuyordu. Yahya Galip Bey, onu gözlerin-

den ve alnından öperken:

— Evlâdım, tam zamanında yetiştin. Artık, düşmanlar gelsinler de görsünler dünyayı!

Dedi. Halis Bey, vali vekilini oturtmak istediyse de yığınla işi olduğunu söyleyerek yine geldiği gibi çıkıp gitti. Sonra Halis Bey genç üsteğmene:

— Vali Yahya Galip Beyi çok sevindirdiniz.

Dedi. Şerif Bey, bu babacan adamın Ankara Valisi olduğunu o zaman anladı. Biraz sonra 20. Kolordu Kumandan vekilinin makamına geldiğini haber verdiler. Şerif Bey, hemen onun odasına gitti. Kocaman, kapkara saçlarla örtülü bir baş, çıkık alın, zeytin gibi kapkara gözlerin ışıldadığı küçük zayıf bir yüz, ince, ufacık, çevik bir gövde, Şerif Beyin gözüne çarpan ilk görünüştü. İsmet Bey, kafası yerde düşünerek odada bir aşağı bir yukarı gezinirken Şerif Beyi görünce durdu. Yüzünde tatlı ve dostca bir gülümseyiş parladı. Şerif Beyin verdiği tekmili gülerek dinledikten sonra:

— Hoşgeldiniz!

Diyerek onun elini sıktı. Bir iki şey sorup yanıtını aldıktan sonra:

— Şimdi, bölüğünüzün başına gidiniz, dedi, bizim oturduğumuz Ziraat Mektebi'ni koruyacak ve savunacak biçimde güçlendiriniz. Akşam üzeri geldiğimde tertibatını göreceğim.

Yine elini sıkarak genç subayın çıkmasına müsaade etti.

Şerif Bey, o zaman, bütün dünyayı gürültüye veren, yerli ve yabancı düşmanları kaygılandırıp titreten Kuvayı Milliyeci başların toplandığı karargâhta bir tek asker bulunmadığını anlayarak şaşırdı. Demek ki bu ayaklanışlar sırasında Kuvay-ı Milliye'nin beyinleri büyük bir tehlike içindeydi. Ufak bir ayaklanış dalgası,

burasını içindekilerle birlikte silip süpürebilirdi. Şimdi, bu değerli başları korumak, kendi bölüğüne düşüyordu. Bunu düşününce göğsü kabardı. İstanbul'da kendisine Aznavur Ahmet Paşanın ordusunda subaylık önerisinde bulunmuşlar, bu iğrenç öneriyi atlatarak hemen arkadaşı Celâl'le Ankara'ya kaçıp gerçek ve insancıl yurt kavgasının safları arasında yer almıştı. Kader de onu en büyük devrimcilerin ve askerlerin koruyucu başılığına getirmişti.

Şerif Bey, atına atlayarak Ziraat Mektebine vardığında üsteğmen Celâl Beyin çadırlı ordugâh yerini seçip çadırları bile kurdurmuş olduğunu gördü. İşini bitiren erat, güneşte ve çadırlarında dinleniyordu. Şerif Bey, subay arkadaşlarıyle çavuşları yanına alarak araziyi şöyle bir gözden geçirdi. Yapılacak tahkimat üstüne arazi üzerinde göstererek buyruk verdi. Bütün eratla birlikte subaylar da çalışmaya koyuldu. Albay İsmet Bey, yapılanları akşamleyin gelip görecekti. İkindi üstü «tahkimat» denetimi hazırdı. Arif Bey, gerekli noktalara nöbetçileri dikerek savunma tertibatı aldı. Akşamüstü İsmet Bey geldi, yapılanları gözden geçirerek:

— Hepsi iyi. Yalnız bu gece erken yatmayın dedi, gece yarısı sizi çağırıp kimi şeyler görüşeceğiz.

İsmet Bey çekilip, gittikten sonra Şerif Bey, büyük bir merakla geceyi iple çekmeğe başladı. Eli tabancasının kabzasında çadırın kapısı önünde bir aşağı bir yukarı kısa adımlarla dolaşarak yıldızları seyrediyor, Çubuk çayında kurbağaların çıkardığı yaygarayı dinliyor, aklına gelen bin türlü düşünceyi bir kenara iterek İsmet Beyden gelecek haberi bekliyordu.

20 Nisanı 21'e bağlayan gece, saat on iki sıralarındayken karargâhtan hızlı-hızlı gelen posta eri, karşısına dikilip selâm çakarak:

— Sizi istiyorlar, efendim.

Dedi ve hemen o önde Şerif Bey arkada karargâha doğru yürümeğe başladılar. Büyük kapıdan içeri girdiler. Tam karşılarına gelen merdivenlerden yukarı çıktılar. Tam karşılarına gelen merdivenden yukarı çıktılar. Sahanlığı geçtikten sonra sol yandaki odanın kapısını gösteren posta eri:

— Burası efendim!

Dedi. Şerif Bey, kapıyı çaldı. İçerden:

— Gel!

Diye bir ses geldi. Kapıyı açıp, içeri girince Mustafa Kemal'le İsmet Beyin, petrol lambasının ışığında bir aşağı bir yukarı volta vurduklarını gördü. Hem geziniyor hem de bir şeyler konuşuyorlardı. Şerif Beyin, girdiğini görünce durarak ona baktılar. Şerif Bey, mahmuzlarını şakırdatarak çakı gibi bir selâm verdi, kimliğini söyledi. Mustafa Kemal, onun selâmına karşılık vererek hemen ilerledi, büyük bir içtenlikle elini sıktı, sonra sağ koluna girdi ve onu duvar dibindeki ancak iki kişinin yanyana rahatça oturabileceği bir ceviz kanapeye oturttu. Sonra, Mustara Kemal, onun sağına İsmet Bey de soluna oturdu. İkisinin arasında adamakıllı sıkışarak oturan Şerif Beyi sıkıntıdan ateş bastı.

Mustafa Kemal, ünlü gümüş tabakasını açarak bir sigara aldı. Sonra bunu Şerif Beye uzattı:

— Buyur, Şerif Bey!

Mustafa Kemal'in böylece adını söylemesi genç adamı şaşkına çevirmişti. Onun tabakadan bir türlü sigara alamadığını gören Mustafa Kemal:

— Bir sigara al, bakayım!

Diye yineledi. Biraz kendine gelen genç adam, uzanarak bir sigara aldı. Bu kez de ne görsün? İsmet Bey sigarasını yakmak için kibriti çakmağa hazırlanmıyor mu?

Hemen oturduğu yerden fırladı, İsmet Beyin elinden kibriti kaptı. İlkin Mustafa Kemal'in sonra da İsmet Beyin sigarasını yaktı. Kibriti söndürerek kutuyu geri verdi. Ayakta hazırol durumunda dikildi kaldı.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, girişimi ele alarak Şerif Beyi bileğinden yakaladı, şefkatli ses tonu ile:

— Yerine otur, Şerif Bey, dedi, burada üç arkadaşız.

Şerif Bey, yine sıkışarak ikisinin ortasına oturdu. Mustafa Kemal:

— Haydi, sigaranı da yak, öyle görüşelim, dedi.

Şimdi, üç asker, sigaralarının dumanlarını savurarak yanyana oturuyordu. Mustafa Kemal:

— Şerif Bey, Anadolu'ya ne amaçla geldiniz? Diye sordu.

— İki yerden emir aldım, paşam, birinci emri tanrıdan aldım.

Çünkü, tanrı gazayı farz kılmıştır. Bu farzı yerine getirmek üzere geldim. İkinci emri vicdanım verdi. Barakışma koşullarının maddelerini lehlerine yürüten düşmanlarımız, her yanda topraklarımızı ele geçirdiler. Bizi sömürgelerinin zavallı insanları durumuna sokmak istiyorlar. Bu durumu siz bizden daha iyi gördüğünüz için bu kutsal görevi üzerinize aldınız. Ben de bu amaç uğrunda çalışmak için İstanbul'dan kaçarak çöl ve Filistin savaşlarında maiyetinde bulunduğum Albay Refet Beyin yanına geldim, paşam.

Mustafa Kemal, Şerif Beyi derin bir dikkatle dinliyordu. Sonra İsmet Beye:

— İsmet, bizim amacımızı Şerif Beye söyle!

Dedi. İlk kez konuşmağa başlayan İsmet Bey:

— Şerif Bey, dedi, düşmanlarımızla uğraşacağız. Onlar güçlü, biz zayıfız. Belki yenilerek en çok bir köye dek küçüleceğiz. Yine de durmadan döğüşeceğiz. En

sonra bu köyden bir güneş gibi yayılarak yine genişleyeceğiz. Düşmanlarımızı da bu topraklardan koğacağız.

Bu sözlerden sarsıcı bir heyecan duyan genç üsteğmen, gözlerini Mustafa Kemal'in gözlerine dikti:

— Paşam, dedi, zatı devletleri, bu azim ve amaçla çalıştıkça ben ve kumandam altında bulunan arkadaşlarım bu uğurda seve seve ölmeğe hazırız.

Mustafa Kemal'in bu sözlerden hoşlandığı görülüyordu.

— Öyleyse anlaştık, dedi, herhalde zafer bizde kalacaktır.

Şerif Bey, görüşmeyi bitmiş sayarak onları daha çok tedirgin etmemek üzere kalkmağa davranırken Mustafa Kemal, elini onun sağ omuzuna koydu ve :

— Trakya'nın durumunu söyle! Dedi.

— Paşam, Trakya'nın akibetini ne yazık ki, iyi görmüyorum. İki yanı deniz, arkası Bulgaristan, İstanbul ise Anadolu ile bağlatıya engel oluyor. Sınır nüfusu ile Trakya'nın çok güçlü düşmanlara karşı sonuna dek savaşabileceğini sanmıyorum. Oradaki kumandan Albay Cafer Tayyar Bey aşırı derecede nazik bir adam olduğundan benim Trakya'dan umudum yok.

— Fakat, en iyi silahlar orda.

— Evet, Paşam, en iyi silahların orda olduğunu biliyorum. Ne var ki, Çanakkale'de Sina çöllerinde, Filistin'in ovalarında ve dağlarında, Kafkas cephesinde, Galiçya'da döğüşen Trakya çocuklarının yüzde doksanı geriye dönmedi. Birçok sakat ta var. Halk, yoksulluk içindedir. Çoğunun morali bozuktur. Başlarında sert karakterli bir kumandan olmadıkça Trakya'nın uzun süre düşmana dayanabileceğini sanmıyorum, paşam.

— Fakat, oraya kimi göndereyim?

— İsmet ve Refet beyefendilerden birini göndermek

gerekir. Çünkü, Trakya halkını ve arazisini iyi bilirler.

— Bunları hiçbir biçimde yanımdan ayırıp Trakya'ya gönderemem.

— Öyleyse Trakya'dan da çokça bir şey beklemeyiniz.

Trakya'yı ancak, gerekirse özkardeşini kendi tabancasıyle öldürebilecek yetenekte olan bir kumandan yönetebilir, paşam.

Mustafa Kemal, sağlam gözlemlere dayandığını sezdiği bu sözleri büyük bir dikkatle dinledikten sonra yüzü acı bir üzgünlükle örtüldü.

Şerif Bey, onu bu üzgün düşüncelerine boğulmuş olarak bırakıp ayağa kalktı. Mustafa Kemal de ayağa kalkarak tatlı ve okşayıcı sesiyle :

— Şerif Bey, biz seni iyi tanıyoruz!

Dedi. Şerif Bey, düşündü: Filistin çekilişinde o da birçokları gibi onun buyruğuna girmiş, böylece birkaç kez de karşılaşıp görüşmüşlerdi. Kimbilir, belki de o günlerden tanıyordu.

Şerif Bey, kafasından bunları geçirirken Mustafa Kemal, İsmet Beye:

— İsmet, Refet'ten gelen telgrafı oku, dedi.

İsmet Bey, cebinden çıkardığı telgrafı okudu:

— Temsil kurulu başkanı Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,

Emrinize göndereceğim üsteğmen Şerif efendi eski bir silâh arkadaşımdır. Kendisinin her türlü güvene lâyık olduğunu bildiririm.

Albay REFET

Telgrafı okuduktan sonra Mustafa Kemal:

— Refet, en iyi ve çok sevdiğim arkadaşımdır. Onun güvendiğine biz de güveniriz!

Dedi.

— 13 —

HENDEK ŞEHİDİ

Kumandanlar her andaki duruma karşı duraksamasız ve çabucak gereken tedbirleri almak zorundadır.

— Mustafa Kemal —

Yarbay Mahmut Bey 19 Nisan akşamı Geyve istasyon konağında bürosunda büyük gaz lambasının ışığında masasına serilmiş ayrıntılı haritayı gözden geçiriyor, bir yandan da Ankara'dan, Bursa'dan, Adapazarı, Bolu, Hendek ve Düzce ayaklanlama bölgelerinden gelen telgraf, mektup ve raporları okuyordu. Mustafa Kemal imzasıyle son gelen şifreli telgrafı çözünce Ali Fuat Paşanın birkaç gün önce, ayaklanan başıbozukların üzerine nizamiye birlikleriyle gidilmesini salıklayan sözlerini ve öğüdünü andı.

Mustafa Kemal'in telgrafındaki buyruk kesindi:

— Düzce ayaklanması had bir aşamaya girmiştir. Buyruğumuz altındaki bütün güçlerle beraber hiç zaman yitirmeden Düzce'ye yürüyerek ayaklanmayı eziniz.

MUSTAFA KEMAL

Mahmut Bey, buyruğu okur okumaz yerinde fırladı. Karargâh subaylarını çağırarak işi görüştü. Yarın sabah erkenden yürüyüşe geçilmesi kararlaştırıldı. Erat bütün hazırlığını yaptıktan sonra birkaç saatçik olsun bir şekerleme kestirmek üzere tavşan uykusuna yattı.

20 Nisan sabahı 143. Alaydan iki tabur piyade bir güçlü dağ bataryası ve atlı takımı kuşlarla birlikte uyanıp çorbalarını içmiş yürüşe hazır bekliyordu. Sonra, güzel atının üstünde ince ve güzel gövdesiyle yiğitçe oturmuş olan Kumandan Yarbay Mahmut Bey, yürüyüş kolunun başına doğru ilerledi. Böylece elde kalan son nizamiye askerleri ayaklanma bölgesinin korkunç bir ejderha ağzı gibi açılmış karanlığa doğru yürümeğe başladı. 24. Tümen, zorlu bir yüryüşten sonra akşamüstü Adapazarı'na girdi. Mahmut Bey, daha ilk evleri geçip de şehre doğru ilerlemeğe başlayınca bütün yüzlerin kaygu ve bütün gözlerin korku ile dolu olduğunu gördü. Sanki bir düşman ordusu geliyormuş gibi halk gürültü ile dükkânlarının kepenklerini kapayarak ara sokaklardan evlerine çekiliyordu. Şehrin düşman ve dönük havasını gören Mahmut Bey, hemen güvenlik tedbirleri aldırdı. O geceyi yarı uyanık Adapazarında geçiren Mahmut Bey tümeni, burdan her yana giden telgraf tellerini keserek 21 Nisan sabahı Hendek kasabasına doğru yola çıktı. Yol boyunca Dürrîzade fetvasına karşı Anadolu müftülerinin yazdığı Kuvay-ı Milliyeci fetva ile kimi propaganda bildirilerini köylere dağıttılar. Yarbay Mahmut Beyin özel olarak hazırladığı bildirilerde şunlar yazıyordu:

— Padişah ve Halife İngilizlerin eline tutsak düşmüştür. Padişahımızı kurtarmak uğrunda ölünceye dek çalışacağız. İstanbul hükümeti, İngilizlerin buyruğunda bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Padişahı ve ulusu kurtarmak amacıyle davranan Kuvay-ı Milliyeye yardım ediniz.

Tümen Kumandanı Mahmut Bey 21 Nisan akşamı müfrezeyi birinci tabur kumandanının buyruğunda Yağbasan köyüne göndererek tümen karargâhı ve atlı takımıyle birlikte Hendek'e vardı. Mahmut Bey, Adapazarın-

dan yola çıkmadan önce Düzce'nin de ayaklandığını öğrenmişti. Atının üstünde kuşkulu bakışlarla çevresini süzerek Hendek kasabasına girdiğinde bütün esnafın dükkânlarının kepenklerini indirerek ortadan savuşmuş olduğunu gördü. Halkın çoğu yol üzerinden savuşmuş olmakla birlikte durup onlara bakmak yürekliliğini gösterenler de askerlere bir düşman askerine bakar gibi bakıyorlardı.

Mahmut Bey, karargâhıyle hükümet konağına inerek dellâllar aracılığıyle bütün halkı hükümet konağı meydanına çağırttı. Sanki ulusal güçlerin bu çağrısıyle eğlenmek istercesine kasabanın erkekleri ve kadınları yerine hükümet meydanında, bir yığın çocuk toplandı. Bunların kimisi korkuyla kimi de kaygusuz bakışlarla subaylara ve askerlere bakıyorlardı. Bu Hendek'lilerin de Düzce ayaklanmasına katıldığını ya da onu candan desteklediğini gösteriyordu.

İngiliz ajanlarının bütün ayaklanma bölgesinde kullanmağa başladıkları pek çirkin ve korkunç bir propaganda biçimi, ayaklanmaya katılan Hendek'lilerce de kaygusuz kullanıldı. Mahmut Beyle öbür subaylar ve erat uyumaksızın hükümet konağında pusuda beklerken Hendek'ten ayaklanmaya katılan bir yığın kişi, gecenin karanlığında atlarına atlayıp dolaylardaki köylere dağıldılar ve gözleri korkudan faltaşı gibi açılan köylülere kışkırtıcı tonlarla bağırarak şöyle dediler:

— Arkadaşlar, Bolşevikler Hendek'i bastı. Kadın ve kızlarımızı çırılçıplak hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allahını seven Hendek'e koşsun!

Mahmut Bey, sabahleyin erkenden Yağbasan köyünde karargâh kuran birinci ve ikinci piyade taburlarını

Nufren (Nuhviran) boğazı yoluyla Düzce'ye doğru yola çıkardı.

Mahmut Bey, yürüyüş süresince her an bir ya da birçok çatışmalar beklediğinden tümen karargâhıyle arkadan gidecekti. Taburların yola çıkışından yarım saat sonra bir atlı haberci müfreze kumandanı Şefir Beyden ilk raporu getirdi. Raporda:

— Hendek'ten çıkar çıkmaz karşı tepelerden üzerimize ateş edilmeğe başlandı. Üç yandan sürekli ateş edilmektedir. Bölüklerimiz ateş edilen yönlere yayılarak bu ateşlere ateşle karşılık vermektedirler. Topçu ile ağırlığın bir bölümü Hendek'ten dışarda, bir bölümü de kasabanın sokaklarında bulunmaktadır.

Mahmut Bey, raporu okuyunca, işin önemini anladı. Hemen atına atlayarak karargâhın önünü keserek ona Çerkes'çe bir şeyler fısıldadı. Kumandan atlılardan birini indirerek yaşlı adamı onun atına bindirdi. Mahmut Bey, geceleyin de birkaç Çerkes Beyiyle görüşebilmiş, kendi Çerkesliğine güvenerek bunlar aracılığıyle ayaklanmış olan Çerkes Abazaları yola getireceğine inanmıştı. Birkaç Çerkes beyinin kendisine verdiği umudun bir ihanet uçurumunda bittiğini bilmiyordu. Onun iki tabur askeri, hiçbir askerce tertibat almadan Düzce'ye doğru yola çıktığında kasabanın biraz ilerisinde kurulmuş pusuya doğru ilerlerken yine Mahmut Beyin bu boş umudundan esinleniyordu. Mahmut Bey, bu ayaklanma bölgesinde başarı kazanacağına yüzde yüz inanıyordu. Elindeki taburlar, İngilizleri Eskişehir'den kovan, Geyve'deki 1300 evli Ortaköy Rumlarının silahlı ayaklanmasını bastıran morali hırpalanmamış askerlerden meydana geliyordu.

Mahmut Bey, atlılardan birinin atına bindirdiği Çerkes Beyi ile bir barış olanağı sağlayabileceğini dü-

şünerek karşılık ve kalabalık silah seslerinin geldiği yol boyunca hızla ilerledi. Kasabanın dışından geçen çay üzerindeki köprüye yaklaştığında durumun tam bir pusuya düşme olayı olduğunu gördü. Daracık yolda sıkışıp kalmış topçular, şaşkın bekliyor, vurulmuş olan topçu katırları kanlar içinde inleyerek yerde debelenip duruyordu. Yalnız, piyade bölükleri yol kıyısındaki hendeklerde ve çalılıklar arkasında siperlenerek düzgün bir savunma ateşi yapıyorlardı. Mahmut Bey, gece görüştüğü Çerkes beylerinin iki yüzlü davranışlarını sezememiş, ata bindirerek savaş yerine götürdüğü yaşlı Çerkes beyinin de bir tuzak gereği olarak kendisiyle birlikte geldiğinden hiç kuşkulanmamıştı. Bu, türlü etkenlerle beslenmiş, kökü çok derinlerde olan ayaklanmayı bayağı bir Çerkes ayaklanması biçiminde düşünerek kendi Çerkesliğiyle onları durdurabileceği gibi çok temiz ve saf bir kanı taşıyordu. Çerkesliğinin kalkanında bütün bu ayaklanıcı kurşunlarının yamyassı kesileceğini sanarak aldanıyordu.

Uzun yıllardan beri padişahlara güzel kızlar satarak geçinen Abaza ve Çerkes halkı, İttihat ve Terakkinin, çıkarlarına vurduğu baltayı hiçbir vakit affetmemiş ve onların kanlı - bıçaklı düşmanları olmuştu. Kuvay-ı Milliyecilerin padişahlık kuruluşuna karşı olduğunu sezdikleri davranışları, onları çileden çıkarıyordu. Son çıkar kırıntılarını da Kuvay-ı Milliyeciler yok etmeğe uğraşıyorlardı. Padişahların güzel kızlar bahçesi olan bu bölgede gelip geçmiş bir çok padişahın akrabaları da vardı. Bunlar çok kolay ve rahat yaşamalarını sağlayan padişahlık kuruluşunun böyle birden bire temelli tehlikeye düştüğünü görerek zıvanadan çıkmışlardı. Saraya armağan ettikleri gökgözlü, sarı saman saçlı huri gibi kızların yüzü suyu hürmetine tatlı günler geçiren Çerkes

Beylerinin bu zayıf yanlarını yakalayan İngiliz intelligence Service'i onlara padişahların açık elliliğini gölgede bırakan altınlar yağdırmaya başlamıştı. Bu kez, sarı altın heykellere benzeyen yakışıklı İngiliz subayları, bu bölgeye boşalttıkları altın stoklarının yanı sıra birer şehzade gibi benimsenmekte gecikmemişlerdi. Kuvay-ı Milliye'ye karşı ayaklanma, bu bölgeye Bandırma'lı milis Albayı denen Çerkes Ramo Bekir'in uğursuz ayaklarıyle ilk kez 1919 kasım ayında adım atmıştı. Adapazarı bölgesine gelerek örgüt yapmağa başlayan Bekir, hemen hükümetçe izlenmiş, üzerine bir jandarma gücü gönderilmişti. İzleme güçleri, Akyazı, Osmanbey, Hendek üzerinden onun izini sürdüler. Carikuru ve Begenvit köylerine vararak orda Bekir'in adamlarından doksan yaşındaki Tabıstan Bey, Beslan Beyi ve onun kardeşi Hüseyin Çavuşu yakaladılar. Milis Albayı Bekir Bey, papucun pahalı olduğunu görerek İstanbul'a kaçtı.

Daha sonra Anzavur, Bandırma'lı Çerkes'lerden Aznok Ahmet Beyi bol altınla besleyerek Çerkes stoklarının en bol bulunduğu Düzce'ye gönderdi. İngilizlerle işbirliği yapan Sait Molla casus örgütü, Biga ayaklanmasını hazırlamak üzere Anzavur'un cellâdı Şah İsmail'e Anzavur'a verilmek üzere yedi torba içinde beş bin İngiliz altını vermişti. İşte, Ahmet Aznok Bey, Düzce'ye vardığında cebinde bu ışıl ışıl altınlardan epeyce bulunmaktaydı. Anzavur'un bu adaşı da para gücüne ve Anzavur'un adına ve ününe dayanarak Kuvay-ı Milliyeyi epeyce kötüledi ve birçok kişiyi ağulayarak ufak ta olsa gerici bir örgüt kurmayı başardı.

Bu sırada tarihsel 16 Mart 1920 günü de gelip çatmış, İngilizler İstanbul meclisini tütsüleyerek birçok değerli mebusu Ankara'ya, Mustafa Kemal'e kaçırmak gibi büyük bir iyilik yapmışlardı. Adlarını bildiğimiz bir

çok mebus, Ankara'ya kaçarken Çerkes'lerin oturduğu bu kasaba ve köylerden geçtiğinden İstanbul hükümetiyle Casus örgütleri, onların yolunu kesmek üzere buralarda pek çok zararlı ve tehlikeli propaganda yaptırdı. Bu da cahil halkın büsbütün Ankara'ya karşı dönmesine yol açtı.

Bu sırada İstanbul Kuvay-ı Milliyesi ile Ankara'yı gizli bir telle Kuşçalı köyünden birbirine bağlayıp büyük bir örgütleme yeteneği gösteren eski jandarma yüzbaşısı ve teşkilâtı mahsusa'nın milis yarbayı olan Kuşçubaşı Eşref Bey, İzmit ve Bolu ulusal güçler Kuvay-ı Milliye örgütleri kurmağa başladı. İttihat ve Terakkinin şerrine uğrayarak saraydan gelen altınları ellerinden kaçırdıklarına kızıp duran Çerkes Beyleri, kendisi de bir Çerkes olan ünlü İttihaçtı ve Teşkilâtı Mehsusacı Eşref Beyin, burda örgüt kurmağa geldiğini görünce adamakıllı ürktüler.

Adapazar'lı Çerkes Kanbulat Sait Bey, hemen kişiliğinden iğrendiği Eşref Beye karşı bir örgüt kurmağa başladı. Bir yandan da kuşku uyandırmamak üzere hükümete baş vurarak şöyle dedi:

— Eşref bizim izzeti nefsimizle oynuyor. Burada örgüt yapmak gerekiyorsa biz yapalım Eşref'i buradan alınız. Halk arasında yaptığı propaganda ise bambaşka idi.

— Eşref, Kuvay-ı Milliye hesabına bu memleketi soyacaktır. Bunu önlemek üzere Eşref'i koğmak için bana yardım ediniz; bana katılınız.

Kanbulat Sait Bey, böylece arkasına taktığı bir yığın insanla Adapazarı'na yürüdü. Eşref Beyi kara bir bayrak gibi kullanarak şehre girdiğinde artık bu davranış bütünüyle Kuvay-ı Milliyeye karşı bir ayaklanış rengini almıştı. Kanbulat Sait Bey, içlerine birçok ta Türk'-

ün karıştığı kalabalığın gittikçe büyümesinden yüreklenerek Hendek üzerine yürüdü. Arkasındaki başıbozuk yığınıyle Hendek'e varıp jandarma kumandanı yüzbaşı Hüsnü Beyin karşısına dikildi:

— Kuşçubaşı Eşref'i tepelemek üzere and içtik. Siz başımıza geçin, onu tepeliyelim!

Diye önerdi. Kumandan:

— Bu davranış, hükümete karşı ayaklanmadır. Ben ayaklanmanın başına geçemem. Siz, bu işten vaz geçin, dedi.

Kanbulat Sait Bey ve arkadaşları, daha çok ileri gidince jandarma kumandanı tabancasını çekerek ateş etti. Birisi yaralanınca ötekiler geriledi. Ne yazık ki bu sırada hep yerli olan Hüsnü Beyin jandarma erleri kendilerinden olan ayaklanıcılarla başlarının belaya girmemesi için jandarma dairesini bomboş bırakıp köylerine savuştular. Ayaklananların kan dökme iştahı henüz büsbütün kabarmadığından jandarma kumandanı Hüsnü Beyi öldürmediler. Ayaklanıcıların erlebaşıları olan «Çerkes İsmail Pehlivan, Abaza Nuri Bey, Abaza Kâmil Bey Abaza Hayit Bey, Abaza Kadir Bey, Abaza Topal Ali, Abaza Parmaksız Nazif, Gürcü Çürüksu'lu Süleyman, Abaza Osman Bey ve kardeşi Rifat Bey, Türkler'den Kör Galip, Türk'lerden Nuri Bey ve Mehmet Deli» Yüzbaşı Hüsnü Beyi öldürerek ellerini kana bulamaktan çekindikleri gibi onu ayaklanma bölgesinden kaçırarak uzaklaştırdılar.

Böylece Düzce'de hükûmetin hiçbir temsilcisi kalmadığından bütün erkekler, ayaklananlara katılarak burasını katıksız bir ayaklanma bölgesi durumuna getirdiler.

Düzce, henüz bırakışma olmadan, dünya savaşının sonlarına doğru geniş bir eşkıya yatağı durumuna gelmişti. «Sefer Bey, Hacı Kâmil, Abdülvahap, Koç Bey

Abaza Maan Ali adlı Çerkesler ve Abazalar, Türklerin hayvanlarını çaldırıyor, sonra, yirmi otuz lira karşılığında bu hayvanları buldurup sahiplerine geri veriyorlardı. Bu eşkıyalık olayları üzerine Düzce Türkleri İstanbul hükûmetine telgraf çekerek güvenliğin sağlanmasını istemişlerdi. İstanbul hükûmeti de Mahmut Nedim Bey kumandasında bir askerî mahkeme kurulu ile bir piyade bölüğü ve bir de makinalı tüfek bölüğünü kapsayan bir gücü Düzce'ye göndermişti. Binbaşı Mahmut Nedim Bey, çeteleri buldurup hapsettirdi. Sonra da bunları mahkemede beraat ettirdi. Bu sırada da Hürriyet ve İtilâf Partisi, İttihat ve Terakkinin mezarı üzerinde her adımda ihanetle biten serüvenlerine başlamıtı. Düzce'de bu partinin başına Safer Beyle Hacı Kâmil Bey geçmişti.

İşte, tam bu sırada Bandırma'dan Anzavur'un gönderdiği Ahmet Aznok Bey, İngiliz altınlarının heyecanı içinde bu elebaşılarla hemen ilişki kurarak onları İstanbul'a bağladı. Bütün bu Çerkes Beyleri, padişahla yeniden bağlantı kurmanın korkunç heyecanı içinde Çerkes köylerine dağılarak örgüt kurmağa başladılar. Safer Beyin başında bulunduğu bu örgütleri yine eski soyguncu çetelerine benzeten Türkler de salt canlarını korumak üzere bir örgüt kurmağa yeltendiler. Bunun için ilkin sıkıyönetim başkanı Mahmut Nedim Beye başvurdular. O:

— Gidiniz, örgüte başlayınız!

Dedi. Bunu derken de sonsuz bir kaygusuzluk içinde elinin altında piyade bölüğünü kömür yakmak üzere dağa gönderdi. Düzce, büsbütün savunmasız kaldı. Mahmut Nedim Bey, bununla da yetinmeyerek türklerin örgütlenmek üzere davrandıklarını ayaklananların elebaşılarına bildirdi. Bu sırada Düzce'deki atlı kıtası-

nın kumandanı Yüzbaşı Avni Bey (Avni Baha) Mahmut Nedim Beyin ihanetini görmekte gecikmedi. Hemen Türk olan Düzce müftüsü Mehmet Sıtkı Efendiyle gizlice görüşerek Türk köylerinde bir koruyucu örgüt meydana getirdi. Çabucak yüz yetmiş kişilik silâhlı bir örgüt yapan Avni Bey, henüz Düzce'ye gelip savunma tertibatı almağa vakit kalmadan Çerkes'ler, ayaklanma merkezi yaptıkları köprübaşı Ömerefendi köyünden, korkutucu bir kalabalık olarak Düzce üzerine yürüdüler. Düzce kaymakamlığıyle jandarma kumandanlığını birlikte yöneten adam da Çerkes olduğundan ayaklanmayı sempati ile karşıladı. Yalnız, askerlik şubesinin çevresinde Yüzbaşı Feyzullah Beyin buyruğundaki iki ağır makinalı tüfek subayı Ruhsar Bey, direnmelerini sürdürdüler. En sonra, gözü dönmüş insan sürüleri Ruhsar Beyi şehit ettiler, Yüzbaşı Baha Avni Beyi de diri olarak yakalayıp sımsıkı bağladılar.

İşte, böyle köklü bir ayaklanmanın bilincinden yoksun olan Yarbay Mahmut Bey, iyi niyetlerle ve insanca duygu ve düşüncelerle dolu kişiliğine Çerkeslik yanını da ekleyerek bu Çerkes ayaklanmasını önleyeceğini sanarak karargâhıyle atlı takımını geride bırakıp emir subayı İrfan, mülhakı Osman Zeki beylerle bir de yaşlı Çerkes beyi ile ayaklanıcılara ateş yağdıran birinci taburu doğru koşar adım ilerledi. Karşılıklı kurşun yağmuru altında üç yüz metre yol aldı. Sonra yaşlı Çerkes Beyinin şosenin başını kesen ayaklanıcılara gönderdi. Yaşlı Çerkes, çok kalabalık Çerkes gruplarının tam siper yaptığı yere yaklaştığı sırada Mahmut Bey boru çaldırarak «ateş kes» buyruğu verdi. Siperlerde ateş eden erat boruyu işitince yerlerinden doğrulup:

— Ateş kes!

Diye bağırmaya başladılar. Yalnız, birinci tabur eratı baştan başa ateş kestiği halde ayaklanıcıların ateşi sürdürdüklerini görerek yine korunma örtülerinin arkasına çekilmek zorunda kaldılar. Yaşlı Çerkes Beyinin aracılık çabasına pul veren olmamıştı.

Ayaklanıcıların karşısında ikinci tabur, ateş kes borusunu işitmemişcesine ateşi sürdürüyordu. Mahmut Bey, bu sırada daha ilginç bir şey gördü: Yedek teğmen Muhsin beyin buyruğundaki yedinci bölük silâh çatmış Abaza'larla kucaklaşıyor, Abazaların bir bölümü de çatılmış olan silâhları toplayarak ordan uzaklaştırıyordu. Bunu gören Kurmay Başkanı Yakup Sami Bey, büyük tehlikeyi sezdi ve Mahmut Beyi yine ateş edilmesi için sıkıştırmağa başladı. Ne yazık ki öteki:

— Kardeş kanı dökülmesini istemiyorum, biraz daha dayanalım, biraz daha sabır gösterelim, soğukkanlılıkla bu çatışmanın önünü önünü alabiliriz!

Diye diretti. Bu sırada sağdaki ikinci tabur da ateş kesmiş, çok bunalımlı bir dakikalar zinciri başlamıştı. Pek kısa süren ateş kesten yararlanan Abazalar ve Çerkesler taburların içine dalmış, eratla birbirine karışmıştı. Tam bu sırada hâlâ ayaklananların elebaşılarının görünmemesinden şaşkınlık içinde ne yapacağını bilmeyen Mahmut Beyin onbeş - yirmi adım ötesinde göğsü bağrı açık, tepeden tırnağa silahlı bir Abaza ortaya fırladı ve tüfeğini ona doğrultarak:

— Teslim ol! Teslim ol!

Diye bağırdı. Mahmut Bey bunun üzerine uyandı. Aldatıldığını anlamıştı. Yapılacak iş, yeniden şimşek gibi karar vererek bu korkunç tuzaktan bir kurtuluş umarı aramaktı. Bunu da uyguladı. Savaşın hemen yeniden başlamasını bildirmek üzere, her yandan gözlerin üzerine dikildiği bu anda, yanı başındaki emir subayı İrfan

Beyin elindeki filintayı kaptığı gibi Abaza'ya ateş ettiyse de tutturamadı Abaza'nın çevresinde beliren birkaç ayaklanıcı tüfeklerini Mahmut Beyin üstüne boşalttı. Bir anda patlayan beş tüfeğin mermilerinden ancak ikisi Mahmut Beye rastlamıştı. Yaralarından biri sol bileğinin altında, öbürü de karnındaydı. Hemen yere yıkıldı. Sağında ve solunda iki subaya bir şey olmamıştı Mahmut Bey, inleyerek başını genç subayın sol dizine koydu, karnından giren kurşun içerisini parçalamıştı Mahmut Bey, yaralı olarak ancak bir dakika yaşayabildi. Beş Abaza, Mahmut Beyin öldüğünü görünce hemen ordan savuşmuştu.

Ayaklanıcılar, Mahmut Beyin soğumuş ölüsünü bir çukura fırlatıp atarak onun askerlerini ve subaylarını süngülüler arasında Düzce'ye götürdüler. Orda Hoca Akif adlı bir kişi, bütün 24. tümen eratına iman ve nikâh tazeletti. Ondan sonra hepsini terhis ederek memleketlerine salıverdi. 24. tümen subaylarına, erata olduğu gibi nazik davranmadılar. Onları türlü hareketler, söğüp saymalar ve tükrük yağmurları altında ve bağlı olarak Düzce'ye götürdüler ve cezaevine tıktılar.

— 14 —

ÖĞÜTÇÜ MEBUSLAR

Müslümanları halife heyulasıyle hâlâ oyalamağa ve aldatmağa çabalayanlar, yalnız ve ancak müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır.

— Mustafa Kemal —

Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa baş başa vererek ayaklanmış bölgelere türlü Kuvay-ı Milliyeci güçler göndermişlerdi. Bunlardan Ethem Bey, en korkunç ayaklanma elebaşısı Anzavur'u Susurluk'ta pataklamağa başlayarak önüne katmış, döğe - döğe Biga'ya dek sürmüş oradan da bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'a kaçırtmış, böylece en nazik bölgelerden birinde ayaklanış ocağı sonrasız söndürülmüştü. Ne yazık ki Ali Fuat Paşanın salığı dinlenmeyerek ikinci büyük ayaklanma bölgesine gerillacı Ethem Bey yerine, nizamiye askerleri gönderilmiş, onlar da Mahmut Beyin tümeninin kişiliğinde sonucu korkunç bir başarısızlığa uğramış, yok olmuştu. Yine kuduz ayaklanıcı dalgalarının bir gericilik ve ateş denizi gibi yakalayıp durduğu ikinci bölgeye hızını taa mart başarısızlığının mayalanmış öfkesinden alan arslanın ağzına birkaç serçe atar gibi dört mebuscuğu gönderdiler. Trabzon mebusu Hüsrev (Gerede) Bey, Lazistan (Rize) mebusu Osman Şükrü Bey, yanlarına on dokuz da silahlı atlı katılarak Bolu'ya gönderil-

di. Bunlar Bolu ayaklanmasını daha çok öğüt vererek yatıştırmağa çalışacaklar, olmazsa silâhlı örgütler kurarak ayaklanıcıların üstüne bir de böyle yürüyeceklerdi. Halide Edip hanım, Osman Bey, Laz olduğundan o dolaylarda çok bulunan Lazlardan silahlılar toplamasını ileri sürmüş, gazeteci Yunus Nadi Bey de Doktor Fuat Beyle Şükrü Beyin ora köylülerinden bir Kuvay-ı Milliyeci örgüt kurmasını istemişti. Şükrü beyin kayın pederi köylere dal budak salmış ağalardan biri olduğundan ona çok güveniyorlardı. Dört mebus, Mustafa Kemal'le öbür karargâh arkadaşlarıyle helâllaşıp ayrıldıktan sonra, ayaklanma üstüne hiçbir yeni bilgi edinemeden ikinci geceyi Yabanabat'ta geçirdi. Onlar buraya varmadan önce ayaklanma, bütün cıvardaki köyleri yalayarak Bolu'nun kapısını çalmış, burda da baş köşeye oturtulan bir saygıdeğer konuk gibi karşılanmıştı. Yabanabat'ta yaptıkları telgraflaşmadan bunu öğrenince dördünün de alnını kaygunun keskin bıçağı çizmekte gecikmedi. Şimdi bellerinde gümüşlü Kafkas kamaları parlayan, Kaskas giyneklerinin cakalı görünüşü içinde Abaza ve Çerkes sürüleri atlı ve yayan Bolu'ya doğru sel gibi akıyordu. Bolu mebusarı, bu tehlikenin korkunçluğunu seziyorlardı. Şimdi, biricik erekleri Gerede ile Bolu arasında bulunan Dörtdivan bucağına bir an önce kapağı atmaktı. Şükrü Beyin nüfuzlu kayınpederi bu köyde oturuyordu. Biricik umutları oradaydı. Ordaki Kuvay-ı Milliyeci sempatizanlardan bir güç yaratabilirlerse bir şeyler yapabileceklerini sanıyorlardı. Bunun için de bir ayak önce Gerede'yi geçmeliydiler. Gün ağarırken yola çıktılar. Bütün gün gittiler. Geceden de bir kaç saat çaldılar. Yine de Gerede'yi tutamadılar. Çok geç olduğundan Gerede'ye gitmektense buraya iki saat çeken bir köye konuk oldular. Köylüler onları çok can-

dan karşılayıp baş köşede konuk ettiler. Ayaklanma konusu üzerinde konuşmaktan çekinen köylüler, onları bu biricik ilgilendikleri konu üzerinde hiç aydınlatmadılar. Çok şey bildikleri halde ufacık bir ip ucu bile vermediler. Ayaklanmanın Bolu'yu atlatıp Gerede'ye dayandığını bilmek, öğütçüler için pek çok önemliydi. Erteri sabah, yine yola çıktıklarında Gerede'nin bir kartpostal gibi barışçı ve tatlı yeşillikleri içinde ak evleriyle ağarışına bakarak atlarını sürdüler. Gerede'ye kırk beş dakikalık bir yere geldiklerinde o yönlerden gelen top seslerine kulak verdiler. Top seslerini işitince Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açıldığı ve onun selâmlandığını sandılar. Şundan ki Ankara'dan ayrılmadan önce Meclisin Nisanın 21 inde açılacağını biliyorlardı. Demek ki Gerede Kuvay-ı Milliye saflarına adım atmış, Meclisinin açılışını kutluyordu. Atlarını sürerek biraz daha yaklaştıklarında yolun, kendilerine doğru ilerleyen bir kalabalıkla tıkanmış olduğunu gördüler. Demek ki Gerede Kuvay-ı Milliyesi, gelişlerini öğrenmiş, onlara karşı çıkmıştı. Yalnız, bu kerte iyimser düşünmenin de tehlikeli olacağını düşünerek bir ayak üstü molası verdiler. Dürbünlerine sarılarak Gerede'yi gözetlemeğe başladılar. Bundan da bir şey çıkmayacağını anlayarak atlılardan ikisini durumu öğrenip bildirmek üzere öncü çıkardılar. Onlar da yavaş - yavaş ilerlediler. Fuat Beyle Hüsrev Bey, biraz ilerden gidiyor, kaynaşan kalabalıktan bir anlam çıkarmak için kafalarını boşuna yoruyorlardı.

Yüzleri dönük ve silahlı kalabalığa yaklaşınca bir karınca yiyen konisinin kaygan yamaçlarına ayak bastıklarını anladılar. Buray dek ancak kafalarında canlandırıp durdukları korkunç ayaklanma dalgasiyle burun buruna gelmişlerdi. Baştan ayağa silahlı kalabalı-

ğın önünde bir gözü kör hoca ilerliyor, cübbesinin etekleri yürüyüşün hızından uçuyordu.

Bu 31 Mart olayından önce Fatih camiindeki ayaklanma provasını yöneten ünlü Selânik'li Kör Ali Hocaydı. İttihat ve Terakki hükûmeti onu Bolu'ya sürmüştü. On yıldır bura kasabalarında sürgün olarak yaşıyor; bir camide de imamlık ederek geçimini sağlıyordu. İttihat ve Terakki hükûmeti düştükten ve yabancı devletler memleketi yer yer ele geçirmeğe başladıktan sonra Kör Ali Hocaya da gün doğmuştu. Artık, öç almak zamanı gelip çatmıştı. Kuvay-ı Milliyeci denen zındıklar da eski İttihat ve Terakkicilerin veledinden başka neydi ki. İşte, şimdi onların bu veletlerinden öç alacak, hem doyasıya öç alacaktı. Kesesine kimi ellerce boşaltılan sapsarı Osmanlı ve İngiliz altınları da bu öç alma işini daha sağlama bağlıyordu. On yıllık sürgün yaşayışı onun ruhunu kapkara bir buğuyla dopdolu bir buhar kazanına benzetmişti. Şimdi, bu kazandan tüyler ürpertici ıslıklar çıkıyordu.

Kör Ali Hoca, silâhlı başı bozuk kalabalığını elinin bir işaretiyle durdurarak kendisi ellerinde birer Türk bayrağı taşıyan iki kişi ile mebuslara doğru ilerledi ve şöyle bağırdı:

— Gelmeyiniz İslâm İslâmı kırmasın.

Dört mebusta da şafak atmıştı. Tam ayaklanmanın içine düştüklerini hemen anladılar. Büsbütün tertipsiz ve tedbirsizce avlanmışlardı. Bu gözü dönmüş kalabalığa ne söz ne de beş on kişinin atacağı kurşun kâr edebilirdi. Zavallı mebusların belkemiklerinden aşağı buz gibi bir yel indi. Kör Ali, hızlı adımlarla onlara yaklaşmaktaydı. Bu sırada silâhlı kalabalıktan kimi sabırsızlar mebuslara ateş etmeğe başladılar. Kurşunlar cıvlayarak başlarının üzerinden ve yanlarından geçip

gidiyordu. Geçtikleri köprü de tutulduğundan geri de kaçamazlardı. Köylüler, şaşkın bir durumda oracıkta kalakalan mebusların çevresinde aç kurt sürüsü gibi sardılar. Onları şöyle çabuk bir süzdükten sonra Hüsrev Beye kıyasıya saldırdılar. Hâki giyneği yüzünden onu kumandan sanmışlardı. Atından al aşağı ettikleri zavallı adamı yerlerde sürüklemeğe, bağırıp çağırarak tekmelemeğe, yüzüne gözüne okkalı tükrükler atmağa başladılar. Yine de hınçlarını alamayarak bir deve, kin beslediği sahibini nasıl çiğner ezerse onlar da öyle yapıyorlardı. Kimi halk ta bu sırada atlı eratın üstüne saldırarak atlarını ve silâhlarını aldılar.

Hüsrev Beyin durum ağırdı; inliyor, boğazından hırıltılar çıkıyordu. Yüzü gözü ve giynekleri kan içindeydi. Eğer bu sırada yaşlı ve saygıdeğer bir adam halkın içinden çıkıp ta Hüsrev Beyin üstüne bir koruyucu melek gibi kapanmasaydı durum çok kötüye varacaktı. Adamcağız çok tatlı sesiyle gözü dönmüşlere şöyle bağırdı:

— Aman Allahım, ne kadar da yakışıklı bir adam. Ümmeti Muhammet, kıymayın bu adama. Bana bağışlayın bunu!

Avları ellerinden alınan saldırıcılar bu kez hâlâ atlarının üzerinde şaşkın - şaşkın bu trajediye bakan öbür üç mebusa saldırdılar. Onları da atlarından al aşağı ederek tozun toprağın içinde döğe döğe yuvarlamağa, tekmelemeğe, yüzlerine gözlerine tükürmeğe başladılar. Birkaç dakika içinde onların da burunlarından kan boşandı, yırtılan giynekleri üstlerinden başlarından sarkmıştı. Şimdi, Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey başta olmak üzere dört mebus ta yerde yatıyor, dişlerini sıkarak inlememeğe çalışıyordu. Yanlız, Hüsrev Bey, çok hırpalandığından bunu başaramıyordu. Bu sırada Gerede jandarmaları geldi. Atları alınmış olan dört mebusla

on sekiz eri ve başlarındaki teğmeni süngülerinin korumasında Gerede'ye doğru yayan olarak yürütmeğe başladılar. Hüsrev Bey, çok güç yürüyordu. Bunu ancak arkadaşlarının yardımıyle başarıyordu. Gerede'ye girinceye dek birkaç kez daha halkın saldırısına uğradılar. Doğruca Belediyeye götürdüler. Burada, kapısında süngülü jandarmalar bekleyen bir odada dört saat kapalı kaldılar. Halk, azgın bir sel gibi belediyenin önünde köpürüyor, onları almak, parçalamak istiyordu. Bağırıp çağırıyor, sövgüler, lânetler yağdırıyorlar, zavallı yaralıların içindeki en son kurtuluş umudunu da yok ediyorlardı. Üç mebus oturabiliyorsa da Hüsrev Bey, döşeme üzerinde upuzun uzanarak yatıyor ve durmadan inliyordu. Yaralarından akan kanlar, döşemeyi de kızartıyordu. En sonra sağlam arkadaşlar, kapıdaki jandarmadan Hüsrev Beyin yaralarını sardırmak için belediye doktorunu istediler. Belediye doktoru, çantasını alıp belediyeye gelirken halkın onun önünü keserek şöyle söylediğini işittiler:

— Biz buraya yara kapamak için değil, yara açmak için geldik.

Halk, onlar belediyeye getirilirken çantalarını, bavullarını parçalayarak bütün eşyalarını yağmalamıştı..

— Bu hırsızlıklarınızın ve yaptıklarınızın cezasını pek yakında çekeceksiniz.

Bunun üzerine bir hoca, kurşun gibi içeri girerek bir sandalyede oturan Doktor Fuat (Umay) beyin üzerine saldırdı. Yakasından tutarak sarstı ve şöyle bağırdı:

— Sen saldalyede oturmağa lâyık değilsin, yerde oturacaksın, öbürleri gibi.

Fuat Bey, dikilerek :

— Senin adın ne bakayım? dedi. Bilelim de yarın ona göre ne yapacağımızı düşünelim. (Bu Kör Ali Ho-

caydı. Lâzistan (Rize) mebusu Abidin Bey, Gerede'ye kaymakam olduğunda asılacaktır).

Ayaklanmanın elebaşları, mebusları ne yapacaklarını uzun uzadıya tartıştılar. En sonra onları hapishaneye götürmeyi kararlaştırdılar. Kör Ali Hoca, bunun üzerine belediyenin önüne çıktı ve kaynaşan halka şöyle bağırdı:

— Ey Ümmeti Muhammet, bunlar şeriat evindedir. Cezalarını şeriat vermiştir. Yalnız sabrediniz, cezalarını şeriat eliyle görsünler. Allahını seven bunlara şimdilik bir şey yapmasın.

Kör Ali Hocanın bu haykırışı, ayaklanıcıları ve onlardan daha yırtıcı görünen silahsız halkı hemen yatıştırdı. Bunun üzerine, dört arkadaş belediyeden çıkarılarak süngülü jandarmaların korumasında ve alıcı kuş gözleriyle kendilerine bakan iki insan duvarı arasından geçilerek hapishaneye götürüldü. Hapishane yüksek bir yerdeydi. Demir çubuklarla örtülü pencerelerindeki bütün camların kırılmış olduğu bu hücreden dışarı baktılar. Bütün görünüş ayak altındaydı. Uzak köylere giden yollar bile iyice görülüyordu. Gözlerinin altında bir karınca yuvası gibi kaynayan Gerede'deki bu halk yığınları, şimdi salt onları düşünüyor onların ölümüyle doymağa hazırlanıyor gibiydi. Hapisaneye giden yol ve çevresi kan içmeğe hevesli gibi görünen kadınlı - erkekli - çocuklu bir meraklı kalabalığıyle dolmağa başlıyordu. Dikkat ettiler; çocukların ellerindeki kalın sopaların uçlarına çiviler çakılmıştı. Onlar da bu kan bayramından karınca - kararınca yararlanmak, birkaç damla kan olsun akıtmak için böylece silahlanmışlardı. Gerede'den böylece giden ince kıvrımlı yollar üzerinde karınca kervanlarına benzeyen atlı, eşekli, yayan köylü grupları, bir bayram yerine gelir gibi işini gücünü bırakmış hiç

olmazsa mebusların parçalanmasını görmeğe geliyordu. Gelen köylü grupları, ayaklanıcıların tertiplerince alınıp bir kez hapishaneye getiriliyor, mebuslar da zorla pencerenin önüne iteklenerek hocaların padişahın ömrüne ettikleri duaya «amin» demeğe zorlanıyorlardı. İki gözlü olan hapisanenin bir odasında tutuklular, öbüründe de nöbetçiler bulunuyordu. Bunlar, açık kapıdan onları hep göz hapsinde tutuyorlardı. Gerede ayaklanıcılarının elebaşısı olan Divitli Eşref hoca, sık sık onların hücresine giriyor ve şöyle konuşuyordu:

— Bizim bu ayaklanışımız dinsel bir ayaklanıştır. Yakında Ankara'yı da fethedeceğiz. Sizler, allahaşkına hangi akılla böyle davranışlarda bulunmağa kalkıştınız?

Şimdiye dek çektiklerimiz hep mekteplilerdendir. Biraz da biz medreseliler, iş başında bulunalım da memleketi gül - gülistana çevirelim. Seferberlikte öbür devletlerle birlik olduğumuz halde yenildik, bu akıllandırmadı, şimdi de tek başımıza İngilizlere meydan okuyoruz. Bu, ne küfürdür, ne budalalıktır, ah bu mektepliler!

Onlar da Eşref hocaya, durumun kendisinin bildiği gibi olmadığını uzun uzadıya anlattılarsa da bunlar ona vızgeliyordu.

Öbür odadaki nöbetçiler arasında iyi yürekli biri vardı. Fırsattan yararlanarak mebusları yeni durumlar üstüne aydınlatıyordu. Yine onun anlattığına göre Düzce ayaklanıcıları, mebusların oraya gönderilmesini, cezalarının kendilerince verilmesini istiyorlardı. Gerede ayaklanıcıları ise onları kendileri yakalamak şerefine erdiklerinden cezalarını da kendilerinin vereceğinden söz ederek diretiyorlardı. Bu sırada belediyenin önündeki tellalin, sıtma görmemiş sesiyle bağırarak şöyle söylediğini işiterek içleri (Cız!) etti:

— Ey Ümmeti Muhammet! Duyduk duymadık demeyin, 24. ncü tümen kumandanı Mahmut Bey Hendek'te bizimkilerin eliyle öldürüldü. Bütün tümeni tutsak edildi. Dört top, dört mitralyöz alındı.

Bunu işiten mebuslar acı - acı bakıştılar. Bu, olacak iş değildi. Mahmut Beyin tümeni Kuvay-ı Milliyenin göz bebeği, umut kaynağıydı. Mahmut Bey gibi güçlü bir kumandan ve bu tecrübeli tümen nasıl olur da çapulcu sürüsünün tuzağına düşer, yenilirdi. Hepsi de bu habere:

— Blöf!

Dedi. Mahmut Beyin tümeniyle ve karargâhıyle birlikte yok edilmesi ne demekti? Mahmut Bey, Düzce ile İstanbul'un arasını kesecek ve ayaklanıcıları üslerinden yoksun ederek işin bitmesini kolaylaştıracaktı.. Dört arkadaşın da ölümü - dirimi buna bağlıydı. Bu haber, inanmamağa çalıştıkları halde başlarına bir yıldırım gibi düşmüş, yaşam umutlarının üzerine korkunç bir karadüş dağı gibi çökmüştü. Hayır, 24. tümenin, değerli kumandanı ve bütün subay ve eratıyle darmadağın olduğuna inanmak istemiyorlardı. Ne varki nöbetçi odasındaki o insan yürekli nöbetçi, haberin doğru olduğunu söyleyince umutlarının dünyasını buz gibi bir ölüm sessizliği kapladı.

Mebuslar, tutuklanışlarının dördüncü günü kır sakallı bir Çerkes'in (Nuri Beyin) ellerinde kelepçeler ve zincirlerle odaya girdiğini gördüler. Onlara, Düzce'ye götürüleceklerini söyledi. Sonra, hepsinin ellerine kelepçe vurarak boyunlarından da uzun bir zincirle hepsini birbirine bağladı. Ellerindeki kelepçeyi pek o kerte yadırgamayan mebuslar ise, baklalı kalın zincirle boyunlarına vurulan lâleden pek çok tiksindiler. Bu, çok eski kölelik çağlarının güvenlik modasıydı. Eski korkunç

çağlar, birden bire ölümün ve terörün iğrenç soluğuyle soluyarak yanı başlarına inivermiş, gövdelerini ve ruhlarını pençesine almıştı.

Mebuslar, böylece yeryüzünün en korkunç cinayetleri işlemiş lânetlileri kılığında, hapisaneden sokağa çıkınca orda bekleyen vahşi bir kalabalıkla karşılaştılar. Halk onlara gözleriyle tükürür gibi bakıyordu. Jandarma ve nöbetçilerle birlikte Kafkas giynekleri içinde boylu - boslu, yakışıklı Çerkes ve Abaza atlılarından iki koruyucu duvar ortasında zincirlerini şangırdatarak aşağı doğru inmeğe başlayan tutukluların görünüşüyle çoğu, şalvarlı, alaca çarşaflı kadınlardan meydana gelen kalabalıktan bir uğultu koptu, halk, öne doğru dalgalandı. Koruyucu atlıların arasından uzun sopalar ve her yandan fırlatılan taşlar, zavallı tutukluların sırtlarını, kafalarını ve göğsü kolayca bulmağa başladı. Ön sıralarda bulunan eli çivili sopalarla gereçlenmiş oğlan çocukları, bu sopalarını zavallıların sırtına indirmek için atların ayakları altında ezilmeyi bile göze alıyorlardı. Hele kadın kalabalığı, kuzulara saldıran bir dişi kurt sürüsü gibi lânetler yağdırarak onlara tükürüyor, sopalarla vuruyor, bu sırada heyecandan açılmış olan ak dişleri şimşek çakıyordu. Çerkes atlıların şaklatıp durduğu uzun kamçılar bile kadınların saldırılarını önleyemiyordu. Erkekler, kadınların gösterdiği bu korkunç, vahşice saldırış karşısında şaşırmış, gerilemiş salt onların gazalarını seyrediyor gibiydiler.

Tutuklular, hapisanenin önündeki bayağı bir tatar arabasına güç - belâ bindirildiler. Bir başka tatar arabasının da başlarında Gerede Müdafaayı Hukuk Başkanı Doktor Zihni İlgın Beyin bulunduğu Müdafaayı Hukuk üyeleri bindirildi. Araba, yolları, meydanları kaplamış olan insan yığınları arasından tıkırdayarak geçer-

ken 400 Çerkes atlısı, saldırıcıları dağıtmakta çok güçlük çekiyordu. Halk, onları arabadan al aşağı edip hemen oracıkta parçalamak, lime - lime, kıyım - kıyım etmek istiyordu. Mebuslar, bu durumdan Türklük adına utanıyorlardı. Yalnız, boyunlarındaki lâleleri, kendi günahlarıymış gibi çok utanç verici buluyorlar, ağlamakla ölmek isteği arasındaki bir korkunç çukurda yok olmak istiyorlardı. İşte, halk buydu. Uzun çağlar boyunca bütün kurtarıcılarına, peygamberlerine karşı hep böyle davranmıştı. Kasabanın içinden böylece her an linç edilmek tehlike ve korkusuyle geçip kır yoluna çıkan tutuklular biraz olsun rahatladılar. Artık, Düzce'ye gidinceye dek ölmeyeceklerini şöyle böyle biliyorlardı. Kasabanın dışına dek taşan halk, taşlarını savurup sopalarını sallayarak hâlâ öldürücü, tehlikeli öfkelerini gösteriyor, oğlan çocukları, ellerindeki ucu çivili sopalarını bir şövalye kılıcı gibi sallayarak şehir dışında da arabanın arkasından koşuyorlardı. Koruyucu atlılar da ancak kasabanın dışına çıktıktan sonra rahat soluk alabildiler. Muhafızlar Bolu'nun doğusunda Çaydutta arabaları durdurarak Bolu'dan geçmek için geceyi beklediler. Bu sırada arabalarına yaklaşan yetmiş yaşlarında bir köylü, doktor Zihni Beye elindeki baltayı salladı. Balta arabanın eğmesine rastladı, böylece doktor kurtuldu.

Araba, tangır - tungur gidiyor, ufak molalar dışında hiç durmuyordu. Bolu'dan sabaha yakın geçtiler. Sokaklar bomboştu, Pazvantlar kalın sopalarını taşlara vurarak geziyor, şurda burda köpekler havlıyordu.. Şehrin ayaklanıcıları bütün uyuyordu. Bu yüzden gerek tutuklular gerekse koruyucu atlılar, tehlikeli olaylarla karşılaşmadılar. Yalnız, Çerkes koruyucular, bütün yolculuk boyunca Kuvay-ı Milliyecilerin baskınına uğrayarak hem değerli avlarını hem de kendi canlarını yitirmek kor-

kusuyle başbaşa kaldılar.

Araba Düzce'nin üzerinde mandalar gezinen dümdüz, iki yanı kavaklı ve söğütlü yolunu tüketmek üzereydi. Kasabanın ilk evleri göründüğünde silâhlı - silâhsız, çoluklu - çocuklu bir halk kalabalığı da gözüktü. Bunun üzerine atlıların başı arabayı durdurarak tutukluları arabadan indirdi. Dört mebus zincirlerini şangırdatarak iki yana dizilmiş düşman bakışlı halkın arasından geçirilerek hapisaneye götürüldü. Düzceli bir Çerkes, hapishaneye tıkılmalarına gözcülük ederken onlara şöyle dedi:

— Ankara'ya giderken size uğurlama töreni yapamadıktı, fakat, karşılama törenini olsun yapabildik.

Düzce, ayaklanma merkezi olduğu halde burda Gerede'deki kudurgun öfke ve öldürme hırsı yoktu. Burası nedense daha durgundu.

Ayaklanıcılar, bütün hükümlüleri boşalttığından hücreler bomboştu. Mebusları, küçük pencereli, pis kokulu, karanlık ve yaş bir hücreye kapadılar.

Şimdi zavallılarda yeni bir ölüm korkusu serüveni başlamıştı. Elbette korkacaklardı. Cahil ve sorumsuz ellerdeydiler. Birden bire ortaçağa dek gerilemişlerdi. Boyunlarındaki zincirler ve bileklerindeki kelepçeler, onlara ulusun bu korkunç durumundan duyduklarından daha ağır gelmiyordu. Onlar, yine de, işte, bu halkın kurtarıcılarıydılar.

Mebuslar, üç saat, pis kokulu hapishanede bilinmeyenin kemirici ve kahredici terörüyle baş başa kaldıktan sonra ordan alınıp Hürriyet ve İtilâf partisinin merkezine götürüldüler. Orda kendileri gibi kimi tutuklu subaylara rastladılar. Bunlar, Şehit Yarbay Mahmut Beyin Tümen subaylarıyle Düzce atlı kıtasından Baba Avni Bey, jandarma takım kumandanı Cemal Beydi.

Hürriyet ve İtilâf partisinin kulübü iki gözdü. Büyük odada subaylar, küçük odada da bir binbaşı bulunuyordu. Mebusları da binbaşının yanına koydular. Düzce Hürriyet ve İtilâf partisinin başkanı ve yine Düzce ayaklanmasının elebaşısı Berzek Safer Bey, bu sırada İstanbul'da bulunuyordu. Padişahla görüşmeğe gittiği söyleniyordu. Mebuslarla subaylar, iki gün bu odalarda sıkı bir göz altında beklediler. Safer Beyin gelmesi beklendiğinden o gelinceye dek hiç kimse onlara yaklaştırılmadı. Berzek Safer Bey, burda Halife ordusu kumandanı ve ayaklanmanın başı olduğundan herkes ve her şey onun buyruğundaydı. Mebuslarla subaylar, Mahmut Bey olayından sonra daha neler olduğunu merak ediyor, dışardan hiçbir haber sızmadığından kendilerini umutsuz bir karanlık içinde duyuyorlardı. Bir gece dışarda kalabalık ayak sesleri ve gemici fenerlerinin yalpalayıp duran ışıklarını gördüler Kapıda anahtarın döndüğünü işitince önemli bir olayın içine düşeceklerini anladılar. Bir yığın silahlı Çerkes'in önünde gire-gire içeri Çerkes Safer Bey girdi. Doğru mebusların odasına gitti. Hepsini tanımağa çalışarak, pek yüksekten bir tonla:

— Millet karasını sizin alnınızda görmek istemezdim, dedi.

Doktor Fuat Bey, Safer Beyi çok eskiden ve yakından tanıyordu. Kendisi Bolu'da oturduğundan yine orda oturan Safer Beyin kızkardeşini doktorluk dolayısıyle tanıyordu. Onun ordaki kızkardeşinin tedavisiyle uğraşmış, sonra Düzce'den Bolu'ya gelen ikinci kızkardeşini de tedavi etmişti. Safer Beyle de kişisel tanışıklıkları vardı. Safer Bey Bolu'ya geldikçe görüşür konuşurlardı.

Fuat Bey, bundan yüreklenerek Safer Beyin sözünü ağzına tıkadı:

— Millet karasının kimin yüzünde olduğunu gele-

cek gösterecektir; bundan emin olunuz. Siz, bilmeyerek İngilizlerin ekmeğine yağ sürüyorsunuz. Ara yerde İslâm kanı dökülmek suretiyle düşmana yardım ediyorsunuz! Öbür mebuslar da yol açılmışken ulusal kurtuluş savaşının yüksek amacını anlatmağa çalıştılarsa da bunlar Safer Beyin bir kulağından girip öbüründen çıkıyordu. Safer Bey, iki söz arasında:

— Ankara'ya gideceğiz, herhalde padişahın buyruğunu yerine getireceğiz!

Deyip duruyordu, Epey atıp tuttuktan sonra gece yarısı çekilip gitti. Mebuslarla subaylar yine hiçbir vakit eksilmeyen karadüşleriyle başbaşa kaldılar.

Ertesi sabah, nübetçilerden biri onlara Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah efendinin yazdığı korkunç fetvadan bir tane verdi. Okudular: Bu bir «hurucu alessultan» fetvasıydı. Bütün Kuvay-ı Milliyecilerin kanı, bu fetvaya göre, helâldi.. O zaman, şimdiye dek gelmeyen ölümü daha yakın gördüler. Demek ki padişah, İngilizlerin yardımıyle Kuvay-ı Milliyenin ocağına incir dikmenin peşindeydi. Görünüşe göre de çok hızlı bir yürüyüş içindeydiler.

Düzce'ye erişen bu fetvaları, Adapazarı İngiliz konsolosu Düzce'deki Ermeni doktorunun adresine göndermiş, o da ayaklanıcılara vermişti. (Bu Ermeni doktorun sonra asıldığı görülecektir).

Sonradan Ankara ve İstanbul valilikleri yapacak olan Haydar Bey de bu sırada Safer Beyin evinde göz altında bulunuyordu.

Ankara'dan yola çıkarken ayaklanmanın yalnız Düzce - Bolu bölgesinde olduğunu sanan öğüt kurulu, hiçbir örgüt yapmağa fırsat bulamadan Gerede'nin kapısında azgın ayaklanıcıların kucağına düşüvermişlerdi.

Gerede'ye ayaklanmanın nasıl ve nerden sıçradığını anlamak için Bolu, ayaklanmasının neden meydana geldiğini öğrenmek gerekiyordu.

Bırakışma ile birlikte o zamana dek İttihat ve Terakkinin demir yumruğu altında sinmiş olan gerici Hürriyet ve İtilâf partisi mezarının mermer kapağını kaldırarak güneşe fırladı ve uzun yıllar karanlıkta yaşamanın hınciyle bütün güneş kokan canlıya ve cansıza saldırmağa başladı.

İlk iş olarak ta yeniden örgütlendi. Her şehir ve kasabada Hürriyet ve İtilâf partisinin dalları açılmıştı. İttihat ve Terakki de meydanı boş bırakmamak için kendi kendini dağıttıktan sonra danışıklı «Teceddüt fırkası»nı kurarak onun koynunda dirimini sürdürmek hevesine kapılmıştı. Bu yüzden her şehirde ve kasabada Hürriyet ve İtilâf partisinin azgın ve saldırıcı varlığı karşısında bir de teceddüt fırkası dalı yeşermeğe başlıyordu.

İşte, eski Köroğlu serüvenlerinin söylenip durduğu ünlü Bolu şehrinde de bir iki düşman parti, karşı karşıya gelmiş, savaşıyordu. Teceddüt partisinin Bolu'da kurulması için hükûmetten izin alındıktan sonra şehrin en namuslu, en temiz adamları, bu partinin kurucu kuruluna seçildi ve gemi azıya almış olan Hürriyet ve İtilâf partisinin karşısına büyük bir yüreklilikle dikildi. Hürriyet ve İtilâf partisi, yeni doğmuş olan rakibini korkunç bir düşmanlık havası içinde göğüsledi. Ne var ki teceddüt fırkası halkın güvenini kazanmış kişiler arasından seçildiğinden saldırılara kolayca dayanabiliyordu. Hürriyet ve İtilâf partililer, her yanda memleketin en hırslı, en bencil ve serüvenci kişilerinden meydana gelmişti. Dış düşmanlarla kolayca anlaşıp birazcık dünyalık uğruna yurtlarıyle birlikte en kutsal varlıklarını satabilecek kıratta kişiler her yerde bu parti yöneticilerinin çoğunluğu-

nu meydana getiriyordu. Bolu'daki Hürriyet ve İtilâf Partisi yöneticileri de her yandakiler gibi son kerte gerici bir kafa taşıyorlardı. «Kürsii millet» gazetesinde hergün yenilmez yutulmaz türden saçmalar ve herzeler tekerleniyordu. Teceddüt partisinin ilerici bir burjuva partisi nitelikleri taşıyan parolalarını ele alan «Kürsii Millet», bunları en aşağı bin yıllık örümcekli düşüncelerle yere vurmağa çalışıyor, 1908 devriminden beri atılan bütün adımları korkunç bir kızgınlıkla lânetliyordu. Örneğin, kadınların seçime katılabilecekleri maddesini ele alan, «Kürsii Millet» şunları yazıyordu:

— Kadınların, kocalarının müsaadesi olmadan sokağa çıkmalarına şeriatin müsaadesi yoktur. Teceddütçüler, şeriati dahi ayak altına alıyorlar.

«O zaman Hürriyet ve İtilâfın başında Boyacızade Hacı Hamdi, üyeliklerinde de İrvanya'lı Hacı Hafız Emin Kadri, esnaftan Hafız Abdullah, Avukat Nuri, Davavekili Yahya, tüccardan Hacı Mehmet Bulunuyordu.» Böylece bütün hacılar, hocalar ve hafızlar, en eskiyi getirmek üzere sıkıca örgütlenmişlerdi. Teceddüt partisinin ömrü iki aydan çok sürmedi. Hükûmetçe kapatılan bu partinin memleketçi, özgür düşünce sahibi üyeleri, artık resmî bir çatı altı bulamayınca evlerinde toplanarak dertleşmeğe ve memleket sorunlarını konuşmağa başladılar. Ne yazık ki sonradan devrim hükûmetinin İstanbul ve Ankara gibi iki büyük şehrinde valilik yapacak olan Bolu mutasarrıfı Haydar Bey, yalnız evlerinde konuşup görüşmek zorunda kalan aydınları ve yurtseverleri polis aracılığıyle oralarda kontrol ettiriyordu. Haydar Beyin İstanbul'u tutması ve Hürriyet ve İtilâfçıların yanında gibi görünmesi, gericiliğin ve padişahçılığın alabildiğine kök salmasına ve gelişmesine yarıyordu. Şehirde bütün yönetim, Hürriyet ve İtilâfçıların elindeyse de telg-

rafçılar, geleneklerine uygun fedakârlıklar yaparak gerici partinin eline geçen ve elinden çıkan bütün gizleri Kuvay-ı Milliye ile el ele çalışan ittihat ve Terakkicilere yetiştirmekten geri kalmıyorlardı. «Kırçuvan'lı Sırrı, Ali Rıza ve Kutucuzade İzzet ve Zühtü Bey»ler, bu en tehlikeli dönemde gerçek bir yiğitlikle çalıştılar. «7 Şubat 1919 da beş İngiliz subayından meydana gelen bir kurul Bolu'ya geldi. Hürriyet ve İtilâfçılarla gizli toplantılar yaparak uzun uzun konuşup görüştü. Eski mebuslardan Abdülvahap Bey, bunlar arasında göze çarpıyordu.

Mutasarrıf Haydar Bey, Hürriyet ve İtilâfçılarla el ele vererek İngiliz subaylarına şölenler verdi. İngilizler, burdan Çerkeş'e dek uzandılar ve geri döndüler. Sonra, Mudurnu, Göynük, Taraklı'ya uğrayarak Geyve'ye vardılar, ordan da İstanbul'a döndüler. İngiliz subayları, Bolu'ya geldiğinde yanlarında tercümanlık yapan bir Ermeni papazı da getirmişlerdi. Bu Ermeni papazının görevi, bu bölgede oturan Ermeni yurttaşları canlandırmaktı. Nitekim de öyle oldu. Onlar, aşıyı yapıp gittikten sonra sessiz - sedasız günlük işleriyle uğraşan Ermenilerin boyu da mek parmak uzadı. Onlar da göze batmağa başladılar. İngiliz subayları Bolu'ya gelip te Hürriyet ve İtilâfçıların ceplerini doldurduktan sonra Kuvay-ı Milliyeye karşı yürütülen kampanya birden bire geniş kanaatlar açarak hızlandı. Refi Cevat Beyin (Ulunay) «Alemdar» gazetesi, kara bir meşale gibi Bolu köylerinde dolaştırılmağa başlandı. Erzurum ve Sivas kongresi kararlarının halka duyurulmaması için ellerinden geleni arkalarına komadılar. En sonra, Kuvay-ı Milliyeci dalga Bolu'nun kapılarını daha sertçe dövmeğe başlayınca burda da bir Müdafaayı Hukuk derneği kuruldu. Hürriyet ve İtilâfçılar, derneğin baş köşesine kurulmakta gecikmediler. Bu, salt derneğin çalışmasını sabote etmek

içindi. Nitekim bunu da yaptılar. İstanbul'a Bolu'nun İstanbul hükûmetiyle ilgilerini kestiklerini bildiren telgrafı bir türlü çekmediler. Oysa Anadolu şehirleri bu işi çoktan yapmıştı. Bütün Bolu bölgesinde gerçek Kuvay-ı Milliyecilerin kurduğu Gerede Müdafaayı Hukuk derneği Bolu'yu bu utançtan ve çıkmazdan kurtarmağa karar verdi. Çarşamba Bucak Müdürü ve Gerede Kaymakam Vekili Mithat Kemal Bey, Müdafaayı Hukuk derneği adına işe karıştı. Gerede jandarmalarıyle güçlendirilen altmış-yetmiş kişilik bir milis gücünün başına geçen Mithat Kemal Bey, tam bir Kuvay-ı Milliyeci kılığında ve at üzerinde Bolu üzerine yürüdü. Milisleri şehrin doğu kapısında mevzilendirdi. Yanına birkaç silahlı alarak şehre girdi. Doğru telgrafhaneye giderek şehrin ileri gelenlerini katına çağırttı. Bütün çağrılanlar geldiyse de mutasarrıf Haydar Bey, hastalık bahane ederek evinden dışarı çıkmadı. Mithat Kemal, hemen oracıkta Bolu ileri gelenlerine dikte ettiği telgrafı İstanbul'a çektirdi. Bunda, bundan böyle Damat Ferit hükümetiyle her türlü ilişkilerini keserek Ankara'daki temsil kuruluna bağlandıklarını bildiriyorlardı.

(Mithat Kemal Beyin evinden çıkaramadığı Mutasarrıf Haydar Bey, az zaman sonra gerçeği anlayarak Kuvay-ı Milliyeci ünlü yöneticiler arasındaki yerini alacak onun gösterdiği büyük çabalarla Bolu'dan çıkarılan beş mebus, Büyük Millet Meclisini açmak için Ankara'ya gönderilmek üzere iken bunlardan Hacı Abdülvahap mebusluktan çekilerek gitmekten vazgeçecek ve ayaklanışın elebaşlığını yapacaktı.)

29 Mart 1920 günü Albay İsmet (İnönü) Beyin buyruğundaki İstanbul kaçakları grubu, Bolu'ya vardığında Kuvay-ı Milliyeci örgüt onları törenle karşıladı. Bu grup iki - üç gün Bolu'da konuk kaldı. Ne var ki en-

gerek ağusuyla dolu Hürriyet ve İtilâfcılar, bu sırada hiç te boş durmuyordu. Her şeyi göze almış olan bu adamlar, İstanbul kaçaklarını temizlemek üzere gizli tertiplere giriştiler. Bunu vaktinde öğrenen Kuvay-ı Milliyeci Bolu örgütü, hemen davranarak değerli konukları Çarşamba bucağı yoluyla Nallıhan - Sarıköy üzerinden Ankara'ya doğru yola çıkarıldı.

13 Nisan 1920 de Düzce kasabası bütünüyle ayaklanıcıların eline geçtiğinde Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, yanına şehrin ileri gelenlerinden bir kurul alarak ayaklanıcılarla görüşmek üzere Bolu dağı eteğindeki Bakacak denen yere gitti. Düzce gericileri, Ali Haydar Beyden daha önce davranıp Bolu gericileriyle bağlantı kurduğundan ve Bakacak'a giden kurul arasında bunlar da bulunduğundan iş sarpa sardı. Bakacak'a gelen ayaklanıcılar kurulu, burda Bolu kuruluyla çabucak anlaşmaya vardı: Bolu da hemen Düzce ayaklanmasına katılacak, birlikte Ankara üzerine yürünecek ve Büyük Millet Meclisi açılmadan boğulacaktır.

Bolu kurulu, Bolu'ya döne dursun Düzce ayaklanıcılarından silahlı bir grup ta gizlice Bolu'ya gelerek gerici elebaşıların evlerine saklandı. Kuvay-ı Milliyecilerin ve Mutasarrıf Ali Haydar Beyin ruhu duymadan Bolu'yu ayaklandıracak örgütü kurdular. Bir-iki günlük çabalamadan sonra Bolu'yu kendilerine çeviren ayaklanıcılar, Ali Haydar Beyi tutsak ederek Düzce'ye döndüler. Mutasarrıfı onların elinden almak için de hiç kimsenin kılı kıpırdamadı.

Çerkesler ve Abazalar, Bakacak'ta Mustasarrıfı öldürmek istediler. Hoca Süreyya efendi, onun öldürülmesini önledi. Ne var ki Ali Haydar Bey, Abaza ve Çerkeslerce adamakıllı döğülüp hırpalandı. Haydar Bey, Düzce'ye götürülüp te ayaklanıcıların kumandanı Ber-

zek Safer Beyin evinde göz altına alındığında üstü başı yırtılmış, gövdesi yara bere içinde kalmış ve giyeğinin ceplerinde işe yarar ne varsa hepsi soyulup yağma edilmişti.

Paşaköy'de toplanan Düzce ayaklanıcıları, birçok Türk köylerinin de kendilerine katılmasıyle korkutucu bir güç oldular. Dürrîzade Abdullah Efendinin yazdığı fetvada Adapazarı'ndaki İngiliz Konsolosluğu ile Düzce'deki Ermeni doktora gönderilip onun eliyle de Hürriyet ve İtilâf partililere verilip bütün köylere dağıtıldıktan sonra padişahçılık ve gericilik, gerçekten önüne durulmaz gibi görünen bir «gazap» fırtınası yaratmıştı. Halk, padişaha karşı ayaklandığı söylenen Kuvay-ı Milliyecileri çiğ-çiğ yemek istiyordu. Düzce'yi ele geçiren ayaklanıcılar arasında pek çok ta Bolu'lu Türk köylüsü vardı. Kasabaya kara bir sel gibi dalan ayaklanıcılar, ilkin yolları üzerindeki hapishaneyi dolduran mahpusları boşaltarak aralarına aldılar. Hükûmet dairesine giderek bütün memurları masalarının başından kaldırıp dışarı koğaladılar. Orman dairesindeki memurlara ise çok kaba davrandılar:

— Sizin bundan sonra göreviniz kalmamıştır. İstibdat döneminde Orman yönetimi örgütü bir müdür, bir başkâtip, bir atlı koruma memuru, iki korucu ve bir de ondalık memuru ile yönetiliyordu. Halk, ormanlardan serbestçe yararlanacaktır.

Diyerek hepsini aşağılamalarla daireden koğdular.

«Hacı Hamdi ve Hacı Abdülvahap ile birlikte birkaç kişi ertesi gün Bolu dolaylarında Karaağaç'a gelmiş olan 32 nci Kafkas Alayının yanına giderek Alay Kumandanı Üsküdar'lı İsmail Hakkı Beyle» uzun uzadıya konuşup görüştüler. Albay afsunlanmış gibi o akşam Bolu'ya vararak hanlara yerleşti ve horul-horul uyuyarak tatlı

bir barış uykusu çekti. Oysa Tümen Kumandanı Kemaleddin Sami Bey, Alayın Ulusal güçlere katılması için Alay Kumandanına kesin buyruk ta yollamıştı.

Bolu'nun ayaklanıcılara katıldığı sırada Gerede'de önemli bir olay geçti. Eski İttihat ve Terakki sürgünü ve 31 Mart kışkırtıcılarından Selânik'li Kör Ali Hoca, kendisi gibi korkunç birkaç gerici hocayı, örneğin Divitli Eşrefi Sılış Hafız'ı filân yanına alarak çarşının en kalabalık bir yerinde yüksek sesle tekbir getirmeğe başladılar.

Kör Ali hoca on yıldır Safranbolu'da sürgün bulunuyordu. Ayaklanıcılar onları Gerede'ye çağırmışlardı.

Halk, hemen ilgilenerek çevrelerine toplandı. Dürrîzadenin fetvasını da köşede bucakta okuyup tütsülenmiş olan halk, hocaların tekbirine katılarak gökgürültüsüne benzer bir gülütlü ile hükümet meydanına doğru yürüdüler.

Onlar da Düzce ayaklanıcılarını öykünerek hükümet dairesini bastılar. Kaymakam Salahattin Bey, hocalara ne istediklerini sorunca ona bir tokat aşkettiler. Bütün memurları dışarı attılar. jandarmaların silahlarını aldılar. Sonra hapishaneyi boşaltarak hükümlüleri kendi saflarına kattılar. Müdafaayı Hukuk Derneği Başkanı Doktor Zihni Beyi büyük bir hırsla aramağa koyuldular. İlkin Kadı Mehmet Cemil'in odasında saklanan Zihni Bey, son ayaklanıcıların saldısından kurtularak hükümetin altındaki bir odaya hapsedildi.

Bolu'dan Gerede'ye Abaza, Çerkes ve Türk ayaklanıcı milisi olarak yetmişe yaklaşık atlı gelerek zorla evlere konuk edildi. Gerede halkı da bunlara katılarak sayısını artırmakta gecikmedi. Üç grupta toplanan ayaklanıcıların başlarına üç ayrı kumandan atandı: Deli Mol-

la'nın buyruğu altındaki elli kişilik müfreze Kızılcahamam üzerine, Dayıoğlu Hacı İbrahim buyruğundaki müfreze de Safranbolu üzerine yürüyüşe geçti. Azgın bir hilâfetçi ve Kuvay-ı Milliye avcısı olan bu adamın oğlu Mithat ise Gerede Müdafaayı Hukuku üyelerindendi. Kızılcahamam Kuvay-ı Milliyesi kasabaya doğru ilerleyen gericilere bir granit gibi karşı koydu. Tereyağından kıl çeker gibi şehirleri ve kasabaları ele geçirmeğe alışmış olan zorbalar, başlarını burdaki taşlara çarparak geldikleri yere döndüler.

Çerkeş'teki nizamî ordu askerleri de bu kasabaya yürüyen çapulcuları püskürtmekte gecikmedi. Yalnız, Safranbolu üzerine yürüyen Dayıoğlu Hacı İbrahim şehre girmeyi başardı. Bu sırada Kastomonu'nun yeni ve Kuvay-ı Milliyeci Valisi Cemal Bey, jandarma tabur kumandanı Emin Fikri beyi Safranbolu'ya gönderdi. Fikri bey, oraya vardığında halkı heyecan içinde buldu. Bu heyecanın nedeni 700 piyade ve 300 atlılık hilâfet ordusunun Safranbolu üzerine yürüdüğü haberiydi. Ordunun başında bir şehzadenin olduğu söyleniyordu. Emin Fikri bey, şehre girdiğinde memurları Kadı'nın evinde toplantıda buldu. Onu da toplantıya çağırdılar. Kaymakam, Kadı ile baş başa vererek kan dökülmemesi için gelen ayaklanıcıları ne biçimde karşılayacakları üzerinde tartıştılar. Yalnız ilk anda vali Cemal beyden aldıkları buyruk üzerine ayaklanıcılara karşı savunmak üzere Aktaş bucağına otuz jandarma gönderdilerse de sonradan hilâfetçilerin korkunç propagandasından yılarak düşüncelerini değiştirdiler. Kaza kaymakamı, hemen Aktaş'a haber salarak bucak müdürünü çağırttı ve ona jandarmaları da alarak Gerede'ye kaçmasını söyledi. Bu ağızdan verilen gizli buyruk üzerine bucak müdürü kaçıp gidince Safrabolu'da beklenen çözülme başladı. Kadı'nın evin-

de yapılan yeni bir toplantıda boş yere kardeş kanı akmaması için gelmekte olan ayaklanıcıların barışçıl bir biçimde karşılanması kararlaştırıldı. Böyle de olmasa bu bin kişilik hilâfet ordusuna hangi güçle karşı durulabilirdi ki? Kadı'nın evinde sabaha karşı gizlice toplanan eşraf, kaymakam ve kadı herhangi bir çatışmayı önlemek üzere jandarma subaylarının tutuklanmasını karar altına aldılar. Cuma gecesi verilen karar, Cumartesi sabahı hemen uygulandı. Silahlı bir grup başıbozuk Belediyedeki subayları tutukladılar. Kastamonu jandarma tabur kumandanı Emin Fikri beyle Kastamonu'yu Kuvay-ı Milliyeci yapan ünlü kahraman Şevket bey de bunlar arasındaydı.

Safranbolu yöneticileri ve halkı, yedi yüz kişilik hilâfet ordusunu büyük bir ilgi ve sabırsızlıkla beklerken Dayıoğlu Hacı İbrahim'in, arkasından elli kişilik bir başıbozuk çapulcu sürüsüyle çıkageldiğini görünce şaşırdı ve düş kırıklığına uğradı. Yalnız, gelişleri gürültülüydü. Hac'dan dönüyormuş gibi yüksek sesle tekbir getirerek kasabaya girdiler. Kıran köyü Rumları da çalgı çala çala bunların ardından bir silahsız kalabalık olarak ilerliyordu.

Kaymakamla kadının ihaneti sonucu olarak elli mahpus kaçkını eşkıya, hilâfet ordusu adına kocaman kasabayı ele geçirdi.

Çapulçular, hemen o gün ellerine verilmiş olan listeye göre Kuvay-ı Milliyecileri tutuklamağa başladılar. Listede yirmi bir kişinin adı vardı. Tutuklananlar arasında idadi müdürü' Hüseyin Usta, saatçı Nuri efendi de vardı. Tutuklama nedeni olarak ta ileri sürülen şuydu :

— Dört buçuk yağmacıya boyun büken Safranbolu Türk'lerine yazıklar olsun!

Demişlerdi. Yalnız, eşraf, ağır basarak tutuklananları serbest bıraktırdı. Çapulcular, Safranbolu gericilerinin de yardımıyle yüz kişilik bir atlı milis örgütü meydana getirerek Kastamonu'yu ele geçirmek niyetiyle Araç üzerine gönderildiler. Bu kez yük kişiye çıkan hilâfet ordusundan (!) kumandanı yine Dayıoğlu Hacı İbrahim, kurmayı da ünlü eşkıya Eğri Ahmet'ti.

Bu sırada Daday üzerinde de çabucak Safranbolu'dan devşirilen bir milis gücü eşraftan birkaç kişi ile Safranbolu kaymakamının buyruğunda yola çıkarıldı.

Kastamonu valisi Cemal bey, bu haberi alınca hemen dünya savaşı içinde Ermenileri zorla göç ettirme ve öldürme suçlarından dolayı Nemrut Mustafa paşa mahkemesince aranıp duran Eflâni bucak müdürü Aziz beyi buldurup Araç kaymakamlığına atadı. Araç kaymakamı hilâfete sıkıca bağlı yaşlı bir Çerkes'ti. Kuvay-ı Milliyecilerin yerine hilâfet ordusunu karşılamağa hazırlanıyor, nasıl karşılayacağını da Vali Cemal beyden sormak patavatsızlığında bulunuyordu. Cemal bey, Araç'ın padişahçı kaymakamının da tutuklanarak kastamonu'ya gönderilmesini buyurmuştu.

Bundan sonra Vali Cemal beyle bölge kumandanı Albay Osman bey başbaşa vererek yeni direnme güçleri yaratmağa çalıştılar. 58. piyade alayının bir bölüğü çekirdek olarak ele alındı. Kalem dairesinde, askerlik şubesinde, jandarma kumandanlığında bulunan bütün erat ve subaylar, bu bölükle birleştirildi. Müdafaayı Hukuk derneğiyle Gençler kulübünde kümelenmiş olan bütün yedek subaylar - Kastamonu'nun idealist gençleri - bu tertiplenen gücün kumanda kadrosunda yer aldı. Kuvay-ı Milliyeci güç, askerlik şubesi başkanı Kastamonu'lu binbaşı Şevket beyin buyruğuna verildi. Bölük, Daday, Eflâni yoluyla Safranbolu'ya yollandı. «Belinde

tabancası, bombası eksik olmayan Daday hükümet doktoru Kadri bey de müfreze doktorluğuna verildi.»

Böylece yirmi atlı jandarma ve yirmi beş aydın Kuvay-ı Milliyeci Safranbolu gericileri üzerine yürüyedursun bunların arkasında ikinci bir müfreze de hazırlanmağa başladı. Polis örgütünün başına getirilip başkomiser atanan yedek subay Hadi bey, bu milis gücünün beşına getirildi. Bu milis gücünü daha çok ağalar ve beyler meydana getirmişti. Eflâni'li oğlu Mustafa bey, Kastamonu eşraf ve yiğitlerinden Kaybandioğlu Hüseyin, Remzi, Horozoğlu Mahir, Akdelioğlu Mehmet, Ekşioğlu Hüseyin Telgarf muhabere memuru Mehduh beyle oğlu Enver Bey ve daha birçok tanınmış eşraf ve ağa, bunların buyruğundaki birçok yiğit, İnebolu'dan Kabaali oğlu Rıza bey, Ziver'in İbrahim bey ve arkadaşları kendi silah at ve gereçleriyle bu milisin sıralarını süslüyordu. Yeni müfreze daha çok başkomiser Hadi beyle Eflâni'lioğlu Mustafa beyin arkasında toplanıyordu.

Kastamonu'lu Binbaşı Şevket bey müfrezesinin, hilâfetçilerin ve çapulcuların üstüne gitmesi bütün Kastamonu'yu bir Kuvay-ı Milliyeci heyecanın dalgaları arasına atmıştı. Bütün köy ağaları ve şehir eşrafı Safranbolu üzerine gidecek ikinci kolda yer almak üzere sanki birbirleriyle yarışıyor gibiydi. Jandarma kumandanı Fikri ve üsteğmen kahraman Şevket buyruğunda ilkin Safranbolu'ya gönderilen gücün tutsak edilip dağıtılmış olması, bu heyecanın başlıca kaynaklarından birini meydana getiriyordu. Binbaşı Şevket beyin başına da böyle bir iş gelirse, artık Kastamonu ve Ankara, hilâfet ordusunun önünde savunmasız birer şehir olarak kalacaktı. Sonra, hilâfet ordusunun da Çerkes - Abaza ve çapulculardan meydana gelmiş olması Kastamonu'luları adamakıllı ürkütüyordu. Kuvay-ı Milliyeciliği epeyce

duyulan şehir, birçok kötülüğe uğrayabilirdi.

Bu yüzden Albay Osman beyin kumandanlık daire si, silahıyle ve atıyla gelmekte olan gönüllülerle kaynaşıyordu. Kastamonu halkı da Safranbolu'ya gönderilen Şevket bey müfrezesinin alınyazısıyle albay Osman bey gibi ilgileniyordu. Osman bey, yeni müfrezeyi kurarken ikide bir telgrafhaneye koşuyor, ordan başarı haberini bekliyordu. Bunun bir başarı haberi olması gerekliydi. Yoksa, gerisi felâketti.

Hadi beyle Mustafa bey milislerini Araç üzerinden Safranbolu'ya doğru yola çıkaran ve pazartesi gecesi telgrafhanede içi içini yiyerek makina başında bekleyen albay Osman bey, telin öbür ucundan binbaşı Sevket beyin başarı müjdesini aldı. Hoşnutluk, onun gergin yüzünde kocaman bir tropik çiceği gibi açtı. Şevket bey, kan dökülmeksizin Safranbolu'ya girildiğini ve hükümet konağının karşı konmaksızın ele geçirildiğini bildiriyordu.

Şevket bey, yola çıkarken kendinden önce yola propagandacılar da çıkarmış, buyruğundaki gücü olduğundan çok büyük ve kalabalık olarak bildirmişti. Sıkı bir yürüyüşle yolları tüketmiş ve apansızın Safranbolu'ya girdiğinde hilâfet ordusu adındaki çapulcu ve gerici gruplarının şehirden kaçtığını görmüştü. Halk, Şevket beyi alkışlıyordu. Tutuklu subay ve sivilleri kurtarar Şevket bey, bunlar arasında iri gövdeli ve sevimli yü züyle üsteğmen «Kahraman Şevket» beyi de gördü. Yal nız, onun inci gibi dişlerinin yerinde kanlı bir boşlul sırıtıyordu. Hilâfetciler, onun Kastamonu'yu Mustafı Kemal'e bağlayan subay olduğunu öğrenerek nalbant ker petenini ağzına takıp bütün dişlerini sökmüşlerdi. Eğe binbaşı Şevket beyin bölüğü onu kurtarmamış olsaydı d rimi, her atak subay gibi tehlikedeydi.

Gece yarısı Dayıoğlu, kaymakam, Kadı, Savcı, posta Müdürü, Komiser Ragıp Gerede'ye kaçmıştı. Kumandan Şevket bey, şehirden kaçan elebaşılara haberci göndererek gelip teslim olmalarını bildirdi. Bu kaçanlarla onların yanı sıra sıvışan birçok Safranbolu ileri gelen şehre dönmek üzere yola çıktıklarında başkumandaları ünlü eşkiya Eğri Ahmet, hepsini yolda çevirip tepeden tırnağa bir güzel soydu. Hepsi, «tığ-teber şahı merdan» Safranbolu'ya döndüklerinde dirimlerinin bağışlanması için binbaşı Şevket beyin ayaklarına düşüp tövbe üstüne tövbe etti.

— 15 —

BOZKIRIN EN KUTLU GÜNÜ

Yaşamak, didinmek ve çarpışmak demektir. Kim bu çarpışmada kazanırsa o yaşar.
— Mustafa Kemal —

Yarın 1920 nisanının yirmi üçüncü günüydü. Bu Mustafa Kemal'in yaşayışında en önemli ikinci gün olacaktı. Birincisi, Çanakkale'de Hamilton ordularının kaçıp gittiği gecenin sabahıydı. Onları kaçıran da oydu. Şimdiyse yepyeni, gıcır gıcır bir devlet kurmak üzereydi. Yarın bu bir olgu olacaktı. Pek çok seviniyordu. Sigara dumanıyle yüklü çalışma salonundaki bütün arkadaşları bunu görüyordu. Yalnız, onun sevincinin onda dokuzu bir aysberg gibi su altında kalıyordu. İşi bu kerteye dek getirebilmek ne devletti. Yalnız bir şey vardı: Ayaklanmalar alabildiğine gelişip azıyor, bütün Türkiye'yi kaplayacak gibi görünüyordu. Belki de İngilizlerle İstanbul hükümeti, salt Mustafa Kemal'i 23 nisana ulaştırmamak uğruna böyle yırtınıp duruyorlardı. 22/23 nisan gecesinin kır çiçekleri kokan nemli havası yarı açık pencereden giriyor, ince bir bulut örtüsüyle örtülü gökyüzünde aydınlık bir sis gibi ayışığının parladığı görünüyordu. Mustafa Kemal, başta olarak herkes yarın yeni Türk Devletinin temeli atılırken havanın yağmursuz olmasını diliyordu. Böylece parlak bir gün yaşanmış olacaktı.

Mustafa Kemal, bu gece heyecandan gözlerini kır-

pamayacağını biliyordu. Çanakkale'de en önemli saldırılarını hazırlarken uykuyu, gereksiz bir nesneymiş gibi unuttuğu çok olmuştu. Saatlardır yazı masasına çöküp bir iki ufak nesne karaladıktan sonra kalkıp salonda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. 23 nisanın getireceği aydınlıkla ayaklanış bölgelerinin karadüşleri kafasının içinde çarpışıp duruyordu. Yarbay Mahmut beyle tümeninin yok oluşu, kafasını yumruklayan karadüşlerin en korkuncuydu. Ankara'da biricik dayanağı Ali Fuat paşaydı. O da Bursa'daydı. Korkunç Fetvaların etkisini azaltmak üzere ora ulemasını kullanmağa çalışacaktı. 23 nisanı altın bir çerçeve içinden pırıl pırıl bir mucize gibi görmeyi sürdüren iyimserliğini biraz daha silip parlatmak üzere kahveci askerden bir kahve istedi:

— Abe çocuk, nerde kahve?

Doksan dokuzluk tesbihini çekerek bir aşağı bir yukarı dolaşırken birçok geceler olduğu gibi yine Ziraat Mektebi'nin çevresindeki sık ağaçlıklardan üst üste silah sesleri geldi. Karargâh personelinin kulakları buna alışıksa da bu geceki silahlar daha başka anlam taşıyora benziyordu. Şundan ki yarın 23 nisandı. Yarın yepyeni bir Türk devletinin temelleri atılıyordu. Mustafa Kemal, yaverlerle Recep beyin (Peker), doktor Refik (Saydam) beyin silahlarını kapmış, merdivenlerden koşarak inişlerini gördü. O da hemen belindeki tabancasını yokladı, sonra yatağının başucunda duran filintasını kaptığı gibi bahçeye indi. Silâh sesleri kesilmişti.

Mustafa Kemal, bahçede ağaçların arkasına sinmiş bekleyen karargâh subaylarını gördü. Biraz ötede karargâh muhafız kıtasının kumandanı üsteğmen Şerif beyle burun buruna geldi. Bir yeğnik makinalı tüfeğin başındaki erlere buyruk veriyordu.

Üsteğmen Şerif bey, böyle her gece devriyesiyle tar-

laları ve ağaçlıkları dolaşıyor, bu azizliği yapanları boşuna arıyordu. Gecenin karanlığında bu bin bir tepenin arkasında ve bu sık ağaçlıklar içinde bir tümen asker saklansa bulunamazdı.

Mustafa Kemal, muhafız kıtasının tetikte olduğunu görerek güven içinde sönük ayışığının dumanladığı ağaçlıklara, tarlalara ve Çubuk çayının ışıldayan ve tatlı tatlı şırıldayan suyuna bir süre baktı. Bütün bu güvenlik vermeyen boş görünüş üzerinde 23 nisan gününün coşkun uğultusu dalgalanır gibi oluyor, her kuytusu bir tehlike saklar görünen tedirgin gecenin ufukları iyimserliği andıran mısmavi bir aydınlıkla ağarmağa başlıyordu. Çubuk çayı kıyılarında yüksek kümeler meydana getiren söğütlüklerden birkaç ishak kuşunun tatlı ve sürekli fülütleri geliyor, uzak bir yerlerde köpekler havlıyordu.

Mustafa Kemal, hemen Halide Edip'lerin bekçi köpekleri Karabaşın bugünlerde zehirlenerek öldürüldüğünü andı. Demek ki düşman, bağlı bekçi köpeğinin yanıbaşına dek sokulmuş ve onu kolayca öldürebilmişti. Demek ki kaatiller, bugünlerde bu zavallı köpeğin sahiplerini de öldürmeyi tasarlıyorlardı. Yalnız bu onların sandığı gibi kolay olmayacaktı. Yarın 23 nisandı. Yeni Türk Devletinin temelleri atılacak ve bütün bu karadüşler, bu güneşli topraklar üzerinde sinecek koğuk bulamayarak çekilip gidecekti. Buna en gerçek devrimci gücüyle inanıyordu.

Biraz dinlenmek üzere yukarı çıkıp kendini yatağa attığında puslu ve serin bir sabah gelip yüksek pencerelere dayanmıştı bile. Giyneğiyle uzandığı yatağında bu gün yapılacak törenleri ve işleri şöyle bir kez daha düşündü. Karargâhta herkesin uyandığını, kendisini uyur sandıklarından koridorlardan gelip geçenlerin tilki aya-

ğıyle yürüdüklerini anlıyordu. Oda en sonra yatağından kalktı. Asker berberi çağırtarak iyi bir saç - sakal traşı oldu.

Yıkanıp kurulandıktan sonra bir tepsi üzerinde getirilen kahvaltısından bir iki lokma ekmek ve peynir yemeğe çalıştı. Sabahları kahvaltı etmezse de bütün gece uyanık durduğundan içi ezilmişti.

Sonra törensel giyneğini, jaket atayla reye pantalonunu sırtına geçirdi. Bunun altında dik yakalı uçları kenarlara kıvrık kolalı bir gömlek giymiş, kara bir kravat takmıştı. Dikkatle arkaya taradığı kızıla benzer sarı saçlarının üzerine boz astragan kalpağını oturttu. Gelen raporlara ayak üzeri şöyle bir göz atarak buyruklar yağdırdı.

Öğleye doğru otomobiline binip bütün karargâh halkını da arkasına takarak Hacı Bayram Camiinde cuma namazına gitti... Tören, bu camiden başlayacak, Millet Meclisine doğru gelişecek ve orda sürüp gidecekti. İşe dinsel bir törenle başlamanın bin türlü yararı vardı. Mustafa Kemal, arkadaşlarıyle karargâhtan ayrılıp ta şehrin sokaklarına girdiğinde halk kalabalığının sel gibi aktığını görerek gizli bir sevinçle titredi. Ayaklanma bölgelerinin korkunç bir biçimde genişleyerek Ankara'ya yaklaşmış olması bile Ankara halkını bu büyük olaya ortak olmaktan alıkoymamıştı. Memedeki çocuklardan ak sakallı yaşlılara ve değnekli ninelere dek bütün halk sokaklara dökülmüştü. Herkes bayramlık giyneğini giymiş, kendine bir çekidüzen vermişti.

Mustafa Kemal'in otomobili kalabalıktan daha çok ilerleyemeyerek bir yerde durdu Arabadan inmek zorunda kalan Mustafa Kemal, arkasındakilerle kalabalığın açılarak verdiği saygılı yoldan güç-belâ Hacı Bayram Camiinin avlusuna vardı Bütün mebuslar, memleketin ve

davanın bütün ileri gelenleri ordaydı Hepsinin ayrı ayrı elini sıktı Bütün gözler onun üzerindeydi Binlerce, on binlerce göz onu görmek üzere bir boşluk, bir aralık bulmağa çabalıyordu.

Mustafa Kemal baktı: Hacıbayram camii ile «Büyük Millet Meclisi» olarak kullanılacak olan yayman yapının arasındaki bütün yollar, boş arsalar, bahçeler, evler, evlerin damları, duvarların üstleri oğul arı kümeleri gibi insanla kaynıyordu. Evlerin pencerelerinden hevenk hevenk kadın ve genç kız başları sarkıyordu.

Bu mahşer gibi kalabalık insan arasında sömürgeci ulusların, asker ve subayları da yer almıştı. Faltaşı gibi açılmış çok meraklı gözleriyle Mustafa Kemal'e ve coşkun kalabalığa düşünceli düşünceli bakıyorlardı.

Hacı Bayram Camiinden Büyük Millet Meclisi konağına giden birkaç yüz metre uzunluğundaki yol, bir boş koridor gibi uzuyor, bunun her iki yanına aralıklarla dikilen polis ve jandarmalar, koridoru halk selinin kaplamasını önlüyordu. Uzakta Büyük Millet Meclisinin alçacık bir duvar ardından görülen geniş pencerelerindeki bir yığın küçük Türk bayrağı bozkırda erken açmış iri gelincikleri andırıyordu. Konağın önünde yükselen bayrak direğinde de büyük bir Türk bayrağı bozkırın kırk ikindi yağmurlarını getiren çiçek kokulu serin bir rüzgârıyla dalgalanıyordu.

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin kişiliğinde yeni, Türk Devletinin temellerini atarken tam anlamıyle teokratik bir devlet kuruyormuşcasına türlü dinsel törenlere ve taktiklere başvurmak zorunda kalmışsa da buna üzülmüyordu. Böylece bütün halkı dava çevresinde daha yoğun yığınlarla ilgilendirebilmişti. Ankara'nın bugünkü coşkun durumu bunu açıkca gösteriyordu. İlkin nisanın 22 sinde açmayı düşündüğü Büyük Millet

Meclisi'nin açılış gününü 23 nisan cuma gününe ata- büyük dinsel törenlerle işe başlaması zorunluğunu yaratan, İstanbul'un korkunç «hurucu alessultan» fetvalarıydı. O korkunç saldırıya göğüs gerebilmek için özdeş silahlar kullanmak gerekliliği kendini göstermişti. Büyük Millet Meclisi'nin açılışı da öyle gizli kapaklı bir olup-bitti olarak yapılmak yönüne gidilmemiş, bu bütün Türk ulusuna daha önce bir genelge ile şöylece bildirilmişti:

— Tanrının izniyle nisanın yirmi üçüncü cuma günü cuma namazından sonra Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

Yurdun bağımsızlığı, Hilâfet ve saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve dirimsel ödevi yerine getirecek olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya dek getirmekle bu günün kutluluğundan yararlanarak ve açılıştan önce bütün mebuslarla Hacı Bayram «camii şerifi»nde cuma namazı da kılınarak Kur'an'ın ve salât'ın nurlarından da yararlanılacaktır. Namazdan sonra sakal-ı şerif ve sancağı-şerifle özel daireye gidilecektir. Özel daireye girmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende camii şerif'ten başlayarak özel daireye dek kolordu kumandanlığınca asker kıtalarıyle gerekli tertibat alınacaktır.

Bu günün kutsallığını anlatmak üzere bugünden sonra vilâyet merkezinde vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle, hatim ve Buharîî şerif okunmasına başlanacak ve hatimin son bölümleri cuma namazından sonra özel daire önünde bitirilecektir.

Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde özdeş, olarak bugünden sonra Buhariî şerif ve hatim okunarak cuma günü ezandan önce minarelerde salâvat getirilecek ve hutbe okunurken bütün ulus bireylerinin

bir ayak önce kurtuluşa ve mutluluğa kavuşmaları duası okunacak ve cuma namazı kılındıktan sonra da hatim bitirilerek bütün yurt parçalarının kurtuluşu uğruna yapılan ulusal çalışmaların önem ve kutsallığı ve her ulus bireyinin kendi vekillerinden meydana gelen Büyük Millet Meclisinin yükleyeceği yurt görevlerini yerine getirmenin zorunluğu için dinsel konuşmalar yapılacaktır. Bundan sonra din ve devletimizin, yurt ve ulusumuzun kurtuluşu, sağlığı ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal törenin yapılmasından ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkesinin her yanında hükümet konağına gelinerek Meclisin açılmasından dolayı törensel kutlamalar yapılacaktır. Her yanda cuma namazından önce uygun biçimde mevlidi şerif okunacaktır.

Bu bildirinin hemen yayınlanması ve genelleştirilmesi uğruna her türlü araca baş vurulacak ve ivedi olarak en ıssız köylere, en küçük asker kıtalarına, memleketin bütün örgüt ve kuruluşlarına bildirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar olarak ta her yana asılacak ve elden gelen yerlerde bastırılacak ve çoğaltılarak bedava dağıtılacaktır.

Tanrıdan eksiksiz başarılar dileriz.

Mustafa Kemal ve karargâh arkadaşları geldiğinde minarelerde müezzinlerin eli kulağındaydı. Camiin içi hıncahınç dolmuştu. Bin - bin beş yüz kişi alabilen cami, Mustafa Kemal'in yanı başında namaz kılmak heveslileriyle öyle dolmuştu ki Mustafa Kemal'e, arkadaşlarına bile namaz kılacak yer bulunamadı. Büyük fedakârlık pahasına yalnız Mustafa Kemal ve bir iki arkadaşı için secdeye baş koyacak yer bulabildiler. Halk buraya salt dinsel bir törende bulunmak üzere değil, ulusal bir heyecan yüküyle de yüklü olarak koşmuştu.

Bu, kutsal duygularla ulusal duyguların insanlara eşit olarak egemen olduğu bir toplantıydı. Halk, din heyecanının ulusal heyecana bir yardımcı olduğunu da pek iyi seziyordu. Camii tıklım tıklım dolduran halk, kımıldayamıyacak durumdaydı. Namaz safları, özdeş sıklık içinde camiin geniş kapısından avluya taşmış, mermerler üzerinde başlarını secdeye koymayı göze almış, cami mezarlığının taşları arasında saf tutmuş caminin önünden geçen sokaklarda secdeye varmak üzere elpençe divan bekliyordu.

Bütün Ankara inanırları, bugün şehrin öbür camilerini bırakmış, Hacı Bayram Camiine saldırmışlardı. Yalnız öbür camilerin cemaatleri değil, imam ve müezzinleri de Hacı Bayram'a koşmuş, bu özel ve yüksek günün kutluluğundan ve ulusal coşkunluğundan tad almak istemişti.

Bugün «Hacı Bayram'dan Meclise dek bütün dolayları dolduran halkın hepsi koskocaman ve birleşik bir cemaattı.» Mustafa Kemal'le birkaç arkadaşına ön saflarda son kerte güçlükle yer bulunduğu sırada Hacı Bayram camiinin minaresinde ezan okunuyordu.

İki rekâtlık Cuma namazı kılındıktan sonra camiin içini ve dışını dolduran Cemaat hep bir ağızdan tekbir getirmeğe başladı. İçerde ve dışarda coşturucu bir uğultu olarak dalgalanan tekbir sesleri, bu bozkır şehrinin belki şimdiye dek ilk kez işittiği bir iyimserlik şarkısıydı. O birkaç Arapça sözcüğün içinde bir büyük halkın bütün yenme, güzel yaşama, güven içinde yaşama ve ölümsüzlük istekleri uğulduyordu.

Bu tekbir sesleri, belki çok sesli olmamak talihsizliğinden dolayı bir koro değildi, bir senfoni hiç değildi. Yalnız, bu anların bile belki anlamı bilinmeyen Arapça sözcüklerin içinde bir halkın, bir ulusun en güzel duy-

gu ve düşüncelerinin en iyimser umutlarının senfonisi uğulduyordu. Vahşi viyolonsel haykırışlarını andıran türlü erkek sesleri birbiriyle kaynaşarak korkunç bir güzellik alıyordu. Mustafa Kemal'i kendini yitirme kertelerinde duygulandırıyordu. Bozkır güneşiyle yanmış, bozkır kışlarının etkisiyle sertleşip kabuk bağlamış Anadolu insanları, İstanbul'dan yeni gelmiş aydın mebuslarla birlikte coşkunluk yaşları döküyor, erkekliğinden utanmadan ağlıyorlardı. Evet, bir erkek bütün yaşayışı süresince ancak böyle bir ya da iki kez göz göre göre ağlayabilirdi.

Namaz, bir saat sürdü. Camii boşaltan halk, tören düzenine girerek Büyük Millet Meclisi'ne doğru yürüyüşe geçti. En önde Türk Bayrağı, onun arkasında uzun boyu, kara cüppesi ve ak sakalıyle bir hoca başının üzerindeki rahlede Kur'an-ı Kerim'le, bohçaya sarılı sakalı şerifi taşıyarak gidiyordu. Onun arkasında bütün Türkiye'deki din tarikatlarının âyetlerle süslenmiş bayraklarını taşıyan dervişler yürüyordu. Bayraklarının arkasından da aynı tarikatların şeyhleri ve onların adamları ellerinde, türlü alet ve çalgılarla ilerliyordu. Bunların hemen gerisinde Mustafa Kemal'le devrimin ileri gelenleri ve türlü kılıklarda mebus kalabalığı göze geliyordu.

Ankara bozkırları üzerinde kırk ikindi yağmuru serpintilerini taşıyan bulutlar yavaş yavaş geldi ve şeytanın düğün yaptığı güneşli bir havada gökgürültüsü gibi tekbir getirerek ilerleyen ulusal kalabalığın üzerine rüzgârla tozan pırıl - pırıl bir serpinti dökerek geçti. Uzaktan uzağa gürleyen gök, ağır ağır tekbir getirerek ilerleyen cemaata karşılık veriyor gibiydi. Halk, çisentiyi önemsemiyerek saflarını daha çok sıkıştırıyor, yola dikilen asker, jandarma ve polisler, kalabalığın dalgaları arasında birer saman çöpü gibi sürüklenip gidi-

yor, yerlerini halktan kişiler dolduruyordu.

Bir ayak önce Meclisin kapısından içeri girebilmek için dokuz doğuran Mustafa Kemal'le arkasındaki arkadaşları da önden, arkadan ve yanlardan gelen dalgalanmalarla her an yer değiştiriyor, bir türlü ilerleyemiyordu. İtilerek, kakılarak dirseklenerek yerinde sayıp duran Mustafa Kemal, halkın bu disiplin dinlemeyen coşkunluğu karşısında şaşkına dönmüştü. Ne zamandır yola çıkmışlardı, ancak bir arpa boyu yol gittiklerini görüyordu. Artık, burda yürümeyi sağlayan kendi direnci değildi. Kimi zaman arkadan çarpan bir dalgayla bir kaç adım ilerleyebiliyor, sonra yine türlü yönlerden gelen dalgalarla olduğu yerde dönüp duruyordu. Askerlerin, polislerin bağırıp çağırması, tekbir seslerinin gökgürültüsü arasında sivrisinek vızıltısı gibi yitip gidiyordu.

Üç yüz metrelik yol, en sonra bir saata yaklaşık bir zamanda güçlükle alındı. Mustafa Kemal, Meclisin önündeki geniş merdivenlerin dibinde görünüşünden hiç te hoşlanmadığı çifter çifter kurbanların kesildiğini görerek irkildi. Oldum olası kandan hoşlanmazdı. Savaşları da daha çok kan akmaması için bir anda bitirmek isterdi. Bursa Mebusu Fehmi hocanın gür ve tatlı sesiyle okuduğu dua, yerde debelenip duran koyunların tüten kanlarına karıştı. Dua bittikten sonra «amin!» sesleri, yeni uğultularla dalgalandı.

Mustafa Kemal, ayağının saatlerdir bir bukağı gibi takılan bu törenlerin son halkasını da böylece kırarak Meclisten içeri girdi. Mebuslar, yeni bir tapınağa girer gibi sessizce arkasından girdiler.

Meclisin önündeki balkonda halka ufak birkaç söz söyleyen Mustafa Kemal, coşkun bir biçimde alkışlanarak salona döndü.. Salonun tam karşısında kürsü görünüyordu. Ankara okullarından toplanıp boyanmış sıra-

lar bunun karşısına dizilmişti. Meclise getirilen sakalı-şerifle Hacı Bayram Veli'nin bayrağı da kürsünün sağına ve soluna yerleştirilmişti. Dinsel törenin sonu burda getirilecekti. Yüzü aşkın, türlü kılıklarda mebus, öğrenci sıralarında tedirgin oturuyor, salonda çıt çıkmıyordu.

Mustafa Kemal en ön sırada oturmuş, yeni törenin başlamasını bekliyordu. Sonra ayağa kalktı, bütün mebuslar da ayağa kalktı. Hatimlerin ve Buharî şerif okumalarının sonunu ayakta dinleyeceklerdi. Kürsünün önüne gelen bir hoca, yanık, ve tatlı sesiyle okuyor, bütün salonu dinsel ve ulusal duyguların her şeyi unutturan coşkunluğuna boğuyordu. Yine herkes tatlı tatlı ağlamağa başlamıştı. Artık, bu gözyaşları, göstermelik ve öğünmelik değildi. Bu genel ve bereketli bir yağmur gibiydi. Hiç kimse kendi ağlayışıyle öğünemezdi. Şundan ki bu ulusal şerbetin tadını herkes ayrı ayrı tadacak güçlü duyguların avucunda bir salkım üzüm güzelliğiyle ezildiğini duyuyordu.

Meclisteki sıraların hemen arkasından başlayan halk kalabalığı, içerde dualar arasında söylenen âminleri yenileyerek böylece iç tören bir dış tören biçiminde uğultularla şehre yayılıyordu.

En sonra Meclis içi tören de bitti. Önceden kararlaştırıldığı gibi Mebusların en yaşlısı olan Sinop mebusu Şerif Bey kürsüye çıktı. Meclisin neden Ankara'da toplanması gerektiğini, İstanbul Meclisinin başına gelenleri anlattı:

— Sayın dinleyiciler, İstanbul'un sözde geçici olarak yabancı devletlerce işgal olunduğu ve bütün temelleriyle hilâfet ve hükümet merkezinin bağımsızlığı yok edildiği sizce bilinmektedir. Bu duruma boyun eğmek ulusumuzun önerilen yabancı tutsaklığını benimsemek demektir. Ancak katıksız bağımsızlıkla yaşamak kara-

rında olan ilk günden beri özgür ve kendi başına buyruk yaşamış olan ulusumuz tutsaklık durumunu şiddetle ve kesinlikle itelemiş ve hemen vekillerini toplamağa başlayarak yüksek meclisimizi meydana getirmiştir. Bu yüksek meclisin başkanı olarak ve tanrının yardımıyle ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığı içinde kaderini kendi eline alarak yönetmeğe başladığını bütün dünyaya bildirerek Büyük Millet Meclisini açıyorum. Sonrasız Türk olan İstanbul'umuz ile işgal altında ve türlü zulüm ve acılar içinde gövdesi ve ruhuyla acımazsızın yok edilmekte olan bütün zulüm altındaki vilayetlerimizin kurtarılışına başarı sağlamasını tanrıdan dilerim.

Mustafa Kemal'in yazarak Sinop mebusuna okuttuğu bu kısa sözler bitince, salonda bir alkış koptu ve bu alkış dışarda dinliyormuş gibi dikilip duran insan yığınlarına geçti. Halk ta nutku dinlemişcesine alkışladı.

Açılış işi böylece gerçekleştikten sonra Mustafa Kemal olduğu yerde ayağa kalkarak encümenlerin kurulmasını önerdi. Sonra yine olduğu yerde şöyle bir konuşma yaptı.

— Yüksek meclisimiz olağanüstü yetkiye sahip olarak yerinde seçilen sayın mebuslarla saldırıya uğrayan payitahttan canını kurtararak buraya gelen sayın mebuslardan kurulmuştur. Kurtulup gelebilecek mebuslarla birlikte yüksek bir meclis kurulması ancak yeni yapılan bu seçim biçiminde söz konusu olmuştur. Bu sırada meclisimiz toplanmış durumdadır. Bu seçim, eski seçim biçiminden daha geniş olduğundan önce seçilmiş olan mebusların özdeş yetki ile görev görmeleri için tutanaklarının bu yüksek meclisimize doğrulanması uygun olacağı kanısındayım. Bunun üzerinde durmak isterim. Şu düşünceler çevresinde mebusların tutanaklarını incelemek üzere encümenler kurulması uygun görülürse o soruna geçilsin.

Kısa bir görüşmeden sonra Mustafa Kemal'in önerisi kabul edildi. Bunun üzerine en yaşlı mebus olan Meclis Başkanına en genç mebuslardan kâtipler verildi. Bunlar Bursa mebusu Muhittin Baha Beyle, Kütahya mebusu Cevdet beydi. Bir iki encümen seçilerek kurulduktan sonra ertesi gün saat onda toplanılmak üzere toplantıya son verildi.

Mustafa Kemal'le mebuslar, Büyük Millet Meclisi'ne girmek için ne kerte güçlük çekmişlerse dışarı çıkarken de özdeş güçlükle karşılaştılar. Şundan ki Meclis yapısı dört yandan sıkı bir biçimde halkla sarılmıştı. İğne atsan yere düşmez sözünün söyleneceği bir durum göze çarpıyordu. Sokaklar, duvarların üstleri ve damlar bugünün önemini sezmiş insan hevenkleriyle dopdoluydu. Bir kaynaşma varsa da kimsenin çekilip gittiği yoktu. Ankara'yı tarihin en büyük şehri yapacak olan mucize bugün meydana gelmişti. Ankara halkı da bunu biliyor ve büyülenmiş gibi meclise ve oraya girip çıkanlara bakıyordu. Şu sırada Mustafa Kemal'in dev gibi büyümüş kişiliğinde dünyanın en güzel umutlarını seyretmekteydiler. Mustafa Kemal, meclisten çıkıp ta üstü açık eski otomobiline bindiği sırada halk, gözlerini bu sarışın umut noktasına dikti, alkışladı, alkışladı.

Halide Edip hanımla Yunus Nadi Bey Anadolu Ajansını bütün gücüyle konuşturdular. Büyük Millet Meclisinin coşkun törenlerle açılışını en güzel yazı örnekleriyle memlekete ve dünyaya duyurmakta gecikmediler. En yaşlı mebus Şerif Beyin ağzından söylenen güzel ve anlamlı sözler özellikle üzerine basılarak duyurulmağa çalışıldı. Tatlı bir adam olan Sinop mebusu Şerif Bey, Mustafa Kemal'in dikte ettiği bu güzel sözlerle Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu bildirmekten başka birşey yapmıyordu. Hiç kuşkusuz, o da bu işi ayırt edecek du-

rumda değildi. Yalnız, bilmeyerek yaşayaşının en anlamlı görevini görmüştü.

Büyük Millet Meclisi, yüzü biraz aşkın mebuslarıyla ertesi cumartesi günü saat onda ilk oturumunu yaptı. Eski tutanak okunduktan sonra, Mustafa Kemal paşa törensel giyneği içinde kürsüye çıktı. Şimdiye dek bir devrimci olan bu sarışın askerde bugün omuzlarına bir devlet yüklenmiş altın bir Atlas büyüklüğü seziliyordu. Üzerine dikilen gözler onu yeni bir devletin etten, kemikten biçimi gibi görüyordu.

Mustafa Kemal, günlerce önce hazırladığı nutku, eski bir devlet başkanı serinkanlılığıyle okumağa başladı. Başlarda bırakışmadan beri Türk ulusunun geçirdiği türlü korkunç serüvenleri anlatıyordu. Bir devrimci olarak meydana atıldıktan sonra Saray'la arasında geçen olayları belgelere dayanarak okudu. Damat Ferit'in düşürülmesi ve yeni seçimin yapılabilmesi başarısını ve İngilizlerin bu talihsiz meclisi nasıl tütsüleyerek dağıttığını anlatan Mustafa Kemal aşağı yukarı dinleyenlerin bilmesi gereken hikâyeyi de anlattıktan sonra saata baktı. Saat bire gelmişti. Bu arada bir saat yemek paydosu verildi. Paşa, saat ikide nutkunu şöylece sürdürdü:

— Bugünkü güç durum içinde yurdu tehlikeli çözülme ve yıkılmadan kurtarmak için gereken tedbirler elbette sayın kurulunuza değgin olacaktır. Ancak bu sorunda kendi araştırma ve bilgilerimize dayanan kanılarımızı yüksek meclisinize bildirmeyi yararlı saymaktayız. Gerek temel haklar kurallarına gerek tarihteki bayağı örneklerine ve gerek zamanımızda özdeş acı koşullar içinde çöküntüyle karşılaşmış olan ulusların gösterdiği etkili derslere göre ülkeyi bölünme ve yıkılmaktan kurtarmak için hemen ulusun genel güçlerini köklü örgütlerle birleştirmekten başka umar yoktur. Bunun biçimi

ne olmak gerekir?

İşte, sorun buradadır.

Kanunsuz ve sorumsuz güçlerin egemenliğiyle ulusun ve devletin güçleri birleştirilebilse bile bunun sürüp gidemiyeceğini bilirsiniz. Sonra yüksek meclisinizin varlığı da ilkönce meşrûluk ve sorumluluk temellerinin ulusça zorunlu görüldüğüne en büyük kanıttır. Bundan dolayı yüksek meclisinizde yoğunlaşan yüksek ulusal dirence dayanarak meşrûluk ve kanunluluğu ve yine saygıdeğer kurulunuzda görülen ulusal vicdanın yargılamasına bağlı bulunmak dolayısıyle de sorumluluğunu anlayıp değerlendirecek bir gücün işleri yönetmesi zorunludur. Bu gücün doğal biçimi bir hükümettir.

Hükümet örgütlerinin temel biçimi, sorunlu olmayan bir hükümet başkanında görülen dengeleşme noktasına dayanarak teşriî güç göreviyle yükümlü bir denetleme kurulu ile görevini sürdürmesi, bu kurulun güveninin katılmasına bağlı bir icra gücünden ve bu icra gücünün ulusal ödevlere göre bölünme ve «tensik»inden başka birşey değildir. Bu biçimde icra gücü hükümet başkanınca seçilmiş ve teşriî gücün güvenine ve uygun görmesine dayanan bir güçtür ki ulusal seçtiği teşriî kurul ile dengesini hükümet başkanlığı makamın meydana getirdiği birlik noktasına bulur.

Hükümet örgütünün bu temel koşullarına göre, içinde bulunduğumuz bunalıma ve ülkemizin özel niteliklerine göre bizim için uygulanma yeteneğinde olup olmadığını düşünmek zorundayız. Bu alanda araştırmalar sonucunda edindiğimiz anıya göre biz yönetimin bu biçimini sakıncasız görmekteyiz. Şundan ki, Osmanlı Devleti başka herhangi bir devlet gibi hükümdarının cismanî nüfuzu çevresinde örgütlenmiş değildir. Saltanat makamı aynı zamanda hilâfet makamı olduğundan padişahımız

İslâm toplumunun da başkanıdır. Çabalarımızın birinci ereği ise saltanat ve hilâfet makamlarının birbirinden ayrılmasını istemek değil, düşmanlarımıza ulusal direncin buna elverişli olmadığını göstermek ve bu kutsal makamları yabancıların tutsaklığından kurtararak «Ulul-emrin» yetkisini düşmanın tehdit ve kirletmesinden kurtarmaktır.

Bu esaslara göre Anadolu'da geçici gibi olsa bile bir hükümet başkanı tanımak ve padişah vekili çıkarmak hiçbir biçimde doğrulanamaz. Şu halde başkansız bir hükümet meydana getirmek zorunluğu içindeyiz. Oysa bir birlik noktasında dengeleşmeyen devlet güçlerinin çalışma ahengi sürdürülemez.

Öbür yandan herhangi bir makama devlet ve millet güçlerini birleştirmek ve dengeleştirmek yetkisi vererek o makamı sorumsuz tanımak felâket getiricidir. Halifenin bile sorumunu temel olarak benimsemiş olan islâmlığın böyle çözümleme biçimlerine elverişli olamayacağı açıktır.

Bu güç ve birbiriyle uyuşamaz temeller içinde uzun uzadıya araştırmalar yaparak ve en sonra islâmlığın temel koşullarına başvurarak yüksek meclisimizden yoğunlaştırılmış olan ve bütün islam toplumunun da yardım ve dayanışmasını sağlayan ulusal direnci eylem ilkesini benimseriz. Sayın üyelerin, bu görüş noktası özetle genelleştirilerek seçilmesine kılavuzluk olunması koşuluyla ve olağanüstü yetkiyle seçilmiş bulunmaları ve seçicilerin de çoğaltılıp genişletilmesi temel olarak bu ilkenin ulusça da bütünüyle benimsenmiş olduğunu kanıtlar. Bu yüzden yüksek meclisiniz, elindeki olağanüstü yetkiler dolayısıyle karşısına çıkacak bir icra gücünün yalnız denetlemek ve ulusun en gerekli işleri üzerinde böyle bir kurulla savaşmak zorunda kalmak gibi şim-

diki durumun dayanamayacağı sınırlı bir teşrîî durum ile değil, ulusun genel yönetimini eylem olarak ele almak ve ülkeyle hilâfetin güvenliğini sağlamak ve savunmak ödev ve yeteneğiyle meydana gelmiştir.

Artık yüksek meclisinizin üstünde bir güç yoktur. Hilafet ve saltanat makamının kurtarılması başarıldıktan sonra padişahımız ve «Halife müslimin efendimiz» her türlü kirletilmeden uzak ve büsbütün özgür ve bağımsız olarak kendini ulusun sadık kucağında gördüğü gün yüksek meclisinizin düzenleyeceği temel yasalar cevresinde saygıdeğer ve kutsal durumunu alır. Yüksek meclisiniz denetleyici ve araştırıcı niteliğinde bir «meclisi mebusan» değildir. Bundan dolayı yalnız teşrîî ve denetleme ile görevli sorumsuz bir mevkiden ulusal kadere gözcülük edecek değil eylem olarak onunla uğraşacaktır. Nitekim olağanüstü durumlarda bütün uluslar bu ilkeleri bırakarak ya teşrîî gücü boşlayıp icra kurullarına aşırı yetkiler verirler ya da bütün ulusun genel oyuna başvurarak karar alırlar. Biz toplumun birliğine her güçten çok yetki veren islâmlık temellerini göz önüne alarak yüksek meclisimizi bütün ulus işlerine doğrudan doğruya el koymuş tanımak yanlısıyız. Bu temel ile benimsendikten sonra her zaman yüksek meclisinizin genel kurulu işlerin ayrıntılarına dek eylem olarak görüşüp araştırma olanağı bulunamayacağından saygıdeğer kurulunuzdan ayrılıp görevlendirilerek üyelerin şimdiki hükümet örgütlerine göre görevlendirilmesi ve herbirinin ayrı - ayrı ve hepsinin ortaklaşa genel kurul katında sorumlu olması, amacı sağlamağa yeter. Böylece yüksek meclisinize başkanlık edecek kişinin yüksek meclisinizi temsil etmesi dolayısıyle işlerle görevlendirilmiş olan sayın üyelerden kurulan kurula da başkanlık etmesi ve yüksek meclisiniz adına imza atmaya ve «tasriki mukar-

rerata» yetkili olması ve icraya değgin işlerde öbür sayın üyeler gibi genel kurul katında bütünüyle sorumlu bulunması zorunludur.

Bu biçimde icra kurulu yüksek meclisinizin doğrulamasiyle vekâlet alacak ve genel kurula karşı sorumlu olacak sayın üyelerden meydana gelecek, adları da vekil olacaktır. Başkan olacak kişi gerçekten ağır bir sorumluluk altında bulunacaktır. Şundan ki icra ve vekiller kurulunun sayın topluluğunuz arasında bütün sorumluluğu ilkönce kendisinindir ve bu sorumluluk hem yüksek meclisinizdeki hem vekiller kurulundaki başkanlık makamının ikisine birden geçerlidir.

İşte, ülkemizin şimdiye dek geçirdiği bunalımlardan, felâketlerden, kimi zaman Avrupa'yı öykülemek, kimi zaman devlet işlerinin yönetimini kişisel görüş noktalarına göre düzenlemek, kimi zaman da anayasayı bile kişisel hırslara oyuncak eylemek gibi pek acıklı sonuçlarını gördüğü kısa görüşlerden doğan genel seçime tercüman olduğumuza inanarak şu güç ve bunalımlı tarih döneminin kavgalarını bu yolda belgelemek yanlısıyız. Doğal olarak yargı sayın kurulunuzundur. Yalnız uğradığımız çözülme tehlikesine devlet ve ulus işlerinin uzun süreden beri sahipsiz kaldığına yine dikkati çekerek gereksiz kurumlar arasında sürecek tartışmaların en kötü yönetimlerden daha çok kötü etkiler doğuracağını bildirmeyi de yurtseverlik gereği görüyorum. Tanrı başarı versin.

Mustafa Kemal, söylevini bitirdiğinde Kırşehir mebusu Müfit efendi söz alarak bu nutuk kapsamının görüşülmeden kabul edilmesini önerdi. Bu öneri, bütün meclisçe alkışlarla benimsendi. Böylece temelinde demokrasi ve Cumhuriyetin altın taşları bulunan yeni Türk devleti doğmuş oldu.

Büyük Millet Meclisi 25 Nisan 1920 pazar günü gizli bir oturum yaptı. Bunda ülkenin genel durumu, büyük ve tehlikeli dertleri gözden geçirildi. Konu, ülkenin büyük düşmanları ve bunların yerli yardımcıları üzerinde açılıp yayıldı. Törensel bildiri ve ünlemelerde ılımlı sözlerle geçiştirilen Damat Ferit hükümetinin ve padişahın gerçek durumu üzerinde neşterler alabildiğine serbestçe işledi:

— Bilerek, bilmeyerek ne demek? Bilerek ve inanarak. Allah onun binbir belâsını versin.

— Yalnız onun değil, efendimizin de. Asıl o büyük hainin.

— İnşallah onun sarayını kafasına geçireceğiz.

— Bugünden tezi yok, hal'edelim mel'unu!

Bütün mebuslar, son kerte içtenlikle içlerini döktükten sonra Mustafa Kemal:

— Artık yurdun alın yazısına yüksek meclisiniz el koymuştur. Bundan sonra bu yolda yapılacak işleri ancak yüksek meclisinizin vereceği kararlar yerine getirecektir. Ona göre alınacak tertibat dahi doğal olarak yüksek kurulunuzun olacaktır.

Diyerek onları büsbütün coşturdu ve şımarttı.

Pazar günü sabahtan başlayan gizli oturum, ufak dinlenme ve yemek paydosu dışında akşama dek sürdü. Bugünün en önemli işi Mustafa Kemal'in meclis başkanlığına seçilmesi oldu. Başkan seçilen paşa, sürekli alkışlar arasında kürsüye çıkarak ilk başkanlık söylevini verdi :

— Ulusun genel kaderine eylem olarak ve bütünüyle el koyarak hilâfet ve saltanat makamının uğradığı tutsaklıktan kurtarılması ve ülkenin bütünlüğü ve güveni uğrunda her fedakârlığı yenmeğe büyük bir azim ve imanla karar vermiş olan yüksek meclisinizin başkanlı-

ğına seçilmek suretiyle hakkımda gösterilen güven ve sevgiye teşekkür ederim ve minnettarım. Yaşayışımın bütün aşamalarda olduğu gibi son zamanların bunalımları ve felâketleri arasında dahi bir dakika geçmemiştir ki her türlü erinç ve istirahatımı ve her türlü kişisel görüşümü ulusun güvenlik ve mutluluğu adına feda etmekten tat duymayayım. Gerek askerlik yaşayışımın gerekse siyasal yaşayışımın bütün dönem ve aşamalarını dolduran kavgalarımda her zaman davranış düsturum ulusal dirence dayanarak yurdumun gereksediği amaçlara yürümek olmuştur.

Bugün sayın kurulumuzun oylamasında belirmiş olan ulusal güveni değerinin çok üstünde görmekle beraber kendim için bir amaç olarak değil, ortaklaşa giriştiğimiz kutsal kavganın göz önünde tuttuğu amaçları elde etmek için ulusun verdiği dayanak olarak alıyorum.

Bu ulusal birliğin bana yüklediği sorun, biliyorum ve hepiniz de biliyorsunuz ki çok ağırdır. İçinde yaşadığımız eşi az bulunur dakikaların ağırlığına karşın bu ağır ulusal sorunun altından ancak sayın kurulunuzun yardımından ve her zaman hak yolundaki kavgalara yoldaş olan tanrının yardımından umutlanarak kalkmaya çalışacağım.

Mustafa Kemal'i söylevi alkışlarla uğurlandı. Yalnız İstanbul meclisi mebusanının başkanı olan eski anayasa profesörü Celâlettin Arif Bey, başkan vekilliğine seçildiğinden parlayan gözlüklerinin ardındaki zeki bakışlarından küskün ışıklar yanıp sönüyor, bu attan inip eşeğe binmeğe hiçbir vakit alışamıyacağa benziyordu. Sonra Erzurum'da oynacağı oyunla bunu belli edecekti. İkici başkan vekilliğine Konya mebusu Abdülhalim Çelebi seçilmişti ve o yerinden hoşnuttu.

— 16 —

ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA

Milli ideale tam bir iman ve onun gerektirdiklerini tereddütsöz yerine getirmenin neticesi elbette muvaffakiyettir.

— Mustafa Kemal —

Bursa'da ve Geyve Boğazındaki işleri yoluna koymak üzere Ankara'dan uzakta bulunan Ali Fuat Paşa'nın yerine 20 nci Kolordu Kumandan vekilliği yapan Albay İsmet Bey, Mustafa Kemal'in Ziraat Mektebi'ndeki Muhafız Kumandan Üsteğmen Şerif Beyi katına çağırdı. Bu, kendisi gibi ince yapılı, çevik ve güçlü görünüşlü genç bir subaydı.

24 Nisan gününün kararmağa başlayan havası içinde pek çok savaş görmüş eski tecrübeli askerle genç Üsteğmen asker ve subay kıtlığından dolayı Ankara'da akraba gibi içten insanlar olmuşlardı. Burda yaşayanların hepsi askerlik disiplini üstünde idealistliğin altınbağlarıyle de birbirine bağlıydılar. Bu yüzden İsmet Bey daha çok yalvarır gibi bir sesle:

— Şerif Bey, dedi, yarın emekli Yarbay Arif Beyin kuvvetleri Beypazarı yönünde yürüyüşe geçecektir. Siz de bölüğünüzle beraber gitmek üzere hazırlanınız.

— Emriniz başüstüne efendim. Yalnız Arif Beyle beraber çalışmak felâkettir. Tam iş zamanında ya Arif Bey beni tepeler, ya da ben Arif Beyi tepelerim. Şundan ki

Arif Bey subaylara hakaret etmeyi gelenek edinmiştir. Aynı şeyi bana da yapmak isterse dayanamayarak karşı korum.

Belki ikimiz de ölürüz. Müfrezeler de birbirine girerlerse felâket katmerli olur. Arif Bey kendine güveniyorsa üç yüz atlısı ile gitsin. Eğer güvenmiyorsa burada kalsın. Ben, hem kendime hem de müfrezeye güveniyorum. Emir buyurursanız yarın sabah yola çıkayım.

Doğal bir savaş sırasında bu karşılığı alan her kumandan, karşısındakini hemen kurşuna dizilmek üzere en tehlikeli mahkemeye gönderebilirdi. Ordunun, sayılı idealistlerin gücünden başka bir şey olmadığı bu bunalımlı zamanda bütün ölçüler değişikti. Albay İsmet Beyin kapkara ve çok zeki gözlerinden öfkenin yerine ılımlı düşünce kıvılcımları parlayıp sönüyordu. Bir iki dakika düşünerek birçok eski anıların filimini gözlerinin önünden geçiren Kumandan, tatlı bir sesle:

— Bu hususta hakkın var, dedi, yalnız Arif Beyin güçlendirilmesi gerek. Bunun için senin ağır makinalı tüfek takımını gönderelim.

— Emredersiniz, efendim. Takım, hemen yarın sabah erkenden yola çıkmağa hazırdır. Takım subayı Teğmen Ali Rıza Bey iyi bir arkadaştır. Durumu kurtarır.

Bu sırada içeri rütbesiz, iri yarı geniş omuzlu yakışıklı, palabıyıklı, orta yaşlarda görünen sert yüzlü ve asker bakışlı bir adam girdi. Dişinden tırnağa dek silahlıydı. İsmet Bey, Şerif Beyi yeni gelenle tanıştırdı:

— Arif Bey, Üsteğmen Şerif Bey Makinalı tüfek takımıyle müfrezenizi güçlendirecek!

Dedi. Arif Bey, Şerif Beye teşekkür ederek elini sıktı.

Şerif Bey, gerçek bir belâyı bu kerte kolaylıkla savuşturabildiğinden çok seviniyordu.

Arif Bey, üç yüz atlısıyla Ankara caddelerinde bir gövde gösterisi yaptıktan sonra ayaklanma bölgesinin en tehlikeli yeri olan Bolu'ya doğru yola çıktı. Ayaş'ta 20 nci Atlı Alayını buyruğuna alan Arif Bey, ayaklanıcıları darmadağın etmek hırsıyle en son kerte disiplinli bir yürüyüşle ayaklanma tehlikesinin boy atıp irileştiği Nallıhan kasabasına doğru ilerledi. Beypazarı'na dek sokulan ayaklanıcılar, Yarbay Arif Beyin acıma bilmeyen ününü işittiklerinden tası-tarağı toplayıp çekildiler. Arif Bey, şehir dışında dokuz - on yaşlarında birkaç çoban yakaladı. Ayaklanıcılara casusluk ettiğini sandığından hepsinin birer kulaklarını kestirip ellerine verdi. Halkın yalvarıp yakarmaları kâr etmemişti. Arif Bey müfrezesi yıldırım gibi Nallıhan'a girdi. Ayaklanıcılar, çil yavrusu gibi dağılarak Çarşamba yönünde uzaklaştılar. Bolu ayaklanıcıları, Arif Bey güçlerinin dolu dizgin üzerlerine doğru geldiğine görünce Çarşamba'da bir tahta perde olsun kurmak istediler. Nallıhan'da son kerte sert tedbirler alan Arif Bey Çarşamba üzerine yürüyeceği sırada önceden tanıdığı Nallıhan jandarma teğmeniyle görüştü. Onun üstüne aldığı herhangi kuşkulandırıcı bir bilgiyi açığa çıkarmak çabasıyle tuzaklarla dolu bir konuşmadan sonra cellâtlarına:

— Asın şu herifi:

Diye buyurdu. Cellâtlar, yeni evli bulunan gncecik teğmeni yaka-paça ederek oracıkta bir ağacın dalında sallandırdılar. Teğmen günahsız olduğunu söyleyerek çok yalvardıysa da dinletemedi. Halkın da bütün şefaat ve yalvarmaları boşa gitmişti.

Arif Bey, atlılarının başından kan ve ateş saçarak Çarşamba'ya doğru hızla ilerledi. Bolu askerlik şubesi muamele memuru Sekili'li Mehmet buyruğunda gerici bir müfreze 26 Nisan 1920 günü Çarşamba'ya varmış, bun-

larla birlikte padişahçı propagandayı yönetmek üzere Çarşamba halkının pek iyi tanıdığı iki hoca ve hacı da gelmişti. Bunlar, Sadık hoca ile Abbas'tı. Bu hoca ile hacı, ellerindeki padişah fetvalarını kullanarak az zamanda 1316 doğumlulardan bir padişahçı müfreze meydana getirdiler ve Nallıhan'dan hışımla ilerleyen Arif Beye karşı sürdüler. Çarşamba önündeki siperlerinde direnmeğe çalışan bu bir yığın delikanlı, Arif Beyin atlılarının nalları altında ezilerek can verdiler. Yarbay Arif Bey, Çarşamba'ya girdiğinde boş yere ölmüş olan elli atlı gencin ölüsü toplanarak ana-babalarına verildi. Çarşamba önünde bozguna uğrayan gericiler, hiç arkalarına bakmadan soluğu Bolu'da aldılar. Kılıçtan kurtulanlar, Bolu'ya Arif Beyin saçtığı korkuyu da birlikte götürdüler. Hacı Abbas'la Sadık hoca yaptıklarından pişman olarak şöyle dediler:

— Böyle derme çatma erlerle düzgün askere karşı durulamaz. Bundan dolayı asker geldiğinde askerle kumandanı karşılamak uygun olur.

Sadık hoca ile Hacı Abbas, Bolu sokaklarını dolduran ayaklanıcılara bunu yineleyip durdularsa da bir türlü dinletemediler. Ayaklanıcıların elebaşlarından Hacı Hamdi, onların bu önergelerini kuduz gibi iteledi. Düzce'de bozulan Yarbay Mahmut Beyin Tümeninden ele geçirilen ve Bolu'ya gönderilmiş olan yedi buçukluk bir dağ topunu lokantacı Kalenderoğlu Ahmet buyruğunda Çarşamba'ya giden yol üzerindeki Seçiler köyü dolaylarındaki Üçtepeler'de bir noktaya yerleştirdiler. Ünlü eşkiya başı Çerkes Yar da adamlarıyle gelerek Üçtepeler'de bir savunma çizgisi kurmuş olan hacı Hamdi'yi güçlendirdi.

Arif Bey, atlılarının başında çevresine korku salarak ilerledi. 1 Mayıs 1920 sabahı Bolu şehrinin güneyindeki Seben dağını aşarak Yanık denen yere vardı. Hacı Ham-

di ile eşkıya başı Yar'ın savunma çizgisinde silahlar patladı. Arif Beyin atlıları hışımla gericilerin üstüne atıldılar. 24. Tümenin tutsak edilen dağ topu ancak üç mermi atabildi. O noktaya yoğunlaştırılan Kuvay-ı Milliyecilerin ateşi, topun çevresinde birikenlerden on beş kişiyi öldürdü ya da ağır yaraladı. Yalnız bu topa güvenen gericilerin geri kalanı Bolu'ya doğru tabanları kaldırdı. Topçu çavuşu Ahmet çavuş, top Kuvay-ı Milliyecilerin işine yaramasın diye kamasını alarak Yozgat köyüne kaçtı. Arif Beyin atlıları Taşoluk, Gürcüler, Köprücüler köylerini arkada bırakarak ve Büyüksu köprüsünden geçerek Bolu'nun varoşlarına dayandı. Arif Bey müfrezesinden bir kol «Sanayi Mektebi» dolaylarına vardığında eşkıya başı Çerkes Yar'ın orda mevzilenen adamlarınca kurşun yağmuruna tutuldu. Atlıların her yandan giriştiği çevirme kaşısında tutunamayan Çerkes Yar milisleri, Bolu'nun içine doğru uzaklaştı. Arif Beyin atlıları önünde artık bir savunma gücü kalmamıştı. Büyüksü köprüsünü geçen atlılar, Ilıca şosesine indiler. Sonra kendilerine çeki-düzen vererek Yozgat - Değirmenözü yönünden avcı kollarına ayrılarak geniş bir alanda Bolu üzerine dört nala kalktılar. Bir yandan da panik yaratmak üzere durmadan şehre doğru mermi yağdırıyorlardı.

Arif Bey güçlerinden önce Bolu ayaklanıcıları üstüne gönderilen Otuzikinci Kafkas Alayının Çaycuma ve Devrek'teki iki taburu, başlarındaki Alay Kumandanının ihanetine uğramıştı. Şehre hiçbir silah patlatmadan giren Kumandan kendisini silahla ve kuşkuyla karşılayan ayaklanıcılara:

— Ben de sizinle beraberim, ben de halife padişah yanlısıyım Demişti. Arif Bey güçlerinin bütün hızıyla Bolu'ya doğru ilerlemesi üzerine ayaklanıcıların elebaşları Alay Kumandanının yakasına yapışarak:

— Haydi, mademki halifeci ve padişahçısın. Alayı al da Bolu'ya doğur ilerleyen Arif Beyin karşısına savunmaya geç!

Dediler. Alay Kumandanı taburları alarak şehirden dışarı çıkmak zorunda kaldıysa da Arif Beye karşı silah atmak yanlısı olmadığından iki başı pislenmiş bir değnek olarak gördüğü bu işin içinden sıyrılmak üzere taburların subaylarına şu buyruğu verdi:

— Sakın, Arif Bey kuvvetlerine karşı silah kullanmayınız. Teslim olunuz.

Bu buyruğu veren Alay Kumandanı, şehirde ayaklananlara ateş açmaktan korktuğundan dolayı Yarbay Arif Beyin kendisini ölümle cezalandıracağından da korkarak başının çaresine bakmak üzere sık ağaçlıklar içine daldı, gitti. (Düzce'ye dek giden Alay Kumandanı orda azgın ayaklanıcıların eline geçti. Bunlar, onu soyup soğana çevirdikten sonra tutuklu olarak Adapazarı'na gönderdiler. Oradan da İstanbul'a gönderilen bu korkak asker, İstanbul hükümetince inceden sorguya çekildikten sonra askerlikten koğuldu.)

Alay Kumandanının bırakıp kaçtığı Kafkas Tümeni taburları, Arif Bey güçlerine katılmakta gecikmediler.

Arif Beyin varoşlara dayandığını gören Bolu halkı, gerçek bir heyecana kapıldı. Şundan ki onun şakası yoktu. O, gittiği yerlerde kanlı izler bırakarak geçen acıma bilmez, ters öfkeli bir adamdı. Verdiği cezaların en yeğniği ölümdü. Arif Bey atlılarının bir hışım gibi ilerlediğini Hisar'dan ve minarelerden seyreden halk, şehre rasgele yağan kurşunların kesilmesini istemek üzere ak mendiller ve bunlara benzer nesneler sallayıp duruyordu. Bunlardan daha yürekli olan bir halk kalabalığı, önde ak bir bayrak taşıyarak Arif Beye karşıcı çıktı. Bunların da önünden bir yaylı arabayla giden Hoca

Süreyya efendi Arif Beyin atının önüne çıkarak Bolu halkının bu işte bütünüyle suçsuz olduğunu, işlerin Mutasarrıf Haydar Beyin beceriksizliği yüzünden bu duruma geldiğini anlattı. Elebaşlar, eski mebus Abdülvahap Boyacıoğlu Hacı Hamdi, İrvanya'lı Hacı Emin, Çubukçuoğlu Sabri, Mengen'li avukat Nuri ve Müftü Ahmetti. Hepsi de Düzce'ye kaçmıştı.

Arif Bey, Hoca Süreyya efendinin anlattıklarını sessizce dinleyerek şehri yakıp yıkmak sevdasından vazgeçti. Böylece mermi yağdırarak şehre girmekte olan kolları durdurdu. Bir bölüm asker sessizce şehre girerek hükümet konağını ve gerekli yerleri ele geçirdi. Arif Bey, buyruğundaki subaylardan Binbaşı İhsan Beyi Merkez Kumandanı olarak atadı. Şehrin bütün güvenliğini onun ellerine bırakarak kendisi kaplıcalar'da dinlenmeğe çekildi. Kendisine katılan Kafkas Tümeni taburlarından birini şehre göndererek birini kendi yanında alıkoydu.

Merkez Kumandanı İhsan Bey, Düzce ve Gerede yönlerinde güvenlik tedbirleri aldı. Arif Bey onu mutasarrıf vekili olarak ta atadı.

Merkez Kumandanı ve mutasarrıf vekili binbaşı İhsan Bey, şehri tehlikeli kişilerden temizlemek, ayaklanma bölgelerinden gelebilecek tehditlerin yollarını tıkamak üzere bütün gece çalıştı.. Asker, her yanda nöbetteydi. Şehirde horoz seslerinden başka gürültü yoktu. Halk, yatağında mışıl - mışıl uyur görünüyordu. Bir dakikalık olsun oturup dinlenmeğe ve uyumağa vakit bulamayan İhsan Bey, hükümet konağının penceresinden doğan güneşe bakarken Düzce yolunda silah sesleri işitti. Silah sesleri gittikçe çoğaldı. Düzce yönünden sayısız gibi görünen atlı-yayan bir halk yığınının dağınık sürüler gibi ilerlediği görülüyordu.

Düzce ayaklanıcıları bütün o dolaylardaki köylerin

halkını da arkasına takmış geliyordu. Onlar şehre doğru silah atarak ilerledikçe Bolu ile Düzce arasına düşen bütün Türk-Çerkes köylerinin eli silah tutanları da bu haçlı ordusuna katılıyor, tüfekli, tabancalı, baltalı, nacaklı, kılıçlı ve sopalı halk yığınları, korkutucu bir sayıda artıyordu. Mudurnu'dan bu yana halk kalabalığı bir sel gibi gittikçe büyüyerek bozbulanık Bolu üzerine akmağa başlamıştı.

Bu sırada ayaklanış dalgasının içine düşen Mudurnu'nun da Kuvay-ı Milliyeci bir başlangıç öyküsü vardı:

Düzce'nin ve bütün Çerkeslerin oturduğu yerler halkının Kuvay-ı Milliye'ye karşı ayaklanışı görünürde Eşref Kuşçubaşı'nın bu bölgeye Kuvay-ı Milliye Kumandanı olarak atanmasiyle başlamıştı.

Kuşçubaşı Eşref Bey, karakol terör örgütünün en önemli bir adamı olarak İstanbul'dan Ankara'ya giden yol ve bölgeler üzerinde ulusal amaçlarla çalışmağa başladıktan sonra Mustafa Kemal'in yeniden dikkatini çekmiş ve onu bütün Adapazarı ve Bolu bölgesi Kuvay-ı Milliye Kumandanı olarak atamıştı. Kuşçu Ali adlı kahraman telgrafçıyı Kuşçalı köyündeki gizli telgraf merkezine yerleştirerek İstanbul Kuvay-ı Milliyecileriyle Ankara'nın haberleşmesini sağlayan Kuşçubaşı Eşref Bey, bu bölgeyi Yenibahçeli Şükrü beyle yiğit subay arkadaşlarına bırakarak bir katıra bir ağır makinalı tüfek yüklemiş, katırı yedeyen ve makinalı tüfekten anlayan iki çetesiyle Bolu'ya doğru yola çıkmıştı. Daha çok Hürriyet ve İtilâf partilinin olumsuz insanlarıyle dolu Adapazarı ve Düzce bölgesinde bir dayanak noktası aramayı düşünmeyerek Bolu'nun Türk bölgesine geçmeyi daha uygun bulmuştu. Dağ köylerinden yorucu bir yolculuk yaparak ilerleyen Eşref beyle iki adamı, bir akşam üstü yollarının üstüne düşen ağaçlıklarla çevrilmiş Doğandere köyüne var-

dı. Eşref Bey, burda dört sivil giyimli aydın yüzlü adamla karşılaştı. Bunlar, çete kılıklı ve dişinden tırnağına dek silahlı üç kişiyi görünce hemen ilgilenerek onları kendi evlerine götürmüştü. Bunlar, bırakışmadan sonra ordudan ayrılarak Doğandere köyünde dünyanın gürültü-patırdısından uzakta oturmağa karar vermiş genç subaylardı. Savaştan da, şehirlerdeki iğrenç ve yıpratıcı parti kavgalarından da iğreniyorlardı.

Bu köyün yeşillikleri ve barışçı havası içinde kafalarını dinlendirecek ve bir süre böyle yaşayacaklardı. İlkin bunlar, iki bekâr subay arkadaştı. Sonra bunların bu yalnızlığa çekilecek kaygusuz, barışçıl bir yaşayış yaşadıklarını işiten binbaşı Şevki ve yüzbaşı Hilmi adlı iki subay arkadaşları da gelip onların yanına yerleşmişti.

Dört subay, bir yeşilyurt öyküsü içinde yaşamağa kararlı iken o gece eskiden beri adını işittikleri ünlü teşkilâtı mahsusacı ve eski subay Eşref Kuşçubaşı'yı dinleyerek bir ulusal duygunun tatlı, ürpertici heyecanıyle doldu. Kuşçubaşı Eşref Bey, kendisini şöyle tanıtmıştı:

— Ben, Kuşçubaşı Eşref, Adapazarı ve Bolu bölgesi Kuvay-ı Milliye Kumandanlığına atandım. Bundan sonra burada çalışacağım. Mustafa Kemal, temsil kuruluyla Ankara'ya gitti. Yurdun kurtarılması için genel çalışma başlamıştır. Erzurum ve Sivas kongrelerinden alınan kararlar broşüler biçiminde bastırılarak Türkiye'nin her yanında kurulan ulusal örgütlere gönderildi.

Sonra çantasından bir iki broşür çıkararak genç subaylara verdi. İlgiyle alıp okudular ve şimdiye dek nasıl olup ta bu ulusal gidişten uzak kaldıklarına şaştılar Gece geç vakitlere dek oturup geçmişten ve gelecekten konuştular. Bırakışmadan sonar ruhlarına dolmuş olan bütün karamsarlık uçup gitmişti. Dört arkadaş ta dört canlı subay olarak yine ayaktaydı.

Dördü de Eşref Beyin kuracağı örgütün içinde görev alacak, yarından tezi yok hemen çalışmağa başlayacaktı. Yapmacık barışlara ve kaygusuzluklara paydos edip ulusal kavganın kutsal ateşleri içine seve seve atılacaklardı. Gece verilen karara göre Teğmen Muharrem ve Yüzbaşı Hilmi Beyler Kuşçubaşı Eşref Beyle Mudurnu'ya gidecekler, ilk münzevi (...) Bey de Doğandere köyünde kalıp silahlı, gönüllü asker toplayarak Eşref Beye gönderecek, ayrıca bu köyde de örgüt yapacaktı.

Ertesi gün, Kuşçubaşı Eşref Beyin tek taraflı küçük idealist kafilesi çok güzel doğa parçaları içinden geçerek Mudurnu'ya gitti Pek az zaman içinde Mudurnu'da Kuvay-ı Milliyeci örgüt kuruldu ve Mudurnu, hemen İstanbul'la ilgisini keserek bunu oraya ve Ankara'ya bildirdi.

Kuşçubaşı Eşref Beyle öbür subay arkadaşlarının Mudurnu'da kurdukları Müdafaayı Hukuk Derneğine ayrılık-gayrılık gütmeyerek her partiden ve düşünceden insan alınmıştı. Bu örgütün kurulmasını bekliyormuş gibi İttihatçı ve İtilâfçılar gerek örgütün içinde gerekse dışında birden bire gittikçe ateşlenen tehlikeli tartışmalara ve çekişmelere başladılar. Kasabanın havası bulandı. Gizli eller, Mudurnu kasabacığını bir yayığa doldurup çalkalamağa başlamıştı. Bu gizli eller, taa buralara dek yine Düzce'den uzanıyordu. Düzce'de Safer bey ve arkadaşları, Hürriyet ve İtilâf partisinin çatısı altında korkunç ve sövüntülü gürültüler çıkarmağa başlamıştı. Eşref Beyin baştan başa İtilâfçı bir ruh taşıyan bu bölgeyi Kuvay-ı Milliye adına İttihatçı yapmağa geldiğini, buraları soyup soğana çevireceğini, onun bir ayak önce bütün adamlarıyle bu bölgeden atılması gerektiğini haykırıp duruyordu.

Mudurnu'daki Hürriyet ve İtilâfçılar, Müdafaayı

Hukuk örgütünün başına geçenlerin hep İttihatçı olduğunu söylüyor, bu propagandayı dolu dizgin Mudurnu köylerine taşıyor ve onların kafalarını bulandırıyorlardı.

— Müdafaayı Hukukçular «Padişah esir, vatan işgal edilmiş, İstanbul hükümeti düşman emrindedir» diyorlarsa da Bolu'dan Abdülvahap ve öbür ileri gelenleri İstanbul'a gidip padişah ile görüşmüşler. Padişah Müdafaayı Hukukçuları yalanlamış ve Ankara'da kurulan hükümetin âsi olduğunu ve bunların öldürülmesinin şeriat gereğince caiz olduğunu kanlarının da helâl olduğunu söylemiş diye yapılan propaganda az zamanda ağulu yemişlerini vermeğe başladı. Düzce'den gizlice gelen İstanbul'un ve İngilizlerin ajanları, Kuşçubaşı Eşref'i can alacak yerinden vurmak üzere Mudurnu'da onun bunun dilinde bir «Hilâfet derneği» kurdular.

Derneğin kurulmasıyle bütün softalar cepleri ve keseleri kıpkızıl İngiliz ve Osmanlı altınlarıyle dopdolu köylere dağıldılar ve şöyle etkili bir propaganda daha yürütmeğe başladılar.

— Sayım vergisini Ankara kırk kuruşa çıkarmış. Ankara'da bu davranış önlenmelidir.

Bu dünyalığa dayanan propaganda ile öbür padişah ve hilâfete dayanan propaganda, köylüleri çılgınca kulubelerinden dışarı uğrattı. Silahlı ve öfkeli yığınlar olarak Mudurnu'yu bastılar. Müdafaayı Hukuk üyelerinden Ali Baba'yı ilk elde yakalayıp Bolu ayaklanıcılarına teslim ettiler. Öbür Müdafaayı Hukuk üylerinden Dombay Hakkı, Selim ,Selim (Sarıbay), Besim ve Fuat Beyler vaktinde sıvışabildiklerinden ele geçmediler.

Ayaklanıcılar, Kaymakam Naili Beyle Hacı Salih Zeki Beyi iteleyerek aşağılamalarla makamlarından sokağa attılar. Hemen Bolu ayaklanıcılarıyle bağlantı kurarak Ankara üzerine yürümek kararıyle hazırlanmağa

başladılar. Kuşçubaşı Eşref Bey örgütünü yaparak daha önce bellisiz bir yana geçip gitmişti. Doğançay köyünün kaygusuz tasasız ve rüzgârsız bir barış yaşayışı arayan subayları, başlarının çaresine bakmak zorunda kaldılar.

Doğançay'da kalıp ta köylerde Kuvay-ı Milliye örgütü yapmağa çalışan ilk genç subayla, Binbaşı Şevki, Yüzbaşı Hilmi, Teğmen Muharrem, yanlarındaki yirmi beş silahlı milisle ıssız dağ patikalarından geçerek Nallıhan'a çekildiler. Bu sırada Doğançay'daki tek subay, yanındaki on beş silahlı ile Mudurnu boğazında pusuya yatarak ayaklanıcıları bekledi. Bir öğle üzeri Çarşamba ve Çayırhan üzerinden gelen çok kalabalık bir ayaklanıcı sürüsünün Nallıhan'ı arkadan çevirdiğini işitti. Nallıhan'daki Kuvay-ı Milliye karargâhı Eskişehir'e doğru çekilmişti. Binbaşı Şevki Bey, ona da çabucak çekilmesini bildirmişti. Ne var ki genç subayın çekiliş yolu üzerindeki Nallıhan'ın kenar mahallelerinde ayaklanıcılar kaynaşıyordu. Bu yüzden genç subay, iki saat kendine yol açmak uğruna ayaklanıcılarla savaşmak zorunda kaldı. En sonra ölenler ve kaçanlardan başka yanında kalan iki silahlı ile gecenin karanlığından yararlanarak Binbaşı Şevki Beyin kafilesine yetişebildi. Kafile savaşçılarından başka Nallıhan Kaymakamı İmat, Nallıhan'lı Ahmet, Molla Tevfik, Vodina'lı Halit Beyler de vardı.

Bu Kuvay-ı Miliyeci kafilesinin yakalanması için ayaklanıcılar, her yana haber salmıştı. Yakalayanlara ödül adanmıştı. Kafile,bu kuşku içinde bin bir dikkatle dağ yollarından çekilirken hiç ummadıkları bir yerde Nallıhan'ın Meyil köylülerince pusuya düşürüldüler. Onları götürüp Balca köyünde karargâh kurmuş olan ayaklanıcılara teslim ettiler. Ayaklanıcılara katılmış olan Çarşamba'lı yedek subay (...) Bey öfkeyle onların üzerine yürüdü:

— Sayım vergisini kırk kuruşa çıkarır mısınız?

Diyerek elindeki kalın sopayı onlara vurmağa başladı. Hem kendi dövdü, hem başkalarına dövdürdü. Sonra hepsinin ellerini araba zincirleriyle birbirine bağlayarak yine Nallıhan'a götürdüler. Subaylar, ayaklanıcılar arasında Mudurnu'lu Hacı Rasih'i Hatip Hasan hocayı, Sırçalı'lı Mustafa Çavuşu, adliye başkâtibi Tahsin'i, Hacı Mehmet'le birkaç kişiyi daha tanıdılar. Sırçalı'lı Mustafa Çavuş tutukluları bir telgraf okudu. Bundan Düzce hilâfet orduları Kumandanının onları istediği bildiriyordu. Sözde onlardan öğrenilecek çok şey vardı. Kalabalık götürülürse kaçaçarlar diye onları postá posta yola çıkarmayı düşündüler. Yalnız, gece yarısı silahlı adamlarıyle çıkagelen Sarıyerli Hafız, köyde romantik yeşil barış yılları yaşamağa heveslenmiş olan iki genç subayı eskiden tanıyordu. Onların da yakalanan subaylar arasında bulunduğunu işitince yanına götürülmelerini istedi. Silahlı birkaç ayaklanıcı, iki genç subayın ellerindeki zincirleri çözerek onun yanına götürdüler. Genç subaylar, Hafızın katına götürüldüklerinde onun çevresini almış olan silahlılar arasında Şakir, Mahmut, Çarşambalı Asaf Beyi gördüler. Bir masanın çevresinde kurulmuş, rakı içiyorlardı. Buram-buram anason kokusu duyuluyordu. Masa başındakiler, zaferin ve rakının tatlı sarhoşluğu içinde doygun gülümsüyorlardı. İki genç subayı hoş karşıladılar. Sarıyer'li Hafız, genç subaylara:

— Hilâfet kurulu başkanı Tosun Beyzade Asaf Beyin evinde ben dönünceye dek bekleyeceksiniz, dedi, ben şimdi Nallıhan'da toplanan hilâfet ordusu gücünün kukandanlığını üstüme alarak Ankara'dan Beypazarı'na gelen Tümen Kumandanı Arif Beyin kuvvetlerine karşı savaşmağa gideceğim.

Sonra Sarıyer'li Hafız, ellerini sıkarak cepheye git-

mek üzere onlardan ayrıldı. Genç subaylar kendilerini zoraki konuk olarak benimseyen hilâfet kurulu başkanı Asaf Beyin evine götürüldüler. Bütün gece, geçmekte olan korkunç olayların, insanı her an tetikte bulunmağa zorlayan büyük tehlike duygusu içinde gözlerini kırpmadan sigara içerek sabahı iple çektiler. Onlarla birlikte oturup konuşan ve cepheden haber bekleyen Asaf Bey sabaha karşı beklemediği kötü bir rapor aldı. Bunda:

— Arif Bey kuvvetleri Beypazarı'nı ele geçirerek Nallıhan üzerine yürümektedir.

Deniyordu, Hilâfet kurulu başkanı Asaf Bey, bunu okuyunca korkudan titremeğe başladı. Benzi kül gibi oldu.

Genç subaylara:

— N'olur bana şefaat edin, Arif Beyin elinden kurtarın. Görüyorsunuz ki ben de sizin canınızı kurtardım. dedi. Genç subaylar, geceki kara düşten birden bire kurtularak:

— Hay hay, ne demek, Asaf Bey, dediler, iyiliğe karşı iyilik Türk'ün karakterinde vardır. Biz, çiğ süt emmedik.

Akşama doğru Asaf Beyin aldığı rapor korkunçtu. Arif Beyin atlıları, onun çiftliğini yağmalamış, sonra yakmış, kül etmişlerdi. Artık Asaf Beyi bir ölüm kaygusu almıştı. Yanında şefaatçı olarak taşıdığı iki genç subayı alarak Nallıhan'dan Karaçayır'a kaçtı.

Karaçayır'dan ayrılıp Mudurnu'ya doğru yola çıkan genç subaylardan biri, Abaza nöbetçilerince yakalanarak Mudurnu hilâfet kuruluna götürüldü. Genç subayı bir evde göz altı ederek ona iyi davrandılar. Nedeni de vardı. Burda da korku dağları beklemeğe başlamıştı. Geceleyin görüşmeci olarak Yarbay Arif Beyin bir kurulu bekleniyordu. Gerçekten gecenin bir vaktin-

de Arif Beyin atlı kurulu geldi, hilâfet kuruluyla görüştü. Hilâfetçilerin ileri sürdüğü koşulları benimsemediğinden dönüp gitti. Sonra, yine ayaklanıcıların başına belâ kesilen Yarbay Çolak İbrahim güçleri, korkunun silindiriyle kötülükleri eze-eze geldi ve Mudurnu'ya girdi. Atlıların kılıçları milislerin ellerinde şimşek çakıyordu.

Evet, Arif Beyin şehit edilmesinden sonra askerleri darmadağın olunca ayaklanma kanserine yakalanmış olan Düzce ve dolaylarının Çerkes ve Abazaları, Bolu ve dolaylarının Türk halkını da ayaklandırarak Mudurnu üzerine yürüdüklerinde kasaba halkı, İbrahim Beyin askerlerin yanında yer alarak ayaklanıcı kalabalıklarına karşı koyacak ve «Birinci Bolu ayaklanışındaki yanlışlığı böylece affettirecekti.»

ALTINCI BÖLÜMÜN SONU